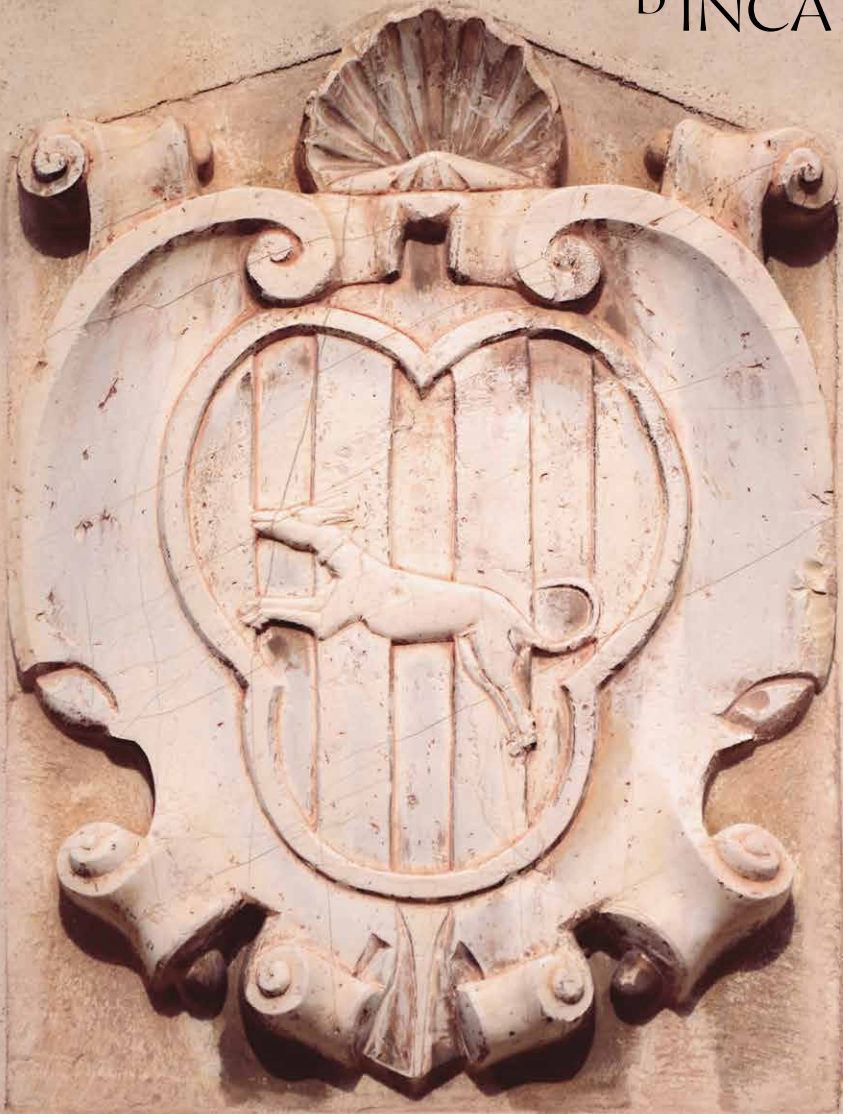

XXIII
JORNADES
D'ESTUDIS
LOCALS
D'INCA

XXIII
JORNADES
D'ESTUDIS
LOCALS
D'INCA

Inca, 2022

Ajuntament d'Inca

Ajuntament d'Inca

G CONSELLERIA
O FONS EUROPEUS,
I UNIVERSITAT I CULTURA
B
/

institut d'estudis
baleàrics

Centre
de Professorat
Inca

Amb la col·laboració de: XIMBELLÍ Centre d'Estudis Locals d'Inca

Comissió Científica

Santiago Cortès Forteza
Joan Estrany Bertos
Maria Magdalena Payeras Capellà
Gabriel Pieras Salom

Miquel Pieras Villalonga
Sandra A. Rebassa Gelabert
Guillem A. Reus Planells
Magdalena Sastre Morro

La Comissió Científica de les Jornades d'Estudis Locals d'Inca fou reconeguda amb el Premi Dijous Bo 2022 per la seva llarga trajectòria duent a terme una gran tasca de divulgació científica.

Edició: **Ajuntament d'Inca**

Assessorament lingüístic: **Servei Municipal de Normalització Lingüística de l'Ajuntament d'Inca**

Disseny i maquetació: **FNT'STC Disseny Gràfic**

Impressió: **Gràfiques Rubines**

Dipòsit Legal: **PM 00050-2023**

Fotografia de portada: escut d'Inca. Façana de l'Ajuntament d'Inca. **Miquel Pieras Villalonga.**

Logotip de la Comissió Científica creat el 2019 per Joana M. Beltran Cortès, Universitat Abat Oliba, amb motiu dels 25 anys de les Jornades d'Estudis Locals d'Inca.

L'Ajuntament d'Inca no es responsabilitza dels continguts de les comunicacions, els quals corresponen als respectius autors i autores.

XXIII
JORNADES
D'ESTUDIS
LOCALS
D'INCA

Inca, 2022

ÍNDEX

Paraules d'agraïment amb motiu del Premi Dijous Bo 2022	7
Ponència inaugural	
Els primers anys del Club Esportiu Constància. Context històric, panorama esportiu i rellevància social a Mallorca	9
Manel García Gargallo.	
Comunicacions	
1. L'Inca de l'aviar a través d'alguns viatgers que visitaren Mallorca anys enrere	29
Margarida Canals Juan, Guillem A. Reus Planells, Joan Torres Ferragut.	
2. Inca en els catàlegs d'agències de viatges.	55
Vicenç Amengual i Salas.	
3. Primera aproximació a l'estudi del verd urbà d'Inca mitjançant l'ús de teledetecció multispectral	67
Cristòfol Rotger Pujadas.	
4. Alguns retrats dels antics fills il·lustres d'Inca perduts i trobats.	79
Gabriel Pieras Salom.	
5. Biografia de Mn. Pere Josep Llompart i Campins. Inca, 03.09.1807 † Palma, 20.02.1893	89
Pere Fiol i Tornila.	
6. La Junta Local d'Instrucció Pública d'Inca (1891-1912)	115
Antoni Aulí Ginard i Joan Pons Julià.	
7. Exhumació de la fossa comuna de la Guerra Civil al Cementiri d'Inca.	137
Nicolau Escanilla Artigas, Francisca Cardona López, Almudena García Rubio, Pablo Galera Pérez, Jaume Servera Bibiloni.	
8. Andreu Arrom: una fàbrica de sabates inquera	159
Santiago Cortès i Forteza.	
9. Joan XXIII: cinquanta anys d'atenció especial a la comarca d'Inca	169
Jaume Jaume Mayol.	
10. Les eleccions municipals i preautonòmiques de 1979 a Inca.	195
Martín Rotger Lebrón.	
11. Notes per a les històries d'Antònia Aina Català, Margalida Llabrés, i Margalida i Catalina Corró. Quatre religioses organistes nascudes a Inca entre els segles XVIII i XIX	217
Joan Círia Maimó.	
12. Els siurells i altres peces de ceràmica.	227
Antoni Mir i Marquès.	
13. Noves aportacions sobre el patrimoni medieval civil inquer i la seva protecció ...	243
Guillem Alexandre Reus Planells.	
14. Teules pintades a Cas Català, una nova troballa documentada a Inca.	267
Bernat Mateu Morro i Catalina Mayol Salas.	
15. Una qüestió pendent: el reconeixement de l'aportació del pintor Valerià Pinell a la ciutat d'Inca	281
Miquel Llompart Martorell.	
16. La reobertura del Teatre Principal d'Inca: 365 dies de 108 anys d'història	293
David Castelo Horrach.	
17. L'experiència europea del Museu del Calçat d'Inca: el reconeixement d'una transformació a la museologia social	315
Aina Ferrero Horrach.	
18. Evolución demográfica y crecimiento económico municipal.	333
Jorge Luis Latorre Silvestre.	

Paraules d'agraïment amb motiu del Premi Dijous Bo 2022

Autoritats, senyor batle, ciutadans d'Inca, bon vespre a tothom.

En primer lloc, volem donar l'enhorabona a la resta de premiats que avui reben aquesta bella distinció del Premi DIJOURS BO.

En segon lloc, en nom dels vuit membres de la Comissió Científica, volem donar les gràcies a les persones que ens varen proposar com a possibles premiats, també als membres de la Comissió de Cultura que amb els seus vots ens varen atorgar el premi, i finalment al Ple de l'Ajuntament d'Inca per haver decidit premiar-nos. A tots, moltes gràcies.

És un orgull per a tots nosaltres rebre aquesta distinció. La nostra feina quasi sempre ha estat rere les bambolines, fora d'escenari, però avui l'ocasió ens fa sortir ben al mig de l'escenari a donar les gràcies i a rebre el Premi Dijous Bo. Per això ens sentim molt valorats i rebem l'estimació de tot el poble d'Inca.

Els membres de la Comissió Científica de les jornades som un grup de treballadors de la cultura i la ciència que des de l'any 1994 vetllam per la qualitat dels estudis que s'hi presenten i organitzam les Jornades amb la regidoria de cultura de l'Ajuntament. Som vuit obrers que feim feina gratuïtament en favor de la cultura científica, en allò que és obvi, però que no sempre ho és, obvi:

- Treballam per la cultura d'aquest país que és Mallorca, sempre en favor de la llengua catalana.
- Treballam per la promoció del coneixement científic de la realitat d'Inca, del seu passat, present i futur.
- Treballam per posar tot aquest coneixement en mans dels investigadors d'arreu del món, del Centre de Professors d'Inca o del cicle de visites guiades.
- Treballam per la defensa d'un patrimoni heretat i que volem lliurar en les millors condicions al futur.

Arreu d'Europa i del món emergeixen de nou idees i opcions del passat que donàvem per extingides, a més, sorgeixen amenaces com la del canvi climàtic. Totes elles dibuixen inquietants realitats que són ben presents a Inca. Però des de la tasca humil d'aquest grup de gent que forma la Comissió Científica, aportam la llum del coneixement i de la investigació per il·luminar el futur incert que se'ns mostra amb rostres inversemblants.

De part dels meus companys, gràcies, de nou i vos convidam a les Jornades d'Estudis Locals que celebrarem el proper dia 25 i 26 de novembre, la setmana qui ve, aquí mateix al Teatre, i us donaran a conèixer aspectes de la geografia, la història, la música, l'art, les fàbriques, la política, fins i tot dels siurells i del CE Constància.

Moltes gràcies. Visca Inca i visca el Dijous Bo.

Miquel Pieras Villalonga

Inca, 15 de novembre de 2022

ELS PRIMERS ANYS DEL CLUB ESPORTIU CONSTÀNCIA. CONTEXT HISTÒRIC, PANORAMA ESPORTIU I RELLEVÀNCIA SOCIAL A MALLORCA

Manuel García Gargallo

Doctor en Història Contemporània. Universitat de Barcelona.

Paraules clau: Inca, futbol, esport, societat, història.

Resum. *El 2 de desembre de 1922 va néixer a Inca el Constància FC, secció de futbol de la societat de socors mutus La Constància. Des de llavors, ara fa cent anys, l'entitat ha estat referent esportiu, però també social, sentimental i cultural de la ciutat. Per això, cal examinar-la des dels inicis per entendre com es va originar, més enllà d'un enfocament simplement esportiu. Així, aquesta ponència inaugural pretén mostrar a grans trets el marc històric i social d'una entitat que va esdevenir referent de la societat inquera i, fins i tot, icona esportiva de la Part Forana de Mallorca.*

Keywords: Inca, football, sport, society, history.

Abstract. *On December 2, 1922, Constància FC was born in Inca, the football section of the La Constància mutual aid society. Since then, now one hundred years ago, the organization has been a sporting but also a social, sentimental and cultural benchmark for the city. For this reason, it is necessary to examine it from the beginning to understand how it originated, beyond a simple sporting approach. Thus, this inaugural presentation aims to show in broad terms the historical and social framework of an entity that became a reference in society of Inca and, even, a sporting icon of Part Forana of Mallorca.*

1. INTRODUCCIÓ

El Constància és un referent de la societat inquera des de fa just cent anys. Fa temps que ha deixat de ser-ho en l'àmbit exclusivament esportiu per esdevenir social, sentimental i cultural. Un patrimoni sociològic que ha perviscut i s'ha transmès durant generacions, que cal valorar des dels inicis per entendre amb perspectiva els motius que el varen originar, que van més enllà de la simple afició a l'esport de la pilota. Per això, cal mostrar una panoràmica general d'aquells anys que ajudi a entendre com es va originar aquesta societat esportiva, referent esportiu i social de la ciutat i, fins i tot, símbol esportiu de la Part Forana durant dècades.

Figura 1. Escut del Constància FC
(*Llibre d'or del futbol català*, 1928).

2. MARC HISTÒRIC. ARRIBADA DEL FUTBOL A MALLORCA

Figura 2. Club España (Palma) i Club Barcelonés (*Los Deportes*, 18 de gener de 1903).

Els primers conjunts futbolístics organitzats a Mallorca, els localitzam a finals de 1902, amb la creació del Club España, secció vinculada al Círculo Ciclista, societat palmesana dedicada a la pràctica del ciclisme. Poc després, a mitjan 1903, naixeria la secció de l'altra gran societat esportiva de Ciutat:

el Veloz Sport Balear (també dedicada al ciclisme), que al capdavant es convertiria en la més estable durant aquells primers anys. Per tant, els inicis del futbol a Mallorca foren un fenomen primordialment urbà, reduït a Palma i a alguns focus esporàdics sorgits arreu de l'illa, però en general breus i poc transcendents. Des de llavors i durant gairebé vint anys, el futbol va ser un fenomen profundament irregular, amb alts i baixos constants, que impediren la seva consolidació com a fet social de rellevància.

Els factors, a grans trets, foren els següents:

En primer lloc, la composició social dels seus integrants. El practicant mitjà era inicialment de classe alta i mitjana (tots dos, segments socials molt escassos per ser significatius), que el varen adoptar com una distracció més, mentre que les classes populars en quedaren inicialment al marge. Això el va estigmatitzar, i encara haurien de passar uns anys per desfer-se d'aquesta etiqueta.

En segon lloc, cal destacar la irregularitat d'aquests primers practicants. Llavors el futbol estava totalment mancat de preparació específica, organització coordinada arreu i ambició competitiva. En suma, va ser concebut com una distracció vinculada a l'oci i, per això, supeditat al caprici i les apetències dels seus practicants.

Figura 3. Secció de futbol del Veloz Sport Balear (*Los Deportes*, 28 de febrer de 1909).

En tercer lloc, varen passar bastants anys fins que per fi va sorgir un organisme federatiu oficial que donàs estabilitat a la seva pràctica. Així, mentre a la Península sorgien arreu federacions territorials durant les dècades de 1900 i 1910 que varen ajudar a l'increment de la seva pràctica, a l'arxipèlag això no succeí fins ben entrada la dècada de 1920.

Finalment, durant aquells anys el sorgiment de l'esport com a fenomen social de masses ja era una realitat; però l'esport que va aglutinar les preferències populars fou el ciclisme, especialment en la modalitat de pista (de fet, els primers conjunts palmesans no tenien un terreny de joc reglamentari, sinó que jugaven en l'espai central dels velòdroms ja existents a Palma). El ciclisme va omplir una demanda emergent, però encara escassa i també irregular per poder diversificar-se en diferents esports.

Figura 4. Reial Societat Alfons XIII FC (*Baleares*, 7 d'abril de 1917).

Tot això va fer que, en comparació amb l'Estat, a les Illes Balears el futbol arrelàs relativament tard. Així, la primera societat futbolística estable a Mallorca no es va crear fins al 1916: la Reial Societat Alfons XIII FC, actual Reial Mallorca, quan ja hi havia diversos campionats oficials funcionant arreu de la Península, organitzats per les respectives federacions territorials. D'altra banda, la competició federada local no va arribar fins al 1923.

3. EL CAS D'INCA

Si ens fixam en el cas concret d'Inca, a finals del segle XIX la ciutat gaudia d'un moviment associatiu important com a resposta a necessitats de tot tipus: culturals, assistencials, educatives, gremials, etc. Aquestes entitats naixien per proporcionar uns serveis, defensar uns interessos o, simplement, per gaudir d'un esbarjo organitzat. A més, l'associacionisme facilitava als seus membres canals de comunicació per estar al dia de les darreres novetats en el seu àmbit específic; una d'elles va ser el fenomen esportiu, tot i que encara sense entitat pròpia.

Val a dir que l'associacionisme inquer gaudia d'una força considerable; i l'àmbit esportiu ens deixa un cas ben paradigmàtic del seu potencial, en arribar a ser fins i tot capdavanter. Com hem esmentat abans, el ciclisme va ser el primer esport que va arrelar a l'illa fins a convertir-se en fenomen social de masses. La bicicleta fou concebuda primer com a instrument d'oci; després, com a eina de treball i transport; i finalment, com a vehicle de competició. En aquest aspecte, durant uns pocs anys, Inca en fou capdavantera.

Figura 5. Club Velocipedista Inca (*La Bicicleta*, 16 de maig de 1899).

El 1897 es va fundar el Club Velocipedista Inca, societat recreativa i esportiva dedicada a la pràctica i al foment del ciclisme. L'entitat va arrencar amb força: aviat va construir un velòdrom als terrenys denominats camp de sa Mostra, actualment plaça de Mallorca, i que fou inaugurat el 29 de maig de 1898.

La societat va aixecar devora el local social, que fou inaugurat el 20 d'octubre del mateix any. Actualment l'edifici encara existeix, usat com a habitatge; encara manté a la façana la inscripció "Club Velocipedista Inca" i es troba inclòs al Catàleg de patrimoni municipal. En aquest local es va constituir la Unión Velocipédica Balear (actual Federació de Ciclisme de les Illes Balears) el 25 de juny de 1899, i per novembre es va córrer al velòdrom l'edició anual del Campionat de Balears, fins llavors sempre disputat a Palma. Fou guanyat, per cert, pel ciclista local Joan Rosselló.

En poc temps Inca havia esdevingut capital del ciclisme mallorquí. Però per motius desconeguts la societat va entrar en crisi, i devers 1901 tot havia desaparegut. El velòdrom fou esbucacat, el local traspassat i la societat rebatejada anys després com a Club Central, en perdre la finalitat esportiva inicial i convertir-se en un club social més, atès que els seus membres varen abandonar la pràctica ciclista. En pocs anys havia sorgit un esplèndid present esportiu que, amb la mateixa rapidesa, es va esvaïr.

El cas del Club Velocipedista Inca ens mostra quin era llavors el tarannà general d'aquells anys: l'esport era una moda, distingida i excèntrica, en mans d'una minoria àvida de novetats i amb prou recursos per fer-la realitat, però massa inconsistent per consolidar-lo com un fet social massiu i reconegut.

4. EL TORNEIG DEL CENTRO INSTRUCTIVO (1910)

A Inca trobam un altre cas posterior, aquest ja relacionat amb el món futbolístic. El març de 1910 es va constituir el primer equip de futbol de la ciutat: el Foot-Ball Club Inca, secció esportiva del Centro Instructivo, coneguda societat recreativa de la ciutat. Alhora, es tracta dels primers senyals de pràctica organitzada d'aquest esport a Inca.

La secció va començar amb empena i recursos. Així, el 23 de març ja inaugurava el seu terreny de joc amb un partit contra l'equip més potent aquells anys a Mallorca: la secció de futbol del Veloz Sport Balear. L'encontre va acabar amb un resultat clar per als visitants (1-4), atesa la seva major experiència. Encara no coneixem el nom ni la ubicació exacta d'aquest camp, que, en tot cas, va tenir una vida molt curta.

Durant el mes d'abril la flamant secció del Centro Instructivo va anunciar l'organització d'un torneig. Un fet insòlit, atesa la manca de tradició futbolística a Inca i la manca gairebé absoluta de competicions en aquells anys arreu de Mallorca. No obstant això, el torneig va comptar amb cinc equips: Hispania, Mallorquin, Palma i Veloz Sport Balear, a més del FC Inca com a organitzador. El torneig fou conegut pel nom de l'entitat organitzadora (Torneo Centro Instructivo de Inca) i es tracta de la tercera competició mai organitzada a Mallorca després del Campionat de Mallorca (1904) i el Campionat de Balears (1908-09), organitzats a Palma. Malgrat el nom de "campionat" aquests tornejos no eren oficials, atès que mancava l'ens federatiu que marqués les pautes; així, el torneig del Centro Instructivo té la mateixa consideració que la resta de tornejos durant l'etapa prefederada.

Torneig	Organitzador	Any	Campió	Subcampió
Campionat de Mallorca (*)	Veloz Sport Balear	1904	Veloz Sport Balear	FC Balear
Campionat de Balears	Veloz Sport Balear	1908-09	Club Mahonés	Veloz Sport Balear
Torneig Centro Instructivo (*)	Centro Instructivo	1910	Veloz Sport Balear	FC Inca
Campionat de Mallorca (*)	Veloz Sport Balear	1913	Veloz Sport Balear	Palmesano FC
Campionat de Balears (*)	Veloz Sport Balear	1915-16	Veloz Sport Balear	Mahón FC
Campionat de Mallorca (*)	RS Alfons XIII FC	1917	Alfons XIII	Alfons XIII (reserva)
Campionat de Balears	RS Alfons XIII FC	1919	Alfons XIII	Mahón FC

Taula 1. Tornejos de futbol celebrats a Mallorca, etapa prefederada.

(*) No varen finalitzar per causes diverses, i les posicions es corresponen amb les classificacions d'aquell moment.

Així i tot, el torneig no es va disputar al camp del Centro Instructivo recentment inaugurat, sinó al Velòdrom de Tirador de Palma, propietat del Veloz Sport Balear. Es va actuar així tal vegada per facilitar la inscripció d'equips en el torneig, atès que Palma era l'únic lloc amb certa activitat futbolística, i de fet tots els apuntats foren d'allà, llevat de l'equip organitzador; o perquè hi havia qualche problema amb el camp dels inquers, recentment inaugurat.

Per tant, el torneig havia de tenir lloc al Velòdrom de Tirador entre maig i juny de 1910, amb cinc equips i un total de deu partits. Durant la competició va quedar clar que destacaven dos equips: d'una banda, el Veloz i, de l'altra, l'Inca. El matx que els havia d'enfrontar esdevingué decisiu, i així va ser: va acabar amb polèmica. Hi hagué protestes i tensions que no foren resoltes adequadament, i als pocs dies desaparegué dels mitjans escrits qualsevol menció al torneig. Potser els organitzadors el varen cancel·lar, o els propietaris del terreny de joc varen retirar el Velòdrom de Tirador per a la competició.

Figura 6. Velòdrom de Tirador (Palma). Partit entre el Veloz Sport Balear i l'Atletic FC de Sabadell, 7 o 8 de desembre de 1913.

En qualsevol cas, els fets foren de tal transcendència que l'equip inquer es va esvaïr del tot, així com qualsevol menció a la secció. Des de llavors desaparegué completament qualsevol activitat futbolística organitzada a la ciutat.

Aquesta situació es va perllongar durant deu anys, ja que ningú en va prendre el relleu. El cas del Centro Instructivo és paradigmàtic de nombroses iniciatives d'aquells anys: fort entusiasme inicial i desfeta/desànim total quan hi havia qualche obstacle o incident, que provocava la desaparició del projecte; com diu la dita, "arrencada de cavall i frenada d'ase". Això va impedir planificar cap projecte futbolístic seriós a Mallorca durant gairebé vint anys.

5. L'AUGE FUTBOLÍSTIC DE 1920

Aquesta situació es prolongà arreu de Mallorca fins a l'any 1920. Durant anys el futbol mallorquí patí alts i baixos constants, sense cap organització coordinada, reduït quasi exclusivament a Palma a excepció de casos puntuals com el del Centro Instructivo; però ja estava preparat per fer el salt de qualitat. Devers el 1920 el futbol ja no era patrimoni dels estaments privilegiats: havia arribat a les escoles, com a part de l'esbarjo infantil, i fins i tot a les classes d'educació física, cosa que suposava cert mestratge, coneixement i planificació.

D'altra banda, també era present a través de l'Església, als seus centres educatius, congregacions marianes o a les parròquies en moments d'esbarjo, o com a part integrant de moments d'oci organitzat i recreació. El futbol penetrava gradualment a la societat, ja era un fet transversal socialment, i progressivament arribava a totes les capes socials, tot i que encara predominava l'enfocament dirigit cap a l'esbarjo dels infants (només els nins) o com a vehicle per practicar exercici físic. En canvi, encara no existia com a espectacle, fenomen de masses o competició.

Fou llavors quan començaren a aflorar conjunts, més estables i actius, partits i petits tornejos es multiplicaren arreu i, a més, per tot Mallorca, no obstant això, sense una autonomia jurídica plena, ja que naixien majoritàriament com a seccions esportives emparades per entitats amb altres finalitats, esportives o no.

Figura 7. El Balears FC amb la copa de subcampió de la Copa Ajuntament, 1921 (Arxiu Hilari Llabrés Esquilas).

Així, el principal torneig de futbol disputat a Mallorca durant 1921 va ser la Copa Ajuntament de Palma. Hi varen concórrer vuit equips, tots de Palma, i només dos eren clubs: el campió del torneig, la RS Alfons XIII FC, i el subcampió, el Balears FC, que encara existeixen avui amb els noms de

Reial Mallorca i Atlètic Balears, respectivament. Els sis restants eren seccions esportives: Asistencia Palmesana, Centro Republicano, Creu Roja, Español, La Protectora, Unión Protectora Mercantil i Veloz Sport Balear. En pocs anys aquestes sis seccions desaparegueren, substituïdes per associacions futbolístiques nascudes exclusivament per a la pràctica futbolística, i només sobrevisqueren els dos clubs abans esmentats.

6. FUNDACIÓ DE L'INQUENSE I DEL CONSTÀNCIA

Aquest auge futbolístic també va afectar Inca, on en poc temps aparegueren dues seccions futbolístiques (no clubs esportius), transcendents en la història del futbol local. En primer lloc, el 28 de juliol de 1921 naixia el Foot-Ball Club Inquense, a l'aixopluc del Centro Instructivo. Per tant, es tracta del ressorgiment de la breu secció futbolística de l'any 1910. Sabem que duia colors blau i grana (encara en desconeixem el motiu) i que el 29 de juliol va inaugurar terreny de joc a Son Vic, devora de la carretera de Llubí, amb un partit contra el Montepío de l'Arraval de Santa Catalina (Palma), guanyat pels visitants (1-3).

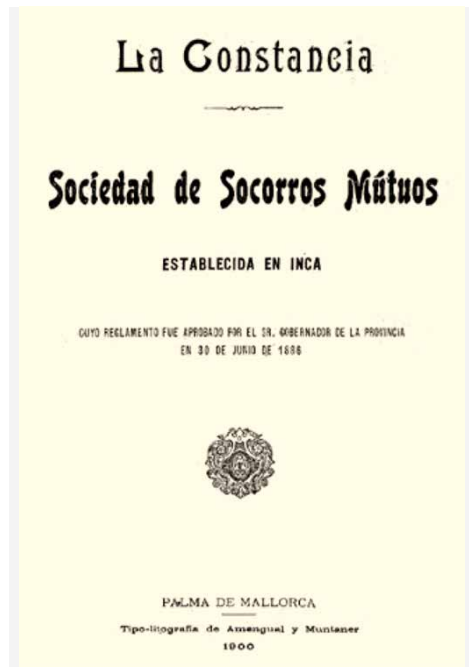

Figura 8. Reglament de la Sociedad de Socorros Mútuos La Constancia (Amengual i Muntaner, 1900).

Un any i mig després, el 2 de desembre de 1922, fou creada una altra secció de futbol a la Sociedad de Socorros Mutuos La Constancia, societat mutual de caràcter obrer. L'entitat havia començat les seves activitats el 1886, tenia la seu al carrer Major, i va arribar a ser una de les més importants de la ciutat en l'àmbit social i assistencial durant dècades a Inca. Curiosament, el destí va fer que anys després el Centro Instructivo i La Constancia unissin forces anys en una sola entitat com La Constancia-Centro Instructivo, fins a desaparèixer molt més endavant, el 13 de abril de 1989.

Tornant al futbol, el 26 de desembre de 1922 la secció de futbol de La Constància va jugar el seu primer partit. Fou precisament al camp del FC Inquense, que s'havia consolidat com el principal equip de la ciutat, atès que duia un any i mig d'avantatge als constanciers i tampoc havia sorgit cap altra entitat esportiva de pes. El resultat fou esperançador per als nouvinguts, amb un 0-2 favorable al Constància.

Èl nuevo equipo F. C. La Constància.—(Foto Roig)

Figura 9. Una de les primeres formacions del Constància (*Baleares Deportiva*, 27 de febrer de 1923).

A partir de llavors, la secció de futbol de La Constància va iniciar una singladura esportiva que al seu començament fou poc encoratjadora. A tall d'exemple, feim un repàs d'alguns dels resultats obtinguts aquells primers mesos: el 18 febrer de 1923 va inaugurar el seu primer camp a Sant Domingo, amb un partit contra l'Isleño FC d'Alaró (derrota per 0-2); el 2 d'abril va rebre el potent Alfons XIII FC (derrota per 0-1); devers el maig, un nou derbi local contra l'Inquense (derrota per 1-3); i el 3 de juny rebia el Baleares FC (derrota per 0-3).

Però a diferència d'altres casos, com els abans exposats del Club Velocipedista Inca de 1897 o el Centro Instructivo de 1910, el Constància va demostrar que el seu sorgiment no era fruit d'una moda temporal ni es va deixar anar davant les primeres dificultats esdevingudes, i va sobreviure: va perseverar i es va consolidar gradualment fins que els resultats varen arribar. Així, el 28 juliol de 1924, festivitat dels sants Abdó i Senén, es va jugar un nou

derbi entre l'Inquense i el Constància. En aquest cas la victòria fou per als constanciers (4-2), i l'Inquense sí va caure en els vicis esmentats: en veure's gradualment superat esportivament pel seu rival local, a finals d'aquell any, es va dissoldre, i els seus jugadors passaren a enfortir la plantilla del Constància. Ben aviat Inca perdé la possibilitat de mantenir un derbi local, amb totes les emocions que això comporta; però, a canvi, va guanyar un equip socialment i esportivament molt més potent i prometedor. A partir de llavors, l'ascens del Constància fou gradual, però sense aturada.

Figura 10. Formació del Constància (*Sport Balear*, 15 de novembre de 1924).

7. PRIMERS ANYS DEL CONSTÀNCIA A LA COMPETICIÓ FEDERADA

Paral·lelament al naixement i gradual enfortiment del Constància, el futbol mallorquí assolí l'entesa i el potencial suficients per poder organitzar-se. Així, el 4 de novembre de 1923 es va constituir a Palma el Comitè Provincial Balear, organisme depenent de la Federació Catalana de Futbol que va organitzar el primer campionat oficial de Mallorca per a la temporada 1923-24. D'inici només va comptar amb quatre equips: RS Alfons XIII FC, Balears FC, Regional FC i Unión Protectora Mercantil (conegut com a UPM). Només hi havia una categoria, i tots els equips eren de Palma, però s'havien col·locat les bases per ampliar la competició.

Per a la temporada 1924-25 la competició es va ampliar sensiblement: va passar de 4 a 21 equips, distribuïts en primera categoria (grup únic) i segona categoria (tres grups d'àmbit geogràfic). La primera categoria, a més, fou ampliada amb dos equips més: el FC Manacor... i el Constància, que varen ingressar-hi directament, sense disputar cap fase classificatòria. Sembla clar que el Comitè Provincial Balear pretenia amb aquesta decisió convertir la primera categoria en un torneig d'àmbit insular, no reduït a equips de Palma, per enfortir la tendència de creixement arreu de Mallorca i fomentar rivalitats interregionals, que anassin més enllà de la capital. Això dona la mesura del potencial que a mitjan 1924 ja havia assolit el Constància en menys de dos anys d'existència, ja que fou l'opció preferida en detriment de l'Inquense (que fou ubicat a la segona categoria i no va arribar a debutar, atès que desaparegué poc després) i fou avaluat com un equip amb suficient entitat per competir amb clubs palmesans molt més forts i experimentats.

Així i tot, el debut dels constanciers no fou pas bo, i aquella temporada perderen tots els partits de lliga. Però la fortuna els va somriure novament, perquè es va dur a terme una nova ampliació de la primera categoria per a la temporada 1925-26, la qual cosa va evitar el descens. D'aquí en endavant ja no tornaren a sofrir i en anys posteriors, temporada rere temporada, el seu potencial va anar creixent fins a consolidar-se a la primera categoria del Campionat de Mallorca.

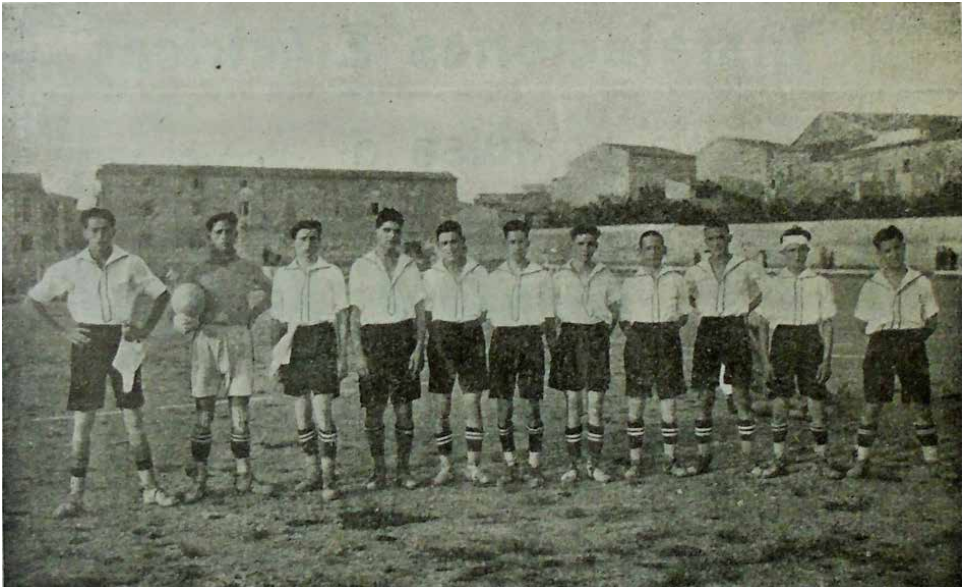

Figura 11. Formació del Constància (*Sport Balear*, 15 d'agost de 1925).

Al mateix temps, el Constància traspassava fronteres i es convertia en un dels referents esportius de l'illa; en primer lloc, en qualitat d'equip de futbol més destacat de la Part Forana enfront dels equips de Palma, especialment RS Alfons XIII FC i Balears FC; i en segon lloc, com a equip d'arrels populars i treballadores, d'acord amb l'essència de la societat de socors mutus que l'havia creat, en contraposició a la societat futbolística més potent de Mallorca: la RS Alfons XIII FC, nascuda i finançada des dels seus inicis pels sectors socials més poderosos socialment i econòmicament. En aquest últim cas, amb el Balears FC les simpaties eren majors, atesa l'extracció social humil i treballadora comuna a sengles entitats.

Per tant, aviat el Constància va transcendir l'esport de la pilota i la ciutat d'Inca fins a esdevenir un símbol social, de classe i de pensament arreu de la Part Forana de Mallorca, nascut a partir de l'afició i la pràctica esportiva, i que alhora es projectava socialment a partir de l'esport.

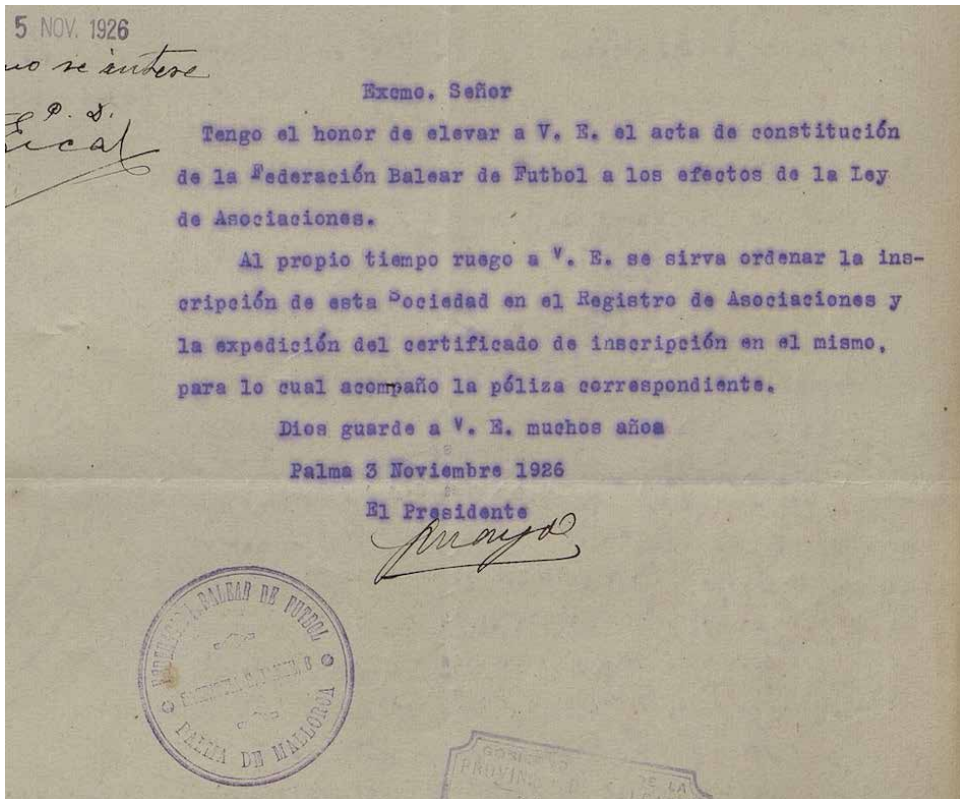

Figura 12. Constitució de la Federació Balear de Futbol, 1926 (Registre d'Associacions del Govern Civil, Arxiu del Regne de Mallorca).

8. CONVERSIÓ EN SOCIETAT ESPORTIVA

Durant els primers anys de vida, el Constància es va convertir en una *rara avis* del futbol mallorquí. Nascut l'any 1922 com a secció esportiva d'una entitat de socors mutus, el seu cas era paral·lel al de molts altres equips sorgits arreu al caliu d'una entitat amb finalitats diverses, especialment a Palma. No obstant això, a mitjans dels anys 20 totes aquelles seccions havien desaparegut o els seus integrants s'havien reorganitzat en societats independents, de nova fornada i amb una finalitat exclusivament esportiva. La creació de la competició federada havia afavorit aquest procés, ja que un dels requisits per poder participar a la competició oficial era estar inscrits en el Registre d'Associacions. Mentrestant, però, el Constància continuava essent una secció de La Constancia.

Aquesta situació es va perllongar fins al 19 de juny de 1929, quan el Govern Civil de les Illes Balears aprovà els Estatuts i el Reglament de la societat esportiva Constancia Foot-ball Club, amb seu a la plaça Major, núm. 7. En aquell moment, els constanciers eren jurídicament una relíquia (i fins a cert punt, una anomalia) supervivent dels primers temps del futbol mallorquí, atès que eren l'única secció esportiva supervivent de les esmentades abans, gradualment substituïdes per clubs de futbol. Ara sí, la secció esportiva de la Sociedad de Socorros Mutuos La Constancia deixava d'existir i naixia el club de futbol; això sí, des d'un punt de vista estrictament jurídic, ja que la seva naturalesa continuava sent la mateixa amb continuïtat total, i la transformació va ser purament jurídica. Fins i tot en això el Constància fou diferent a la resta.

Durant els anys 30 l'ascens esportiu i social del Constància no tengué aturada. Els grans èxits esportius arribaren durant la dècada amb la consecució dels campionats de Mallorca de 1932-33, 1933-34 i 1934-35. Això li va donar dret a participar a la Copa d'Espanya (actual Copa del Rei) en qualitat de campió territorial (tot i que no va superar la primera ronda en cap ocasió), i destacà amb llum pròpia l'eliminàtoria contra el FC Barcelona el març de 1934 (0-1 a Inca i 2-0 a Barcelona). També es va proclamar campió de Balears en una ocasió, el 1935.

9. GUERRA CIVIL

Per anar acabant aquesta visió general dels primers anys del Constància d'Inca, és imprescindible esmentar el període de la Guerra Civil, amb el qual queda pendent encara dur a terme un estudi exhaustiu de les vicissituds viscudes pel club inquer. Pel seu caràcter treballador, humil i compromès ideològicament de molts dels seus aficionats i jugadors, el Constància va ser una de les entitats esportives més castigades pel nou règim arran del cop d'estat, una època que fins fa pocs anys va restar totalment oblidada i amagada.

Figura 13. Els germans Sancho Jorques, jugadors assassinats durant la Guerra Civil (Arxiu Antoni Janer Torrens).

A manca de més investigacions, avui sabem que durant la Guerra Civil fins a quatre jugadors del Constància foren executats; d'una banda, els germans Josep, Emili i Antoni Sancho Jorques, originaris de Moixent (País Valencià) i treballadors de la indústria sabatera. Poc després d'esclatar el cop d'estat foren enviats a la presó de Sant Domingo, després a la de Can Mir (Palma) i finalment foren afusellats el 12 de març de 1937, al Cementeri de Porreres. La seva memòria fou reconeguda públicament fa relativament molt poc temps, amb la descoberta d'una placa el 23 de febrer de 2019.

De l'altra, un quart jugador, Melcior Gornés, sabater originari de Ciutadella, fou assassinat a l'Arenal (Lluçmajor), enmig del carrer, a garrotades. La seva germana, Maria Gornés, afiliada a les Joventuts Socialistes Unificades, fou condemnada a trenta anys de presó.

A més, el Club tengué tres dels seus dirigents represaliats; en primer lloc, Miquel Pujadas Estrany, fundador de l'equip constancienc. L'octubre de 1936 fou empresonat a Sant Domingo i després posat en llibertat vigilada.

Figura 14. Marc Ferragut Fluxà, un dels dirigents represaliats durant i després de la Guerra Civil.

En segon lloc, Miquel Beltran Planas, qui fou primer president del Club. Fou batle d'Inca entre 1933 i 1936, després del cop d'estat fou empresonat durant uns anys i al cap d'un temps va poder recobrar la llibertat. A més, el seu germà Bernat Beltran va ser afusellat al Cementeri de Porreres.

Finalment, Marc Ferragut Fluxà, qui fou primer entrenador de l'equip. Fou industrial sabater i regidor de Cultura a l'Ajuntament inquer entre 1931 i 1936. En esclatar la guerra es trobava a la Península i en tornar a Mallorca, una vegada acabada, fou empresonat i sotmès a un consell de guerra, però va poder sortir en llibertat vigilada. Posteriorment fou conegut per construir l'Auditori de Palma, inaugurat el 1969.

En total, una vintena d'inquers foren assassinats durant la Guerra Civil i molts d'altres represaliats. El Constància, per la naturalesa treballadora, esquerrana i compromesa ideològicament de molts dels seus membres, fou una de les entitats més colpejades arran el cop d'estat, i alhora silenciades durant molt de temps per aquest fet. Avui tots els represaliats de la ciutat són honorats al *Monument del Silenci*, al centre d'Inca; però encara cal que l'entitat constanciera incorpori i reivindiqui aquesta etapa de la seva història.

10. VÍCTIMES I BOTXINS

Els jugadors i dirigents constanciers esmentats, en qualitat de derrotats, varen romandre en l'oblit durant molts anys. També familiars, amics i companys seus, hagueren de mantenir silenci i sofrir algun tipus de represàlia.

Figura 15. Escamot de la Falange Española a Porreres. En el centre, el més alt, Lluís Sitjar (Wikipedia).

En aquesta imatge (fig. 15) tenim l'altre extrem. Correspon a la Falange Española de Porreres. En el centre, el més alt de tots, podem veure una destacada personalitat del món polític del moment, però també futbolístic: es tracta de Lluís Sitjar Castellà, qui fou president del CD Mallorca (abans RS Alfons XIII FC) en tres etapes diferents (1926-27, 1930-31 i 1943-46). Durant l'última, ja en plena dictadura franquista, Sitjar va impulsar la construcció de l'estadi des Fortí, inaugurat el 1945. Més endavant (1955) fou rebatejat amb el seu nom, poc abans de la seva mort. L'estadi va mantenir el nom de Lluís Sitjar fins al seu enderrocament el 2014. Un any després, la grada d'animació del nou terreny de joc mallorquinista fou batiada amb el seu nom (en aquest cas, l'estadi municipal de Son Moix). Així, Lluís Sitjar ha estat sempre una personalitat reconeguda del mallorquinisme i homenatjada en vida, i ha esdevingut símbol del seu club durant dècades i fins avui.

Gràcies a les investigacions de l'historiador porrerenc Bartomeu Garí Salleras, avui sabem que Lluís Sitjar va ser un criminal de guerra involucrat en les execucions indiscriminades dutes a terme a Porreres (d'on Sitjar era originari, tot i haver nascut a Palma). Malgrat aquesta circumstància, l'estadi del RCD Mallorca va mantenir el nom de Lluís Sitjar fins a la seva demolició: durant 60 anys. Ara, el seu nom perviu en la grada d'una instal·lació municipal.

Aquest fet contrasta fortament amb la situació dels germans Sancho i Melcior Gornés, eliminats físicament i oblidats forçosament durant dècades per la seva condició de perdedors de la Guerra Civil; i no només entre historiadors o els mateixos inquerers, sinó dins el seu propi club, el Constància. Sengles casos, Lluís Sitjar i els germans Sancho, il·lustren el destí totalment oposat de personalitats vinculades a l'esport segons el seu posicionament ideològic personal, i les conseqüències del qual varen anar més enllà de l'acabament de la dictadura franquista, atès que l'exaltació i de l'oblit dels uns i els altres encara es manté avui, gairebé 45 anys després de l'aprovació de l'actual règim constitucional.

11. VICTÒRIA CONTRA EL BARÇA

Finalment, per acabar aquesta visió general dels primers anys del Club constancienc amb bon regust de boca, plasmarem una anècdota quasi desconeguda, però molt vistosa, i com no pot ser d'altra manera, de caràcter futbolístic. Es tracta d'un partit jugat pel Constància a Barcelona, en el camp de les Corts, propietat del FC Barcelona. Tengué lloc el 25 de desembre de 1941, i el resultat final fou... de 4 gols a 5 (amb parcials de 0-3 al descans i d'1-5, ben entrada la segona part). Així doncs, el Constància és un dels equips que ha tengut el pri-

vilegi de guanyar l'equip blaugrana en el seu camp. I no només això: ha estat un dels pocs capaç de marcar-li cinc gols, a part de l'1-5 assolit pel Reial Madrid (1963) i el 0-6 de l' Athletic FC de Bilbao (1945), tots dos en lliga.

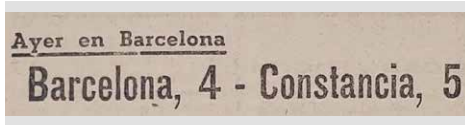

Figura 16. Titular de la victòria enfront el FC Barcelona (Balears, 26 de desembre de 1941).

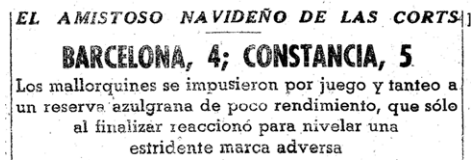

Figura 17. Titular de la victòria enfront el FC Barcelona (El Mundo Deportivo, 26 de desembre de 1941).

No és una fita transcendental en si mateixa, atès que es tractava d'un partit amistós jugat en dates nadalenques i els blaugranes varen fer jugar jugadors poc habituals. A més, aquella va ser l'única temporada que el FC Barcelona es va veure obligat a jugar la promoció de descens a Segona Divisió, així que l'equip blaugrana no es trobava en el seu millor moment. Però tanmateix, el rival, el camp i el resultat són mereixedors de ser recordats com una de les fites més llampants del Club inquer, i a les quals els seguidors són tan aficionats.

12. CLOENDA

Amb aquest apunt, entre lúdic i anecdòtic, donam per finalitzat aquest esbós esportiu i social d'uns temps previs i contemporanis a una societat esportiva cabdal en la identitat col·lectiva d'Inca. El Constància és un clar exemple que mereix ser valorat com el que és: un fet social fonamental de

Figura 18. Logotip commemoratiu del centenari del Club Esportiu Constància.

la història local inquera, causa i alhora conseqüència del dinamisme del seu teixit social, que va més enllà de la pràctica d'un joc organitzat amb onze individus i una pilota en un camp de gespa amb l'objectiu de ficar més gols que l'equip contrari. Si no, és inexplicable que una entitat d'aquestes característiques hagi pogut esdevenir centenària malgrat les dificultats viscudes. I que sigui per molts anys més.

BIBLIOGRAFIA

Llibres

Armengol Coll, Jaume; Armengol Coll, Antoni: La repressió a Inca : la República i la Guerra Civil. Palma: Baltar, 2005.

Diversos autors: Llibre d'or del futbol català. Barcelona: Edicions Monjoia, 1928.

García Gargallo, Manuel: Campeonatos Regionales de Baleares. Orígenes y desarrollo (1900-1940). Madrid: CIHEFE, 2019.

Garí Salleras, Bartomeu: La guerra civil a Porreres. Documenta Balear, 2007.

Llabrés, R.: Historial del CD Constancia. 1922-42. Palma: Editorial Politècnica, 1942.

Quetglas Martorell, Andreu: Síntesis histórica del CD Constancia. Inca: Impr. Colón, 1982.

Publicacions periòdiques

La Almudaina (Palma, 1887-1953)

Baleares (Palma, 1939-1996)

Baleares Deportiva (Palma, 1923-1923)

La Bicicleta (Palma, 1899-1899)

Ca Nostra (Inca, 1907-1929)

El Correo de Mallorca (Palma, 1910-1953)

Los Deportes (Barcelona, 1897-1910)

Dijous (Inca, 1974)

El Mundo Deportivo (Barcelona, 1906-)

Sport Balear (Palma, 1924-1926)

La Última Hora (Palma, 1893)

Arxius

Arxiu Antoni Janer Torrens

Arxiu Hilari Llabrés Esquilas

Arxiu del Regne de Mallorca

L'INCA DE L'AVIOR A TRAVÉS D'ALGUNS DELS VIATGERS QUE VISITAREN MALLORCA ANYS ENRERE

Margalida Canals Juan¹, Guillem Alexandre Reus Planells², Joan Torres Ferragut³

1. Llicenciada en Filologia Hispànica per la Universitat de les Illes Balears
mcanalsj@gmail.com
2. Doctor en Història de l'Art per la Universitat Autònoma de Barcelona
guillemreusplanells@gmail.com
3. Llicenciat en Història de l'Art per la Universitat de les Illes Balears
tetomar@gmail.com

Paraules clau: viatgers, Inca, llocs emblemàtics, correspondències actuals, guies de viatge.

Resum. *El present estudi és una aproximació a com alguns dels primers viatgers que arribaren a Mallorca, abans d'establir-se el turisme com a principal motor econòmic de l'illa, com ara l'Arxiduc Lluís Salvador, parlaren d'Inca i deixaren constància de la seva visió del que varen trobar. En definitiva, es tracta de reivindicar la capital del Raiguer com a centre d'interès i dels llibres de viatge com a eina molt útil per al coneixement del territori i del patrimoni en el temps en què foren escrits, la qual cosa igualment ens permet observar, des d'una perspectiva diferent, els canvis que han sofert els llocs descrits.*

Keywords: travelers, Inca, landmarks, present correspondences, travel guides.

Abstract. *This study pretends to be an approach of how some of the first travellers who visited Mallorca documented their vision of Inca before tourism was established as the main motor of our economy such as the Arxiduc Lluís Salvador. Besides, it claims the importance of the capital of Raiguer and, simultaneously, the travel books as a very useful tool to produce a better knowledge of the described territory and its heritage at the time they were written. Moreover, those narratives allowed the observation of changes occurred on them in a different and appealing way.*

1. INTRODUCCIÓ

Mitjançant el present treball hem tractat de comprovar si aquells viatgers, majoritàriament del segle XIX, que deixaren constància escrita de la seva estada a la nostra illa, a part de descriure i parlar dels llocs més emblemàtics i famosos com per exemple Ciutat o la Serra de Tramuntana, també ho feren d'altres indrets menys populars com ara Inca, els quals, per la seva situació geogràfica i/o peculiaritats, s'allunyaven de l'imaginari col·lectiu del que havia de ser una illa "afortunada" de la Mediterrània.

És obvi, com hom sap, que Mallorca és molt més que Valldemossa, Deià o Sóller, o la platja des Trenc, només per esmentar alguns dels seus punts geogràfics més coneguts internacionalment. És per aquesta raó que ens ha semblat interessant centrar la nostra anàlisi en alguns d'aquells i aquelles que parlaren, als seus escrits, sobre la que es podria anomenar l'"altra Mallorca", aquella de l'interior, per centrar-nos en el cas d'Inca. Consistia a recopilar allò que en digueren i quins aspectes destacaren d'ella, i fer, si era possible, un paral·lelisme amb la ciutat actual per tal de copsar, de manera aproximada, com aquesta darrera havia evolucionat i canviat a través dels anys, i després d'afrontar fenòmens com el de la industrialització.

En definitiva, es tractava de comprovar si aquells visitants de l'anomenada "illa de la calma" van anar més enllà de Tramuntana i el seu perímetre costaner, que, amb el temps, també esdevindria el més turístic, conegut i publicitat, i si igualment arribaren al seu interior i deixaren la seva visió del que varen trobar i experimentar a les viles d'aquella "altra" Mallorca, tal vegada més autèntica i impermeable a l'influx de l'arribada dels que es podria considerar primers turistes.

Per un altre costat, i no menys important, volíem reivindicar la importància dels llibres i guies de viatges d'altres temps com a eina complementària, i molt útil, per al coneixement del territori en el moment en què foren escrits. De fet, una aproximació acurada a aquests textos ens permet observar i explicar, des d'una perspectiva diferent, l'evolució i els canvis que han sofert els llocs descrits.

La metodologia que hem emprat per dur a terme la nostra proposta ha estat, principalment, la consulta de les principals fonts bibliogràfiques disponibles, puix que es tracta d'un treball eminentment bibliogràfic que pretén respondre a la pregunta si els viatgers que, a partir del segle XIX visitaren Mallorca, també arribaren a Inca i en quin termes en parlaren; d'altra banda, si ho feren, si d'alguna manera, malgrat les indubtables transformacions so-

fertes amb el pas del temps, també ajudaren, conscientment o inconscientment, a configurar la imatge que encara es té avui dia de la capital del Rai-guer, per així rompre el mite, tristament molt estès, que per “lletja” o “poc atractiva” la ciutat que ens ocupa no interessà prou com per aparèixer als textos d'aquells visitants de les nostres terres.

A més, hem intentat completar el nostre estudi amb un treball de camp mitjançant l'observació directa de molts dels aspectes descrits a la bibliografia consultada, fotografiant-ne els més significatius i intentant establir un vincle entre l'Inca de l'avior i la contemporània.

2. LA IMPORTÀNCIA DE LES GUIES DE VIATGE

Abans de l'arribada d'Internet i la possibilitat de trobar informació a la xarxa de pràcticament qualsevol lloc i tema, no fa tants d'anys, qualsevol persona que desitjava viatjar a destins desconeguts necessitava consultar les guies de viatge o els relats d'altres viatgers com a quasi única font d'informació per poder preparar la seva expedició. Gràcies a les dades que es trobaven en aquestes publicacions, abans de partir i durant la seva estada al lloc triat, fora de la seva llar, l'interessat podia conèixer tot allò que necessitava per gaudir-ne millor, puix que *la literatura de viajes ha constituido una fuente primaria de información, básica para conocer la realidad de un lugar determinado* (Bas, 2007, 2), ja des de l'antiguitat. Malgrat tot, no fou fins a l'arribada del segle XVIII i la Il·lustració, amb la seva ànsia de coneixement en tots els camps i matèries, que el gènere agafà veritable embranzida, gràcies a *los llamados “viajes científicos” así como por la grata experiencia del Grand Tour que generó una extensa producción editorial* (Bas, 2007, 6), tot afavorit per la constant i inaturable millora dels diferents mitjans de transport i de comunicació viscuda des d'aleshores.

Si *giram l'ullada cap enrere*, cap al passat, i deixant de banda la seva vessant utilitària, cal no oblidar que aquestes mateixes guies i narracions dels viatgers constitueixen un recurs, de gran utilitat, per al coneixement del territori descrit des de molts diversos punts de vista (des de l'entorn natural passant per l'històric, el socioeconòmic, l'antropològic o cultural i patrimonial, etc.) en el moment de la seva redacció. De fet, a través d'aquests textos i la comparació amb la realitat actual d'allò que es descriu, hi podem observar i prendre consciència, des d'una perspectiva diferent, dels canvis produïts i de l'evolució dels indrets dels quals se'ns parla, del que s'ha perdut i, no menys important, del que s'ha conservat i perviscut.

En certa manera, aquesta comparativa, ben utilitzada, ens pot ajudar a comprendre millor el que va suposar el progrés dins l'àmbit de les nostres societats i a aprendre dels errors del passat perquè, per desgràcia, en molts casos, l'avanç en determinats àmbits suposà una pèrdua no sols de patrimoni natural, arquitectònic i cultural, sinó també dels nostres trets identitaris. Precisament, *muchos y muy numerosos han sido los viajeros que han dejado constancia de sus periplos a lo largo de la historia. Una fuente de incalculable e inagotable de noticias que nos permite contextualizar una época, o un lugar determinado* (Bas, 2007, 2), gràcies a la qual cosa podem fer-nos una idea, per exemple, en el cas que ens ocupa, de com era Inca abans de l'arribada del tren o com la va conèixer l'Arxiduc, en certa manera abans de l'adveniment de la industrialització que marcaria el canvi definitiu de fesomia de la ciutat, és a dir, cap a l'Inca de l'actualitat.

Cal no oblidar, a més, que el millor coneixement d'allò que hem estat i som ens ajuda a estimar més allò que és nostre i, ahora, a respectar-ho, protegir-ho i conservar-ho. En aquest sentit les següents paraules que apareixen a la introducció del llibre *La isla de Mallorca. Reseña de un viaje* de H. Pagenstecher (1825-1889), doctor en medicina i zoòleg, són paradigmàtiques, ja que el seu autor ens recorda com les descripcions dels viatgers, molts cops, ajuden els locals a prendre consciència del que tenen quan per força del costum o per veure-ho cada dia ho invisibilitzam i, com a conseqüència, no ho aprecien suficientment:

Las relaciones de los viajeros no sólo son útiles para aquellos que no conocen el país descrito, sino que también lo son para los que habitan su suelo. Si a los primeros sirve de guía para estudiar la región que quiere conocer; a los segundos instruye de lo que poseen, aprender a apreciar debidamente sus riquezas naturales, cuya existencia la mayor parte de ellos ignoran a pesar de residir en ella desde hace largos años. Sirve igualmente para conocer los defectos de que adolece, y como el viajero observa lo que ve bajo su punto de vista, excita cierta curiosidad que tiende a hacer conocer la impresión que causa el aspecto del país, al mismo tiempo que sirve para corregir los abusos, si la crítica se halla contenida en los límites debidos, y no es acerba e injusta (Pagenstecher, 1989, s/p).

Per finalitzar, i encara que una mica enfora del nostre propòsit, cal fer esment que les guies i els llibres de viatges també ajudaren i ajuden a estimular la nostra imaginació, i ens permeten, malgrat –tal vegada– no ser l'opció més desitjable, viatjar sense moure'ns de casa. De fet, fins i tot s'han fet servir com a font documental per part d'alguns escriptors per compondre les seves

obres. En aquest sentit, seria convenient recordar el cas de Jules Verne,¹ que, gràcies a l'exemplar del *Die Balearen* que l'Arxiduc li regalà, a la seva novel·la *Clovis Dardentor* pogué descriure, amb tot luxe de detalls i sense haver-hi estat ni conèixer-la de primera mà, Palma, ciutat on els seus protagonistes fan una aturada de camí a la seva destinació final, Oran:

Cert! Si el que s'ha fet per aquest oasi de la Mar Mediterrània s'hagués fet per qualsevol altre país dels dos continents, no caldria molestar-se a sortir de casa, emprendre un viatge i anar a admirar a posteriori les meravelles naturals que es recomanen als turistes. Bastaria d'enfonsar-se en una biblioteca, amb la condició que aquesta biblioteca poseís l'obra de Sa Altesa l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria sobre les Balears, de llegir aquest text, que és d'allò més complet i precís, i de contemplar-ne els gravats en color, les vistes, els dissenys, els croquis, els plànols i els mapes, que fan d'aquesta publicació una obra sense parió. (...) És efectivament, una obra incomparable per la bellesa de la realització, pel seu valor geogràfic, ètnic, estocàstic, artístic, etc. Malauradament, aquesta obra mestra de llibreria no és a la venda (Verne, 2022, 95).

3. ELS VIATGERS ESTUDIATS

3.1. El cas de Jeroni de Berard i l'Arxiduc Lluís Salvador

Els dos autors als quals aquí feim referència mereixen sens dubte ésser esmentats a part, donada la importància de la seva obra, i també pel fet de ser els dos viatgers que aporten més dades sobre Inca. Per altra banda, si bé és ver que Jeroni de Berard era mallorquí i vivia a Palma, nosaltres l'hem considerat un viatger pel fet que per escriure la seva obra *Viaje a las villas de Mallorca, 1789*, realment realitzà una viatge a la Part Forana mallorquina i aportà una informació molt valuosa de cadascun del pobles que va visitar.

1 Com ens recorda Nicolás J. Morgues al seu interessant article "Jules Verne y el Archiduque Luis Salvador. Cómo promover el turismo mediante la lectura": *La relación de amistad entre el universal escritor Jules Verne y el padre del turismo cultural en las islas Baleares, Luis Salvador de Austria, nace en el año 1884 a raíz de su encuentro en Venecia en el «Hotel Inglaterra», donde el aristócrata se presenta en un primer momento ante el literato bajo el pseudónimo de Conde de Neudorf. A partir de aquel momento surge un importante intercambio epistolar y documental, fuente necesaria para que Verne se inspire en las múltiples novelas que tienen lugar, al menos en parte, en nuestra tierra. A su vez, y precisamente como consecuencia de la fama del escritor, todos aquellos relatos que transcurren en las Islas repercutirán en un amplio público lector que se interesará por el archipiélago balear, desembocando en un turismo muy vinculado al mundo literario (Nicolás J. Morgues, 97).*

• Jeroni de Berard

Jeroni de Berard va néixer a Palma el 1742, i morí a la mateixa ciutat el 1795. Fou un polític i, entre d'altres activitats, es va dedicar a recórrer Mallorca consultant els arxius històrics municipals i eclesiàstics. Tot i ésser mallorquí, la seva obra *Viaje a las villas de Mallorca, 1789*, constitueix un vertader llibre de viatges d'una gran riquesa descriptiva. A més a més, Berard encara pogué veure molts edificis de pobles i ciutats de la Part Forana que actualment ja no existeixen o que han sofert canvis importants que han transformat la seva fisonomia.

L'únic llibre de viatges que Berard va escriure fou *Viaje a las villas de Mallorca, 1789*. En aquest any es dedicà a recórrer tota la Part Forana i per suposat vengué a Inca.

D'Inca, Berard destaca que es tracta d'una de les poblacions més antigues de Mallorca i divideix el seu treball en tres apartats: el primer, dedicat a la història; en el segon, fa una descripció geogràfica de l'entorn inquer; i el tercer consisteix en una descripció urbana i arquitectònica de la ciutat. És en aquest tercer apartat en què trobam la descripció dels edificis més importants d'Inca, com són l'església parroquial de Santa Maria la Major, les esglésies conventuals de Sant Francesc i Sant Domingo, el monestir de Sant Bartomeu, l'Hospital, el puig de Santa Magdalena i el terme municipal, on destaca la importància de la producció agrícola i ramadera.

Berard és juntament amb l'Arxiduc Lluís Salvador l'autor que més dades aporta sobre Inca, però té una importància afegida, ja que quan realitzà la seva visita a la ciutat es convertí en un espectador privilegiat perquè pogué presenciar les obres de reconstrucció de les esglésies de Santa Maria la Major i de Sant Francesc, i per tant, encara va veure les restes medievals d'ambdues. Per altra banda, ell és l'únic que va descriure l'interior de l'església de l'Hospital, i gràcies a això ens podem fer una idea de com era.

Figura. 1. Església de Santa Maria la Major.

SAN FRANCISCO [...] El interior consta de 18 varas de ancho y 42 de largo. Su construcción es de bóveda cruzada antigua con techo de maderaje, el arco del presbiterio recto sobre pilares dóricos, tres son los arcos de lo antiguo que he dicho, apuntados sin pilares y asimismo en los de las capillas, y en lo construido de nuevo hay dos arcos rectos sobre pilares áticos, el coro de lo mismo, estucado en blanco, con lumnerones pintados arriba a la bóveda, y otros aún sin pintar a los costados, y órgano pequeño al medio del antepecho del coro (Berard, 1983, 259).

Finalment, aportà tota una sèrie de dades interessants: especifica que en aquell temps Inca comptava amb 3.367 habitants; esmenta fins a onze molins, a dia d'avui encara identificables, i dues fàbriques de sabó.²

• L'Arxiduc Lluís Salvador

Lluís Salvador d'Àustria, arxiduc de la casa d'Habsburg, va néixer a Florència el 1847, i morí a Brandeis an der Elbe (Bohèmia) a l'any 1915. Durant els primers deu anys de la seva vida va viure al palau Pitti de Florència, però a l'any 1857 se'n anà d'Itàlia. Des de molt prest duagué a terme estudis de ciències naturals, llengües clàssiques i llengües modernes. D'entre les modernes, va aprendre el català, idioma en el qual va escriure algunes de les seves obres. Amb la intenció de fer un llibre sobre els escarabats, el 1867 visità per primera vegada Mallorca, illa on va romandre tres mesos. Fou durant aquest temps quan començà a escriure els seus llibres sobre les illes Pitiüses i sobre Menorca, els quals acabarien formant part de la seva magna obra *Die Balearen*.

A l'any 1871 tornà a Mallorca per així poder seguir duent a terme les seves investigacions. Un any més tard va comprar l'antic monestir de Miramar i el va restaurar. Entre l'any 1872 i el 1913 residí llargues temporades a Mallorca, al mateix temps que realitzà diversos viatges a través de la Mediterrània visitant països com França, Itàlia o Egipte.

A més de Miramar, comprà altres finques valldemossines com s'Estaca, Son Ferrandell, Son Gallard i Son Gual. A Deià va adquirir les finques de sa Pedrissa i Son Marroig.

Pel que fa a la seva producció literària, són nombroses les publicacions sobre les investigacions que duagué a terme al llarg dels anys. La seva obra es caracteritza per la qualitat de les descripcions i pel seu llenguatge senzill.

Entre d'altres, destaquen les següents obres: *Die Balearen in Wort und Bild geschildert* (1869-1891), la més important i extensa. En llengua alemanya: *Catalina Homar* (1905), *Was mancher wissen möchte* (Allò que algú voldria saber, 1909),

2 Vegeu: Gerónimo de Berard. *Viaje a las villas de Mallorca, 1789*. Palma. Ajuntament de Palma, 1983, p. 255-266.

Die Felsenfesten Mallorcas Geschichte und Sage (Els castells roquers de Mallorca, història i tradició, 1910), *Portopí in der Bucht von Palma de Mallorca* (Portopí a la badia de Palma de Mallorca, 1914) i *Auslugund Wachtürme Mallorcas* (Torres i talaies de Mallorca, 1916). En llengua catalana: *Rundayes de Mallorca* (1895), una de les primeres recopilacions de rondalles mallorquines – anterior a la publicació del corpus d'Antoni Maria Alcover–, *Lo que sé de Miramar* (1911) i *Somnis d'estiu ran de mar* (1912).³

El títol original i en alemany de la seva obra cabdal és *Die Balearen in Wort und Bild. Zweiter Band. Die eigentlichen Balearen*, i fou publicada a Leipzig l'any 1871. L'edició consultada està formada per deu toms. Els II i III estan dedicats a l'illa de Menorca; el tom IV, a les illes Pitiüses; i els toms V, VI, VII, VIII i IX, a l'illa de Mallorca; finalment, el darrer tom, el X, conté la bibliografia i els índexs de l'obra.⁴

Per a l'estudi d'Inca s'ha tengut en compte l'índex per matèries que apareix al tom X entre les pàgines 77 i 139. En aquest, Inca hi apareix referenciada en tretze matèries, totes elles al tom VIII, excepte una, que apareix al tom V.⁵

Per altra banda, al *Die Balearen*, quan l'Arxiduc es refereix a Inca, destaca que es tracta del lloc de Mallorca amb més caràcter urbà, després de Palma. Seguidament passa a descriure la tipologia de les cases que conformen la població i d'entre elles destaca el “vell” ajuntament. *En el carrer de Palma se encuentra la vieja casa consistorial, sólida construcción de piedra con voladizo alero y sencillo cabrio y armas de la ciudad sobre la entrada en arco de medio punto* (Luis Salvador, VIII, 1991, 387). Pel que fa als carrers, ens informa del mal estat en què es troben, però que la ciutat compta amb moltes places, tot i que en destaca dues: la de l'Ajuntament i la de l'Església. *Las calles aparecen mal empedradas, y aún sin pavimentar, en cuyo caso apenas presentan una mínima acera de piedra a la vera de las casas. Cuenta el lugar con numerosas plazas, entre ellas la espaciosa plaza de la Constitució, por tamaño secundada por la plaza de l'Església donde se asienta el templo parroquial* (Luis Salvador, VIII, 1991, 387).

3 Pere Fullana Puigserver (dir.). *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, volum 8. Palma, Promomallorca Edicions, SA, 1991, p. 111-113.

4 Archiduque Luis Salvador de Austria, *Las Baleares por la palabra y el grabado*. Caja de Baleares “SA NOSTRA”, 1980-1993.

5 Les matèries en què l'Arxiduc referencia Inca són les següents: [1] Bautizo (Inca). Tomo VIII, p. 388; [2] Capillas (Santa Magdalena). Tomo VIII, p. 394, 395; [3] Conventos (Inca). Tomo VIII, p. 390-392; [4] Corridas de toros (Inca). Tomo VIII, p. 156, 392, 393; [5] Dominicos (Inca). Tomo VIII, p. 389; [6] Franciscanos (Inca). Tomo VIII, p. 390; [7] Iglesias (Inca). Tomo VIII, p. 387-390; [8] Inca.- Descripciónes y viajes. Tomo VIII, p. 387-393; [9] Inscripciones (Inca). Tomo VIII, p. 388; [10] Jerónimas (Inca). Tomo VIII, p. 387, 390, 392, 394; [11] Monasterios (Inca). Tomo VIII, p. 389-390; [12] Puig de Santa Magdalena.- Descripción y viajes. Tomo VIII, p. 394, 396; [13] Suelo.- Uso agrícola (Inca). Tomo V. p. 104.

Pel que fa a edificis, fa esment de les diferents esglésies inques: la parròquia de Santa Maria la Major, els convents de Sant Domingo i Sant Francesc, i el monestir de Sant Bartomeu, on destaca la figura de la venerable sor Clara Andreu. D'aquests edificis religiosos, a banda de fer-ne una acurada descripció, també aporta interessants notes històriques.

Figura 2. Els molins.

De la mateixa manera, l'Arxiduc afirma que Inca és una ciutat amb un notable tràfec i gran vitalitat, i remarca que consta de dues posades, una plaça de toros, nombrosos cellers, un mercat de fruita que es realitza cada dia a la plaça de l'Església, un mercat ramader que té lloc cada dijous i dues fires importants al maig i al novembre que reben el nom de "Dijous Bo". També fa re-

ferència al Serral, on esmenta els set molins fariners. *Siete molinos de viento coronan la lomera hacia dónde se extiende una hilera de casas pertenecientes todavía a Inca, dispersas entre los estrechos bancales de la ladera poblados de higueras y almendros* (Luis Salvador, VIII, 1991, 393).

Pel que fa als voltants de la ciutat, esmenta que estan formats per camps de figueres i ametllers, així com per sembrats de cols i d'hortalisses en general.

Situat a l'antic Camp d'Oca, actualment la plaça del Bestiar, ens parla de l'abeurador o rentadors i explica com són. També descriu el puig de Santa Magdalena, aportant diferents dades (altura i vistes) i donant dades històriques sobre l'església, a més de fer-ne una descripció. Finalment, també fa esment a algunes de les possessions que se situen al terme d'Inca: Son Sastre, Son Vivot, Son Fuster i Vinagrella, aquesta darrera actualment pertanyent al terme de Llubí.⁶

⁶ Vegeu: Archiduque Luis Salvador de Austria. *Las Baleares por la palabra y el grabado. Las Baleares propiamente dichas. Mallorca (parte especial)*. Tomo V. Palma de Mallorca. Caja de Baleares "SA NOSTRA", 1991, p. 387-397.

3.2. Altres viatgers:

El més lamentable de tot era que el temps, comptat amb tant de parsimonià, no permetia organitzar l'exploració completa d'aquella Mallorca encantadora. No basta haver recorregut els diversos barris de la capital, s'han de visitar les altres ciutats, i quines més dignes d'atreure els turistes que Sóller, Inca, Pollença, Manacor o Valldemossa! (Verne, 2022, 115).

Quan ens aproximam als textos dels diferents autors que, sobretot a partir de la segona meitat del segle XIX, començaren a parlar de les nostres Illes, ben aviat ens adonam que la majoria d'ells descrigueren els llocs més típics de Mallorca que, fins a l'actualitat, constitueixen els seus indrets més coneguts i publicitats. Serveixen les següents paraules de Santiago Rusiñol, a la seva coneguda obra *L'illa de la calma*, com a mostra d'aquest fenomen: *Des del temps de la George Sand la fama de la Illa de la Calma hi ha portat molts de forasters, i, sia per sa bellesa, o per la seva flaire de primavera, o pel seu caràcter de "pessebre", de què hem parlat a un altre capítol, quasi tots han estat a Deià (Rusiñol, 1982, 143).*

Precisament:

la sociedad balear, aunque inmersa en el espacio geográfico y político de Europa, durante el siglo XIX presentaba una realidad social muy alejada a la que se vivía en el continente. Mientras Europa despegaba económica y culturalmente, con Francia e Inglaterra a la cabeza, este pequeño conjunto de islas mediterráneas se arraigaba en sus tradiciones y costumbres, vivía de la agricultura y la pesca, y tímidamente comenzaba a acoger a los viajeros que las visitaban. La industria, el progreso y la ciencia pertenecían a otros lugares. Este hecho despertó enormemente la curiosidad de los viajeros y exploradores franceses que encontraron en las Baleares el último paraíso virgen de Europa, y cuyas vivencias fueron plasmadas en numerosos libros de viajes. Muchos intelectuales franceses se adentraron en estas desconocidas islas para redescubrir una sociedad anclada en el pasado, arraigada en sus tradiciones y que disfrutaba con su forma tranquila y sosegada de vida (Moragues Nicolás, 2020, 99-100).

Des d'aquesta perspectiva, no és estrany que Inca quedàs relegada a un segon terme com a destinació de primer ordre entre aquells viatgers i escriptors. Malgrat tot, la capital del Raiguer també apareix a les cròniques d'un nombre significatiu d'ells. De fet, es pot afirmar que és tan important la seva

omissió com la seva presència a les guies i els llibres de viatges, puix que no deixa de ser un clar símptoma de com, des de molt prest, des de pràcticament l'inici de la incipient indústria turística, es privilegiaren altres llocs allunyats d'aquells de l'interior que no es valoraven prou.⁷ D'aquesta manera, ens podem trobar amb dues situacions molt freqüents quan es parla d'Inca:

Inca, gràcies a la seva situació privilegiada al bell mig de Mallorca, s'esmenta com a lloc de pas a destinacions més atractives com ara Lluc, Alcúdia o Pollença, només per enumerar-ne algunes: *Es deixa el far, es deixa el Castell del Rei, es torna a Pollença, es va a Inca, i per un seguit d'anar en carretó i en tren, i tornar en carretó, un se'n va a les coves d'Artà, que és una de les meravelles d'aquesta venturosa illa* (Rusiñol, 1982, 186).

La descripció i anàlisi de la realitat inquera, des de múltiples aspectes, en el moment en què foren redactats els llibres i les guies de viatges protagonistes del present estudi. D'entre ells destaquen, per damunt de tot, els de l'Arxiduc, que fa un dels estudis més profunds, quasi enciclopèdic, del que era Inca, i Jeroni de Berard.

3.2.1. André Grasset de Saint Sauveur

André Grasset va néixer a Montreal (Quebec) l'any 1758, i morí a París el 1815. Fou un diplomàtic i un viatger francès. A l'any 1800 fou destinat a Palma com a cònsol a les Balears de la República Francesa. Pel que fa als seus llibres de viatges, cal destacar: *Voyage historique, littéraire et pittoresques dans les îles et possessions ci-devant venitiennes du levant* (1799), realitzat arran d'un viatge que va fer a Itàlia; *Voyage dans les îles Baléares et Pithiuses* (1807), el qual s'ha considerat com la primera guia turística de les Balears.

Quan parla d'Inca, Grasset ho fa juntament amb Selva, Binissalem i Sencelles. Aporta la dada que la totalitat dels quatre municipis sumen uns 11.000 habitants. Igualment, fa esment de la producció agrícola i ramadera de les quatre viles, formada a base de cereals, oliva, raïm, garroves, ametlles, fruita i, en menor mesura, seda. Pel que fa a la ramaderia, destaca la cria de bestiar gros i menut.

⁷ De fet, ja alrededor de 1840 se configura la imatge de Mallorca, la formulació romàntica de sus atractivos turísticos y su patrimonio: calma, pintoresquismo, ruinas góticas y naturaleza. Oriente cercano a la vez que destino lejano por sus intransitables comunicaciones, tierra habitada por gentes fuera del tiempo, como griegos modernos. Naturaleza grandiosa y predominante, es Mallorca para los viajeros románticos, la perdida Arcadia de Poussin, de cielo siempre puro (Alzaga Ruiz, 192).

Específicament d'Inca només aporta una dada històrica dient que la seva fundació fou en època romana, la qual cosa es pot comprovar gràcies a les ruïnes d'aquell temps que es troben als seus voltants.⁸ *Hom fa remuntar la fundació d'Inca a l'època romana; es troben unes ruïnes en el seu veïnatge que no deixen cap mena de dubte sobre l'antiguitat d'aquest municipi* (Grasset de Saint Sauveur, 2002, 32).

Val a dir que la minsa aportació de caire històric que fa Grasset quan es refereix a Inca la copia de l'historiador Joan Binimelis (1538-1616). *És Inca població molt antiga. Y en temps de romans era major que ara no és, com clarament se veu en los vestigis y ruïnes que en aquell territori se descobren, y de moltes antigalles, que vuy encara donen mostre de la sua antiguidat* (Moll, 2014, 304).

3.2.2. Hermann Alexander Pagenstecher

Herman Alexander Pagenstecher va néixer a Elberfeld, el 1825 i morí a Hamburg el 1889. Fou un metge i zoòleg alemany, catedràtic de la Universitat de Heidelberg, director del Museu Zoològic d'aquesta ciutat entre 1865 i 1879 i, posteriorment, director del Museu d'Història Natural d'Hamburg de 1882 a 1889.

L'any 1865, acompanyat del químic alemany Robert Wilhelm Bunsen, visità Mallorca, i dos anys després, el 1867, publicà a Leipzig les seves impressions d'aquest viatge al llibre *Die Insel Mallorca* (1867).

Com a naturalista, l'autor ens descriu en aquest llibre de viatges com era la Mallorca abans del turisme, el paisatge físic de l'illa i els costums i la manera de ser, i de veure el món, dels mallorquins de fa més d'una centúria.

Pagenstecher i Bunsen arribaren a Inca des d'Alcúdia en un carro estirat per una mula, i quan se'n tornaren, per anar cap a Palma, havien d'anar en un òmnibus estirat per quatre cavalls, però finalment ho feren en un altre carro molt semblant al primer.

Pel que fa a Inca, Pagenstecher fa referència al seu origen, que situa a la dominació romana, i descriu les terres que envolten la ciutat i els cultius que s'hi practiquen (pastures per a porcs, conreu de vinyes, pèsols, faves, arbres fruiters, horts, oliveres i alguna palmera solitària). Durant la seva passejada pel poble esmenta els carrers desiguals i estrets, però nets, descriu el que veu dintre les cases, senzilles i netes, a través de les portes obertes de bat a bat, la qual cosa ens indica la tranquil·litat i confiança en què es vivia en

8 Vegeu: André de Saint-Sauveur. *Viatge a les Illes Balears i Pitiüses*. Palma. Banca March. Lleonard Muntaner Editor, 2002, p. 32.

Figura 3. Monestir de Sant Bartomeu.

aquella època antiga, preindustrial (algunes fileres de tonells grossos, cups per a la verema, activitat artesanal i comerç). Finalment, fa una referència al monestir de Sant Bartomeu.

En arribar a la fonda, on romangueren un vespre, i que els va semblar comfortable, no només descriu el local:⁹

Esa fonda es una casa limpia, grande y de buena fachada. La posadera trata de conservar esa reputación y mantiene su posa con alguna elegancia. El cuarto interior se abre a un lado sobre un billar y mesas de café redondas, y comunica por una puerta con la cocina, sobre cuyos fogones brillan cafeteras de cobre. Algunos huéspedes jugaban a los naipes (...) En el piso superior que daba sobre la plaza por el comedor nos llevaron a un cuarto dormitorio, en el cual había camas grandes y limpias. En todo fuimos servidos con actividad y amabilidad.

Sinó també el sopar preparat per la madona del local i del qual varen gaudir amb escreix: *Pedimos una gallina para más tarde. Enseguida fueron a comprarla y la trajeron viva y pitando y fue buena. Era gorda y negra, de buen aspecto; pronto fue cogida y muerta. Para tomar algo, pedimos un vaso de leche. Mandaron en seguida a buscarla y la trajeron con preferencia a los demás huéspedes* (Pagenstecher, 1989, p. 51) (...) *Nuestra patrona nos había preparado una buena cena. La gallina negra proporcionó una sopa de arroz, y un frito excelente con sus menudos. Luego vinieron buen pescado y una ensalada bien aliñada* (Pagenstecher, 1989, 53-54).

3.2.3. Charles Toll Bidwell

Charles Toll Bidwell va néixer a Chertsey, Surrey, Anglaterra, el 28 de desembre de 1831. Fou membre de la Reial Societat Geogràfica de Londres, i va tenir una carrera diplomàtica dilatada i variada (cònsol a Panamà, vicecònsol pels districtes de Sancti Spíritus i Trinidad de Cuba, cònsol interí d'Estats Units i Portugal a les Illes Balears, i cònsol a Puerto Rico, on, a més, fou delegat per la prestigiosa companyia d'assegurances marítimes Lloyd's, i també

9 Vegeu: H. A. Pagenstecher. *La isla de Mallorca, Reseña de un viaje*. Mallorca. El Drac, Editorial, 1989, p. 51-54.

treballà pel departament comercial del Foreign Office). El 1881 fou nomenat cònsol per les províncies de Màlaga, Almeria, Granada, Jaén i Múrcia, amb residència a Màlaga, on va morir el 5 de gener de 1887.

L'any 1876 van aparèixer dos dels tres llibres que Bidwell va publicar en la seva vida. Un d'ells era *The Cost of Living Abroad* i l'altre, *The Balearic Islands*, editats ambdós a Londres.

L'edició consultada del llibre que ens interessa, *The Balearic Islands*, està formada per un tom, distribuït en dotze capítols, dels quals el que fa referència a Inca és el capítol IV: "Tràfic i comerç", i els interessos britànics a les Illes. És un relat descriptiu i literari de la inauguració de la línia fèrria Palma-Inca, que tengué lloc el 24 de febrer de 1875.

Els aspectes que l'autor destaca d'aquest important esdeveniment tenen a veure amb l'impacte econòmic i social que va suposar per a Ciutat de Mallorca, per a Inca i per a tota l'illa en general, i que ell anomena "revolució social" (Toll Bidwell, 1997, 81).

Per un costat, descriu la festa que es va celebrar tant a Palma com a Inca, amb tota mena de detalls: la decoració dels carrers amb arcs de triomf dedicats a la indústria, l'agricultura i el comerç, amb tot d'eines i objectes que hi feien referència (botes de vi, arades, cistells, graners, martells...), les dues bandes de música locals tocant, l'expectació i l'alegria de la gent rebent els funcionaris públics i els senyors, mentre anaven tots cap a l'església, on es va cantar un *Te Deum*...

Indica que el tren, que recorre una distància de 29 quilòmetres, va arribar en 64 minuts a Inca, ciutat que l'autor descriu com *el centre comercial de Mallorca, un poble d'uns 6.000 habitants*,¹⁰ i deixa, així mateix, constància de la bona construcció dels edificis de les vuit estacions on el tren tenia la seva aturada: Palma, Pont d'Inca, Marratxí, Santa Maria, Alaró, Binissalem, Lloseta i Inca.

Atesa la dèria que tenia Toll Bidwell per la compilació dels preus de les coses, comenta, per una banda, que les feines de construcció del ferrocarril varen ser fetes per artesans, obrers, enginyers i arquitectes nadius. Especifica el cost total de l'obra i l'esforç que això va suposar de cara a millorar els interessos de la illa, malgrat que encara era prest per parlar de la possible rendibilitat d'una línia de la qual ja estava prevista la seva arribada a Alcúdia i Manacor. Per un altre costat, fa referència a les tarifes del tren en primera i en segona classe, i a la competència que en aquells moments suposava els preus més baixos de les diligències.

10 Vegeu: Charles Toll Bidwell. *Viatge a les Illes Balears*. Palma. Lleonard Muntaner Editor, 1997, p. 81-86.

Figura 4. Estació del tren.

És evident que la inauguració de la línia ferroviària Palma-Inca va significar un abans i un després per a l'illa de Mallorca, no només a nivell econòmic, de negocis, sinó també social, d'expansió d'idees i costums, de finestra oberta al món. Així mateix ho veu Toll Bidwell:¹¹

Generacions de gent d'aquestes illes han crescut amb la idea que un ferrocarril era una cosa d'un altre hemisferi, i que per viatjar i transportar mercaderies ... eren ... suficients les antiquades i renoueres diligències sense suspensió ..., i els carros de muls. Un dia per anar i un altre per tornar dels pobles dels voltants, era acceptada com a condició inevitable lligada al fet de sortir de casa tant per motius de plaer com de negocis. El ferrocarril que semblava ser el somni dels utòpics, va ser no obstant això finalment inaugurat, i amb tota seguretat contribuirà enormement a desenvolupar els recursos mig amagats de aquesta fèrtil i bella illa (Toll Bidwell, 1997, 81-82).

El tren a Mallorca va tenir un impacte social enorme i convertí Inca en un eix neuràlgic de comunicació entre pobles: *Durant el primer mes hi viatjaren més de quaranta mil passatgers... La majoria de persones que feia el trajecte ho feien sense tenir cap lloc concret on anar, només per la novetat d'un viatge en un vagó de tren l'any 1875!* (Toll Bidwell, 1997, p. 86).

3.2.4. Gaston Vuillier

Gaston Vuillier va néixer a Perpinyà l'any 1845, i morí a Gimel-les-Cascades l'any 1915. Vuillier fou pintor, artista dissenyador, viatger i etnògraf.

De les seves nombroses obres sobre viatges destaquen: *Les îles oubliées: les Baléares, la Corse et la Sardaigne* (1893), *La Sicile* (1896) i *La Tunisie* (1896), entre d'altres.

11 Vegeu: Gaston Vuillier. *Les illes olvidades. Viatge a les Balears*. Mallorca. Editorial Moll, 1990, p. 82-83.

Gaston Vuillier visità Inca en el seu viatge a Mallorca i en feu una breu referència, però molt interessant. D'Inca, en destaca que es tracta d'una de les ciutats més importants de l'illa i ens diu que en aquells moments compta amb uns 6.000 habitants. Paisatgísticament, subratlla la visió dels seus molins amb les aspes i les teles blanques, i les palmeres que es veuen per la contrada. *Després ve Inca, una de les ciutats més importants de Mallorca, amb una població de 6.000 habitants. Les ales blanques dels molins de vent s'agiten constantment sobre els pujols veïns, i grans palmeres s'alcen entre les tanques* (Vuillier, 1990, 82).

Pel que fa a la ciutat pròpiament dita, tan sols fa referència al monestir de Sant Bartomeu, l'església del qual tracta de parroquial, equivocació que fan diversos historiadors. D'aquell monestir, destaca que s'hi troba enterrat el cos incorrupte de sor Clara Andreu, monja tractada de santa i virtuosa.

Finalment, d'Inca diu que fou el centre de fabricació de ceràmiques hispanomoresques, i posa com a exemple dues peces que es conserven al museu parisenc de Cluny. En la seva descripció d'aquestes peces en destaca la seva decoració formada per l'escut d'Inca i els caràcters gòtics. Vuillier diu que aquestes ceràmiques no devien ser anteriors al segle XV.¹²

3.2.5. Margaret D'Este

Margaret D'Este va néixer el 1876 a la gran finca residencial i privada situada a la ribera del llac de Como, a Itàlia. Filla de Robert Moss King, un funcionari destinat a Bengala, i d'Elizabeth Augusta Egerton, el 1911 residia, encara fadrina, amb la seva mare vídua a Ashcott Hill. El 14 de desembre de 1925 es casà a Birmània amb el seu cosí major, el militar Charles Hertel Egerton. Morí el 2 d'abril de 1930 a Great Bedwyn. Fou una dona de mentalitat molt avançada que juntament amb la seva mare, qui l'acompanyava com a fotògrafa, va realitzar tres viatges que acabà narrant en forma de llibre. Ambdues dones dissimulaven el seus noms complets darrere pseudònims, molt possiblement perquè aleshores el fet que dues dones viatjassin totes soles per terres estranyes no devia ser socialment considerada una actitud molt adequada.

Només hi ha constància de la publicació de tres obres: *In Majorca with a Camera* (publicada a Londres, en anglès, el 1907), *Through Corsica with a Camera* (1905) i *In the Canaries with a Camera* (1909).

L'edició consultada està formada per un tom, dividit en quatre parts. Al quart trajecte de la segona part ens parla d'Inca, on conta que després de romandre

¹² Vegeu: Margaret D'Este. *A Mallorca amb una càmera*. Mallorca. Jaume Boada Salom, 2014, p. 102-126.

a Pollença, on havien arribat des d'Alcúdia, en carruatge, visitaren la cala de Sant Vicenç. Al matí següent partiren cap al Castell del Rei colcant en mula, i varen romandre a Lluc per a l'endemà anar a contemplar el Gorg Blau. Finalment, en una carruatge, arribaren a Inca, ciutat que, com hem comentat anteriorment, és un lloc de pas dels viatgers en diverses ocasions i des de la qual agafaren el tren cap a Palma.

Podem destacar el comentari de l'autora sobre l'aspecte pròsper de la ciutat: *... poc després de passar pel pintoresc poble de Selva, amb la seva església enfilada dalt d'un turó, arribam a Inca, una ciutat gran i d'aspecte pròsper formada per cases elegants i tendes de pedra*" (D'Este, 1907, 126), així com el retrat costumista dels viatgers que les acompanyen en el seu trajecte:

Aquí agafarem el tren cap a Palma i entràrem amb el nostre equipatge dins un petit compartiment de primera classe on s'hi trobava un cavaller gran d'aspecte aristocràtic, que viatjava amb una gran senalla de vímet que aparentment contenia la bugada de la setmana, i amb una dama amb una mantellina elegant que portava una senalla amb la compra i un gran farcell fet amb unes estovalles de quadres... (D'Este, 1907, 126).

3.2.6. Mary Stuart Boyd

Mary Stuart Boyd, nascuda com a Mary Kirkwood, va néixer a Glasgow el 1861. Es va casar amb Alexander Stuart Boyd el 1880 i, tots dos, ell com a il·lustrador i ella com a articulista, col·laboraren en diverses revistes, tasca que continuaren a Londres quan Alexander hi fou enviat com a corresponent el 1890. Mary treballà per a les publicacions *Scots Observer*, *Pall Mall Gazette*, *Pall Mall Magazine*, *Morning Post*, *Graphic*, *Blackwood's Magazine* i *Harper's Magazine*, entre d'altres. El matrimoni mantingué una activitat intensa dins els cercles intel·lectuals de l'època; procedien d'una família burgesa, aficionada als viatges de plaer. La seva activitat fou literària i artística. Ambdós moriren a Takapuna: Alexander, el 21 d'agost de 1930, i Mary, el 28 de juliol de 1937.

Les obres de Mary Stuart són: *Our Stolen Summer. The Record of a Roundabout Tour*, (1900), *A Versailles Christmas-tide* (1901), *With clipped wings* (1902), *The man in the wood* (1904), *The Misses Make-believe* (1906), *Backwaters* (1906), *Her besetting virtue* (1908), *The first stone* (1909), *The glen: a novel of the west highlands* (1910), *The Fortunate isles; life and travel in Majorca, Minorca and Iviza* (1911), *The mystery of the castle* (1911) i *From the shelf: by Paxton Holgar* (1915). De totes ells, només les dues primeres i l'obra que tractam són llibres de viatges, la resta són novel·les.

El títol original i en anglès és *The Fortunate isles; life and travel in Majorca, Minorca and Iviza*, i fou publicada a Londres l'any 1911. L'edició consultada està distribuïda en 29 capítols, dels quals el capítol 6 és el que fa referència a Inca i ocupa les pàgines de la 73 a la 79. Aquesta obra fou fruit del viatge que el matrimoni i el seu fill varen realitzar l'octubre de 1909, i en concret, la visita a la Fira d'Inca.

L'autora intenta fer un retrat fidel del que veu i del que més l'interessa, i en aquest cas el que les portava a Inca era el desig de visitar-la,¹³ *una ciutat pròspera situada al cor de l'illa*. Per això agafen el tren, que ja porta més de trenta-tres anys en funcionament, i en fa una divertida descripció. Explica la seva distribució en vagons de primera, segona i tercera classe; descriu els vestits i l'abillament de les dones, les dames i els cavallers, com posteriorment descriurà també la vestimenta de la gent que passeja per la Fira; la sorprèn la incongruència entre la manca de trens (només dos diaris) i la gran quantitat de viatgers, ben mudats, que omplen l'estació. Comenta la fertilitat de les terres i els cultius que travessa la línia ferroviària, i les aturades a les estacions on sempre hi ha algú disposat a vendre als passatgers algun producte (fruits secs, galetes...), la qual cosa fa palès que en aquell temps aquests indrets s'havien convertit en llocs de comerç i que els venedors estaven disposats a aprofitar l'arribada dels visitants, fossin nacionals o forans.

Comenta, amb certa ironia, que *el ferrocarril era massa pesat per a la potència del motor* i que l'arribada a Inca es va produir molt més tard del que es pensaven: *Cobrirem les vint milles i, amb un retard de només dues hores arribarem a Inca...* (Stuart Boyd, 2008, 75).

En arribar a Inca esmenta, d'una banda, les muntanyes i també la filera de molins que veu a l'entrada de la ciutat. De l'altra, parla de la gentada que, com ells, havia anat a gaudir del dia gran [fig. 5]. Descriu l'impacte social, comercial i econòmic que el Dijous Bo implicava per a la ciutat:

Figura 5. *La senalla*. Monument dedicat al Dijous Bo.

13 Vegeu: Mary Stuart Boyd. *Les illes venturoses. Vida i viatge a Mallorca, Menorca i Eivissa*. Palma. Edicions Documenta Balear, 2008, p.73-79.

La fira era principalment una ocasió per fer negocis (...). Un tret important era que a cada carrer s'hi podia trobar un tipus de mercaderia diferent. A una es venia roba i calçat de colors vius. Un altre estava dedicada a la venda de llepolies (...). La plaça davant l'església principal era el nostre centre d'atenció. En un costat, el terra estava cobert d'una atractiva exhibició d'artesanía local. Gerres, plats, cossiols i gerros (...) (Stuart Boyd, 2008, 76).

Seguidament descriu com era el local de restauració on es van aturar a fer uns beures, i en destaca els productes que els serviren i que trobaren realment barats.

Finalment, cal esmentar com ens acosta a la gastronomia i al tipus d'alimentació que Inca ofería: ... *els enormes sacs dels quals sobresortien pebres vermells i taronges que representen un element important en la dieta mallorquina* (Stuart Boyd, 2008, 76), o com descriu algunes de les llepolies que podien endolcir encara més la Fira: d'una banda, probablement, el cabell d'àngel: ... *vàrem haver de caminar entre dues fileres de dones assegudes en cadires amb aspecte d'haver estat fetes apressadament, les quals sostenien a la seva falda una greixonera de fang plena d'un producte estrany que semblava fet de fils vermells*¹⁴ (Stuart Boyd, 2008, 76), i d'una altra, els bunyols:

... a l'entrada lateral d'un forn, dues dones fregien dough-nuts¹⁵ en una gran paella d'oli bullent. La dona major, rapinyant una mica de massa del bol ple que hi havia vora el seu colzo, la feia lliscar al voltant del seu dit i la llançava dins l'oli, d'on un minut més tard la seva ajudant el treia amb una cullera de mànec llarg, convertit en un cruixent anell daurat (Stuart Boyd, 2008, 78).

3.2.7. Josep Pla

Josep Pla i Casadevall va néixer a Palafrugell el 1897, i morí a Llofriu el 1981. Fou un escriptor i un periodista català, i constitueix un dels grans referents de la literatura catalana.

La seva obra està formada per un gran ventall temàtic: narrativa, dietaris, assaigs, viatges, biografies i reportatges polítics.

Pel que fa a llibres de viatge, entre d'altres destaquen: *Viatge a Rússia* (1925), *Viatge a Catalunya* (1934), *Guía de Mallorca, Menorca e Ibiza* (1950), *Cartes d'Itàlia* (1955) i *Les Illes* (1970).

¹⁴ Sembla tractar-se del cabell d'àngel.

¹⁵ Evidentment aquesta descripció fa referència als bunyols.

Al llarg de la seva vida dugué a terme diversos viatges. A Mallorca, hi vengué tres vegades: el 1921, el 1958 i finalment el 1961. Va escriure en català i castellà.¹⁶

Pla feu referència a Inca en la seva obra *Guía de Mallorca, Menorca e Ibiza*, la qual fou escrita l'any 1948 i publicada el 1950. Però, certament, aquest llibre està basat en la seva primera visita a les Illes que realitzà l'any 1921.

Tenint la seva estada a Palma, Josep Pla arribà a Inca en tren, i al principi expressa el sentiment que li provoca la primera impressió quan va descobrint la ciutat. Així doncs, opina que Inca és molt animada i amb molta gent, sobretot el dijous, que és el dia que es du a terme el mercat agrícola. També esmenta el valor de la indústria del calçat i tèxtil. De la mateixa manera, destaca la importància de ser cap de partit judicial i esmenta el fet de trobar-se envoltada d'una corona de pobles que depenen d'ella comercialment parlant, és a dir, que la nostra ciutat actuava ja en aquells moments de capital de comarca. Al llarg de la seva descripció, Pla fa esment també de la gastronomia. Per una banda, ens parla dels cellers, indrets on es reuneixen els pagesos per menjar els plats típics de-

Figura 6. Fàbrica Ramis.

Figura 7. Celler de Can Ripoll.

nent de la temporada. *En las típicas bodegas o cellers se reúnen los payeses a comer exquisiteces típicas de la temporada. Son semisubterráneos y hay grandes cubas llamadas bótes congregnyades* (Pla, 1950, 180). Per l'altra, esmenta els concos o congrets que elaboren les monges jerònimes de Sant Bartomeu.

Quant a edificis destacats en aquell moment, fa referència al gran nombre de torres de molins que envolten la ciutat i que ja estan desafectats. A l'interior de la ciutat, fa esment de l'església parroquial de Santa Maria la Major,

¹⁶ Vegeu: Lluís Bonada. *Josep Pla*. Barcelona. Editorial Empúries, 1991.

destacant la taula pintada per Joan Daurer; l'església de l'Hospital, actualment desapareguda; els convents de Sant Domingo i Sant Francesc, del qual també destaca el claustre; el monestir de Sant Bartomeu i l'oratori de Santa Magdalena del Puig.¹⁷

4. CORRESPONDÈNCIES AMB L'INCA ACTUAL

Basta passejar-se una estona pel centre d'Inca per adonar-se que el pas del temps, com no pot ser d'una altra manera, ha deixat la seva empremta indeleble de mil maneres diferents i pertot arreu. Fa estona que els vilatans ja no vesteixen amb el vestit tradicional pagès com reflectí als seus dibuixos el marit de Mary Stuart Boyd a *Les illes venturoses*, quan vengueren amb tren al Dijous Bo. De fet, des d'aleshores, la ciutat no ha aturat de créixer i evolucionar, la qual cosa ha obligat a obrir nous carrers i avingudes per adaptar-se als nous temps, carrers envaïts per un tràfec sense fi on els cotxes han passat a ser el protagonistes, desbancant el carro i l'òmnibus de cavalls dels quals ens parlava H. A. Pagenstecher a la seva crònica. A més, els avions i els vols espacials han deixat de ser una mera quimera producte de la fèrtil imaginació de Jules Verne, tot un seguit d'aspectes, per esmentar-ne només alguns, que han ajudat a conformar la realitat d'una ciutat que aspira, sense oblidar el seu passat i la tradició, a mirar, sense complexos, cap al present i el futur.

Tot l'esmentat amb anterioritat no deixa de ser una veritat que ningú de nosaltres s'atreveria a qüestionar, però no deixa igualment de ser innegable que una passejada tranquil·la i una mirada més atenta per l'Inca més vetusta ens permet descobrir molts dels llocs i detalls que autors com l'Arxiduc Lluís Salvador, Berard o Gaston Vuillier, entre d'altres, no s'oblidaren de descriure i destacar als seus escrits: des de Santa Maria la Major, passant per Sant Bartomeu o els molins, entre tants d'altres dins un nombrós llistat. De fet, el pas del temps i la pressió del progrés no han aconseguit esborrar totes aquelles imatges de l'avior de les quals ells foren testimonis privilegiats, i en volgueren deixar constància a través de les pàgines de les seves narracions.

Precisament, si navegam una estona per les diferents seccions del web d'Inca Turística (<https://incaturistica.es/ca/>) no deixarem de trobar moltes, per no dir totes, d'aquelles fites que han sobreviscut i han arribat fins avui dia, de les quals també parlaren, al seu temps, els escriptors estudiats. És així que, com se'ns indica a la mateixa web, referint-se a la capital del Raiguer:

17 Vegeu: José Pla. *Guía de Mallorca, Menorca e Ibiza*. Barcelona. Ediciones Destino, SL, 1950, p. 180-182.

Es tracta d'una ciutat perfecta per perdre't i explorar cada racó. Només d'aquesta manera trobaràs multitud de llocs encantadors, plens de caràcter i personalitat, que faran de la teva visita a Inca, una autèntica aventura. Edificis plens d'història, mercats plens de gent simpàtica, places encantadores, museus amb molta tradició i molt més. Segur que t'enamoraràs!

Però aquestes instantànies del passat es poden localitzar plenament integrades als nostres dies, molts cops sense ser-ne conscients, perquè la força del costum fa que ens passin desapercebudes. És així que, pertot arreu, no deixam de descobrir imatges publicitàries que ens parlen d'Inca com un "mercat al cel obert", senya d'identitat pròpia de la ciutat des de fa segles. De fet, aquest mercat no ha deixat mai, ja des d'èpoques prèvies a la industrialització i, fins i tot, abans de l'arribada del tren, de constituir l'eix vertebrador de l'economia de la comarca, fenomen que no ha canviat a l'actualitat quan, com a resposta a la deslocalització dels centres de producció industrial viscuda als darrer decennis, no deixa de reivindicar-se i publicitar-se com a motor de la reactivació de l'economia local.

Com se'ns recorda a la web d'Inca Turística:

El "Dijous" és un dels mercats amb més tradició i més importants de les Illes Balears. Les paradetes ocupen des de l'estació del tren fins a la plaça d'Orient, passant per la plaça de la Quartera, Gran Via de Colom, carrers de Jaume Armengol i General Luque, plaça de Santa Maria la Major i carrer de la Sirena. Al mercat setmanal d'Inca es poden trobar plantes i flors, artesanía, productes locals, aliments frescs i de temporada, i molt més; en un entorn familiar, proper, tradicional i autèntic (<https://incaturistica.es/ca/>).

Aquesta descripció podria atribuir-se perfectament a l'Arxiduc Lluís Salvador, quan al seu *Die Balearen* referint-se a ell diu: *Por las mañanas reina en la plaza de l'Església un movimiento constante a causa del mercado de fruta que acoge* (1875); o a Josep Pla quan explica: *Inca es una ciudad muy viva. Sus mercados agrícolas, todos los jueves, la hacen una población concurrida y animada* (1948).

En aquest sentit, és lloable l'esforç de les institucions públiques i la iniciativa privada inquera dels darrers anys per recuperar, i mai deixar de banda, el passat de la ciutat posant-lo en valor mitjançant in comptables iniciatives com, per exemple, la recuperació del patrimoni arquitectònic industrial per destinar-lo i adaptar-lo a les noves demandes economicosocials, o a la refor-

ma del Teatre Principal quan a la façana de la seva ampliació es recupera la idea del trenat de les sabates. Com deia el poeta:

*Muyra, muyra l'ingrat que al sonar en sos llabis
Per estranya regió l'accent natiu, no plora;
Que al pensar en sos llars no s'consum ni s'anyora,
Ni cull del mur sabrat las liras dels seus avis.*

(La pàtria, de Bonaventura Aribau)

5. CONCLUSIONS

“Inca es lletja!”, “en realitat, no deixa de ser un polígon industrial!”... Qui no ha escoltat mai algun d'aquests mantres que es repeteixen, un cop i un altre, entre els locals i els forans de la capital del Raiguer, fins al punt de semblar una d'aquelles veritats inqüestionables i inamovibles, tan ben assentades que es fa pràcticament impossible lluitar contra elles?

En realitat, si observam aquest fenomen amb una certa distància, no deixen de ser un seguit de prejudicis, això sí, molt assentats i difícils d'erradicar, que no demostren un desconeixement profund del que és i ha estat veritablement Inca. Es tracta d'unes lents crítiques i injustes que no permeten desenvolupar una mirada mínimament objectiva i alternativa, per damunt de nocius “llocs comuns”, per tal de situar la nostra població al lloc que li correspon. Tristament, resulta més fàcil dejectar-la i criticar-la, menystenir-la gratuïtament, que fer un petit esforç per mirar-la amb uns altres ulls més benignes.

Està clar que Inca no és Ciutat de Mallorca ni cap dels pobles i viles de l'admirada serra de Tramuntana, per a alguns “el paradís a la terra”, però, d'igual mode, com sabem no està exempta de posseir tresors pels seus carrers i barris, molts cops amagats o que passen desapercibuts, que necessiten redescobrir-se i ser reivindicats per situar-la al lloc que li correspon: com una de les més importants ciutats, capital de comarca, de la Part Forana mallorquina.

És veritat que la nostra ciutat, ràpidament i cegament, s'abonà a un procés d'industrialització ferotge i sense pal·liatius que l'obligà a renunciar a part del que havia estat el seu passat. De fet, el seu aspecte actual no deixa de ser fruit d'aquest miratge i somni de progrés, i de les perspectives de prosperitat i riquesa que la coneguda manufactura de la pell i calçat li procuraren a un

alt preu, perquè res no és gratuït: un creixement urbanístic desordenat, poc planificat i la destrucció irreparable de part del seu patrimoni arquitectònic i natural. D'alguna manera, la culminació d'aquest procés vendria representada, metafòricament, per l'aixecament de l'edifici conegut com la "Torre d'Inca", publicitat com el primer gratacel de la Part Forana illenca, de gust molt qüestionable i per a la construcció del qual s'esbucaren edificacions preexistents, segurament de major prestància i tradició. Malauradament la seva llarga ombra es projecta i cobreix, des d'aleshores, la que havia estat l'alçada més alta de la ciutat fins a aquell moment: el campanar de Santa Maria la Major. Modernitat versus passat, progrés enfront de tradició.

Però, malgrat el que podria semblar, no tot es va perdre i, encara avui dia, si algú sap on cercar-les, es troben a Inca empremtes de l'avior, les quals conformen un conjunt històric, artístic i cultural de gran envergadura, no exempt, com hem dit abans, d'acoblant una sèrie de tresors a reivindicar, conservar i divulgar. Un nombre important d'aquests darrers, com hem vist a través del nostre estudi, foren descrits i exaltats per alguns de viatgers o autors que es desplaçaren a la nostra illa, i visitaren el nostre municipi, localitzat al "cor" de Mallorca, amb una situació privilegiada al bell mig de l'illa que l'acull. Precisament, aquest treball volia homenatjar-la com cal a través de la recollida del testimoni d'alguns d'aquells que no s'oblidaren de parlar-ne, per la seva indubtable importància i interès. Per tant, a través del nostre estudi es constata la falsedat d'aquell mite que els viatgers que descrigueren Mallorca només parlaren de la serra de Tramuntana o d'altres llocs similars, més coneguts i publicitats.

Així doncs, no es pot deixar de reivindicar la importància dels llibres i les guies de viatges per conèixer el territori descrit a l'època en què foren publicats des de múltiples aspectes: l'entorn natural, històric, socioeconòmic, antropològic o cultural i patrimonial, entre d'altres. De fet, una aproximació acurada a aquests textos ens permet observar i explicar, des d'una perspectiva diferent, l'evolució de l'Inca preindustrial a aquella industrial i els canvis que aquest fenomen ocasionà.

Santa Maria la Major, Sant Bartomeu, els molins, entre tants d'altres, però també els cellers o la indubtable importància del mercat i l'artesanía, o el tren i les fàbriques, són aspectes que apareixen a les pàgines escrites pels diferents autors treballats. A més, no deixa de ser curiós que moltes d'aquestes fites encara avui dia continuen destacant-se i formen part de l'imaginari col·lectiu del que constitueix la capital del Raiguer. És veritat que, a partir d'aquest fet, no es pot concloure de forma taxativa que foren ells els que construïren la imatge que tenim d'Inca i la seva gent, però sí que a través

de les seves paraules són responsables de difondre i donar a conèixer, a tot arreu, tot allò pel què és coneguda la nostra ciutat, i han contribuït indubtablement a modelar la imatge que es té d'ella.

Per acabar, davant fenòmens tan actuals com el de la globalització, la qual ha provocat, en molts casos, l'homogeneïtzació, cada cop més acusada i evident, de les nostres urbs, i dins el marc de multiculturalitat de les nostres societats, s'ha de tenir en compte que estudiar i donar a conèixer el passat d'aquestes darreres contribueix a no oblidar-se de les senyes d'identitat pròpies i de les nostres peculiaritats, en definitiva, d'un passat que ens ha modelat i ens ajuda a definir-nos i identificar-nos pel que som i hem estat. Per tot això, qualsevol esforç dirigit a la divulgació i al coneixement del patrimoni arquitectònic i cultural, present i passat, també ens serveix no només per respectar-lo, sinó que, igualment, ens és útil per prendre consciència de la necessitat de protegir-lo, perquè és el llegat que ens ha arribat dels nostres avantpassats i que nosaltres deixarem a les generacions futures.

BIBLIOGRAFIA

- Alzaga, A. 2005-2006. El viaje a Mallorca en el siglo XIX: la configuración del mito romántico y de sus itinerarios artísticos. Espacio, Tiempo y Forma, Serie VII, H.^a del Arte, t. 18-19. UNED. Madrid, 163-193
- Archiduque Luis Salvador de Austria. 1980-1993. Las Baleares por la palabra y el grabado, Caja de Baleares "SA NOSTRA". Palma de Mallorca.
- Bas, N. 2007. Los repertorios de libros de viajes como fuente documental. Anales de documentación 10. Universidad de Murcia. Murcia, 9-16.
- Berard, G. de. 1983. Viaje a las Villas de Mallorca, 1789. Ajuntament de Palma. Palma.
- Bidwell, C. T. 1992. Les Illes Balears. Lleonard Muntaner Editor. Palma.
- D'Este, M. 1907. With a Camera in Majorca. G. P. Putnam's Sons. The Knickerbocker Press. New York and London.
- Fiol Giscafré, J. M. 1992. Descubrint la Mediterrània. Viatgers anglesos per les illes Balears i Pitiüses el segle XIX. Miquel Font Editor. Palma.
- Fiol, J. M. 1994. Los viajeros románticos ingleses por las Islas Baleares. El Gnomon Boletín de Estudios Becquerianos 3. Universidad de Zaragoza. Zaragoza, 129-146.
- Grasset de Saint-Sauveur, A. 2002. Viatge a les Illes Balears i a les Pitiüses. Lleonard Muntaner Editor. Palma.
- Moll i Gómez de la Tía, J. (ed.). 2014. Joan Binimelis: Descripció particular de l'illa

de Mallorca e viles. Monuments de la Corona d'Aragó, V, Publicacions de la Universitat de València i l'Institut Cartogràfic de Catalunya. València.

Moragues Nicolás J. 2020. Jules Verne y el Archiduque Luis Salvador: cómo promover el turismo mediante la lectura. Turismo cultural: anàlisi i perspectives de futur. Vol 2. Tomo 2. Conselleria model econòmic, turisme i treball. Agència d'Estratègia Turística Illes Balears. Palma, 97-109.

Pagenstecher, H. 1989. La isla de Mallorca. Reseña de un viaje. El Drac Editorial. Mallorca.

Pla, J. 1950. Guía de Mallorca, Menorca e Ibiza. Ediciones Destino. Barcelona.

Rusiñol, S. 1982. L'illa de la calma. Editorial Selecta. Barcelona.

Stuart Boyd, M. 2008. Les illes venturoses. Vida i viatge a Mallorca, Menorca i Eivissa. Documenta Balear Palma.

Verne, Jules. 2022 Clovis Dardentor. Consell de Mallorca. Departament de Cultura. Palma.

Vuillier, G. 1990. Les illes oblidades. Viatge a les Balears. Editorial Moll. Palma.

INCA EN ELS CATÀLEGS D'AGÈNCIES DE VIATGES

Vicenç Amengual i Salas

Historiador de l'art

Paraules clau: turisme, Inca, catàlegs, viatges, agències de viatges.

Resum. *La comunicació planteja la importància que varen tenir els catàlegs de viatge com una eina de promoció turística a Mallorca. En aquests fullets es podia trobar la informació bàsica que tot viatger necessitava per triar el seu viatge.*

Analitzarem què significava un viatge a Mallorca en el període 1930-1970, com es comanava i el trajecte fins a la destinació. Acabarem explicant com es podia contractar l'excursió a Inca. Observarem com aquestes, amb els anys, varen anar aconseguint una certa importància en els catàlegs de les agències de viatge.

Keywords: Tourism, Inca, Catalogues, Travel, Travel agencies.

Abstract. *The communication raises the importance that travel catalogs had as a tourism promotion tool in Mallorca. In these brochures you could find the basic information that every traveler needed to choose their trip. We will analyze what a trip to Mallorca meant in the period 1930 - 1970, how it was ordered and the journey to the destination. We will finish by explaining how the excursion to Inca could be contracted. We will observe how these, over the years, gradually gained a certain importance in the catalogs of travel agencies.*

1. INTRODUCCIÓ

Des de fa anys s'ha parlat de la desaparició dels fullets de les agències de viatge. Aquesta seria una bona mesura per estalviar una important despesa tant econòmica com ecològica que ocasionen aquestes publicacions en paper de colors. Però, de forma obstinada, el fullet es nega a morir.

Algunes agències han fet apostes clares per la seva desaparició, com TUI, que l'any 2017 va anunciar que en tres anys tenia la intenció d'eliminar els fullets.

Figura 1. Il·lustració firmada per Sierra i reproduïda per Viajes Mallorca.

Davant aquest anunci varen aparèixer molts agents que continuaven demanant-ho, i fins i tot Thomas Cook, el rival de TUI, va dir que de cap manera volia pensar en aquesta possibilitat.¹ Finalment no tenim constància que TUI hagi acabat complint el seu anunci d'abandonament dels fullets turístics.

És possible que Thomas Cook, com a primera agència de viatges del món, no vulgui renunciar a un producte que també va ser inventat per ells. L'any 1847, al mateix temps que duïen a terme la seva gestió dels primers viatges organitzats, i amb la intenció de publicitar-los, varen començar a publicar un fullet mensual d'unes 60 pàgines en el qual narraven i detallaven la ruta de cada un dels seus viatges, amb el títol de *The Excursionist*.²

1 *Los folletos de viajes sobreviven pese a la innovación tecnológica*. Jaime Amador. 9 de setembre de 2017. A Preferente. <https://www.preferente.com/noticias-de-agencias-de-viajes/los-folletos-de-viajes-sobreviven-pese-a-la-innovacion-tecnologica-270020.html#commentlist>

2 <https://www.descubrir.com/thomas-cook-y-la-primera-agencia-de-viajes-de-la-historia/>

No tenim constància que en aquests primers fullets figuri Mallorca com a destinació. En realitat, no n'hem pogut trobar de més antics de 1930 que promocionin la nostra illa com a lloc de visita. Això no vol dir que no existissin, de ben segur que sí que n'hi havia, però no en tenim constància.

La funció dels fullets informatius, en el sector dels viatges, és la d'un document escrit i facilitat per una agència de viatges a un usuari o usuària en el qual es detalla el programa del viatge.

El fullet és el primer apropament a un viatge combinat. De fet, és un document desitjat i fullejat pels usuaris, que es basen en ell per fer la seva tria. De tota manera, en moltes ocasions, també pot ser el focus de decepcions per no complir-se les expectatives generades amb allò que realment s'ofereix.

Generalment aquests fullets informatius han de posar a disposició dels viatgers i les viatgeres l'oferta sobre el viatge combinat, i contenen informació detallada sobre destinació i mitjans de transport, la duració, itinerari i calendari de viatge; règim de menjar; tipus, lloc, situació, categoria i característiques de l'allotjament; cost de les excursions i si aquestes estan incloses en el preu final; nom i domicili de l'organitzador; i altres informacions addicionals sobre el viatge.

La nostra intenció és analitzar aquests fullets editats per agències estatals a partir de 1930 fins a 1970, i que servien per donar a conèixer als turistes l'oferta que tenien, la programació del viatge, al mateix temps que feien la funció de ser la primera aproximació del turista a Mallorca. A partir d'aquí observarem quina presència tenia el municipi d'Inca en aquests opuscles.

2. LES GUIES ABANS DE 1936

Tots els viatges dels turistes s'iniciaven amb una visita a l'agència de viatges. Des del principi aquestes argumentaven la comoditat com el seu millor aval perquè els turistes triassin i contractassin els seus viatges. Segurament és l'avantatge principal d'acudir a una agència, el de tenir planificades les vacances. D'això s'encarregaven directament els agents de l'agència, per tant, el viatger no perdria temps organitzant els dies, els desplaçaments, la cerca de l'allotjament, la ruta, les excursions... Era una forma d'estalviar-se problemes, inconvenients i d'estar segurs que el viatge respondria a allò que s'havia pensat inicialment.

El que tenia de bo viatjar a través d'una agència és que tot estava planificat al detall i no hi havia la possibilitat de perdre's cap de les visites de rigor en el lloc de destí. No hi havia monument, museu o racó famós que es deixàs de veure per falta de temps o imprevistos, els pacos turístics de les agències contemplen tots els supòsits.

Aquestes contractaven guies locals que coneixien la història i la cultura del lloc, alguna cosa que els permetia connectar amb els viatgers. L'idioma era un altre avantatge, poder ajudar els turistes a comunicar-se i a resoldre les possibles incidències amb les quals es trobassin en la seva llengua.

Les agències eren les coneixedores del negoci, tenien contactes i eren experts en el sector, això els permetia localitzar les millors ofertes i avantatges.

En definitiva, les agències eren expertes en viatges. Així ho explica la publicitat de Barcelona Express l'any 1930:

El viajero encontrará en nosotros no solamente la economía que se persigue, sino la rapidez en el servicio y la comodidad en el viaje. El turista verá en nosotros un guía y vade-mecum que le irá descubriendo paulativamente bellezas y rincones desconocidos, que gozará de la emoción cuando lo quiera y de la comodidad cuando lo precise.

Abans de 1928 el nombre d'agències de viatge no era gaire nombrós. Hem de destacar Viajes Marsans com la degana. Enric Marsans la va crear l'any 1910. Va tenir la fortuna que la seva família tengués la Banca Marsans, en la qual feia feina des dels 17 anys. Això li va permetre suportar l'aturada del període de la Gran Guerra i la posterior postguerra. Però, un cop que l'optimisme i la vitalitat es varen apoderar de la societat de la Belle Epoque, en la primera meitat dels anys vint, va aconseguir el prestigi que li va permetre que l'agència s'independitzàs definitivament del banc l'any 1928.

Un fet primordial per aconseguir la creació de noves agències de viatges va ser que el mes d'abril de 1928 es creà el Patronat Nacional de Turisme, el qual va decretar, en relació amb les exposicions Iberoamericana de Sevilla i la Internacional de Barcelona convocades per a 1929, com a prioritari i urgent la promoció i organització de viatges que facilitassin la seva visita. El mateix any l'Estat espanyol el va anomenar Any del Turisme, i amb el seu desenvolupament el Patronat va declarar aconseguit el primer i més difícil dels seus objectius, que era convertir el turisme en tema estatal.

A partir d'aquí començaren a sorgir noves agències de viatge. A finals dels anys vint aparegué Viajes Internacional Expreso, amb el número 2 de llicència. A Barcelona sorgiren agències com Viatges Catalunya, Barcelona Express, i a Mallorca va néixer Viajes Iberia fundada per Llorenç Fluxà.

Aquesta creació d'un gran nombre d'agències, la podem constatar al pròleg del fullet de Barcelona Express: «Barcelona Express» ha venido ha llenar un hueco en la vida comercial de Barcelona y a marcar nuevas rutas de progreso,

rapidez y economia a los turistas, simplificando los trámites ordinarios de las Agencias de Viaje, hoy en voga...

L'aparició d'una gran oferta d'agències de viatges va fer que s'establís una dura competència entre elles. Aquesta els generava la necessitat de publicitar els seus productes i fer veure que eren millors que els de la resta. En aquells moments fou quan començam a trobar un gran nombre de fullets publicitaris que oferien les agències per donar a conèixer els seus productes.

Aquests primers fullets que hem pogut localitzar anteriors a 1936 tenien una gran qualitat. Així, l'enquadrernació era excel·lent i les imatges que utilitzaven per aconseguir clients, molt acurades. Hem de tenir en compte que la democratització dels viatges no estava encara estesa i que el públic a qui anaven destinats eren persones amb un poder econòmic i cultural elevat.

La portada de la guia de Viajes Iberia utilitzava els dibuixos d'Erwin Huwer i la de Barcelona Express, un dibuix de l'il·lustrador F. Gas. Per la seva banda, Viajes Marsans ofería fullets que eren llibres enquadrernats.

En aquestes primeres guies Inca només era un lloc de passada i en cap de les que hem pogut consultar es planteja l'aturada per fer-hi una visita.

3. LES GUIES A PARTIR DE 1940

Moltes agències de viatge que hi havia abans de la Guerra Civil varen sobreviure després d'aquesta. A partir dels anys quaranta, amb les perspectives que el turisme cada vegada era un negoci més lucratiu i important, aparegueren una gran quantitat de noves agències com Viajes Melià, Viajes Mallorca, Aeromar Expreso, Viajes Ortega...

Els fullets perderen el nivell de qualitat que tenien a l'anterior dècada. Va ser en aquest moment que el nivell socioeconòmic dels turistes començà a canviar, i la gent amb poc poder adquisitiu també es podia permetre viatjar. Això feu que els opuscles començassin a donar orientacions de com s'havien de comportar els viatgers. El que va publicar Viajes Conde l'any 1966 demana una bona actitud als viatgers: *De empezar la excursión de buen o mal humor, depende el éxito de la misma. Sea Puntual a la hora de la recogida! Por favor, no haga esperar a sus compañeros de excursión.*

D'alguna manera tots els fullets contenien informació d'Inca, ja fos com a lloc de pas o com a excursió. És per això que analitzarem tota la informació que s'inclouïa de l'excursió al municipi.

3.1. El transport

La visita al municipi inquer organitzada per les agències de viatge sempre es feia en autocar que partia des de Palma. Va ser a partir dels anys quaranta que s'abandonà l'opció de fer les excursions en cotxe i també es deixà de citar els turistes a un lloc fixat per iniciar l'excursió. La visita a Inca no es plantejava a totes les guies, veurem les diverses possibilitats. El que sí que sempre passava és que Inca era nomenada ja fos per ser un lloc de pas o per fer-hi una visita.

Normalment en els fullets informatius només s'especificava una hora d'inici de l'excursió que passava per Inca, independentment de l'hotel en què es trobava el viatger. Va ser un opuscle de l'agència Viajes Condal que explicava amb un esquema el recorregut i els horaris exactes que feien els autocars per anar a cercar els turistes i iniciar l'excursió. D'aquesta manera, hem sabut que en els anys seixanta la recollida es duia a terme de forma escalonada realitzant una ruta d'hotels, i que s'utilitzaven dos autocars com a mínim. El primer feia la ruta de s'Arenal, Can Pastilla, Ciutat Jardí i Coll d'en Rebassa; i l'altre, la de Cala Major, Illetes, Cas Català i passeig Marítim. Les dues rutes començaven a les 8:30 hores i es trobaven a les 9:15 hores a Palma. Des d'aquí enfilaven el camí de la carretera d'Inca.

La majoria d'agències aprofitaven per publicar, a més de fer ostentació, la seva flota d'«autopullmans». Així les guies dels anys cinquanta, com la de Melià, mostren una flota d'autobusos propis de la companyia repartits per tota la geografia estatal, parla de 12 *pullmans* de gran luxe de 26 butaques i 16 de 8 butaques, que estaven construïts sobre xassis d'Austin 1949. Aquests 28 vehicles estaven distribuïts entre les 15 sucursals estatals de l'agència.

Ja en els anys seixanta Viajes Condal mostrava tota una flota pròpia molt més ampla i exclusiva per a Mallorca. En total eren 17 autocars de diverses mides només en aquesta illa.

Els fullets també anaven acompanyats de molta publicitat. Les companyies de transport i els llocs turístics eren conscients que els turistes moltes vegades deixaven molts dies lliures per organitzar el viatge una vegada que arribassin a Mallorca. Per aquest motiu algunes companyies d'autocars oferien els seus serveis; en destaca MUSA com la més important. També donaven la possibilitat de fer les visites llogant un cotxe o fins i tot, en alguns catàlegs, l'opció de fer-les en taxi.

3.2. El preu

L'excursió que passava per Inca normalment ja s'inclouïa dins la programació del viatge. De tota manera també podia ser que els turistes venguessin sense les excursions contractades. En aquest cas les havien de sol·licitar als hotels o contactar amb l'agència de viatges.

Algunes guies incloïen l'oferta per realitzar l'excursió que passava per Inca. Com és natural aquestes variaven segons anaven passant els anys. En els anys cinquanta l'excursió valia 136 pessetes amb dinar o 101 sense dinar. Algunes agències com CYRASA l'oferien amb un suplement especial que anomenaven minuta especial CYRASA, i que suposava 35 pessetes afegides als preu.

En els anys seixanta els preus havien augmentat més del doble. Viajes Conde ofería l'excursió sense dinar per 209 pessetes; amb dinar, per 284 pessetes; i amb dinar especial, per 309 pessetes.

Així mateix, hi havia l'opció de fer un altre tipus d'excursions només de matí combinant Inca i Santa Maria, en aquest cas el preu era de 145 pessetes. També Viajes Condal donava la possibilitat de fer una excursió de tot el dia anomenada «Ruta Artística», que passava i s'aturava a Inca i valia 230 pessetes sense dinar, 305 pessetes amb dinar o 330 amb dinar especial.

D'altra banda, es podien contractar vehicles privats o taxis. En aquest cas, en els anys cinquanta, els preus del taxi eren 430 pessetes per dia i el cotxe de lloguer, 470 pessetes.

3.3. El menjar

A totes les excursions el tema del menjar era important, i la majoria de gestors eren conscients que, si aquest assumpte estava solucionat, tenien un gran nombre de possibilitats que l'excursió fos un èxit. Algunes agències destaquen el menjar com un dels seus aspectes important fins al punt de fer una gran publicitat.

Viajes Melià anuncia a moltes de les seves guies el que ells deien *nuestro famoso y original bono Festín*. Feia veure que aquesta idea era exclusiva de Viajes Melià i que amb aquest bo es podia realitzar un menjar totalment gratis en el restaurant Tritón de Ciutat. Així ho anunciaven:

Tiene derecho a elegir a la carta, pedir el número de platos que usted desee, repetir cuantas veces quiera los platos que más le hayan gustado, rechazar los que no sean de su agrado y sustituirlos por otros de su elección, tomar sin limite toda clase de dulces, frutas, helados, quesos, etc, que figuren en la carta. En una palabra: toda la cocina del referido establecimiento estará, sin restricción alguna, a la entera disposición de su estómago.

Cap excursió oferia els cellers d'Inca com a lloc per poder dinar, simplement eren un indret per beure o per poder berenar.

3.4. L'oferta

La visita inquera es va mantenir pràcticament igual durant cada any. Des de l'1 de juliol fins al 30 de setembre els autobusos sortien el dimarts, el dijous, el divendres i el diumenge; des de l'1 d'octubre fins al 30 de juny, només el dimarts, el divendres i el diumenge.

En tots els casos hi havia una doble possibilitat. La primera era que, aprofitant la visita a Formentor, l'autocar realitzàs una aturada a Inca de tornada. La segona era que la mateixa excursió només passàs per Inca sense aturar-se.

De l'excursió que s'aturava a Inca tenim diferents exemples:

El catàleg de Viajes Mallorca és el més complet perquè anunciava el pas per Inca sense aturar-se de camí a Formentor: *Esta ruta es una de las más variadas y largas, pues se pasa por un gran número de pueblos: Marratxí, Santa Maria, Consell, Binisalem, Inca, situada en el centro de la Isla, con abundante comercio y, gran fabricación de calzado, dejando a la derecha Bújer y Campanet a la izquierda.*

Però a la tornada explicava l'aturada al poble: *...y cruzando Pollensa se llega a Inca para visitar en este pueblo los típicos Cellers (Bodegas de rico vino mallorquín). A continuación se regresa a Palma.*

El catàleg de Viajes Internacional Expreso també donava informació de l'aturada que es feia a Inca, però sense especificar cap lloc concret, deixaven a l'elecció dels turistes els llocs que volguessin visitar. En aquests casos podien elegir entre els cellers o les compres: *Por la tarde, regreso, pasando por el pueblo de Pollensa. Parada de 30 minutos en la industriosa Ciudad de Inca, llegando a Palma al atardecer.*

En els casos en què no es feia l'aturada a Inca era perquè aquesta es feia a Selva per assistir als balls d'Aires de Muntanya. Viajes Mallorca així ho deia: *Por la tarde, y de regreso a Palma, donde se llega alrededor de las 19.30 horas asistencia en Selva, a los bailes populares regionales.*

Viajes Melià també ho explicava, deixant clar que Inca només era un lloc de pas en aquests casos:

Salida des de Pollença, pasando por Inca, para llegar a la típica villa de Selva y presenciar las exhibiciones folklóricas que, con actuación de la galardonada agrupación Aires de Muntanya, ofrece especialmente VIAJES MELIA a sus clientes.

Figura 2. Itinerari del fullet de Viajes Condal l'any 1966.

Va ser en els anys seixanta quan es varen generalitzar les excursions temàtiques a Inca, que podien ser dues, com especifica el catàleg de Viajes Condal de 1966. La primera era l'excursió «Inca-Santa Maria» (figura 1). Es realitzava durant tot l'any, però només sortia el dimecres i la seva durada era d'un matí. El seu preu era de 145 pessetes. Es tractava d'una visita als indrets que es volien promocionar, deixant de banda qualsevol element patrimonial de la ciutat:

- Un cop que els visitants arribaven a Inca, tenien organitzada una degustació a un típic celler.
- En acabar la degustació, se'ls donava temps lliure per poder fer compres a les botigues i fàbriques de la ciutat.

En acabar, l'autocar en dirigia a Santa Maria per fer una aturada a les bodegues del poble i visitar el Museo de Trajes Regionales del convent dels Mínims.

La segona visita completa a Inca partia el dissabte i s'anomenava «Ruta Artística» (figura 2). En aquest cas ja durava tot el dia i el preu variava entre les 230 pessetes sense dinar, 305 pessetes dinant a l'hotel Marina o 330 dinant

a l'hotel Miramar.³ Aquesta visita era tan completa com l'anterior, però el recorregut era diferent perquè es visitaven Inca, Campanet, Alcúdia i Santa Maria. Aquest era el recorregut:

Ruta Artística

Sábado - Saturday - Samedi - Sonnabend

Sin almuerzo - Sans déjeuner - Without lunch - Ohne Mittagessen	230
Con almuerzo - Avec déjeuner - Including lunch - Mittagessen eingeschl.	305
Almuerzo especial-Dejeuner spécial-Special lunch-Spezialmittagessen	330

Niños mayores de 2 años, pagan 1/2 billete, a partir de 7 años, entero

Parada en Inca. Visita celler y tiempo libre para compras. - Stop in Inca. Visit a celler and free time for shopping. - Arrêt à Inca. Visite d'une cave et temps libre pour faire des achats

Visita del Teatro Romano y Murallas de Alcúdia. Baño y almuerzo en el Puerto. - Visit to the Roman Theatre and Walls of Alcúdia. Swimming and lunch at Puerto. - Visite du Theatre Roman et des Murailles de Alcúdia. Bain et déjeuner à Puerto.

Visita del Museo y Fundación Vidrio de Campanet. - Visit to the Museum and Glass Factory in Campanet. - Visite du Musée et Souffleurs de Verre à Campanet.

Visita del Museo de Trajes Regionales en Convento Mínimos. - Visit to the Regional Costumes Museum at the Mínimos Convent. - Visite du Musée des Costumes Régionaux dans le Convent des Mínimos. - Besuch des Bälnerischen Kleide Museum an alte Kloster Mínimos.

SNACK-BAR
'EL PESCADOR'
PIC-NIC TERRACE
EN LA PLAYA
«Zona Comercial Carabela»
PUERTO ALCUDIA

Tienda ROCIO
Agradece su visita - Please, visit us
Danke für den Besuch
«Zona Comercial Carabela»
PUERTO ALCUDIA
Decoración - Artesanía
Antigüedades - Modas

Figura 3. Itinerari del fullet de Viajes Condal l'any 1966.

- S'iniciava l'excursió amb una aturada a Inca per visitar els cellers i es donava temps lliure per comprar.
- Posteriorment, es visitava el Teatre romà i les murades d'Alcúdia. A continuació es deixava temps per anar a la mar i dinar.
- L'horabaixa s'aturaven al Museo y Fundación Vidrio de Campanet.
- El dia acabava amb una aturada a Santa Maria per visitar el Museo de Trajes Regionales del convent dels Mínims.

3.5. Les imatges

Del municipi inquer no tenim cap imatge. La vila no era prou important des del punt de vista turístic perquè les fotografies ocupassin un lloc en els fullets. L'única constància gràfica que tenim d'Inca és aquest mapa (figura 3) que va reproduir el fullet de Viajes Mallorca, i que resumeix tot el que es podia trobar un turista a cada indret mallorquí o, com a mínim, tot el que l'il·lustrador va poder encabir en el dibuix. D'Inca, l'única cosa que en destacava eren els seus molins. Els del serral dels Molins eren el lloc que ressaltaven els viatgers que ens en deixaren constància a les guies de viatge i a articles de revista de finals de la segona meitat del segle XIX i primera del XX. Així ho explicava l'any 1932 Josep Miracle:

³ Els dos restaurants es trobaven al Port d'Alcúdia.

De bona gana saltaríem del tren, però ja és capvespre; i si a Inca n'hi ha tants... Inca. Hi ha molins, per aquí, madona? --Prou. [...] Pel camí veiem els famosos del Serral d'Inca, arrengrerats i quiets, tots sense antenes, tots sense teulat... Vet ací el molí. El xofer s'introdueix pels conreus cridant els moliners [...] En veure'ns davallar del cotxe, el moliner ens guaita encuriolit; [...] -Jo no volia ser moliner -ens diu- [...] Enumera tots els molins de vent que han sucumbit als progressos del segle. [...] Ens acomiadem del molí, quasi centenari i dels moliners que encara el serveixen.⁴

També ho destacava Claude Dervenn en el seu llibre de 1932:⁵ *Inca couronnée de moulins, parmi une campagne opulente, l'une des plus anciennes villes de Majorque.*

Sembla que poc després de la conquesta de 1229, Inca posseïa una de les majors concentracions de molins, probablement ubicats en aquest mateix lloc. Berard⁶ cita onze molins de vent, mentre que l'Arxiduc en cita set al serral de les Monges, que són els que es conserven avui dia.

Les fotografies i postals de principis del segle XX mostren un conjunt de molins amb les antenes, però als anys trenta, com constata Miracle, només conservaven les veles. A la dècada de 1960, que és la que ens importa, encara n'hi havia algun que funcionava.

Molt probablement l'il·lustrador del dibuix mai va visitar la ciutat d'Inca ni altres llocs de Mallorca que figuren dibuixats. Simplement, va reproduir en el mapa els dibuixos d'aquells elements que segons l'imaginari popular eren més representatius de Mallorca i, com hem dit, els molins eren uns referents per a la majoria de viatgers. És per això que el dibuix del molí que va il·lustrar era una recreació imaginària del que ha de ser un molí i no es correspon amb els molins de la ciutat.

4 Fragment de l'article escrit per Josep Miracle a la publicació mensual *Mirador* de 30 de juny de 1932. Reproduït per Josep Maria Casasús al diari *Ara* el 10 de juliol de 2021 amb el títol de «Mallorca perd els molins» (1932).

5 Claude Dervenn és l'autora de *Les Baléares*, editat l'any 1932 per l'editorial Occitania i amb dibuixos de Guigillon. És un llibre a mig camí de la guia de viatges i dels llibres de viatges.

6 Berard i Solà, J. 1983. *Viaje a las villas de Mallorca 1789*. Lluís Ripoll.

4. CONCLUSIONS

Els fullets informatius de les agències de viatge varen ser un instrument imprescindible per donar a conèixer Mallorca com a destinació turística privilegiada.

La seva funció va permetre mostrar uns llocs en comptes d'altres i crear l'imaginari de l'illa a partir d'aquests indrets que es varen potenciar i promocionar a partir de les excursions programades, i de la publicitat.

Inca hi va tenir presència a partir dels anys seixanta, amb el reclam dels berenars i el vi als cellers, i de les compres a les botigues i fàbriques de la ciutat.

És interessant comprovar l'evolució dels preus de les excursions i especialment l'oferta que feien cada una de les agències de viatges. S'evidencien els efectes del *boom* turístic perquè l'arribada d'una allau incontrolada de turistes obligà a cercar nous llocs per visitar, i és en aquest context que Inca començà a entrar dins els circuits turístics.

BIBLIOGRAFIA

Berard, J. 1983. Viaje a las villas de Mallorca, 1789. Lluís Ripoll Editor. Palma.

Fullana, P.; Tur, M. 1999. Guia dels pobles de Mallorca. Hora Nova. Palma.

Ordinas, G., Crespí, M., Gaita, M. 2007. Guia patrimonial del Raiguer. Mancomunitat del Raiguer.

PRIMERA APROXIMACIÓ A L'ESTUDI DEL VERD URBÀ D'INCA MITJANÇANT L'ÚS DE TELEDETECCIÓ MULTIESPECTRAL

Cristòfol Rotger Pujadas

Geògraf especialitzat en Medi Ambient, Teledetecció i Sistemes d'Informació Geogràfica (SIG).
tofolgeo@gmail.com

Paraules clau: verd urbà, sostenibilitat, urbanisme, canvi climàtic, teledetecció.

Resum. *Els espais verds urbans (tan públics com privats) esdevenen primordials en la sostenibilitat de les ciutats i alhora aporten nombrosos beneficis i cobeneficis als qui hi habiten. A més, en el context actual de canvi climàtic, la seva promoció esdevé un enfocament racional per a la seva adaptació. Encara així, la ràpida expansió urbanística ha provocat impactes ambientals associats a la reducció de l'espai verd. Un exemple clar és el d'Inca, una petita ciutat mediterrània que ha sofert un exponencial creixement poblacional i urbanístic en els darrers cent anys. D'aquesta manera, l'objectiu del present estudi és analitzar –mitjançant l'ús de tècniques cartogràfiques de teledetecció multiespectral– les àrees verdes urbanes de la ciutat i les seves múltiples relacions amb els sistemes urbans. Els resultats demostren la gran falta de verd urbà, principalment amb les barriades del casc antic, i la seva clara relació amb l'illa de calor urbana (ICU) del municipi. Aquests resultats són d'utilitat per a treballs de planificació urbana i per a la presa de decisions per part dels diferents agents territorials.*

Keywords: urban green, sustainability, urbanism, climate change, remote sensing.

Abstract. *Urban green spaces (both public and private) are significant in the sustainability of cities. At the same time, they are providing several benefits and co-benefits to the neighbourhood. Moreover, in the current context of climate change, their promotion becomes a rational approach to adaptation. However, rapid urban sprawl has led to environmental impacts associated with the reduction of green space. A clear example is the case of Inca, a small Mediterranean town under the effects of an exponential population and urban growth over the*

last century. Thus, the aim of this study is to analyse - by using multispectral remote sensing cartographic techniques - the urban green areas of the town, and their multiple relationships with urban systems. The results demonstrate the great lack of urban green, mainly in the neighbourhoods of the old town, and its clear relationship with the Urban Heat Island (UHI) of Inca. These results are useful for urban planning works and for decision making by the different territorial agents.

1. INTRODUCCIÓ

La vida a les zones urbanes limita l'accés a la natura i alhora augmenta en molts casos l'exposició a certs perills ambientals. Això es deu a la pressió creixent de les poblacions en expansió, fet que dona lloc a la contaminació atmosfèrica, acústica, a l'exhauriment dels recursos limitats, etc. Aquests reptes s'han d'abordar, per aconseguir entorns de vida que esdevinguin saludables i alhora sostenibles. Els espais verds i altres solucions basades en la natura ofereixen enfocaments innovadors per millorar aquesta situació (World Health Organization, 2017).

Els espais verds urbans són àrees obertes amb vegetació i lliures d'edificació, que compleixen unes funcions d'oci a l'aire lliure, tot establint un vincle entre natura i vida urbana, i que esdevenen primordials en la sostenibilitat de les ciutats (Sandoval *et al.*, 2018). Aquests espais adopten formes i tipus diferents (e.g. parcs, jardins, places vegetades, arbrat viari) sense necessàriament formar part d'espais públics (e.g. patis, jardins i/o horts privats) (Alomar Garau & Bauzà Llinàs, 2020). D'aquesta manera, es pot establir una divisió clara entre espais verds públics i privats. Tots aquests proporcionen una àmplia gamma de beneficis per als residents dins àrees urbanes. D'acord amb les afirmacions de García Lorca (1989), *el verd urbà té cinc funcions primordials: funció ambiental, funció recreativa, funció higienicosanitaria, funció estètica (paisatgista) i funció didacticoeducativa.*

Tot i la gran i diversa quantitat de beneficis que aporten, es troben generalment en un important recés, i els beneficis resultants són només una petita fracció del que podrien ser (F. Dwyer *et al.*, 1993). De fet, en un món en què més de la meitat de la població viu en zones urbanes, les característiques físiques de les ciutats, com ara poca vegetació, predomini de superfícies impermeables i les fonts de calor antròpiques, contribueixen a l'aparició de l'illa de calor (Brown *et al.*, 2015). A més, cal considerar el context actual de canvi climàtic, el qual s'espera que tindrà a llarg termini un ampli impacte a les zones urbanes (IPCC, 2012). Per tant, en l'actualitat es fa palesa la neces-

sitat de promoció de l'ús d'infraestructures verdes com parcs, jardins, superfícies verdes, i es consideren una de les accions més òptimes per millorar el clima urbà (García, 2019), i alhora per poder adaptar-se i contrarestar els efectes locals de l'emergència climàtica (Brown et al., 2015).

És evident que els espais verds juguen un paper important en la sostenibilitat de les ciutats, tant és així que l'Organització Mundial de la Salut (OMS) recomana que cada individu en el món tingui almenys 0.5 ha d'espai verd a 300 metres de casa seva (WHO Regional Office for Europe, 2016). Així i tot, el Planejament General del municipi (PGOU) ha donat poca importància als espais verds, únicament classificant els ja presents fins al moment. Aquest planejament municipal, d'igual manera que els supramunicipals, no estipulen de manera clara i concreta les superfícies mínimes d'espai verd o superfície arbrada que els municipis han de comptar. Així, ens situem enfront d'una petita ciutat que presenta una clara problemàtica que es repeteix en molts altres indrets de les Illes Balears. En aquest context, moltes ciutats en un intent d'esdevenir sostenibles, van desenvolupar uns indicadors propis de sostenibilitat per intentar mesurar els problemes de qualitat de vida arran de les conegudes agendes 21 (Chiesura, 2004), de les quals formaven part aquests espais verds urbans.

El verd urbà ha estat notòriament estudiat de manera global, relacionat en distintes disciplines (e.g. urbanisme, climatologia, sostenibilitat, canvi climàtic). A més, són molts els estudis que empen les tècniques d'anàlisi espacial amb els sistemes d'informació geogràfica per quantificar, mapificar i caracteritzar el verd urbà de les ciutats (Cetin, 2015; Kong et al., 2007). Així i tot, a Espanya hi ha una gran escassetat d'aquests estudis, i més concretament a les Illes Balears únicament podem destacar l'estudi pioner d'Alomar Garau & Bauzà Llinàs (2020), els quals empen per primer cop en aquest indret els fitxers LIDAR i les imatges multiespectrals de satèl·lit d'elevada resolució per descriure i analitzar el verd urbà de la ciutat de Palma.

El present estudi s'inscriu en aquest context, centrant-se en Inca, una ciutat mediterrània d'interior que ha sofert un exponencial creixement poblacional i urbanístic els darrers cent anys (Ginard & Estrany, 2012). Aquest creixement demostra la necessitat d'estudiar el verd del nucli urbà, amb l'objectiu d'abordar per primer cop la seva anàlisi en aquesta ciutat, i poder donar llum així en la presa de decisions.

2. ÀREA D'ESTUDI

La ciutat d'Inca està situada a la part centroccidental de Mallorca, dins la comarca del Raiguer, una zona de transició entre la serra de Tramuntana i el Pla. El municipi té una superfície de 58,3 km², i més concretament el nucli urbà, uns 2,8 km². El clima es caracteritza per la microcontinentalitat (Alomar-Garau *et al.*, 2021), i és subhúmit sec, amb una mitjana anual de temperatures de 16 °C, una oscil·lació tèrmica anual de 17,7 °C i una pluviometria d'uns 620 mm anuals (Dídac, 1997). Cal destacar que el nucli urbà genera una anomalia tèrmica –anomenada illa de calor urbana– amb una diferència de temperatura de fins a 5,7 °C entre el centre urbà i el seu entorn rural, la qual és més acusada a l'hivern que a l'estiu (Alomar-Garau *et al.*, 2021). Aquest municipi també es troba caracteritzat per la presència d'alguns cursos fluvials com són el torrent de Can Tabou i el torrent de sa Canaleta, els quals han estat canalitzats al seu pas pel municipi (Estrany, 2001).

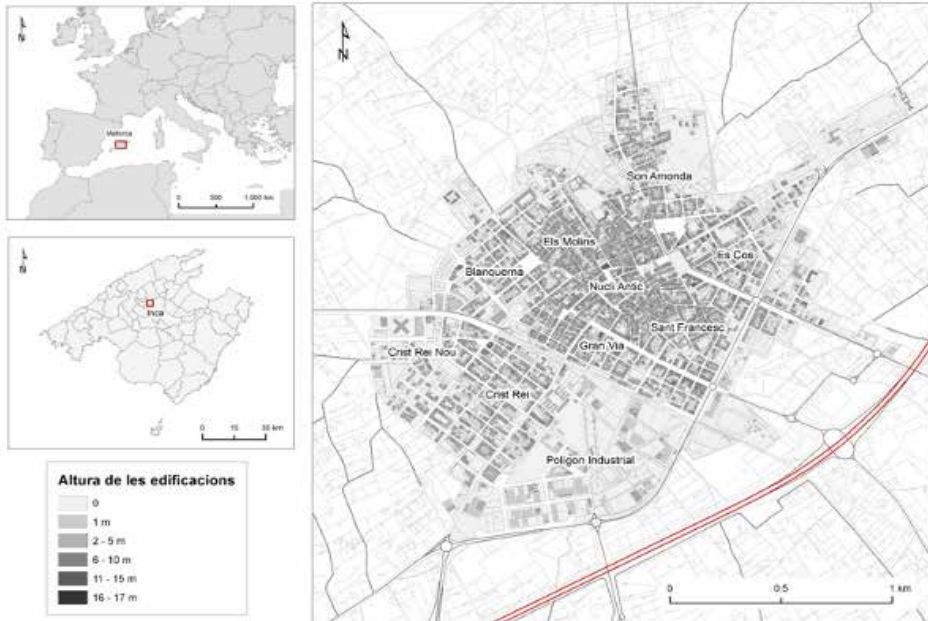

Figura 1. Localització d'Inca.

La ciutat consta de 33.725 habitants (IBESTAT, 2021). A aquesta xifra cal afegir 2.427 habitants en disseminat dins el terme municipal, una població que s'ha incrementat un 70,5 %, mentre que la de la ciutat ho ha fet un 34,7 % entre el 2000 i el 2015 (Petrus, 2016). Des del punt de vista urbanístic, el centre urbà històric es troba localitzat a un petit turó al mig de la ciutat, el qual presenta una destacable densitat edificatòria, amb carrers estrets

i irregulars. D'ençà de la Revolució Industrial (segles XIX i XX), la ciutat experimentà un creixement exponencial a partir d'aquest nucli històric de característiques medievals (Ginard & Estrany, 2012). Aquest creixement s'ha traduït en la construcció d'edificacions en general uniformes, i comportà la consolidació de noves construccions a zones inundables, la qual cosa provocà la canalització dels torrents esmentats i, per tant, un evident risc d'inundació (Estrany, 2001). És destacable dins aquesta trama urbana el polígon industrial, el qual es troba format per grans naus amb carrers oberts i amples. Encara així, Inca esdevé una ciutat compacta, la qual destaca per ser residencial administrativa i comercial, amb una gran oferta de serveis i negocis, fet que comporta una gran densitat de trànsit motoritzat. En aquest context, el Planejament General del municipi (PGOU) ha donat poca importància als espais verds, únicament classificant els ja presents fins al moment. Aquest planejament municipal, d'igual manera que els supramunicipals, no estipulen ni concreten les superfícies mínimes d'espai verd que els municipis han de comptar. Així, ens situem enfront d'una petita ciutat que presenta una clara problemàtica que es repeteix en molts altres indrets de les Illes Balears.

3. METODOLOGIA

L'anàlisi del verd urbà s'ha desenvolupat amb l'ús de la teledetecció multiespectral, a partir d'una imatge de la missió d'observació terrestre Sentinel-2 amb una resolució de 10 metres per píxel (<https://scihub.copernicus.eu/dhus/#/home>). La imatge escollida fou registrada el 26 de juny del 2021 (permeté així captar la major part de vegetació possible), i a partir d'ella s'ha calculat l'índex NDVI (Normalized Difference Vegetation Index). Aquest índex serveix per quantificar la verdor de la vegetació, determinar les cobertes vegetals, la densitat de la vegetació, mesurar el creixement de les plantes, controlar la producció de biomassa i avaluar els canvis en la seva salut (USGS, 2018). Es calcula a partir de la combinació de les bandes 7 (infraroig proper) i 5 (vermell), les quals estan generalment condicionades per la presència de clorofil·la (Spisni *et al.*, 2012). D'aquesta manera, el càlcul s'ha realitzat a partir de les tècniques d'informació geogràfica (ArcGis) seguint la següent fórmula:

$$\text{NDVI} = (\text{Infraroig proper} - \text{Vermell}) / (\text{Infraroig proper} + \text{Vermell})$$

Els valors resultants d'aquest càlcul oscil·len entre -1 i 1, que signifiquen absència o presència de vegetació respectivament. Per poder descriure de manera més acurada la vegetació del nucli s'ha fet servir una classificació

àmpliament reconeguda i usada en diversos estudis (e.g. Alomar Garau & Bauzà Llinàs, 2020), la classificació de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC, 2021):

- NDVI < 0.2 (absència de vegetació);
- 0.2 < NDVI < 0.4 (vegetació poc vigorosa o dispersa);
- 0.4 < NDVI < 0.6 (vegetació vigorosa i abundant);
- NDVI > 0.6 (vegetació molt densa i vigorosa).

Per tant, aquest índex ens permet observar tota la vegetació urbana del nucli d'Inca (espais verds, arbrat, places vegetades, jardins, terrasses i horts privats, etc.), a partir del qual s'ha realitzat un estudi cartogràfic del verd urbà per barriades, amb l'objectiu d'abordar objectivament i per primer cop la seva anàlisi en aquesta ciutat.

4. RESULTATS I DISCUSSIÓ

L'ús de la teledetecció multispectral i el càlcul de l'índex NDVI ha permès observar com el nucli urbà d'Inca té un 27,9 % de verd urbà (78.89 ha), tant en espais públics (zones verdes públiques, bulevards, rotondes...) com privats (horts, corrals, jardins...). Cal destacar que en aquest còmput total entren totes les categories de verd urbà mencionades amb anterioritat, des de vegetació poc vigorosa fins a vegetació densa i vigorosa. Seguint en aquesta línia, es poden diferenciar clarament les zones amb més o menys presència d'espais verds, d'entre els quals destaquen el serral de ses Monges, el parc d'Europa, el Cementiri, algunes places interiors i el bulevard anomenat Gran Via de Colom (figura 2). Aquesta superfície verda (tant pública com privada) es distribueix de manera desigual per les distintes barriades del nucli urbà. D'aquesta manera, les que tenen pitjor dotació d'espais verds són les del nucli antic (12,04 %) i de Sant Francesc (19,36 %). De manera contrària, la barriada amb una major quantitat de verd urbà és la dels Molins (45,19 %), gràcies a la presència de la zona verda del serral de les Monges (taula 1, figura 3). Cal destacar que, encara que aquesta sigui la que té major percentatge de superfície verda, la barriada en si (obviant aquests dos espais mencionats) no destaca per esdevenir una zona amb molta presència d'àrees vegetades, i per tant es podria inscriure fàcilment a les barriades del nucli antic o de Sant Francesc.

Tots els resultats i la seva distribució es corresponen de manera general amb les diferents composicions i estructures urbanes del nucli. Les barriades del nucli antic i de Sant Francesc són les zones on es va emplaçar l'antic nucli

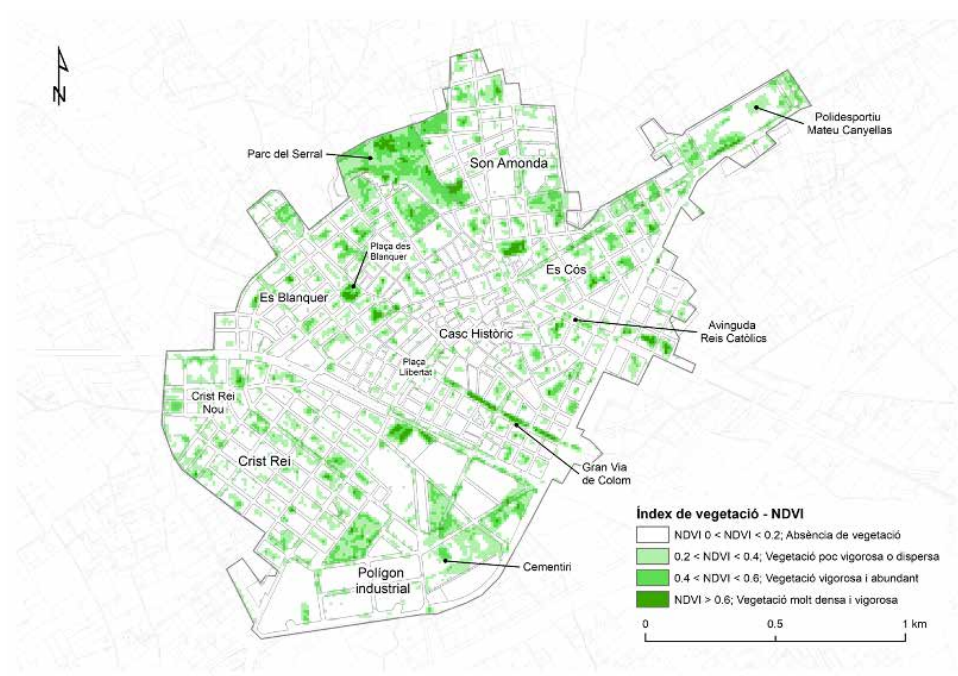

Figura 2. Anàlisi NDVI del verd urbà de la ciutat a partir de la imatge satel·litària Sentinel-2.

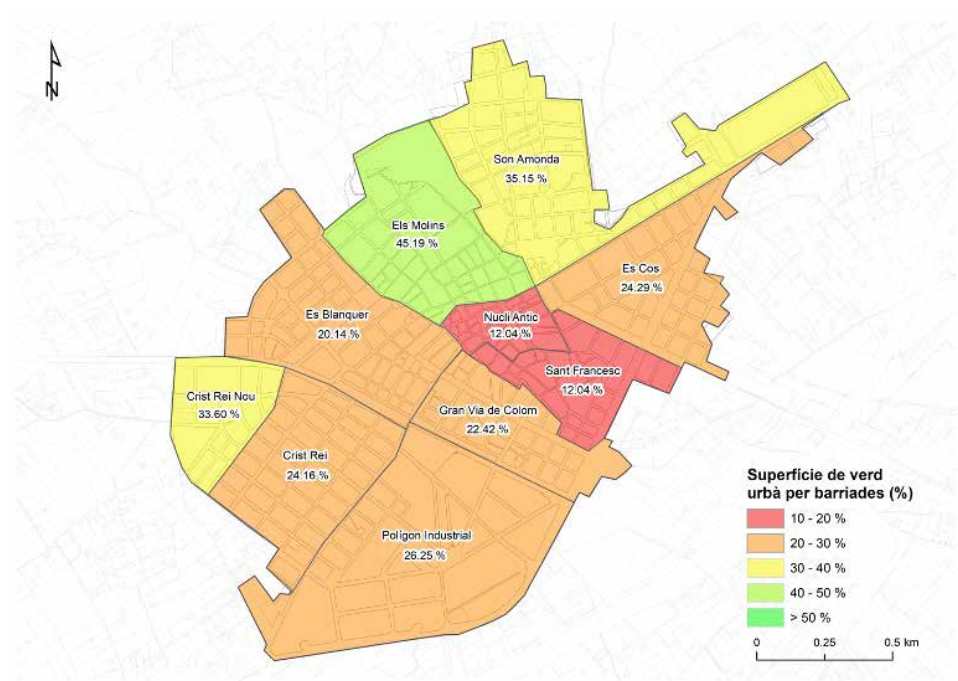

Figura 3. Anàlisi del verd urbà per barriades.

urbà. Així doncs, aquesta àrea de base almoràvit està conformada per carrers estrets i sinuosos, fet que es tradueix en un traçat totalment irregular, amb una alta densitat edificatòria, en la qual manca superfície verda.

Fou a partir de l'inici de l'activitat industrial d'Inca en què la població es començà a incrementar, i consegüentment també ho anà fent la zona urbana, amb una ocupació de tipus extensiva (Ginard & Estrany, 2012). En les dites àrees de més recent urbanització, hi trobem una major quantitat d'aquestes zones verdes. En són alguns exemples les barriades des Blanquer (20,14 %), Crist Rei (24,16 %) o es Cos (24,29 %), les quals tenen una tipologia més regular, a diferència del nucli antic. Són destacables les barriades de So na Monda (35,15 %) i Crist Rei Nou (33,6 %), unes zones que d'acord amb la seva tipologia (generalment carrers amplis, amb estructura quadricular, formades per edificacions uniformes de baixa altura) són més propenses a la presència d'àrees verdes. És necessari destacar també la zona de polígon industrial (26,25 %), la qual es caracteritza per carrers molt espaiosos, amb la presència d'algunes zones verdes per excel·lència, com són el parc d'Europa o el Cementiri.

Cal esmentar que les característiques físiques de les ciutats, les quals es troben conformades per materials impermeables amb una alta capacitat calorífica, provoquen un comportament climàtic diferencial, amb la presència d'illes de calor urbanes (ICU) (Golden *et al.*, 2008; Maimai-tiyiming *et al.*, 2014; Oke, 1973). D'aquesta manera, la vegetació urbana juga un paper fonamental en la reducció de la temperatura de l'urbans, i en conseqüència en redueix la seva ICU (Brown *et al.*, 2015).

D'acord amb Alomar-Garau *et al.* (2021), Inca presenta una marcada i evident ICU amb la formació d'àrees diferencialment més càlides al nucli antic de la ciutat i Sant Francesc Centre, a més de les dues principals avingudes: Gran Via de Colom i avinguda dels Reis Catòlics. Aquest mateix estudi descriu una màxima diferència de temperatura entre l'interior de la ciutat i la seva perifèria rural immediata de 5,7 °C. D'aques-

Barris	Àrea total del barri (ha)	Àrea verda (ha)	Àrea verda (%)
Nucli antic	7,39	0,89	12,04
Els Molins	31,05	14,03	45,19
Sant Francesc	16,27	3,15	19,36
Gran Via de Colom	19,18	4,3	22,42
Es Blanquer	34,17	6,88	20,14
So na Monda	45,95	16,15	35,15
Es Cos	27,95	6,79	24,29
Crist Rei	29,02	7,01	24,16
Crist Rei Nou	14,23	4,78	33,60
Polígon industrial	56,80	14,91	26,25

Taula 1. Verd urbà per barriades.

ta manera, les zones més càlides corresponen de manera general a les barriades amb menys superfície verda, com serien el nucli antic i Sant Francesc (figura 3). Els espais verds ofereixen, per tant, un important confort tèrmic, uns indrets que d'acord amb Harlan *et al.* (2006) haurien d'estar situats a les barriades amb unes temperatures més elevades a causa de la seva escassa vegetació, poc espai obert i alta densitat edificatòria i de població.

A més, en el context actual de canvi climàtic, la potenciació d'aquestes àrees és essencial per a la seva correcta adaptació (Demuzere *et al.*, 2014; Foster *et al.*, 2011; García Sánchez *et al.*, 2018). La infraestructura urbana verda juga un paper clau en la contribució a la mitigació del canvi climàtic i la compensació de les emissions urbanes de carboni (Demuzere *et al.*, 2014). D'aquesta manera, la seva promoció pot esdevenir una resposta efectiva per reduir la seva incertesa i la naturalesa global dels seus potencials efectes.

Les zones verdes urbanes tenen, a més, un paper clau en la conservació de la biodiversitat mundial (Aronson *et al.*, 2017), i una gran importància per al benestar dels ciutadans i per a la sostenibilitat de la ciutat en què habiten (Chiesura, 2004). Els humans, en traslladar-se del món rural a les ciutats, deixen enrere escenaris naturals per altres on predomina la monocromia del concret i l'asfalt, així com la monotonia dels elements inerts, i on, a més, desconnectats dels sistemes naturals, s'incorporen a una dinàmica social regida per l'alta exposició a fenòmens de la vida urbana, com la violència, el soroll, la contaminació i l'estrès (Sandoval *et al.*, 2018). D'aquesta manera, els espais verds són essencials i proporcionen una àmplia gamma de beneficis per als residents dins àrees urbanes, tant ambientals com recreatius, higienicosanitaris, estètics i didacticoeducatius (García Lorca, 1989).

En aquest context, la planificació del territori pot ser cabdal a l'hora d'utilitzar infraestructures verdes per adaptar-se als riscos del canvi climàtic, els quals representen un repte complicat per a les institucions en la seva planificació (Matthews *et al.*, 2015). El subministrament d'espai verd urbà en entorns de ciutat compactes i durant els processos de densificació es descriu com un repte important (Haaland & van den Bosch, 2015). Per tant, amb una planificació i gestió eficaç, les àrees urbanes poden proporcionar una àmplia gamma de beneficis primordials per als ciutadans (F. Dwyer *et al.*, 1993). Aquesta planificació necessita anar de la mà del suport dels diferents agents implicats, per així poder trobar fórmules en què els ecosistemes naturals protegeixin els ecosistemes humans (Martínez-Juárez *et al.*, 2019). En aquest sentit, una millor comprensió de les escales espacials dels beneficis de la infraestructura urbana verda facilitaria la capacitat d'establir objectius i responsabilitats de les polítiques tant locals com autonòmiques i estatals en aquesta matèria.

5. CONCLUSIONS

Mitjançant l'ús de la teledetecció multiespectral, a partir d'una imatge Sentinel-2 s'han analitzat les àrees verdes urbanes del municipi d'Inca i les seves múltiples relacions amb els sistemes urbans. Tots aquests espais verds urbans (tant públics com privats) esdevenen necessaris en la sostenibilitat de les ciutats i aporten molts de beneficis per als qui hi habiten. Encara així, la ràpida urbanització ha provocat impactes ambientals associats a la reducció de l'espai verd. D'aquesta manera, el present estudi ha permès observar com a la ciutat d'Inca hi ha una manca evident d'àrees verdes, la qual concorda amb la trama urbana municipal (menor presència a les àrees de construcció més antiga). A més, aquestes àrees verdes condicionen i es relacionen amb les temperatures del centre urbà, essent les àrees amb menor superfície verda les més càlides del nucli.

En aquest context, la realitat actual de canvi climàtic fa evident la necessitat de promoció dels espais verds com a mesura d'adaptació al canvi global. Per tant, el present estudi pretén fomentar la consideració del potencial del verd urbà com a solució racional per a l'assoliment de múltiples beneficis socials, per la reducció de l'illa de calor urbana (ICU) i com a mesura òptima d'adaptació enfront del canvi climàtic.

REFERÈNCIES

- Alomar-Garau, G., Rotger-Pujadas, C., Lacomba-Moreno, N., & Aguiló-Rodríguez, M. (2021). Aportación al estudio de la isla de calor nocturna de una ciudad mediterránea de interior: Inca (Mallorca). *Geographicalia*, 1–12.
- Alomar Garau, G., & Bauzá Llinàs, J. (2020). Teledetección LiDAR y multiespectral para el análisis del verde urbano en una ciudad media mediterránea : Palma (Mallorca). Relación con el clima a escala local. *Universitat Politècnica de Catalunya*, 7. <http://hdl.handle.net/2117/328612>
- Aronson, M. F. J., Lepczyk, C. A., Evans, K. L., Goddard, M. A., Lerman, S. B., MacIvor, J. S., Nilon, C. H., & Vargo, T. (2017). Biodiversity in the city: key challenges for urban green space management. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 15(4), 189–196. <https://doi.org/10.1002/fee.1480>
- Brown, R. D., Vanos, J., Kenny, N., & Lenzholzer, S. (2015). Designing urban parks that ameliorate the effects of climate change. *Landscape and Urban Planning*, 138, 118–131. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2015.02.006>
- Cetin, M. (2015). Using GIS analysis to assess urban green space in terms of accessibility: Case study in Kutahya. *International Journal of Sustainable Development and World Ecology*, 22(5), 420–424. <https://doi.org/10.1080/13504509.2015.1061066>

- Chiesura, A. (2004). The role of urban parks for the sustainable city. *Landscape and Urban Planning*, 68(1), 129–138. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2003.08.003>
- Demuzere, M., Orru, K., Heidrich, O., Olazabal, E., Geneletti, D., Orru, H., Bhave, A. G., Mittal, N., Feliu, E., & Faehnle, M. (2014). Mitigating and adapting to climate change: Multi-functional and multi-scale assessment of green urban infrastructure. *Journal of Environmental Management*, 146, 107–115. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2014.07.025>
- Dídac, F. (1997). *Geografia de les Illes Balears* (Lleonard Muntaner (ed.)).
- F. Dwyer, J., McPherson, G., W. Schroeder, H., & A. Rowntree, R. (1993). Assessing the benefits and costs of the urban forest. *Journal of Arboriculture*, 20(4), 751–768. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(93\)90095-K](https://doi.org/10.1016/0160-7383(93)90095-K)
- Foster, J., Lowe, A., & Winkelman, S. (2011). *The Center for Clean Air Policy. The Value of Green Infrastructure for Urban Adaptation* (Issue February).
- García Lorca, A. M. (1989). El parque urbano como espacio multifuncional: origen, evolución y principales funciones. *Paralelo*, 13(January 1989), 105–111.
- García, M. C. (2019). The Microclimatic Effect of Green Infrastructure (GI) in a Mediterranean City: the Case of the Urban Park of Ciutadella (Barcelona, Spain). *Arboriculture & Urban Forestry*, 45(3), 100–108. https://www.researchgate.net/publication/336134696_The_Microclimatic_Effect_of_Green_Infrastructure_GI_in_a_Mediterranean_City_the_Case_of_the_Urban_Park_of_Ciutadella_Barcelona_Spain
- García Sánchez, F., Solecki, W. D., & Ribalaygua Batalla, C. (2018). Climate change adaptation in Europe and the United States: A comparative approach to urban green spaces in Bilbao and New York City. *Land Use Policy*, 79(August), 164–173. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.08.010>
- Ginard, A., & Estrany, J. (2012). Un plànol del nucli urbà d'Inca (1808). Context històric i georeferenciació. *XIII Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, 31–46. <https://doi.org/10.3306/JELINCA.13.31>
- Golden, J. S., Hartz, D., Brazel, A., Lubert, G., & Phelan, P. (2008). A biometeorology study of climate and heat-related morbidity in Phoenix from 2001 to 2006. *International Journal of Biometeorology*, 52(6), 471–480. <https://doi.org/10.1007/s00484-007-0142-3>
- Haaland, C., & van den Bosch, C. K. (2015). Challenges and strategies for urban green-space planning in cities undergoing densification: A review. *Urban Forestry and Urban Greening*, 14(4), 760–771. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2015.07.009>
- Harlan, S. L., Brazel, A. J., Prashad, L., Stefanov, W. L., & Larsen, L. (2006). Neighborhood microclimates and vulnerability to heat stress. *Social Science and Medicine*, 63(11), 2847–2863. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2006.07.030>
- IBESTAT. (2021). *Inca, població per entitat singular de població (nucli i disseminat)*. Municipi En Xifres.

- ICGC. (2021). Normalized Difference Vegetation Index (NDVI). In *Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya*. <https://www.icgc.cat/Administracio-i-empresa/Descarregues/Imatges-aeries-i-de-satel-lit/NDVI>
- IPCC. (2012). Managing the risks of extreme events and disasters to advance climate change adaptation. In *Special Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* (Vol. 9781107025). <https://doi.org/10.1017/CBO9781139177245.009>
- J. Estrany Bertós. (2001). *Per Inca hi passen torrents* (Ajuntament d'Inca (ed.)).
- Kong, F., Yin, H., & Nakagoshi, N. (2007). Using GIS and landscape metrics in the hedonic price modeling of the amenity value of urban green space: A case study in Jinan City, China. *Landscape and Urban Planning*, 79(3-4), 240-252. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2006.02.013>
- Maimaitiyiming, M., Ghulam, A., Tiyp, T., Pla, F., Latorre-Carmona, P., Halik, Ü., Sawut, M., & Caetano, M. (2014). Effects of green space spatial pattern on land surface temperature: Implications for sustainable urban planning and climate change adaptation. *ISPRS Journal of Photogrammetry and Remote Sensing*, 89, 59-66. <https://doi.org/10.1016/j.isprsjprs.2013.12.010>
- Martinez-Juarez, P., Chiabai, A., Suárez, C., & Quiroga, S. (2019). Insights on urban and periurban adaptation strategies based on stakeholders' perceptions on hard and soft responses to climate change. *Sustainability (Switzerland)*, 11(3). <https://doi.org/10.3390/su11030647>
- Matthews, T., Lo, A. Y., & Byrne, J. A. (2015). Reconceptualizing green infrastructure for climate change adaptation: Barriers to adoption and drivers for uptake by spatial planners. *Landscape and Urban Planning*, 138, 155-163. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2015.02.010>
- Oke, T. R. (1973). City size and the urban heat island. *Atmospheric Environment*, 769-779.
- Petrus, J. M. (2016). Anàlisi territorial del poblament recent a les Illes Balears (2000-2015). *XVII Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, 7-41.
- Sandoval, D., Córdova, A., Cervantes, E., & Cervera, L. (2018). Aproximación conceptual a un modelo de evaluación de parques urbanos con criterios de sustentabilidad. *Memorias Del Congreso Internacional de Investigación Academia Journals Chetumal 2018*, 10(4), 2232-2237.
- WHO Regional Office for Europe. (2016). *Urban green spaces and health*. 92.
- World Health Organization. (2017). Urban green spaces: A brief for action. *Regional Office For Europe*, 24. http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0010/342289/Urban-Green-Spaces_EN_WHO_web.pdf?ua=1
- Zoido, F., Vega, S. de la, Piñeiro, Á., Morales, G., Mas, R., Lois, R. C. ., & González, J. M. (2013). *Diccionario de urbanismo: Geografía urbana y ordenación del territorio* (E. Cátedra (ed.); 1st editio).

ALGUNS RETRATS DELS ANTICS FILL IL·LUSTRES D'INCA PERDUTS I TROBATS

Gabriel Pieras Salom

Cronista oficial de la ciutat d'Inca i arxiver honorari
gpsinca@gmail.com

Paraules clau: quadres, parròquia, retrat, inventari, pintor, còpia.

Resum. *A mitjan segle XVIII la Universitat i vila d'Inca va comanar uns retrats dels aleshores "fills il·lustres" per adornar la sala on se celebraven els consells. En el darrer terç del segle XIX el setmanari L'Ignorancia comenta que han desaparegut els quadres de la Sala i no saben on són. Després d'un parell d'anys, els veim a la sagristia i a altres dependències de la parròquia de Santa Maria la Major.*

Keywords: paintings, parish, portrait, inventory, painter, copy.

Abstract. *In the middle of the 18th century, the University and town of Inca commissioned portraits of the then "illustrious sons" to adorn the Hall where the Councils were held. In the last third of the 19th century, the weekly "L'Ignorancia" comments that the paintings from La Sala have disappeared and they don't know where they are. After a couple of years we see them in the sacristy and other dependencies of the parish of Santa Maria la Major.*

1. PRESENTACIÓ

A Inca teníem un bell ramell de "Barons Il·lustres", com els anomena Josep Barberí Sansaloni al seu "Apéndice Histórico de la villa de Inca", inserit a la seva obra *Vida de la venerable Madre Sor Clara Andreu, natural de Palma, capital del reino de Mallorca, Religiosa Jerónima en el monasterio de San Bartolomé de la villa de Inca, con un apéndice histórico de dicha villa, por D. Josep Barberi, pro. Beneficiado en la Catedral. Mallorca, año MDCCCVII*. El llistat és ampli, s'inicia amb Durando Coch (s. XIII) i continua amb Ramon Desbrull, fra Joan de la Verge (s. XIV), fra Arnau Desbrull, Mateu Malferit

i Guillem Sagrera (s. XV), Tomàs Malferit, Miquel Morro, Miquel Gual, Pere Malferit, Jaume Salort, P. Bartomeu Coch, Fra Pere Vaquer, Rnd. P. Joan Salvador Abrines (s. XVI), P. Llorenç Malferit, P. Bartomeu Valperga, fra Rafel Serra, fra Guillem Malferit, Rafel Albertí, P. Jerònim Planes (s. XVII) i fra Antoni Reure (s. XVIII).

En un moment determinat desaparegueren de la sala de sessions de l'Ajuntament d'Inca els quadres antics d'alguns d'aquests fills il·lustres. Poc temps després aparegueren a la parròquia de Santa Maria la Major de la mateixa ciutat. No he trobat cap document ni un que parli de la donació o cessió per part de l'Ajuntament a la Parròquia. Això no vol dir que no n'hi hagi. Anirem veient documents certament aclaridors.

2. DOCUMENT DEL SETMANARI L'IGNORÀNCIA

Investigant *L'IGNORÀNCIA*, *Revista Crònica*, orgue i xeremies d'una societat de mallorquins, núm. 27, de data 20 de desembre de 1879, vaig llegir la següent nota informativa:

Dalt la Sala d'Inca hi havia penjats els retrats d'uns quants mallorquins il·lustres, fills d'aquella vila. I segons notícies, l'Alcalde o Ajuntament, suposant que eren una colla d'ignorants, los ha enviat a escola.

Amb aquest acte o disposició podeu considerar, devots lectors, quants de graus senyala el termòmetre aneroide del municipi d'Inca. No aconhortat en destruir l'antic i hermós caràcter de la façana de la Casa de la Vila, ara engega els retaules dels fill benemèrits com a cosa vella i de cap valor. D'avui a demà faran nosa dins l'escola i Déu sap on aniran a prendre cobro.

I llavors no voldran creure que Mallorca es troba, de ple en ple, dins el segle de la Il·lustració i del progrés.

Estudiau molt, feis-vos homes notables i d'aquí a cent anys, per més honorar la vostra memòria, un Ajuntament enviarà a escola, per ignorants, les vostres estampes.

Així va el món.

Com podem comprovar, aquestes paraules, plenes d'ironia i cert malestar, ens diuen que han desaparegut els quadres dels fills il·lustres, fills d'Inca. Com a broma, comenta el desconegut cronista que a tots els homes i dones notables en haver passat cent anys els enviaran a escola.

A cap document, ni un, de l'Ajuntament, tant en plens, correspondència, inventaris o d'altres posteriors a 1879, he trobat l'explicació d'aquest cas de desaparició dels quadres, que en algunes vegades sí que foren inventariats.

3. LA REVISTA *CA NOSTRA* ES DEMANA ON SÓN ELS QUADRES (ANY 1923)

A la revista mensual *Ca Nostra* de l'agost-gener 1923, època segona, núm. 32, podem veure i comprovar com el tema dels quadres dels fills il·lustres de l'Ajuntament que estaven penjats a la sala de plens seguia viu després de quaranta-tres anys, després de la primera nota que publicà *L'Ignorància* dia 20 de desembre de l'any 1879.

L'article va definit per *Entrefilets* i el títol de l'escrit és "Retalls de periòdics", i és com se segueix:

Deia *L'Ignorància* (20 desembre de 1879):

Dalt la Sala d'Inca hi havia penjats es retratos d'uns quants mallorquins il·lustres, fills d'aquella vila i, segons notícies s'Alcalde o s'Ajuntament, suposant que eren una colla d'Ignorants, los ha enviat a escola... No aconhortat en destruir s'antic i hermós carácter de sa fatxada de sa Casa de la Vila, ara engega es retaulos des fills benemèrits com a cosa vella i de ningún valor.

Digué el setmanari *Ca Nostra* (agost-gener 1923), fent una previsió de futur per a l'any 1930, en to satíric:

El Correu d'Inca (23 novembre de 1930). MUNICIPALS.- A proposta d'un Sr.Regidor, assessorat per una emblanquinadora i dos homos vells que entenen més que els arquitectes de coses artístiques, s'ha presentat el següent pla de reforma de la Sala d'Actes, que copiarem íntegre. Diu així:

- a) Arrabassar d'arrel tot el paper vermell, i el que no és vermell, de les parets on ara penja com a banderes esqueixades, amb lo que s'evitarà la creació de miasmes.*
- b) Despenjar el cel ras per deixar-hi el cel res (bigues ben fregades de petroli).*
- c) Emblanquinar les parets amb calç ben blanca, estil del país.*
- d) Organitzar una batuda amb tots els empleats del municipi per*

trobar uns quadres antics de Fills Il·lustres d'Inca en que se referia "L'Ignorància" ara fa mig segle. Després d'haver-los trobat, restituir-los en el seu antic lloc.

e) Fer pintar el retrato de qualche fill il·lustre d'Inca declarat oficialment i que espera escara torn per figurar dins la Sala de les sessions.

f) Netejar o unificar el lèxic en els moments de les sessions. Que se parli en mallorquí o en castellà. Menos conjuncions, menos pronoms relatius, menos barbarismes gramaticals i llingüístics. En resum: no voler parlar tan fi.

g) Fer constar un vot de gràcies als passats Ajuntaments perquè no els havia ocorregut canviar les caracterisades cadires de repòs on s'asseuen els regidors per moderns balancins o tomanes.

ALTAIR. Inca, Agost-1922

4. COMPRA DELS QUADRES

Agafem el *Llibre de consells*. Dia 8 d'abril de 1740, ajuntats i congregats a la Sala de la Universitat i vila d'Inca el Dr. Francesc Ramis, regidor major, i els honors regidors Jaume Siquier, Martí Sastre i Pere Bennàsser, amb l'assistència de l'honor Joan Massip, balle reial de la citada vila, per efecte de tractar coses útils per a la dita vila... després de tractar altres temes importants, el Sr. Regidor Major, Dr. Ramis, diu que ha manat ajuntar i congregar els regidors i balle reial per comunicar-los que voldria que s'adornàs la sala on se celebren els consells i que trobava que es fessin sis quadres, un del Rnd. P. Bartomeu Coch; l'altre, de fra Rafel Serra; l'altre, del Rnd. P. Malferit; l'altre, del Beat Ramon Llull; l'altre, del P. Joan Salvador Abrines; i l'altre, de sor Caterina Tomassa. Continua dient el Dr. Ramis que els sis són del present Regne de Mallorca i demana que *lo discorreran i deslliberaran lo faedor*.

Foren llegits i discorreguts els vots, d'un en altre, com era costum; fou conclús i determinat, *nemine discrepante*, que es fessin els dits quadres perquè eren molt a propòsit per adonar la Sala.

En el llibre de comptes, *Llibre del clavari*, hi ha una nota referent als quadres. Dins tal nota tan sols se cita el pagament de quatre dels sis quadres. Dia 13 de juny de 1740 l'honor regidor Jaume Siquier diu que ha pagat 6 lliures a mestre Miquel Riutort, escultor i pintor, pel valor dels quadres del pare Serra, Malferit, Coch i sor Caterina Tomàs que ja es troben a la Sala de la vila d'Inca.

5. ALGUNS QUADRES A L'INVENTARI DE L'ANY 1794

Dià 25 de gener de l'any 1794 es reuneixen a la sala consistorial l'honor Jaume Joan Mairata i els seus socis, a l'efecte de donar l'inventari a l'honor Joan Coll, regidor elegit de nou, i als seus socis dels béns i joies de la vila d'Inca i que estan a la Sala.

El citat inventari no és gaire llarg, per no haver-hi a la sala consistorial gran quantitat d'objectes. Podem veure que hi ha cadires, bancs, taules, tinters, brasers, canelobres, estores, festers, caixes, llits, mantes, romanes, culleres i tassons de plata, etc. A més d'aquests objectes hi ha:

8 quadres-retaules, un Santcris (Joan Riera, ferrer, 45 s. per quatre... ha fet per lo quadre del Sant Cristo de la Sala i dos grillons. Gener, 1702. Planes March, fuster, 8 s. per una corriola ha fet per una llàntia de l'altar major i clavar la vasa del quadre del Sant Cristo de la Sala.), D. Joan Salvador Abrines, P. Fra Rafel Serra, Sor Clara Andreu, el V. P. fra Joan de la Verge, P. Guillem Malferit, P. Bartomeu Coch i Sor Caterina Tomàs)) amb vases negres, un retrat del Rei, nostre senyor, amb vasa daurada; un altre retrat del Dr. Dn. Jaume Torrens, prevere i rector que fou d'aquesta parroquial església, amb vasa daurada; un altre retrat del Sant Crist amb una cortina d'indiana.

A l'obra *Varones ilustres de Mallorca*, de 1847, escrita per Joaquim Maria Bover i Rosselló, Ramon Medel i gravats d'H. Martínez, a la biografia de sor Clara Andreu i Malferit podem llegir un bon aclariment sobre un dels quadres que d'aquesta hi havia a la Sala:

... Algunos retratos (de sor Clara Andreu) se conservan de esta venerable madre como uno de los honores que suelen tributarse a las personas de un mérito distinguido. La noche del 24 al 25 de Junio, que sucedió a la de su muerte, varias personas devotas y afectas a Sor Clara mandaron desde Palma al monasterio de Inca al pintor Domingo para que perpetuase en el lienzo aquellas facciones en que tanto brillaron la devoción y la modestia. A este efecto desenterraron el cadáver y para cumplir mejor el pintor su cometido vació en yeso el busto, que ha permanecido en poder de las religiosas.

Otro retrato de cuerpo entero se ve en la Iglesia del referido monasterio debajo del coro. Otro cuadro hay sobre el sepulcro de la sierva de Dios. Otro en las casas consistoriales de la villa de Inca; y finalmente el que existe en el Consistorio de la ciudad de Palma; del cual está sacado el que encabeza esta biografía.

A la citada obra de l'historiador Joaquim Maria Bover de Rosselló, també apareix una nota de Joan Salvador Abrines, que talment diu: *Su retrato se halla en las casas Consistoriales de Palma y en las de la vila de Inca.*

Igualment d'aquell quadre del P. Bartomeu Coch, diu:

En las casas consistoriales de Inca, que le vio nacer, fue colocado su retrato, como así mismo mereció un lugar distinguido entre los que adornan el salón de las de la ciudad de Palma del cual está copiado el que ofrecemos al frente de esta biografía. Como uno de los distinguidos varones mallorquines se le puso en el retrato último el siguiente letrero: V.P. BARTHOLOMEUS COCH, MAJORICENSES SOCIETATIS JESU CUI OBEUNDI F. ALFONSUS RODRIGUEZ CETESTE PREMIUM LARGIENDUM CONSPEXIT.

Mirant el referit quadre del P. Bartomeu Coch, que hi ha a la parròquia de Santa Maria la Major, podem veure-hi l'anterior inscripció de manera molt clara.

Al treball que presentà Mn. Santiago Cortès i Forteza a les Jornades d'Estudis Locals d'Inca de l'any 2010, "Un noticiari inquer de finals del segle XIX", hi podem llegir:

Durante el economato de D. Guillermo Fiol, se renovaron la antigua Virgen del Rosario, y la lápida en carácter monacal de que ocupó el sabio jesuita P. Fidel Fisa. Además, hizo renovar los cuadros de personas célebres trasladados de la casa consistorial a la Sacristía. Además, a la sazón se cambió a disgusto de críticos sensatos el antiguo vestido triangular de Nostra Madona S. María la Mayor, formándose del mismo mármol, la colocaron bajo un dosel, después de renovado el camarín.

6. ELS QUADRES APAREIXEN A L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANTA MARIA LA MAJOR

El sacerdot inquer Mn. Guillem Fiol Pujades, l'any 1858, entrà de vicari a la parroquial d'Inca i l'any 1881, per defunció de rector Mn. Antoni Sastre i Vila, trinitari exclaustat, fou nomenat ecònom. El Sr. Guillem tengué la responsabilitat de restaurar els citats quadres. L'any 1883 va fer restaurar el quadre del rector Mn. Jaume Torrens Bolitxer (1598-1624) a Balbino Edo (restaurador), igualment el del Dr. Joan Salvador Abrines. A la part baixa de la dreta del quadre de sor Clara Andreu podem llegir: *Copia del original siendo Ecónomo de Inca Dn. Guillermo Fiol, Presbítero, año 1884.* És tan bona còpia que ens fa la impressió que aquest és l'original. Cal fer un estudi. El quadre que

representa el P. Bartomeu Coch porta l'escut de Mallorca. El quadre del P. Guillem Malferit també diu que és una còpia de l'original i el del P. Fra Rafel Serra porta l'escut d'Inca. Els de fra Joan de la Verge i el del Sant Crist no ens diuen si foren restaurats o copiats. Per ara desconec on és el de santa Catalina Tomàs.

Consultat, crec que a fons, l'Arxiu Històric Parroquial de Santa Maria la Major he pogut llegir unes notes sobre el tema en el llibre de *Culto y fábrica*. núm. 117 i de data abril de 1884.

Nota número 12. *Son data 740 reales para hacer dos cuadros, uno del venerable Juan Abrines y el otro de la V. Sor Clara Andreu.*

Nota número 21. *Son data 400 reales para un cuadro nuevo de V. Bartolomé Coch.*

Nota número 35. *Son data 200 reales para restaurar el cuadro del V. Padre Rafael Serra.*

Nota número 36. *Son data 400 reales para restaurar el cuadro del V. P. Juan de la Virgen.*

7. ELS QUADRES A LA PARRÒQUIA ESTANT SÓN CANVIATS DE LLOC

Els quadres dels quals hem estat parlant, juntament amb el del bisbe inquer Gabriel Llompарт i Jaume, Fill Il·lustre de la ciutat d'Inca, i el de l'important sacerdot inquer Mn. Simó Alzina, estigueren infinitat d'anys a la sagristia dels capellans. Acabada la missió a la nostra ciutat del rector Mn. Antoni Vadell Ferrer (Llucmajor, 1972 – Barcelona, 2022), per haver estat nomenat bisbe auxiliar de Barcelona, el posterior rector Mn. Carles Seguí Pou retirà el conjunt dels quadres dels fills il·lustres de la ciutat d'Inca i hi posà, part damunt el portal d'entrada, un únic retrat del qui fou bisbe auxiliar de Barcelona, nadiu de Llucmajor. A poc a poc els venerables quadres agafaran el gust als canvis de lloc perquè aquests, seguint els ritmes normals dels canvis de rectors, no trobaran el lloc definitiu que els pertoca.

REFLEXIÓ

No és fàcil treure unes conclusions encertades. La veritat mai és tota a un sol lloc i es troba repartida per aquí i per allà. Els venerables quadres s'han passejat en distintes ocasions. Per exemple, sense cap explicació, desapareixen de la Sala i apareixen a la parròquia. Comprovam com hi ha documents als arxius municipals i alguns en els parroquials. Qualcú els va moure i també, pens, se sabia. No és possible que mestre Miquel Duran es demani a l'any 1923, dalt de la seva premsa *Ca Nostra*, on són els quadres que abans estaven a la Sala. Ja sabem, però, l'amor de mestre Duran a l'Església.

La veritat, com deia l'anterior cronista oficial de la nostra ciutat Mn. Joan Coli Llobera quan hom li demanava quelcom complicat o difícil: *Aquesta cosa, aquest detall està molt escondit!* Tenia raó en el seu moment. Avui quan la Història vol obrir-se i orejar-se, val la pena investigar molt més, obrir caixos i plagues, i mirar al dins del dins. Segurament trobarem. Qui cerca, troba, a qui demana se li contesta i a qui toca a la porta la hi obren.

Tampoc he trobat informació d'aquest que se signa restaurador, Balbino Edo.

Figura 1. Retrat de Guillem Malferit.

Figura 2. Retrat de Rafel Serra.

Figura 3. Retrat de Joan Abrines.

Figura 4. Retrat de sor Clara Andreu.

Figura 5. Retrat de Bartomeu Coc.

Figura 6. Retrat de fra Joan de la Verge.

BIOGRAFIA DE MN. PERE JOSEP LLOMPART I CAMPINS

INCA, 03.09.1807 † PALMA, 20.02.1893

| *Mn. Pere Fiol i Tornila*

Paraules clau: biografia, parròquia, canonge, seminari, catedral, concordat.

Resum. *LLa biografia de Mn. Pere Josep Llopart i Campins (Inca, 1807 – Palma, 1893) és, segurament, un autèntic reflex de la història de l'Església de Mallorca durant el segle XIX, amb tots els canvis polítics i socials que es visqueren. El pas de Mn. Pere Josep Llopart pels càrrecs de rector, canonge o rector de Seminari són un exemple de l'evolució històrica de l'Església mallorquina durant les convulses dècades del segle XIX.*

Keywords: biography, parish, canon, seminary, cathedral, concordat.

Abstract. *The biography of Mn. Pere Josep Llopart i Campins (Inca 1807 – Palma 1893) is, surely, an authentic reflection of the history of the Church of Mallorca during the 19th century with all the political and social changes that took place. The passage of Mn. Pere Josep Llopart for the positions of rector, canon or seminary rector are an example of the historical evolution of the Mallorcan church during the turbulent decades of the 19th century.*

1. NEIX UNA FAMÍLIA EN TEMPS CONVULSOS

Dia 07.12.1800, al temple parroquial d'Inca, el rector Dr. Damià Llambias i Rigo¹ era el testimoni qualificat del matrimoni de Gabriel Llopart i Llopart amb Antònia Paula Campins i Rubert, ambdós fadrins i naturals d'Inca, qui, acompanyats de llurs pares –Pere Josep i Catalina, Guillem i Magdalena–, també naturals i veïns d'Inca, participaven, joiosos, a la celebració que es feia a l'església, per seguir-la a casa seva, en aquella freda diada d'hivern. Tots eren conradors, si bé el nuvi començava a provar sort per veure si en l'ofici de picapedrer podia guanyar millor el pa de la novella família.²

Cercant els naixements dels infants d'aquesta jove parella, he de dir que no ha estat com sol ser normalment per a les famílies d'aquell moment, en què

1 Biografia del Dr. Damià Llambias i Rigo. *Vide* nota 14.

2 D. A. I/30 M/12. APSMM Matrimonis 28.01.1798-14.12.1805, folis 11-12.

per regla general naixia un infant cada dos anys. Ho he trobat de molt diferent manera. Els infants són:

- Pere Josep Ramon Llompart i Campins, nascut el 03.09.1807.³
- Catalina Rosa, nascuda el 14.12.1809, sens dubte morta albada.⁴
- Guillem Ramon, nascut el 05.07.1813.⁵
- Catalina Maria Josepa Gabriela, nascuda el 12.01.1816.⁶
- Magdalena Maria Joana, nascuda el 06.02.1819.⁷
- Antònia Paula, nascuda el 28.12.1821.⁸
- Gabriel Joan Marià, nascut el 12.05.1826.⁹

Aquesta família, a Inca, era coneguda com **Ca la Veritat**, i Isabel Maria Campins i Rubert, germana de la mare d'aquests infants, era casada a **Cal Cristo**, on hi havia un forn de gerrer

He dit que mestre Gabriel era picapedrer perquè aquest ofici és el que surt a tota la documentació, però es veu que el camp l'estirava, perquè quan es parcel·là **lo Colomer**, propietat de Nicolau Siquier i Danús, dia 13.05.1815, no dubtà a vendre unes cases i corral que sa dona tenia en el carrer de la Font, per 475 lliures, per comprar quatre quarterades d'aquesta finca. N'hagué de pagar 550 lliures. Això fa pensar que mirava d'assegurar feina i blat per a tota la família.

La família, a més d'aquesta compra a Son Colomer, que l'any 1829 estava valorada en 800 lliures i donava un rèdit de 36 lliures cada any, tenia les cases que habitaven valorades en 500 lliures; una finca de tres quartons, també valorada en 500 lliures; un caieró de terra, valorat en 200 lliures; unes altres cases de sa dona, valorades en 150 lliures; i cobrava, cada any, 15 sous al forn del 3 % del gerrer Miquel Garau.

3 He de dir que en aquest moment tots els nins tenen afegit el nom de "Raymundo" en homenatge al Beat Ramon Lull, que tanta persecució patí a Mallorca durant el pontificat de Joan Díaz de la Guerra (1772-1775). APSMM Baptismes 1804.1815 foli 63g, núm. 103. He de dir que al llibre anterior, que va de 1785 a 1803, no hi ha cap infant d'aquesta família.

4 Ibídem foli 104g, núm. 144.

5 Ibídem foli 156, núm. 72.

6 APSMM Llibre de baptismes de 1816 a 1827, foli 4, núm. 14. Aquesta nina es casà amb Llorenç Llabrés i Alorda, i va ser mare de Mn. Pere Josep Llabrés i Llompart (1839-1906), prevere degà de Canàries, i de sor Assumpció Llabrés i Llompart, religiosa del nostre monestir de Sant Bartomeu.

7 Ibídem foli 84, núm. 14.

8 Ibídem foli 128, núm. 139.

9 Ibídem foli 202, núm. 60. Aquest nin es casà, dia 09.09.1857, amb Francisca Jaume i Mateu, i foren els pares del bisbe Gabriel Llompart i Jaume (1862-1928).

La documentació trobada tant del matrimoni com dels baptismes no ha aportat l'adreça familiar, però sabem que la família vivia al carrer de la Rectoria, actual carrer Major, on anys després, ja casat, hi viuria el germà Gabriel. L'any 1910 tenia el número 10, i ara sabem que aquesta propietat fou unida a dues altres cases i té el número 44.

2. PRIMERS ESTUDIS

Al començament del segle XIX sabem que a Inca hi havia l'Escola de Gramàtica del puig de Santa Magdalena, que era regentada per un beneficiat de la parròquia;¹⁰ l'escola administrada pels P. Franciscans a l'antic convent, on estudià un bon esplet d'inquers i d'infants de tota la comarca, alguns dels quals posteriorment entraren a l'orde dels framenors i han brillat tant pels seus coneixements com per l'exemplar vida religiosa que portaren; l'Escola de Gramàtica dels P. Dominics, ubicada a la construcció exempta que encara ara hi ha la placeta de Sant Domingo; també hi havia l'Escola Parroquial, on els preveres ensenyaven a llegir, escriure, fer comptes a un grup d'infants, entre els quals hi havia els escolanets i cantadorets que actuaven a les múltiples i variades funcions religioses que se celebraven al poble. Per ara no tenim cap documentació que ens ho avaluï, però per la proximitat del domicili a la Rectoria i al temple parroquial, i el camí que va emprendre el nostre biografiat, tot ens fa pensar que anava a l'Escola Parroquial.

3. LA VILA D'INCA AL COMENÇAMENT DEL SEGLE XIX

L'any 1805 s'havia acabat la construcció del temple que ara tenim i encara no s'havia aixecat la Rectoria, ni s'havia ampliat la capella del Sant Crist. Hi havia l'edificació de l'Hospital, al cap de cantó del carrer d'en Palmer i el que ara fa la plaça de l'església, on antigament hi havia la venerada imatge del Sant Crist; el dit edifici era emprat per a múltiples activitats comunals: gremis, associacions... Podem pensar que els escolanets el coneixien bé.

Podem partir del període que anomenariem bèl·lic, que va de 1789 a 1815: Revolució Francesa i Guerra del Francès, en què el poble tenia bo de fer atribuir tots els desastres a les noves idees que predicaven els afrancesats. Sortosament Inca no tenia un territori extens i estava ben dividit, ja que la majoria de les finques no arribaven a l'extensió de 5 hectàrees, cosa que representava el 61,17 % del camp

¹⁰ Escola del puig de Santa Magdalena. Sabem que a Mallorca hi hagué diferents escoles medievals de Gramàtica, que ensenyaven als infants que volien aprendre alguna cosa i a altres que passarien a la universitat, i es doctorarien en diferents matèries, sobretot Teologia i Dret. Al puig de Santa Magdalena sabem que entre els segles XV i XVI hi hagué el Dr. Bartomeu Far, qui l'any 1533 reedità, a València, *Rudimenta grammaticae* de Joan Pastrana, i que tenia oberta escola al nostre puig. Sempre fou regentada per un clergue beneficiat de la nostra parròquia fins que l'any 1784 morí Mn. Antoni Domènech, i la mala situació econòmica que passava el sistema benefICIAL de l'església no va permetre que un prevere el substituís. Fiol i Tornila, Pere: Puig de Santa Magdalena. Inca 1991, pàg. 25-28. Col·lecció "Ximbellí", núm. 10.

inquer¹¹ i el 16,48 % era de 5 a 10 hectàrees, hi havia poques finques grosses. Per altra part, en aquell moment es reactivaren l'agricultura, la indústria i el comerç, la qual cosa atragué habitants dels pobles de la rodalia; això donà com a resultat que, si l'any 1750 hi havia a Inca 2.971 habitants, el 1815 n'hi havia 3.027 i el 1875, 7.079. És veritat que va créixer el conrò de la vinya i que minvà la producció cerealística. L'any 1819 hi havia 430 hectàrees de vinya i el 1860, 504, però també és ver que creixien els artesans pentinadors, teixidors de llana, passamaners, sastres, tintorers i sobretot la feina de terrissa; les nostres escudelles gaudien de gran fama. Quan entrà la fil-loxera augmentà la sembra d'ametllers i garrovers.

Aquesta situació humana es va veure agreujada per l'increment dels preus dels queviures, motivat en gran part per l'augment poblacional que patia Mallorca degut a la gent del continent que hi arribava, fugint de la Guerra del Francès i cercant salvar la vida:

La riuada de refugiats va ser especialment intensa a partir de l'any 1810, de manera que dos anys després se'n comptabilitzaren entre trenta i quaranta mil, la major part dels quals es quedaren a Ciutat, que aleshores no devia tenir més de 36.000 habitants. És evident que l'afluència massiva de forasters va provocar notables dificultats d'allotjament i manutenció.¹²

Entre aquests refugiats hi havia uns tres mil eclesiàstics, alguns d'ells predicadors de fama, i la infinitat de seglars piadosos que, agrupats per regions, celebraven les devocions i festes peculiars de llur terra nadiua. Fugint de la tempesta, també a Mallorca hi havia vuit bisbes i alguns pares generals i provincials d'ordes religiosos. La presència de tots aquests prelats prestava a les funcions religioses un esplendor extraordinari.¹³

Aquesta situació, a Inca, tengué una repercussió molt visible amb l'arribada de sis monjos benedictins del monestir de Montserrat. Vengueren a Inca l'any 1811, amb un cofre on guardaven les joies de la Mare de Déu de Montserrat; hi varen viure fins al 1814. Habitaren a la plaça del Mercat, a la casa del Dr. Gabriel Ramis i Alomar, prevere que havia estat ordenat al Palau dia 17.12.1796 pel bisbe Bernat Nadal. S'havia pogut ordenar perquè havia obtingut el benefici de penitencier de la nostra parròquia. També tenia el títol de notari. Aquests monjos vivien a casa seva, però eren una presència ben significativa en la nostra parròquia i en els nostres carrers. Sens dubte el rector Dr. Damià

11 GEM, VII, mot "Inca", pàg. 111.

12 D. A. *Història de Mallorca. Mallorca*. Editorial Moll II: Mallorca, 1982, pàg. 189. A la mateixa pàgina hi ha aquest requadre: "Tràfic de passatgers pel moll de Ciutat entre 1808 i 1814: 1808, 2.727; 1809, 2.866; 1810, 5.561; 1811, 7.945; 1812, 4.700; 1813, 2.448; 1814, 2.000." Potser els viatgers més famosos fossin George Sand i Frédéric Chopin, que malgrat que arribassin a Palma en el mes de novembre de 1838, i per altres raons, encara ens parlen del *méchant auberge appelée emphatiquement l'hotel des Quatre Nations*. *George Sande: Un hivern à Majorque*. Palma de Mallorca. Imprenta de J. Tous, 1933, pàg. 35.

13 Xamena, P.; Riera F. *Història de l'Església a Mallorca*. Editorial Moll: Mallorca, 1986, pàg. 273.

Llambias i Rigo (1806-1815) ajudà al manteniment d'aquest religiosos,¹⁴ però fou la família Ramis i Alomar¹⁵ qui els tenia a casa. Els monjos restaren a Inca fins al 1814, però el cofre de les joies quedà a Inca fins al 19.09.1818, quan, de Palma, foren embarcades cap a Barcelona, on arribaren el 23.09.1818.¹⁶

A més d'aquests fets, pens que caldria tenir en compte l'arribada d'un rector jove. *Don* Damià tenia 37 anys, havia casat els pares, vivia vora casa seva i sens dubte hi havia molta relació amb la família. Malgrat que Pere Josep fos un infant, les festes que hi va haver a Inca en el mes d'agost de 1812 per celebrar l'aprovació de la Constitució de Cadis, coneguda com *la Pepa*, l'hagueren d'impactar de precís: repicada de campanes dia 22, ofici solemne amb sermó, lectura de la Constitució i cant del *Te Deum* dia 23; pensem que tothom havia de passar per davant ca seva.

La reacció dels religiosos de Sant Francesc i Sant Domingo, i les notícies que arribaven de Ciutat, s'escamparen aviat. S'estenia la notícia d'una carta del Sr. Bisbe contra la Constitució, el fet de declarar-se incompatibles la Inquisició i la Constitució (23.02.1813), que el Seminari (1814) fos convertit en col·legi per a cadets d'artilleria, el retorn del rei Ferran (1814) abolint la Constitució i instaurant l'Antic Règim....

Més impacte sens dubte li va fer el retorn a l'època constitucional el 1820. Pere Josep ja tenia 13 anys i el desig de ser capellà ja havia niat en son cor, i va veure com es repetia tot el cerimonial de l'any 1812: repicada de campanes, ofici solemne, lectura de la Constitució, *Te Deum* i corredissa de persones pel carrer de la Rectoria. Son pare ja havia comprat les quatre quarterades al Colomer (1815) pensant que hi faria feina, i així seria més bo de fer pujar la barquera. Per altra part, era sabut que el Seminari havia estat clausurat i que la pesta que s'havia declarat a la part d'Artà dificultava poder recollir les deixes de blat que hi havia pel Seminari en aquelles terres per alimentar els seminaristes. És veritat que els P. Jesuïtes foren establerts l'any 1814 amb l'arribada del rei, però el 1821 ells i tots els altres frares havien estat exclaustrats i el Govern sembla que mirava amb molt mals ulls els actes religiosos.

14 Dr. Damià Llambias i Rigo. *Santanyí, 02.02.1769 + Inca, 13.03.1815. Després d'haver fet els estudis a la vila, dia 08.09.1786 entrava al Col·legi de La Sapiència i, quan pertocava, en fou elegit rector. Retornà a Santanyí, on romangué uns anys exercint el càrrec de vicari d'aquella parròquia i tenint el de mestre de Gramàtica pagat per la vila. El 1806 començà a ser el rector d'Inca, on restà fins a la mort. Sunyer i Ramos, Joan: *Els clergues de Santanyí i la comarca. Del segle XIII al segle XXI. Municipis de Santanyí i ses Salines*, 2015, pàg. 148. Fiol-Parets: *Presbiterologi*.

15 Dr. Gabriel Ramis i Alomar. *Inca + 16.01.1839. Després d'haver fet els estudis a Inca, passà a Palma per estudiar a la Universitat, i aconseguí el grau de doctor en Teologia. Dia 05.09.1792 feia son títol patrimonial per poder accedir als ordes majors. Aconseguí el benefici de penitencier per a la parròquia d'Inca i fou ordenat prevere, pel bisbe Bernat Nadal a la capella del Palau Episcopal, dia 17.12.1796; sabem que també tenia el títol de notari. A la mort del rector Llambias (1815) fou nomenat vicari ecònom d'Inca i el 1818 també fou designat confessor ordinari del monestir de Sant Bartomeu. Fiol-Parets. *Presbiterologi*.

16 P. Pedro Blanco Trias S. J. Les coses reservades de Montserrat en Inca de Mallorca.

Enmig de tot això el jove aspirant al sacerdoci veié que a Inca, el nou rector, el Dr. Joan Amengual i Amengual (1816-1842), gran entusiasta de la Constitució i de les llibertats, no es cansava d'anar completant el nou temple parroquial:

En lo any 1817 a sol·licitud de D. Andreu Verd el Il·lustre R. Sr. Dn. Bernat Nadal y Crespí Bisbe de Mallorca, pagà los adornos de la copinya de lo altar major de esta parroquial Iglesia y estucar-la son valor foren 452 lliures. Mes pagà dit Bisbe el pis de la dita Iglesia que es de rajoles y recompondre lo escansell del portal major que ara està en el portal menor, que costà 333 lliures 9 sous 2 diners. Lo adorno de demunt la capella de Sant Pere lo vaig pagar jo el rector infraescrit costà 50 lliures y compondre i estucar el pla costà 6 lliures las que vaig pagar jo dit Rector. Lo adorno de demunt Sant Sebastià, lo pagà dit Verd, costà 50 lliures. El de demunt Sant Josef y el pla lo pagà dit Sant. El de demunt las Ànimas el de baix la barendilla del Cor y jaspear lo arc lo pagà el dit Verd, y la feina de picapedrer del de les animas se pagà del bacinet y la de baix la dita berendilla la pagà dit Rector; Los Canonges donaren setanta sinc lliures per los adornos de demunt las capelles a solitud de dit Verd. Lo adorno de demunt sant Antoni lo pagà dit Sant. Los demás adornos se pagaren del valor de los atrassos del oli del llentoner ab llicencia del Bisbe. El pla de Sant Juan y del Carme las pagaren las respectives Capellas. Las portes del Cor son valor 13 lliures 10 sous y arrambador de la escala son valor 7 lliures 9 sous lo pagà dit Rector, la lleña de dit arrambador regalà el dit Verd, lo que not per perpetua memòria vuy dia 5 Setembre 1827. Dr. Juan Amengual (rúbrica Pre., y Rector de Inca).¹⁷

Després d'aquests anys de Restauració (1814-1820), així és vista per Pierre Vilar:¹⁸

Fue éste el fracaso no solo de unos cuantos años, sino de todo un siglo. La masa de la “España negra” triunfaba sobre la minoría “ilustrada”. Por último, la guerra había comprometido los fundamentos económicos, la reacción, los fundamentos jurídicos que hubiesen adaptado España al siglo económicamente capitalista y políticamente liberal. En el occidente europeo, el anacronismo español permanece intangible.

Arribà (1820) el Trienni Liberal, perquè el coronel Riego proclamà la Constitució de 1812 i el dia 10 de març el rei l'acceptà. Europa s'espantà, i arribarien els Cent Mil Fills de Sant Lluís, que degut a la insistència de Châteaubriant a Verona vendrien a Espanya. Abans els francesos havien estat els heretges a qui s'havia de combatre, ara eren els apòstols que alliberaven Espanya dels sectaris que tant de mal feien a l'Església.

17 Fiol i Tornila, Mn. Pere. *Lòrgue de Santa Maria la Major*. Inca, 2017, pàg. 58.

18 Vilar, Pierre. *Historia de España*. Austral. Barcelona 2014, pàg. 126.

Realment durant el Trienni s'havia abolit la Inquisició, s'havia decretat la llibertat de premsa, s'havia obert la porta als protestants, s'havia obligat els rectors de les parròquies a explicar, cada diumenge, un article de la Constitució. Els Jesuïtes foren extingits, no desterrats, els altres religiosos van ser extingits i suprimits els convents en què no hi hagués, almanco, dotze religiosos si sols hi havia un convent al poble, i n'hi havia d'haver 24 si hi havia més d'un convent a la ciutat. Per Decret de dia 09.08.1820 s'havien de vendre, en pública subhasta, els béns dels religiosos.

La nova legislació tocava molt de prop la vida de les parròquies, ja que prohibia que un clergue pogués tenir més d'un benefici, ja que, donada la inflació que hi havia hagut, l'Església mirava d'unir diferents beneficis perquè els preveres tenguessin una digna remuneració. Ara la Llei ho prohibia i, a més, manava que els fruits de tots els beneficis que quedaven vacants havien d'anar a la Hisenda pública. També s'establia, segons la Llei de 08.04.1821, que ningú podia ser ordenat per començar a gaudir d'un benefici vacant, els seus fruits havien d'anar al Govern.

Aquesta intervenció tan directa del poder polític sobre l'Església es coneix com regalisme, i aquests anys el trobam ben feiner en la vida de l'Església espanyola: el 1823 el nunci fou expulsat, i amb molta facilitat els bisbes foren perseguits i castigats segons es judicava el seu amor o menyspreu de la Constitució. D'aquesta manera els rèdits del seu bisbat anaven a la Hisenda pública. Durant aquest Trienni quedaren quinze diòcesis vacants per defunció de llurs titulars, onze bisbes foren exiliats, sis diòcesis foren considerades cismàtiques per afiliar-se al regalisme i el bisbe de Vic, fra Ramon Strauch i Vidal, OFM, fou assassinat.¹⁹

4. ESTUDIS ECLESIASTICS

Passada la maror, s'encetà el que coneixem com Ominosa Dècada (1823-1833), i acabant l'estiu de 1824 Pere Josep deixà Inca per anar al Seminari i començar el estudis de Filosofia a la Universitat Lul·liana de Mallorca.²⁰

19 Strauch i Vidal, P. Ramon, OFM. Tarragona, 1760 † Vallirana (Catalunya), 1823. Essent infant la família es traslladà a Palma, i l'any 1776 prengué l'hàbit al convent de Sant Francesc, on professà i hi feu els estudis eclesiàstics. L'any 1787 fou ordenat prevere i nomenat lector de Filosofia i de Teologia. L'any 1798 aconseguí una càtedra de Teologia a la nostra Universitat. L'any 1808 sortí de Mallorca per anar a combatre contra els francesos. El 1810 retornà a l'illa i començà una forta guerra contra els liberals mitjançant articles, llibres, sermons i fullets. L'any 1812 fundà el *Semanario Cristiano Político* de Mallorca, que anava contra l'*Aurora Patriótica*. Publicà molts fullets satírics. En el mes de juliol de 1813, degut als seus sermons, fou empresonat, i restà a la presó fins al 1814. El 1816 fou nomenat bisbe de Vic. Començat el Trienni Liberal, tengué continus enfrontaments amb les autoritats polítiques. El 1822 fou arrestat en son palau, fou traslladat a la Ciutadella de Barcelona i, amb l'excusa de dur-lo a Tarragona, l'escamot que el portava l'assassinà. Feu diferents traduccions del francès i de l'italià.

20 Per ara no he trobat resposta a aquest Decret reial que conclou les "Constituciones. Estatutos y Privilegios de la universidad Luliana del Reyno de Mallorca", firmat pel rei a Madrid dia 16.10.1697, pàg. 184-185, dirigit al bisbe de Mallorca. Pens que es refereix a l'Escola de Gramàtica que hi havia al puig de Santa Magdalena: *Y assimismo mandamos que los tres Seminarios, que ay en la parte forana se mantengan con calidad, que los lugares de Porreras, y de Inca, que tienen cuidado de destinar Maestros, que destinaren devan subir y suban examen para su destinación.*

Aquesta Universitat havia estat erigida pel rei Ferran el Catòlic l'any 1483 com a Estudi General, i tenia la seu a Monti-sion. Agnès Pacs de Quint, el 1481, i Beatriu de Pinós, el 1484, instauraren una càtedra lul·liàstica i que prenia el nom d'Estudi General Lul·lià, que atreia l'oposició dels frares dominics, però tenia el patronatge del Gran i General Consell. El 1527 es crearen les càtedres de Filosofia i Teologia, i el 1540 deixava Monti-sion per instal·lar-se al carrer de Sant Roc, on encara hi havia el Casal. Tira-tira s'anaren erigint diferents càtedres: 1541, Retòrica; 1573, Cirurgia; 1626 Cànon i Lleis. Els títols que aquesta Universitat donava sols eren vàlids pels dominis del rei d'Espanya. Per aquesta raó l'arquebisbe-bisbe Pere d'Alagó i Cardona (1684-1701) va redactar *Constituciones. Estatutos y Privilegios de la Universidad Luliana del Reyno de Mallorca*, i aconseguí el *Breve Apostólico en que la Santidad de Clemente X da comisión al Il·lm y R.S. Obispo de Mallorca para erigir la Universidad con las prerogativas que goza la de Lérida por indultos Pontificios día XVIII Aprilis MDCLXXIII*.²¹

He de dir que totes les convulsions polítiques que hi hagué al començament del s. XIX tengueren una forta repercussió en la vida universitària mallorquina i, per afegitó, la nostra Universitat estava fortament marcada per un professorat de tall absolutista i poc agradable a les autoritats de Madrid. Per aquesta raó la Universitat fou suprimida per Reial ordre de 28.12.1829, ratificada per una altra de dia 11.02.1830. Cal dir que la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País s'oposava al tancament de la Universitat, com també un bon grup de professors, que veien la necessitat d'oferir ensenyament superior als joves que es preparaven per entrar a la vida religiosa i al clergat secular, de manera que crearen el Reial Seminari Conciliar, que seguí funcionant al carrer de Sant Roc, on cursaren Filosofia, entre altres, Mn. Gabriel Marià Ribas de Pina i Gallard del Canyar (1814-1873), fundador de les religioses Franciscanes, i el prevere inquer, etern secretari d'estudis del Seminari, Mn. Bernat Sales i Genestra (1816-1887). Dia 18.10.1830 Mn. Miquel Moragues i Barceló (1798-1860) feu la lliçó inaugural del nou curs, com si res haguera passat i tot seguís normal, i dia 15.11.1830 Mn. Joan Miquel Xamena (1781-1853), vicerector de la Universitat, obrí el curs de Filosofia perquè hi havia matriculats 55 alumnes per a primer, 36 per a segon i 10 per a tercer.

Al mateix temps dia 13.10.1830 el bisbe de Mallorca Antonio Pérez de Hirias (1825-1842) creava les càtedres al Seminari Conciliar de Sant Pere per als joves que volguessin seguir els estudis eclesiàstics, i d'aquesta manera obrí el primer Llibre de matrícula del nostre Seminari, on Pere Josep hi exercí com a professor de Filosofia i alumne de quart curs de Teologia:²²

21 *Ibidem*. Aquests Estatuts foren impresos per Melchior Guasp. Impresor de la Universitat y Reyno de Mallorca en el año 1830.

22 Arxiu del Seminari Conciliar. *Libro de Matriculas del Seminario Conciliar de San Pedro de Mallorca empezando en el año 1830*.

En el año mil ochocientos treinta, teniendo en consideración el Ilmo. Sr. D. Antonio Pérez de Hirias Obispo de esta Diócesis, que en esta Isla no quedaban públicas escuelas de Teología en razón de haber el Rey N. Sr. suprimido la Universidad de este Reyno por su Rl orden de 28 Diciembre del año anterior, en la que tuvo á bien algunas alteraciones en el Plan vigente de Estudios; resolvió, siguiendo la mente del Sto. Concilio de Trento y el ejemplo de muchos otros sabios y celosos RR Prelados de la Iglesia, establecer Catedráticos en este Seminario que enseñasen las ciencias eclesiásticas y Filosofía á los Seminaristas y Fámulos estudiantes del mismo establecimiento, haciendo igualmente extensiva esta enseñanza á los escolares externos de buena conducta y constante aplicación que concurriesen con puntualidad y aprovechamiento á las Cátedras que por entonces debían instituirse; y no sufragando para dotación de estas, la cortedad de rentas del Seminario, resolvió también satisfacerla de su pròpia mensa hasta que para ella hubiese conseguido arbitrios suficientes.

Para el cumplimiento de esta tan sabia como ventajosa resolución, en trece de octubre del mencionado año 1830 el memorado Sr. Obispo, oído el parecer de los Señores Diputados D. Juan Muntaner y D. José Vilella Canónigos de esta Sta. Iglesia, nombró Catedrático de Instituciones Teológicas al R.P.M.Fr. José Desiderio, idem de Teología Moral y Religión al R.P.M.Fr. Gonzalo Ferragut, ambos Dominicos. Catedráticos de Filosofía al R.P. Fr. Nicolás Buadas, Agustino, Lector de Filosofía y Teología, al R.P. Fra Jayme Rosselló, Franciscano, Lector de Filosofía y Catedráticos los dos en esta facultad de la suprimida Universidad, y a D. Pedro José Llompart Diácono actual fámulo y cursante del 4º año de Teología, preveniendo que el curso debía empezarse el día 18 del mismo Octubre con los libros de asignatura y bajo las condiciones prescritas en el Plan General de Estudios y posteriores Reales Ordenes, lo cual á la letra verificado. Quedo este Seminario, en virtud de los artículos 9 y 10 del citado Plan General incorporado á la Universidad de Cervera, por ser esta á la cual la mencionada Real Orden de 28 diciembre de 1829 agregó la suprimida Universidad de Mallorca sustituida en el Seminario Conciliar.

En consecuencia de esta incorporación, pudo este Seminario dar matrículas y probar cursos de Filosofía y Teología sus internos Alumnos, como también a los escolares externos, però de Filosofía solamente concurriendo en unos y otros los requisitos prevenidos en el susodicho Plan, y haciéndose cuanto él y Reales Ordenes disponen en esta materia. En cuya suposición, y usando de la predicha facultad, se continuarán en este libro todas las diligencias que se practicaran para matricular y probar cursos, no solo a los Alumnos internos, sino también a los cursantes externos a que haya lugar conforme lo establecido en el Plan y resuelva en todos tiempos la superioridad. Antonio Jaume, rector.

Cal dir que Pere Josep aconseguí una plaça de fàmul al Seminari, així no hauria de pagar la manutenció, i el curs 1824/25 cursà el primer de Filosofia a la Universitat, i seguint la normativa vigent,²³ dia 19.09.1824, a l'oratori del Palau, el bisbe Pere González Vallejo li donà la clerical tonsura.²⁴

Els cursos 1825/26 i 1826/27 va fer el segon i el tercer curs de Filosofia a la Universitat. Els anys 1827/28, 1728/29 i 1729/30 hi va estudiar els cursos de primer, segon i tercer de Teologia. Dia 18 de setembre de 1829, al monestir de Santa Maria de l'Olivar i de mans del bisbe Antonio Pérez de Hirias, va rebre els quatre ordes menors: ostiari, lector, exorcista i acòlit, més el sotsdiaconat dia 19.²⁵

Per poder fer aquesta passa, el jove seminarista hagué de realitzar el que es coneix com **títol de Patrimoni**. Ja hem vist la documentació que presentà a la Cúria Diocesana dia 17.02.1829 sobre les diferents propietats que la família tenia, i que li assegurarien poder viure dignament.

Suprimida la Universitat de Mallorca, seguí els estudis al Seminari, on es matriculà a quart de Teologia per al curs 1830/31, essent ordenat diaca en el monestir de Santa Elisabet, religioses Jerònimes, dia 18.09.1830.²⁶ Durant l'any 1831/32, cursant cinquè de Teologia, fou ordenat prevere a l'oratori del Palau, dia 24.09.1831, i cantà la missa nova a Inca dia 02.10.1831. Sabem que a la missa nova es recolliren una lliura i quinze sous, que foren destinats a les obres del temple parroquial.

Seguint els llibres de Matrícula del Seminari sabem que el 1832/33 va fer el sisè curs de Teologia i el 1833/34, setè com a alumne intern. Aquests cursos no eren obligatoris, però ens mostren la voluntat de seguir estudiant per aconseguir, com es feia abans de suprimir la Universitat, els graus de llicenciat i doctor en Teologia. Per altra part, seguia regentant la Càtedra de Filosofia.²⁷

Durant el curs 1834/35 ja no surt, al Llibre de matrícula, el nom de Pere Josep ni com a alumne ni com a professor, ja que els tres catedràtics de Filosofia eren: per a primer, fra Nicolau Bordils, OSA; per a segon, el P. Joan Lluís Martorell S. J.; i per a tercer, el també jesuïta P. Pau Pujades. Mn. Pere Josep havia estat nomenat mestre de patges, i com a tal vivia al Palau Episcopal, tenint cura dels patges. Quan es presentà l'oportunitat el Sr. Bisbe mirà d'aconseguir per a ell una plaça de domer

23 A les Constitucions del Seminari, impreses per Miquel Capó el 1700, la Constitució IV del primer títol, quan parla de les qualitats que han de tenir els qui volen entrar al seminari estableix un mínim de 12 anys i que ja hagen rebut la clerical tonsura: "que haian de tener primera tonsura, ó que no quede por ellos el recibirla".

24 Arxiu Diocesà. *Libro Primero de Asientos del Pontificado de Pedro González Vallejo 1820-1824*, foli 145.

25 Arxiu Diocesà. *Libro de Registro de Licencias concedidas por el Ilmo. Sr. D. Antonio Perez de Hirias por la gracia de Dios y de la Sta. Sede Apostólica Obispo de Mallorca*, foli 18.

26 *Ibidem* "diaca", foli 25, i "prevere", foli 31.

27 Arxiu del Seminari, primer Llibre de matrícula, folis 5, 8, 24 i 34.

a la Seu, i d'aquesta manera ja tendria una manera de viure.²⁸ Les coses vengueren així:

El Dr. Josep Cerdà i Canals (Palma, 04.06.1778 † Sant Sebastià, 16.12.1846) havia estat alumne del Seminari i estudiant a la nostra Universitat, de la qual sortí doctor en Teologia i en Dret. Dia 08.06.1794 entrava al Col·legi de La Sapiència,²⁹ el 02.08.1799 feia son títol de Patrimoni per poder accedir al sacerdoci, que va

28 Antonio Pérez de Hírias, 1761-1842, bisbe de Mallorca de 1825 a 1842. Va néixer a les terres de Valdeolivas (Conca) el 23.01.1761, fou ordenat prevere el 1787, però el començam a conèixer quan després d'haver guanyat unes oposicions a rector li fou donada la parròquia de Sant Pere de Madrid, i allà gaudia de bona fama d'un rector que es desviava pels seus feligresos. Quan el 1823 acabà el Govern del general Riego, començà la dita Dècada Ominosa (1823-1833), en la qual el rei Ferran VII (1808-1833) realitzà un temps de restauració absolutista, fet que dugué el progressista bisbe de Mallorca Pedro González Vallejo (1819-1824) a presentar la renúncia de la mitra mallorquina i exiliar-se a França (21.09.1824). Dia 02.03.1825 el rei Ferran el proposà per a bisbe de Mallorca i dia 27.06.1825 el papa Lleó XII (1823-1829) el nomenà bisbe de Mallorca. Dia 18 de setembre era ordenat a Madrid mateix pel cardenal de Toledo i dia 12 de desembre arribava al Port de Sóller, per començar la tasca que el rei i el Sant Pare li havien encomanat. Va viure uns primers anys d'un pontificat restauracionista (1825-1833). Implantà les càtedres al Seminari perquè (1829) es clausurà la Universitat. Celebrà esplendoroses festes a Montsió per la canonització de sant Alonso Rodríguez, com també l'Any Sant que el papa decretà perquè no s'havia pogut celebrar el 1800. Celebrà l'encíclica *Quo graviora* quan el papa Lleó XII condemnà la maçoneria. L'any 1826 va fer una agradable visita pastoral a totes les parròquies, però quan es decretà la majoria d'edat de la reina Isabel II i començaren a entrar un seguit de governs liberals, va veure que això seria superior a les seves forces, nomenà el canonge Joan Muntaner Garcia (1766-1847) encarregat de la diòcesi i va anar a Lluç (07.06.1835), acompanyat del seu confés, el dominic andritxol P. Vicenç Juan. Allà restà fins al 20.10.1836, en què, degut a la humilitat de la Serra, abandonà Lluç i anà a Andratx, on s'establí fins a al primeria de 1837, quan retornà a Palma per reprendre el govern de la diòcesi. Es dolia de l'estat d'indigència dels nombrosos capellans, ara augmentada amb la multitud de religiosos que foren trets de llurs convents i que havien de sobreviure a les parròquies, perquè la promesa de la dotació que el Govern els havia fet mai arribava; l'estat caòtic del Seminari i la resistència que trobava per part de l'autoritat civil per posar-hi els professors i formadors que ell trobava adients va fer que aquesta el suprimís, per l'enemistat manifesta que els liberals li mostraven i per experimentar que els col·laboradors li fallaven i no hi podia confiar. No podem oblidar l'exclaustració i que dia 09.08.1835 hi hagué "sa Llorençada": foren empresonats, per absolutistes, diferents preveres; el P. Miquel Ferrer i Bauçà (1770-1857) bé se servia de la trona i de la ploma per exaltar l'absolutisme; els ajuntaments, que de sempre havien tengut cura de pagar les obres dels temples i les despeses del culte, tira-tira ho anaven deixant de fer... Tant les informacions que trametien a Roma el 01.05.1829, 05.04.1836, com les nombroses cartes que tenim de preveres mallorquins que enviaven als seminaristes que acabaven els estudis a Roma i a Gènova, i allà foren ordenats, ens mostren diferents aspectes del calamitós pontificat que va viure aquest bon home en unes circumstàncies realment bel·licoses. Sa mort originà una llarga seu vacant que fou omplerta per Mn. Joan Muntaner i Garcia (1842-1847) i per Mn. Joan Amengual Hernández (1847-1848) com a vicaris generals o governadors eclesiàstics.

29 La Sapiència. La idea d'establir un Seminari a cada diòcesi que promulgava el concili de Trento (1542-1565) no era bona de dur endavant. *Alimentar, formar i instruir* els joves que volien ser capellans precisava crear un espai, cercar professors i destinar-hi formadors. Aquesta magna empresa es va veure substituïda per altres institucions, manco costoses i més bones de fer. Una d'elles va ser el que en la nomenclatura actual podem dir un "col·legi major", si bé ho hem de limitar a joves que volien seguir els estudis eclesiàstics, ser ordenats preveres i exercir el ministeri sacerdotal al servei del poble fidel. Aquesta idea, a Mallorca, cristal·litzà en la fundació del Col·legi de la Benaventurada Verge Maria de La Sapiència, duita a terme pel canonge Bartomeu Lluç (1565-1634), qui transformà la seva casa en un centre on poguessin viure dotze col·legials, més dos fàmuls, també estudiants, i un cuiner. El papa Urbà VIII (1623-1644) dia 06.10.1629 firmava la Butlla probatòria i el Dr. Marc Talledo, vicari general del bisbe Juan de Santander (1631-1644), el 06.10.1633 ho confirmava; dia 01.10.1635 hi entraren els sis primers estudiants. Els donà unes Constitucions, quinze capítols, molt semblants al del Col·legi del Patriarca de València, redactades el 1550. Donat que a la Universitat de Mallorca es podien començar els estudis filosòfics a partir dels 18 anys, aquesta seria l'edat de poder entrar al Col·legi, on podrien romandre vuit anys, tres per estudiar Filosofia i cinc per estudiar Teologia, i abans d'entrar-hi haurien de jurar sobre els Evangelis que volien ser sacerdots: *ut ad Sacerdotis gradum pervenire valeam*. La particularitat del nostre Col·legi és que el rector era un col·legial elegit democràticament pels altres. El Sr. Bisbe sols podia nomenar un "visitador". La institució ha durat fins a la dècada de 1970 del s. XX, en què es va veure sacsejada per una forta onada de secularització i mancança d'aspirants al sacerdoci. Actualment l'antic edifici aixopluga els seminaristes de la diòcesi que participen a l'activitat docent del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, que es du a terme al veí edifici de l'antic Seminari Diocesà.

rebre de mans del bisbe Bernat Nadal, al Palau, dia 12.06.1802. Tenia un benefici a la parròquia de Sant Miquel i era ben amic dels P. Paüls que vivien just devora, tot alimentant-se de la seva espiritualitat missionera. L'any 1813 sortí de Mallorca per anar com a missioner a terres d'Amèrica, i el trobam exercint el ministeri a Ayacucho (Perú) com a canonge d'aquella Seu i rector de la Universitat ayacuchana. Retornà a Mallorca, i dia 02.07.1824 va prendre possessori de la canongia que havia quedat buida per defunció del Dr. Onofre Barceló i Bonaventura, fill del capità Toni, que havia mort dia 13.02.1818. Eren anys de virulència política, el bisbe de Mallorca havia hagut d'emigrar, arribà el Dr. Antonio Pérez de Hirias i don Josep, sense renunciar a la canongia, intensificà les seves relacions amb els P. Paüls. L'any 1829 anà a Barcelona, passà a Madrid per fer el noviciat, i malgrat ja ser d'edat. S'anà adaptant a les exigències de la vida religiosa i comunitària. Determinat a seguir com a religiós, dia 18.03.1833 renuncià a la canongia,³⁰ que va ser donada al fins aleshores domer Josep Amengual i Hernández (1785-1852).³¹

Presentada la renúncia de la canongia dia 18, el Capítol dia 23 determinà que dia 27 hi hauria la votació per elegir el nou canonge. L'elegit fou el Dr. Josep Amengual i Hernández.³² L'endemà, dia 28, arriba al Capítol un ofici del Sr. Bisbe demanant que Mn. Pere Josep Llompart fos nomenat domer, i dia 29 el Capítol en feu l'elecció.³³

5. QUINA ERA LA FUNCió DEL DOMER

Aquesta paraula ve del mot llatí *domus*, que vol dir "casa"; per tant, aquesta paraula ens indica que era la persona que tenia cura de la casa, i la Seu era una casa on s'administraven els sagraments. Aquesta era la principal funció que havien de tenir els quatre domers que hi havia a la Seu, els quals també rebien el nom de setmaner, hebdomadari.³⁴ Quan el Concordat de

30 AC. Actes capitulars 1832, foli 77.

31 El Dr. Cerdà i Canals predicà diferents missions populars per terres de Castella i, quan arribà l'exclaustració (1835), retornà a Mallorca. Però, aviat sortí cap a França, on durant onze anys fou professor de Teologia a la Casa Generalícia dels P. Paüls a París. Veient que la salut s'anava deteriorant, es decidí que passàs a Espanya, i arribat a Sant Sebastià, allà finà el 16.12.1846. Barceló Morey, José: *121 Mallorquines*. Palma de Mallorca, 2004, pàg. 22-24.

32 Amengual i Hernández Dr. Josep. Palma 08.04.1785 + 15.09.1852. Era de la barriada de la parròquia de Santa Creu. Fets els primers estudis, entrà a la Universitat. Dia 11.01.1801 entrava com a alumne de La Sapiència. El 23.12.1809 era ordenat prevere. Començà l'exercici ministerial a la parròquia nadiua. De 1810 a 1814 fou el vicari de Galilea. De 1819 a 1824 fou el secretari del bisbe González Vallejo. El 1824 fou nomenat president d'una comissió militar que havia de judicar causes eclesiàstiques. Fou canonge, canonge ardiaca (29.05.1852), vicari capítular de 1847 a 1848. Té publicats sis toms de discursos i multitud de sermons. Se significà pels parlaments que feia de personatges absolutistes. GEM I, 149).

33 AC. Actes capitulars 1832, foli 79g.

34 El *Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover-Moll (DCVB), tom IV, Palma, 1976, pàg. 546, simplement ens diu que el domer és un clergue que exerceix un càrrec eclesiàstic per setmanes, especificant alguns oficis que sens dubte es feien i que veim com els descriu el Capítol mallorquí.

1851 establí el nombre de canonges i beneficiats que hi havia d'haver a cada seu, desaparegué la figura de domer i aquests s'integraren en els nous càrrecs de beneficiats, com ens ho mostra aquest document:

Es tingué present una sol·licitud dels Domers on supliquen que el Capítol recomani a Sa Il·lustríssima redacti una exposició perquè sigui presentada al Sr. rei, on es reconegui els sigui reconegut el dret, que pensen els correspon, a ser nomenats del nombre dels dotze Beneficiats que, segons el Concordat, hi ha d'haver en aquesta santa Església. I havent-se fet càrrec el President del Capítol d'aquesta justa petició, es determinà que la petició fos passada al Sr. Bisbe, mostrant aquest Capítol la seva conformitat al que exposen els Domers, fent especial menció dels serveis que ha fet Mn. Pere Josep Llompart durant els deu anys que fa compleix l'ofici de Domer, assistint tots anys, amb assiduitat, al Confessionari i explicant el Catecisme al poble sense rebre per aquest treball cap casta de retribució.³⁵

Un fet que val la pena consignar d'aquests anys és el projectat viatge que planificà Mn. Pere Josep per anar a viure la Setmana Santa de 1843 a Roma, ja que dia 07.08.1842 escrigué a Gabriel Marià Ribas de Pina, que aquell any acabava els estudis eclesiàstics a Roma,³⁶ i li demanà informació detallada per anar a aquella ciutat juntament amb el prevere Antoni Jaume i Llabrés (1786-1857), qui aleshores era rector del Seminari i paborde a la Seu. També li deia que saludàs Joan Alzina i Duran, jove inquer, que també era a Roma i que allà fou ordenat prevere.³⁷

6. DOS FETS SINGULARS

Hem parlat molt de persones marcadament absolutistes o carlistes i d'altres que no ho eren tant, era la seva manera de pensar i d'entendre la vida, però també entre el clergat hi va haver persones, com el rector d'Inca, que estimaven i valoraven les llibertats que proclamava la Constitució, sobretot suprimint la Inquisició i afavorint la llibertat de premsa. Entre aquests hi havia el P. Jeroni Bibiloni i Llaneras, OFM (Palma, 1802-1876). L'any 1818

35 AC. Actes capitulars 1840-1854, foli 231 girat. La traducció és nostra.

36 Gabriel Mariano Ribas, *pvre., Documentos III* (1814.1842). Palma de Mallorca, 1989, pàg. 123-125. Es veu que té certa familiaritat amb la família Ribas de Pina.

37 Donada la balquena de sacerdots que hi havia a Espanya després de les lleis desamortitzadores de 1835, que van treure mils de frares de llurs convents, els quals havien de viure del treball pastoral que podien fer a les parròquies, el Govern decretà que cap bisbe ordenàs in sacris els nombrosos seminaristes i coristes que hi havia. De Mallorca sortiren cap a Itàlia un bon grup de seminaristes, que allà acabaren els estudis i foren ordenats preveres. Finalitzada la prohibició, vers el 1845 retornaren ja preveres a Mallorca. A l'Arxiu Diocesà hi ha una relació nominal de 18 preveres que presentaren llurs expedients a la Cúria mallorquina, cal dir que n'he arribat a localitzar 26; entre ells hi ha els inquers Joan Alzina i Duran (1813.1865), Miquel Llabrés i Marimon (1820-1899) i Bernat Sales i Genestra (1816-1887).

va entrar al convent de Jesús, on professà. L'any 1826 era catedràtic interí de Retòrica a la Universitat de Mallorca. Fou exclaustrat el 1835. De 1842 a 1848 fou el catedràtic interí de Lògica, Gramàtica, Moral i Religió del naixent Institut Balear. Col·laborà amb Joan Gamundí en l'ordenació de la Biblioteca Pública de Palma, que havia rebut tots els llibres dels suprimits convents de Mallorca.

L'any 1848 publicà *Cristiano-socialistas*, en què partint de l'Evangeli i del Llibre dels fets dels apòstols predicava un socialisme utòpic. Aquests pensaments no foren gaire ben rebuts per la tradicional societat mallorquina; el nou bisbe Dr. Rafel Manso (1848-1851) li demanà que rectificàs les idees proclamades, i l'antic franciscà destruï tota l'edició. L'any 1855, ja hi havia nou bisbe a Mallorca. Mn. Jeroni va publicar aquesta nova obra: *Explicaciones que en descargo de su conciencia y rectificación de sus ideas, presentó el autor del folleto titulado Cristiano-socialistas al Ilmo. Sr. Obispo D. Rafael Manso, obispo entonces de la Diócesis de Mallorca y actualmente de Zamora*.³⁸

6.1. Terratrèmol de 1851

Per a un prevere que havia passat tota la vida a la Seu, sens dubte li va fer viure una forta impressió el fet que, degut a aquest terratrèmol, la part de ponent de la façana de la catedral caigués. L'obra de reconstrucció, que tapà les dues rosasses de les naus laterals, fou dirigida pels arquitectes Joan Baptista Peyronnet i Joaquim Pavia, i s'anaren realitzant entre 1852 i 1887, anys que Pere Josep ja va viure com a membre del Capítol de la Seu, durant el pontificat de Miquel Salvà i Munar 1852-1873.

7. CONCORDAT DE 1851. OPOSICIONS A RECTORIES

El llarg i entremaliat pontificat del Dr. Antonio Pérez de Hirias (1825-1842), la llarga seu vacant (1842-1847), el curt pontificat del Dr. Rafel Mano (1847-1851), units a les turbulències polítiques que travessà Espanya, donaren forta inestabilitat als cristians de Mallorca. Sortosament el retorn de Maria Cristina, la declaració de majoria d'edat d'Isabel II, el govern moderat de Narváez amb González Bravo van anar creant una atmosfera de serenor, en què florí una certa altura intel·lectual al catolicisme espanyol amb l'obra de Jaume Balmes i Urpià (1810-1848) i Joan Donoso Cortés (1809-1853).

Dia 16.03.1851 es firmava el nou Concordat, que malgrat que fos abolit quan retornà Espartero el 1854 tira-tira s'anà establint, i cal dir que perdurà fins al 1953. Els trets més característics d'aquest Concordat són la concessió d'un perdó ge-

38 Ferrer Flórez, Miguel: *Socialismo y utopía en Mallorca. Jeroni Bibiloni (1802-1876)*. Lleonard Muntaner Editor: Palma, 1996. GEM II, 115. BOBM 1876, pàg. 172.

neral als qui havien adquirit il·legalment béns eclesiàstics i la dotació econòmica per al clergat. Establia que la religió catòlica seria l'única de la nació i posava l'ensenyament en mans dels bisbes. Reorganitzava el mapa territorial de les diòcesis espanyoles, afegint la d'Eivissa, per manca de pressupost, a la de Mallorca.³⁹ Se suprimia la Col·legiata de Lluc⁴⁰ i el Subpriorat de Pollença,⁴¹ i manava que les parròquies fossin proveïdes mitjançant unes oposicions.

En aquell moment hi havia a Mallorca un bon home d'església, el bisbe Rafel Manso (1847-1851), qui volgué conèixer la Diòcesi fent una visita pastoral. Aviat va veure que la situació era complexa i complicada. Dia 17.02.1851 fou preconitzat bisbe de Zamora. L'Ajuntament de Palma ben prest demanà que l'antic vocal i secretari de la Diputació Provincial Mn. Miquel Salvà i Munar (Algaida, 05.01.1792), qui aleshores vivia a Madrid i treballava a les reials acadèmies de la Llengua i de la Història, retornàs a Mallorca com a bisbe. Així va ser, i dia 05.09.1851 fou preconitzat bisbe per a la nostra illa, i el 25.03.1852 en prenia possessori.

Començà per completar el Capítol de la Seu: degà + quatre dignitats: arxipreste, ardiaca, xantre i mestrescola; + quatre canongies d'ofici: magistral, doctoral, lectoral i penitencier + setze canonges de gràcia + dotze beneficiats.

Arreglada la Seu, passà a proveir les parròquies. De les 39 existents, n'hi havia 29 de vacants.⁴² Les oposicions foren convocades dia 2 de maig en el *Butlletí Oficial de la Província*, ja que no existia el BOBM, i es donava un termini de 40 dies per presentar la documentació pertinent. Els exàmens es feren al Palau del 22 al 24 de juliol; dia 22, traducció d'un punt del *Cathequismus ad Parro-*

39 A partir d'aquell moment el bisbe de Mallorca també ho seria d'Eivissa, fins que l'any 1927 es restaurà la Diòcesi. Era en temps del pontificat del bisbe inquer Dr. Gabriel Llopart.

40 Col·legiata de Lluc. L'alqueria de Lluc, en el Repartiment, quedà inclosa en la parròquia d'Escorca, on els Cavallers Templers tenien moltes terres, com també els pertocà la parròquia de Pollença. Quan aquests foren suprimits pel papa Climent V l'any 1312, els seus béns passaren als Cavallers Hospitalers. La capella que s'havia bastit en aquella alqueria era molt visitada per nombrosos peregrins, de manera que l'any 1322 s'hagué d'ampliar aixecant una porxada de 100 palms de llarg per 20 d'ample. Dia 22.05.1456 es traslladà el Santíssim i la font de Baptisme d'Escorca a Lluc, i el 24.07.1456 el papa Calixt III (1455-1458) instituí una Col·legiata de Preveres formada per entre 6 o 9 sacerdots, i una dotzena d'escolanets "blauets", que cada dia havien de cantar a Maria. Dia 08.09.1622 es posava la primera pedra de l'actual església. La legislació liberal del s. XIX qüestionava la manera com els preveres començaven a ser membres de les col·legiades, i per evitar favoritismes o dependència de famílies o institucions, les suprimí, i la de Lluc quedà sota la custòdia i direcció del rector d'Escorca, que arribà al càrrec per oposicions, com a qualsevol altra parròquia de la Diòcesi.

41 Priorat de Pollença. La parròquia de Pollença, en el Repartiment, pertocà als Cavallers Templers, que havien lluitat amb el rei En Jaume per conquerir l'illa i foragitar els àrabs. Ells bastiren el primer temple de Pollença, però quan foren suprimits pel papa Climent V l'any (1312) els seus béns passaren als Cavallers Hospitalers. L'any 1314, davant el notari Llorenç Placenza, es feu la Concòrdia mitjançant la qual es creava la figura del prior i desapareixia la del rector. Tira-tira va anar sorgint la figura del viceprior, un prevere, normalment pollencí, que tendria cura de la vida parroquial, sobretot de l'administració dels sagraments, i quan definitivament el prior s'establí a Malta, la figura del viceprior fou la peça cabdal per a la vida parroquial. Les revolucions de finals del s. XVIII i començament del XIX arraconaren per complet aquestes figures, que foren definitivament suprimides en el Concordat de 1851, i la parròquia de Pollença començà a proveir-se per oposicions, com la resta de les esglésies de la Diòcesi.

42 Pérez Ramos, Antonio. *El Obispo Salvà. Un capítulo en la Historia de Mallorca del siglo XIX*. Palma, 1968, pàg. 141-144. Sols n'hi havia nou que tenien son antic rector: Alcúdia, Bunyola, Calvià, Santa Creu, Sant Jaume, Petra, Sant Joan, Sant Llorenç, Sineu. Escorca i Pollença seguien un altre camí.

chos; dia 23, solucions de casos de consciència i qüestions morals; i dia 24, un sermó. Tot era per escrit. S'hi presentaren 42 opositors i 23 foren els aprovats.

El tribunal era format pels canonges Bernat Galmés i Miquel (1790-1867), Antoni Bal·le i Serra (1786-1873), Sebastià Serra i Cerdà (1787-1863), Joan Pasqual i Moyà, el paborde Antoni Jaume i Llabrés (1786-1857) i el dominic exclaustrat, mestre de Teologia, fra Francesc Pasqual i Tugores (1787-1856). Bastaven 15 punts per aprovar, però Mn. Pere Josep va treure la màxima puntuació (32 punts), juntament amb el qui seria el rector d'Inca, Mn. Bartomeu Morlà i Thomàs (1806-1876). Fou rector d'Inca de 1853 a 1856, càrrec que deixà per anar a exercir-lo a Santa Creu, i el 1870 va rebre una canongia de gràcia.

Al començament de l'any 1853 es començaren a fer les entrades dels nous rectors a les parròquies, però les dues darreres es feren dia 19 de febrer; foren l'entrada del rector de Santa Maria del Camí, el Venerable Rafel Caldentey i Perelló, i dia 6 de març, la darrera, en què Mn. Pere Josep feia l'entrada a Sóller. Sempre he pensat que aquest deixar passar temps mostrava certa insatisfacció, i més quan Llompart havia estat el número 1 i Caldentey, el número 3. Més em confirma els meus dubtes el fet que en el *Libro de Registro ordinario del Despacho diario del Pontificado del Ilmo. y Rmo. Sr. D. Miguel Salvà, Obispo de Mallorca. Año 1852* hi trobem aquestes paraules:

Del curato de Sóller clasificado de termino y vacante por promoción de D. Bernardo Galmés Pro. Se dió la colación y canónica institución día seis de Marzo de 1853 à D. Pedro José Llompart Pro en virtud de Real cédula registrada en la Cancelleria del Ministerio con el número 18.491, y tomó posesión día 9 del mismo mes y año en la forma acostumbrada.

A continuació hi ha aquesta nota: *Día seis de Marzo de 1853 se espidieron letras testimoniales á favor de D. Pedro José Llompart Pro para pasar a Valencia á negocios propios. El despacho lo mandó estender su Sria. Illma en la forma de costumbre.*⁴³ El nostre biografiat havia pres la determinació d'anar al Seminari Central de València per aconseguir el grau de llicenciat en Teologia, títol que li fou expedit dia 30.03.1853.⁴⁴

8. RECTORAT DE SÓLLER

La vila de Sóller, en el s. XIX, experimentà un seguit de transformacions degut que el 1811 s'habilità el Port per a tot tipus de comerç, sobretot en aquell moment hi havia l'exportació de la taronja i de l'oli. A partir de 1818 hi hagué una gran expansió dels teixits. Si aquest any hi havia 47 teixidors que treballaven majoritàriament llana i lli, el 1830 es començà a treballar al

43 Arxiu Diocesà. CURIA-DO-12, foli 21.

44 Arxiu Capitular. Documentació per a les oposicions a l'ectoral de 1854.

cotó, i ja eren 120 els telers que hi feien feina, i el 1845, 198. Aquesta activitat, unida a la creixent exportació de la taronja a França, donà com resultat un preuat augment de la població. Si l'any 1800 hi havia 5.670 habitants, el 1840 ja eren 7.966 i, malgrat la segregació del municipi de Fornalutx, l'any 1860, s'arribà als 8.355 habitants. En aquell moment s'originà una forta crisi al sector tèxtil a causa de la guerra de Secessió americana i al començament de la mecanització dels telers, que comportà una forta emigració a França, Puerto Rico i Cuba.

Malgrat tot això, he de dir que la societat sollerica, aquells anys, era força conservadora, ja que l'any 1855, quan es promovia la unitat dels catòlics per a fer front a les polítiques liberals, de 331 sollerics i fornaltuxers amb dret a vot, 266 firmaren a favor de la unitat catòlica, i quan s'havia de fer la Constitució de l'any 1869 i es va dur a terme una recollida popular de firmes, 5.707 sollerics firmaren contra la llibertat de culte, xifra que suposa el 60,44 % de la població.⁴⁵

Aquest floriment econòmic de Sóller coincidí amb el moment fundacional de les congregacions religioses que sorgiren a Mallorca en el segle XIX, i que portà sanitat i cultura a la majoria de ciutats, viles i lloquets: religioses Franciscanes, Germanes de la Caritat, religioses Trinitàries, Agustines, de la Puresa, Missioneres dels Sagrats Cors. A Sóller s'originaren un seguit d'opinions a les quals l'Església no podia no ser-hi, i evidentment el Sr. Rector. Uns volien que hi anassin les Germanes de la Caritat, que tendrien cura de la Casa de Caritat, de la Casa Bressol, de l'Hospital... Altres volien que hi arribassin unes religioses més especialitzades en la formació de les nines, perquè en fessin unes vertaderes "senyoretetes" segons el gust de l'època. Aquesta opció era molt defensada per la vídua del Sr. Guillem Castanyer i Bibiloni, i per Jordi Frontera Vaquer, secretari de l'Ajuntament, qui, des d'aquest organisme, resolía qualsevol problema que dificultàs l'arribada de les Escolàpies, que era la congregació que s'havia escollit.⁴⁶ Evidentment aquest grup va demanar el suport del Sr. Rector, qui decididament els hi donà. Dia 17.10.1857 les Escolàpies s'establiren a Sóller, si bé la Junta de Beneficència seguí treballant. Dia 23.08.1862 les Germanes de la Caritat s'instal·laren a l'Hospital, i serien les grans promotores de la cultura i de la sanitat entre la gent de la vall.

L'historiador Mn. Josep Rullan i Mir a la seva *Historia de Sóller* ens diu que el nostre biografiat, a més d'aquesta intervenció en l'arribada de les Escolàpies, feia uns grans sermons que eren les delícies dels feligresos, i hi afegeix: *Si somos pocos en tributar elogios al Sr. Llompart. Es porque vive aún, y tememos ofender su modestia.*⁴⁷

45 GEM XVI, 356ss.

46 Paula Montal i Fornés, seguint l'espiritualitat de sant Josep de Calassanç, havia fundat, l'any 1829 a Figueres, aquesta congregació religiosa, que experimentava una forta expansió a Catalunya en aquell moment.

47 Rullan y Mir, José. *Historia de Sóller en sus relaciones con la General de Mallorca*. Tom segon. Imprenta de Felipe Guasp y Vicens: Palma, 1876, pàg. 701-704.

Seguint amb la instal·lació de les religioses Escolàpies a Sóller, he de dir que hi arribaren quan Mn. Llompart ja no hi era, ja era rector de la parròquia ciutadana de Santa Eulàlia. La cronologia és aquesta: dia 12.10.1857 la Comissió pro instal·lació de les Escolàpies sortí de Sóller cap a Palma (encara no existia el tren); dia 13 embarcaren amb el vaixell *El Mallorquín* cap a Barcelona, on arribaren dia 14; dia 15 tornaren a embarcar, juntament amb les Escolàpies, cap a Mallorca; dia 16 arribaren a Palma, on les esperaven Mn. Llompart i altres benefactors; dia 17 feren el viatge de Palma a Sóller, i Mn. Llompart amb ells. Les religioses foren ubicades a l'antic convent dels P. Franciscans, ja que no n'hi havia perquè havien estat exclaustrats el 1835; dia 18 se celebrà missa solemne a l'església del convent, i Mn. Llompart i Campins en feu el sermó.⁴⁸

9. RECTORAT A SANTA EULÀLIA, 21.04.1857 – 17.12.1858

Després de les oposicions de 1852 que portaren Mn. Llompart i Campins a la Rectoria de Sóller, fet que l'allunyà de la família que vivia a Inca i dels amics que havia fet a Palma, hem vist com treballava per a la feligresia que li havia estat confiada, però veia i valorava els esdeveniments que passaven. Dia 15.11.1854 Mn. Pere Josep Capó i Alemany, rector de Santa Eulàlia, presentà al Capítol de la Seu la documentació mitjançant la qual el papa Pius IX (1846-1878) li havia concedit una canongia de gràcia, i el dimarts dia 21 en prenia possessori.⁴⁹ D'aquesta manera la parròquia de Santa Eulàlia quedava en mans d'un ecònom fins que pogués ser proveïda en unes properes oposicions. Aquestes es dugueren a terme, i Mn. Llompart aconseguí aquella rectoria, que li fou donada dia 21.04.1857. Poc podem dir de la curta estada en aquella parròquia, més coneixent el fet que dia 17.09.1857 es feia públic que el canonge magistral Mn. Mateu Jaume i Garau havia estat nomenat bisbe de Menorca, i que hauria de deixar la magistralia de la nostra Seu.

10. OPOSICIONS A CANONGE MAGISTRAL

Hem de dir que Mn. Pere Josep, des de l'any 1832, com a mestre de patges, anà a viure al Palau Episcopal, i el 1833 havia estat nomenat domer de la Seu, on havia passat tota la vida, coneixia tots els racons i el dia a dia que allà s'anava fent. Per altra part, era ben conegut tant pels canonges, beneficiats i preveres adscrits com per la feligresia, que sempre el trobava a punt per a les

48 Rullan y Mir, José. *Historia del Establecimiento de las Escolapias en Sóller y de su progreso*. Imprenta de J. Marqués Arbona: Sóller, 1923. En aquest llibre surt una carta de dia 30.06.1857 escrita per Mn. Llompart al Sr. Frontera, wecretari de l'Ajuntament de Sóller, dient-li que, si és necessari per resoldre els problemes que han sortit a la fundació de les Escolàpies, es presentarà per rector de Sóller a les properes oposicions a rectoria, pàg. 63.

49 Arxiu Capitular. Actes capitulars 01.10.ACA 071, foli 365.

diferents necessitats i circumstàncies que es presentassin, com bellament ens diu el secretari de Capítol l'any 1852.⁵⁰

Ja a les oposicions a les canongies de magistral i lectoral que hi va haver l'any 1852, i que foren donades a Mn. Mateu Jaume i Garau la magistralia i a Mn. Joan Pasqual i Moià la lectoralia –no hi hagué més opositors que aquests dos–, el Capítol li demanà que ell posàs arguments als futurs canonges, d'aquesta manera guanyaria experiència.⁵¹ L'any 1854, essent rector de Sóller, mort el canonge Pasqual i Moià, sí participà a les oposicions de canonge lectoral, juntament amb Mn. Bartomeu Morlà, rector d'Inca, i Mn. Pere Vives, rector de Binissalem, que fou qui aconseguí la canongia.⁵² Dia 08.08.1858 es publicà l'edicte de provisió de la canongia magistral que havia quedat buida perquè Mn. Jaume i Garau havia passat de bisbe a Menorca.

Passats els 60 dies que es donaren per presentar la documentació pertinent, el 03.11.1858 trobam que eren cinc els qui es presentaven a les oposicions:

- Doctor Pau Foguet, catedràtic de Teologia en el Seminari de Tortosa.
- Llicenciat Pere Josep Llopart i Campins, rector de Santa Eulàlia de Palma.
- Llicenciat Bartomeu Morlà. rector de Santa Creu de Palma.
- Llicenciat Teodor Alcover, secretari de cambra del Sr. Bisbe.
- Llicenciat Bartomeu Castell, familiar del Sr. Bisbe.

Cal dir que Mn. Bartomeu Morlà es retirà dia 6 i Mn. Bartomeu Castell, dia 24.

El 8 de novembre començaren els exercicis. Dia 15 el Sr. Llopart va fer l'exposició del capítol 18 del llibre de l'Eclesiàstic, i Mn. Pau Foguet i Mn. Bartomeu Castell li presentaren oposició. Dia 16 va fer un sermó, durant una hora, davant el Sr. Bisbe, Capítol i restants opositors, i li argumentà una altra vegada Foguet i Castell. Dia 23 feu un sermó sobre el capítol 26 de l'Evangeli de sant Mateu. Acomplerts tots els exercicis, dia 10 de desembre, a les 10.45 h, es reuní el Capítol per fer l'elecció del nou canonge. El Sr. Bisbe va renunciar a votar, hi tenia el seu secretari de cambra, i els vots foren:

50 *Haciendo especial mención de los Servicios prestados por Don Pedro José Llopart durante los diez y nueve años que desempeña el cargo de Domero, asistiendo en todo este tiempo con asiduidad al confesionario y explicando el catecismo al pueblo todos los Domingos sin recibir por ello retribución alguna.* Arxiu Capitular, ibídem, foli 231g.

51 *Ibidem* folis 252-272.

52 *Ibidem* folis 325-345.

9 vots per a Mn. Pere Josep Llompart.

4 vots per a Mn. Pau Foguet.

1 vot per a Mn. Teodor Alcover.

L'endemà dia 13 els canonges parlaren de l'agraïment que els havia manifestat Mn. Llompart, i dia 17 prenia possessori de la canongia magistral.

El canonge magistral tenia l'ofici de ser el predicador normal, però no exclusiu, de la Seu. A certes festes i solemnitats li pertocava a ell pujar a la trona de la Seu i predicar; a posta el Concordat de 1851, quan parla de l'ofici de magistral, ens diu que ha de ser llicenciat o doctor en Teologia. També li pertocava ajudar a la formació teològica dels seminaristes, explicant, a més de l'oratòria sagrada, alguns tractats de la teologia dogmàtica al Seminari. Altres canonges també havien de pujar a la trona alguns diumenges i festes, segons unes taules que periòdicament eren programades a les reunions capitulars.

11. RECTOR DEL SEMINARI, 1858-1893

Si Mn. Pere Josep fou elegit canonge magistral va ser perquè, a les oposicions que es realitzaren, el tribunal va considerar que els seus exercicis i els seus sermons havien estat superiors als que feren els altres opositors, i li donaren la canongia. Si el bisbe Miquel Salvà el va nomenar rector del Seminari, va ser perquè va veure en ell un bon capellà, un capellà que seria un bon exemple per als seminaristes i que tenia manera de dirigir tant el grup de joves seminaristes com el professorat que hi havia d'exercir la docència.

Recordem les fites cabdals del nostre Seminari:

1700. Fou erigit per aixoplugar 25 aspirants al sacerdoci que allà es formarien humanament i espiritualment, mentre que científicament serien instruïts a les aules de la Universitat. Uns pagaven estatge i manutenció, d'altres eren becats per l'Església.

1800. Hi entraren idees revolucionàries. El bisbe Bernat Nadal (1795-1818) hagué de reprimir excessos i encoratjar a l'ordre i a la disciplina, recordant que hi havia un Reglament i unes Constitucions que calia complir.

1814. El Seminari es convertí en un Col·legi d'Artillers. S'intentaria restablir-lo en la Restauració absolutista de 1814 a 1820, però els militars ho havien espanyat molt i era mal de compondre.

1820-1823. Trienni Constitucional. Se suprimiren els Jesuïtes; s'abolí la In-

quisició; 1ª exclaustació dels religiosos; obligació dels rectors d'explicar, cada diumenge, uns articles de la Constitució de 1812; prohibició de donar beneficis, i els diners d'aquests havien de ser entregats al Govern; divulgació i enfortiment d'idees regalistes; prohibició d'enviar diners a Roma; per afeïtí, la pesta a la comarca d'Artà va fer que no es poguessin cobrar les rendes que venien d'aquella zona.

1821. Es tancà el Seminari.

1824. Es reobrí el Seminari i es nomenà nou rector: Dr. Antoni Jaume i Llabrés.

1929. Es tancà la Universitat, i el nostre Seminari fou agregat a la Universitat de Cervera.

1830. Es crearen les càtedres de Teologia i Filosofia al Seminari. Hi havia 42 seminaristes: 14 de becats per la Diòcesi i 28 que s'ho pagaren.⁵³ Els llibres de text eren imposats pel Govern, com també els professors.

1836. Es tancà el Seminari. Prohibició del Govern d'ordenar *in sacris*.

1842. Morí el bisbe Antonio Pérez de Hirias.

1847-1851. Pontificat del bisbe Rafel Manso. S'obrí el Seminari. Mn. Mateu Jaume i Garau en fou el rector.⁵⁴

1851-1873 Pontificat del bisbe Miquel Salvà. Hi hagué una minva de seminaristes.⁵⁵ Aquest és el moment que Mn. Llopart i Campins s'hagué de fer càrrec d'aquesta institució diocesana. Tira-tira va anar treballant en tres fronts: ampliació de l'edifici, augment del nombre de seminaristes i formació humana i espiritual.

11.1. Ampliació de l'edifici

Passar del que podríem dir un "col·legi major" o residència d'estudiants – com havia estat projectat l'edifici l'any 1700– a Seminari on viuen els semi-

53 Un d'aquestes catorze beques és el nostre biografiat. La dada ha estat presa de la informació que envià el bisbe Pérez de Hirias a la visita ad limina 01.05.1829. Amengual i Batle, Josep. *Visitas ad limina de los obispos de Baleares: Mallorca, Menorca e Ibiza (1590-1939)*. "Sindéresis", 2019, pàg. 340.

54 A la informació que envià a la Santa Seu dia 09.12.1850 ens deia que hi havia 47 seminaristes. *Ibidem* pàg. 358.

55 Així ho deia el Dr. Salvà a la informació que envià a Roma dia 24.03.1856. *Ibidem* pàg. 385. Cal dir que hi havia hagut l'exclaustació el 1835, que ha ocorregut a les parròquies els 560 religiosos preveres. Els beneficis gairebé s'havien extingit, i anava emergint una nova figura de capellà que s'aniria allunyant de certes formes del passat i fent néixer un nou model de prevere com a home de Déu, que cerca santificar-se i allunyar-se del món polític i dels negocis temporals.

naristes, on han d'assistir a classe, estudiar... demanava una seriosa transformació. Per poder-ho fer s'havia pensat de comprar unes petites cases que hi havia en un carreró sense sortida, que era la perllongació de l'actual carrer dels Botons, que duia el nom de carrer de Company i feia 13 x 98 pams. Aquestes cases s'havien començat a comprar el 1834, i s'adquirien així com s'anaven buidant, però amb la Llei de 01.05.1853 el Govern les havia expropiades al Seminari, i ara Mn. Pere Josep Llompart, en carta al ministre de Gràcia i Justícia de dia 01.09.1858, les reclamà; fou escoltada la seva raonada exposició, i foren retornades. De totes maneres Mn. Llompart veia que transformar el vell edifici no seria cosa bona de fer, i anava cercant altres possibles solucions. Sabem que, quan el 1860 la reina Isabel II havia de venir a Mallorca, Mn. Llompart suggerí al president del Capítol de la Seu que li proposàs la cessió del convent de Sant Francesc per convertir-lo en Seminari. Hi hauria espai per distribuir les aules per fer escola, bona església, espai per a biblioteca, habitacions per a seminaristes... Es veu que la seva petició no prosperà, i amb l'ajuda de Bartomeu Ferrà i Perelló (1843-1924) anà perfilant altres solucions que es concretaren en els plànols que dia 04.09.1879 presentà a l'Ajuntament de Palma. He de dir que va ser el seu successor en el rectorat del Seminari, Mn. Miquel Maura i Montaner (1843-1915), qui acabaria i inauguraria la capella.⁵⁶ Ell havia comprat les petites propietats que hi havia als carrers de Company, Caldés, les Escoles i Montserrat, ja que es projectava que l'entrada al Seminari fos pel carrer de Montserrat, arribant al pati que hi ha davant la façana de la nova capella. Mn. Llompart edificà el tercer pis perquè hi pogués haver habitacions per als seminaristes teòlegs, perquè, com més anava, es veu que, almanco els seminaristes teòlegs, haurien de ser alumnes interns del Seminari. Roma no deixava d'insistir en aquest punt, i el nou bisbe Miquel Salvà no deixava de remarcar aquesta necessitat.

11.2. Augment del nombre de seminaristes

Per aconseguir aquest objectiu posà en marxa dos projectes. Un fou potenciar **“la carrera curta”**, que, si bé era proposada en el Pla d'Estudis que el Govern de Madrid havia donat el 1852, va ser durant el seu rectorat quan agafà molta força, sobretot entre joves pagesos que d'infant havien començat a fer feina al camp, i a mesura que anaven creixent veien que l'exercici del ministeri sacerdotal ompliria llurs vides, i d'aquesta manera es podien consagrar al Senyor. Després d'uns anys d'estudiar llatí al poble i poder comprendre i expressar-se en aquest idioma, podien cursar en profit els dos anys de Filosofia i els tres de Teologia, i d'aquesta manera donaven vida al reverend comú de cada parròquia, els malalts eren atesos molt millor i el culte parroquial resultava més esplendorós.

56 Fiol i Tornila, Pere. "Estudio documentado del período 1891-1948 de la historia del Seminario de Mallorca". LXVI Certamen Científico-Literario, tema 11. 1965, pàg. 3.

L'altre projecte que promocionà fou la creació de la **“Dependència o Seminari menor”**, dirigit per un “president” que actuava sota la direcció del rector. Mn. Llompart coneixia per pròpia experiència com era difícil per a una família mallorquina enviar un fill al Seminari i haver de pagar cada mes o cada any una quota per estudis, estatge i alimentació. Per abaratir aquestes despeses es creà el Seminari Menor. Qui hi entrava veia com es reduïa el pagament de la pensió; el seu vestit mai seria la sotana, el balandrà i la beca blava, sinó que tots els anys d'estudis duria sotana, esclavina i faixa, aniria al menjador de segona que hi funcionava. Aquesta institució va durar fins dia 05.11.1901, quan el bisbe Pere Joan Campins la clausurà.⁵⁷ Per aquest document sabem que els qui anaven al primer refetor pagaven, l'any 1901, 360 ptes. en vuit mensualitats (45 ptes. cada mes) i els qui anaven al segon menjador en pagaven 240, també en vuit mensualitats (30 ptes. cada mes). Encara hi havia una altra reducció: el seminarista que anava al segon refetor i anava al dormitori comú sols pagava 180 ptes. en vuit mensualitats, 22,50 cada mes.⁵⁸ Aquestes diferències no sabem que provocassin alteracions disciplinàries, sens dubte el rector sabia trobar solucions econòmiques per normalitzar el viure de cada dia.

11.3. Formació humana i espiritual dels seminaristes

Coneixent la formació que va tenir Mn. Llompart, les vicissituds humanes i polítiques que li pertocà viure, la bona sintonia que va tenir amb el bisbe Antonio Pérez de Hirias, home integrista de cap a peus i les directrius que anaven sortint de Roma, sobretot en el llarguíssim pontificat del Beat Pius IX (1846-1878) remarcades en el Syllabus i Quanta Cura (1864), no és estrany que haguem de pensar que Mn. Llompart era un home d'esperit conservador, si bé mai fou un home exaltat. A poc a poc els llibres obligatoris que havia imposat el Govern l'any 1852, per iniciativa de certs professors i amb el seu consentiment i el del Sr. Bisbe, s'anaren modernitzant, sobretot quan en el pontificat de Lleó XIII (1878-1903) es donà un tomb molt positiu en la renovació de les ciències eclesiàstiques. L'encíclica **Aeterni Patris** de 1879 marcà nous horitzons als estudis eclesiàstics, que ben prest arribaren a Mallorca, i el tomisme promogut pel nou papa aviat tengué carta de ciutadania en el nostre Seminari.

La formació espiritual, normalment, era posada en mans dels P. Jesuïtes, i en aquells anys que el Govern tenia bo de fer expulsar-los d'Espanya i suprimir llurs comunitats molts seguien vivint a Mallorca, predicant i confessant a les nostres esglésies i parròquies. En aquell moment hi havia també una nova espiritualitat que

57 Ibidem. Apèndix de documents núm. VIII, pàg. 179-180.

58 Davant l'augment de preus i la reducció del 15 % que va fer el Govern l'any 1893 a l'aportació que donava als seminaris, dia 19 de novembre el Sr. Bisbe donà un decret pel qual aquell curs els alumnes del Seminari Major havien de pagar 6 reials diaris i 3 els del Seminari Menor. Els seminaristes del Major que anaven al menjador del Menor havien de pagar 4 reials. Ibidem pàg. 7.

havien portat d'Itàlia el grup de capellans que allà acabaren els estudis de Teologia i hi foren ordenats preveres; aleshores també hi havia un focus de vida espiritual i sacramental que s'espargia des de l'Oratori Parve, que, establert a l'església de Sant Felip Neri, renovava la vida espiritual de seminaristes i sacerdots que hi entraven.⁵⁹ Al Seminari no mancaven les devocions, novenes, exercicis piadosos que llavors, com a preveres, haurien de practicar a les parròquies, com tampoc els exercicis espirituals cada any, els recessos mensuals, ni la confessió freqüent i la comunió amb la freqüència que el director espiritual o confés permetia i aconsellava.

Un tret característic que trobam en Mn. Pere Josep és el seu despreniment econòmic. Era conscient que tota la seva formació la devia al Seminari; per altra part, allà vivia i menjava, era ca seva. Com a canonge magistral fruïa del seu benefici i, veient les necessitats que hi havia al Seminari, mai va cobrar res. Quan l'any 1886 arribà el nou bisbe de Mallorca, el Dr. Cervera, no ho va entendre. A més, era un home molt actiu i d'aquells que primer fan les coses i després les pensen, actitud que li comportà seriosos problemes en els llocs on va exercir el ministeri sacerdotal i episcopal, i aquí veia que hi havia una nova capella començada, però en aquell moment pareixia que les obres estaven aturades; per aquesta raó va voler saber amb urgència i amb detall la situació econòmica del Seminari. Dia 30.01.1887 Mn. Llompart contestà al Sr. Bisbe amb aquestes paraules:

Mas ahora en que este establecimiento alcanza una situación próspera é inesperada, á la que me complazco de haber en parte contribuido, pongo en manos de V.S.I. la resolución de este asunto, asegurándole que de todos modos quedaré contento con lo que tanga á bien disponer. En 31 de Diciembre último por mi destino de Rector desde el 4 de Abril del año 58 alcanzando la cantidad de 124.748 reales. Lo condono todo á favor del Seminario si V.S.I. lo quiere, acepto la mitad si así le place. Disponga lo que bien le parezca y dignese manifestarme su voluntad para cumplirla.⁶⁰

Morí al Seminari dia 20.02.1893, on feia 35 any que hi vivia. El cronista que redactà la nota necrològica, publicada en el Butlletí del Bisbat, acabava amb aquestes paraules:

su austera vida, su virtud y vastos conocimientos le habían granjeado el aprecio de todos los eclesiásticos de la Diócesis, la mayoría de los cuales habían sido discípulos suyos y que correspondieron a su cariño acudiendo á la conducción de su cadáver al cementerio, resultando ser este acto una manifestación espontánea y espléndida de la gratitud y amor que se le profesaba.⁶¹

59 Marc Vallori Rotger C. O. *L'Oratori Parvo*. Palma de Mallorca, 2005.

60 Fiol i Tornila, Pere. Certamen citat, document III, pàg. 176.

61 BOBM 1893, 100.

Figura 1. Retrat, a l'oli del M. I. Sr. Pere Josep Llopart i Campins (1807-1893), conservat al Museu de l'església parroquial de Santa Maria la Major (fotografia de Gabriel Pieras i Salom).

LA JUNTA LOCAL D'INSTRUCCIÓ PÚBLICA D'INCA (1891-1912)

Antoni Aulí Ginard¹, Joan Pons Julià²

1. Mestre de Primària i EF. Investigador.
toniag10@hotmail.com

2. Mestre jubilat i investigador.
joanponsjulia@gmail.com

Paraules clau: Inca, Junta, ensenyament, mestres.

Resum. *Les juntes locals d'Instrucció Pública es van implantar a Espanya el 1825 amb el nom de "Juntas del Poble". L'any 1857, amb l'aparició de la Llei Moyano d'instrucció pública, es van regular aquestes juntes (i també les provincials), com a mostra de la importància que se'ls concedia des de l'Administració de l'Estat.*

Les juntes estaven compostes per l'alcalde, com a president, un regidor, un eclesiàstic elegit pel diocesà i tres o més pares de família. Les seves atribucions en relació amb les escoles establertes al municipi respecte eren les mateixes que les de la Junta Provincial d'Instrucció Pública respecte a la totalitat d'establiments d'ensenyament de la província. S'havien d'encarregar de la vigilància i el règim administratiu de les escoles primàries, així com del foment i la protecció de la cultura popular. En definitiva, havien de vetllar pel compliment de l'horari escolar per part del professorat i de l'alumnat, controlar els inventaris escolars sobretot quan es produïen els canvis de mestres, registrar qualsevol irregularitat que es produís respecte als docents, atendre les queixes i reclamacions dels ensenyants, supervisar la conservació i la reparació de les escoles, procurar que l'ensenyament tengués un caràcter patriòtic i d'inculcació de preceptes morals.

En aquesta comunicació volem fer un estudi sobre el funcionament de la Junta Local d'Instrucció Pública d'Inca entre el mes d'octubre de 1891 i el mes de maig de 1912. La composició de la Junta durant el període esmentat, les sessions celebrades cada un dels anys, les principals decisions preses, els problemes educatius exposats o detectats... seran els principals elements d'aquest estudi, que ens ajudarà a entendre aspectes de la història de l'educació a la ciutat d'Inca de finals del segle XIX i principis dels XX.

Keywords: Inca, Board, teaching, teachers.

Abstract. *The Local Boards of Public Instruction were established in Spain in 1825 under the name “Juntas del Poble”. In 1857, with the approval of the “Moyano” Public Instruction Law, these boards (and also the provincial ones) were regulated as a sign of the importance given to them by the Public State Administration.*

The boards were composed by the mayor, as president; a councillor, an ecclesiastic elected by the Diocesan, and three or more family men. Its competences at the schools established in each municipality were the same as those of the Provincial Board of Public Instruction from all educational establishments in the province. They had to be in charge the monitoring and the administrative regime of primary schools, as well as the promotion and protection of popular culture. In short, they had to ensure that teachers and students follow the school schedule, control school inventories -especially when teachers change-, register any irregularities that occur with regard to teachers, attend to complaints and claims of teachers, supervise the conservation and repair of schools, ensure that education has a patriotic character and the inculcation of moral precepts.

In this communication, we pretend to carry out a study on the operation of the Local Board of Public Instruction in Inca between October 1891 and May 1912. The composition of the board during the mentioned period, the sessions held each of the years, the main decisions taken, the educational problems identified or detected will be the main elements of this study that will help us to understand those issues of the history of education in the Inca city at the end of the 19th and early 20th century.

1. INTRODUCCIÓ

Les juntes locals d'Instrucció Pública es van implantar a Espanya gracies al Plan de Escuelas de febrer de 1825, amb el nom de “Juntas del Poble”.

L'any 1857, amb l'aparició de la Llei Moyano d'instrucció pública,¹ es van regular com a mostra de la importància que se'ls concedia des de l'administració de l'Estat. Les atribucions de les juntes locals d'Instrucció Pública van ser demarcades pel Reglament del 2 d'octubre de 1880. L'objecte de les juntes locals era promoure i impulsar el desenvolupament de la instrucció pública a les seves respectives jurisdiccions. Estaven formades en un primer moment pel batle del municipi, de dues a cinc persones més designades per la corporació municipal, i les persones nomenades per la secretaria del ram.

1 Llei d'instrucció pública, aprovada el 9 de setembre de 1857 pel ministre liberal Claudio Moyano Samaniego i que va estar vigent fins a la Segona República Espanyola, encara que després va continuar fins a l'any 1970, en què aparegué la Llei general d'educació. Fou la primera llei en què l'Estat regulava els plans d'estudis intervenint en l'educació.

Posteriorment, a més del batle del municipi i un regidor, hi havia el capellà de la parròquia i diversos pares de família, que actuaven com a vocals. Més endavant també en formaren part el jutge municipal, el metge i els directors i les directores dels centres educatius, o els mestres i les mestres de les escoles unitàries en aquells indrets on no hi havia encara escoles graduades.

Les juntes locals eren l'òrgan municipal d'administració de l'ensenyament i depenien de les juntes provincials amb jurisdicció pròpia. Eren una reunió d'autoritats, funcionaris i capacitats socials a qui l'Estat considerava representants legítims de la cultura de l'indret on exerceixen les seves activitats.

2. CONTEXT HISTÒRIC

L'any 1891, data en la qual encetam el Llibre d'actes de la Junta d'Instrucció Pública de l'Ajuntament d'Inca, el canceller alemany Otto von Bismarck presentava la seva dimissió a l'emperador de l'imperi austrohongarès, Guillem II, fet amb el qual es posava en perill l'estabilitat pacífica entre els països. Era l'època dels escriptors Oscar Wilde i Alexandre Dumas, del triomf de l'actriu de teatre Sarah Bernhardt, dels pintors Gauguin o Munch, dels compositors Anton Dvorrák o Claude Debussy, del filòsof Friedrich Engels i de les aventures del detectiu Sherlock Holmes, personatge de ficció creat per Sir Arthur Conan Doyle. Durant aquest final de segle XIX, es descobria el motor dièsel, s'inaugurava el ferrocarril més llarg del món, el Transsiberià; la Xina i el Japó es disputaven Corea, Roentgen descobria els raigs X i el poeta José Martí moria a Cuba en un escaramussa amb les tropes del coronell Ximénez de Sandoval. Així mateix, Santiago Ramón y Cajal descobria el sistema nerviós, mentre que es produïa el desastre del 98, amb la pèrdua per part de l'Estat espanyol de les seves colònies a Cuba i Filipines en mans dels Estats Units. Aleshores naixia la generació del 98 amb els escriptors Azorín, Unamuno, Pío Baroja, Ramiro de Maeztu, Valle Inclán, Benavente, els germans Machado, Menéndez Pidal, Gabriel Miró, Ortega y Gasset...

Amb l'arribada del nou segle, es van succeir esdeveniments com el naixement de la mecànica quàntica, el vol del primer zepelí, la presentació de la teoria de la relativitat, els primers premis Nobel a Suècia, el primer vol dels germans Wright, el repartiment del Marroc entre França i Espanya, la sublevació a bord del cuirassat *Potemkin* –precursora de la revolució russa–, el terratrèmol de San Francisco amb més de 1.000 morts i 50.000 famílies sense habitatge, el començament de la tasca pedagògica de Maria Montessori,² la revolució mexicana amb Pancho Villa i Emiliano Zapata com a líders o el naufragi del Titànic.

2 Pedagoga italiana que va renovar l'ensenyament desenvolupant un particular mètode, conegut com a mètode Montessori, que s'aplicaria inicialment en escoles primàries italianes i més tard a tot el món.

Després de la pèrdua de Cuba, Puerto Rico i Filipines l'any 1898, el somni del passat imperialista espanyol decaigué, la qual cosa provocà una crisi d'identitat generalitzada, que va donar pas a un conflicte social entre els que pretenien recuperar la ideologia del passat i els que veien la necessitat de construir una consciència nacional propera a la perspectiva moderna i lliberal de les nacions europees.

A principis del segle XX la població de l'Estat espanyol era de 19 milions d'habitants. L'esperança de vida d'aquestes persones era de 34 anys. Les famílies tenien cinc fills de mitjana i el 50 % dels infants que naixien no arribaven als 5 anys. Els supervivents estaven condemnats a ser analfabets, en un país en el qual el percentatge d'analfabetisme arribava en alguns indrets al 64 %. A nivell productiu només hi havia indústria a Catalunya i al País Basc. El sou mitjà d'un treballador a les ciutats oscil·lava entre les 3 i les 4 pessetes al dia, i les dones guanyaven la meitat per la mateixa feina.

La situació a la Part Forana era encara pitjor. Vivien del camp 13 milions de persones, xifra que suposava prop del 70 % de la població, en unes condicions per davall del nivell de subsistència, degut que les terres estaven mal repartides, amb finques molt extenses en mans de terratinents o massa petites, la majoria d'elles poc fèrtils. Les sequeres eren comunes i els sistemes de reguiu estaven mal planificats. Els jornals es pagaven a 1 pesseta per dia com a molt.

Durant els primers anys del segle XX, el context polític va provocar l'auge del nacionalisme català, que demanava l'autonomia de les seves regions. Per la seva part, l'Església catòlica tornava a tenir un estatus privilegiat en la seva relació amb l'Estat, i havia recuperat de manera espectacular la seva presència pública, amb una gran influència sobre la societat. El Partit Liberal integrava en les seves propostes l'anticlericalisme progressista, acusant l'Església de predicar la resignació als pobres mentre que els poderosos s'enriquien, i també d'haver beneït la darrera guerra colonial. Per aconseguir l'avanç del país, era imprescindible tallar els llaços entre Església i Estat, així com instaurar-ne un de modern i laic. El 1907 es creava l'Institut d'Estudis Catalans, mentre que l'Estat es llançava a una nova empresa expansionista amb l'ocupació del Marroc, de la qual no es va obtenir un benefici concret i sí una important pèrdua de soldats. Antoni Maura³ iniciava el seu "govern llarg" intentant reformar el sistema electoral sense aconseguir canviar-lo, així com dur a terme l'aprovació de la Llei d'administracions locals, que volia obrir la possibilitat de crear mancomunitats locals i provincials. Aquesta llei anava dirigida a satisfer les aspiracions autonomistes de Catalunya, però la proposta fou rebutjada pel Parlament. També va fracassar la Llei de repressió del terrorisme, orientada a frenar els anarquistes.

3 Advocat i polític mallorquí.

El juny de 1909 les tribus rifenyes que duïen uns mesos fustigant els miners espanyols mataren a alguns d'ells. El govern d'Antoni Maura va mobilitzar 20.000 reservistes que havien d'embarcar cap al Marroc al port de Barcelona. Hi havia pares de família amb fills que no havien pogut pagar per alliberar-se d'anar a la guerra. De forma espontània les dones protestaren, i varen impedir l'embarcament dels reclutats. Els socialistes, anarquistes i republicans convocaren una vaga general. El 27 de juny d'aquell any, els rifenys atacaren les tropes espanyoles en el Barranco del Lobo i mataren més de 1.000 soldats i alguns oficials. La indignació popular va convertir la vaga general en una insurrecció. Es varen aixecar barricades i es varen incendiar edificis religiosos. Més de 50 esglésies i convents cremaren o foren saquejats. El motí de Barcelona va durar una setmana i el govern de Maura va declarar l'estat de guerra, i va ordenar a l'Exèrcit sufocar la revolta. La Setmana Tràgica es va saldar amb 113 morts, 104 civils i 9 militars, i amb més de 2.000 detinguts i 5 condemnats a mort, entre ells el pedagog Ferrer i Guàrdia, que fou utilitzat com a cap de turc i que va ser ajusticiat, fet que va provocar un escàndol internacional. El rei Alfons XIII es va veure obligat a forçar la dimissió de Maura. Just després s'inicià el govern de Canalejas, que va realitzar l'intent de regeneració més important del sistema. Començaren les negociacions per separar Església i Estat, implantant un ensenyament laic, i s'aprovà la Ley del Candado, que limitava les noves ordres religioses.

Tota aquesta situació va provocar l'auge del moviment obrer. L'any 1910 es va fundar la CNT (Confederació Nacional de Treballadors). Aquest sindicat pretenia substituir el capitalisme burgès pel comunisme llibertari. Així mateix, a les eleccions de 1910 el PSOE va obtenir presència en el Congrés dels Diputats amb un escó per a Pablo Iglesias Posse.⁴ El govern de Canalejas, intentant millorar la qualitat de vida dels treballadors, reduïa la jornada laboral, aprovava la Llei d'accidents laborals, el dret de vaga, etc.; però també establia el servei militar obligatori. L'any 1912 es va aprovar la Llei de mancomunitats i es va negociar un tractat per al protectorat francoespanyol al Marroc. Dia 12 de novembre de 1912 fou assassinat a Madrid el president Canalejas per l'anarquista Manuel Pardiñas, fet transcendental en la política del país, ja que va deixar els liberals sense líder; aquests no ho pogueren superar durant la resta del regnat d'Alfons XIII, i es van dividir en diferents faccions irreconciliables. El rei va nomenar com a president el conservador Eduardo Dato, malgrat que el seu partit també estava tan fraccionat com els liberals, amb els mauristes en contra, la qual cosa va fer que el rei es convertís en àrbitre entre les diferents faccions. El sistema de torns estava en perill de mort.

4 1850-1925. Polític espanyol fundador del Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE) i de la Unió General de Treballadors (UGT).

A principis de 1891 Inca comptava amb 7.500 habitants i un augment constant de població que venia de la Part Forana, atreta fonamentalment pel creixement de la indústria sabatera. Aleshores hi havia a Inca dues escoles públiques, la unitària de nins i la de nines, que varen passar a les quatre que hi havia ja a l'any 1912, a més de les altres regentades per congregacions religioses i entitats privades.

El 14 de març de l'any 1900 es concedia a Inca el títol de Ciutat. Nombroses associacions, societats recreatives, sindicats obrers i entitats conformaven la seva vida cultural, les quals es foren ampliant a mesura que transcorria el nou segle, augmentava la població i amb ella el seu desenvolupament cultural. L'Ajuntament va realitzar una important tasca quant a festes o activitats escolars, així com en l'ordenació urbanística i l'embelliment de carrers i places. Es va crear el primer equip de futbol, es va construir el Teatre Principal, es van il·luminar els carrers amb llums de gas, es va dur el cinema i es va ocupar el quarter de General Luque. Així mateix, va néixer la societat cultural La Constància, la qual va establir l'auxili mutual.

La major part de la població no es preocupava de la vida política. Les seves vocacions anaven dirigides als cacics, que els asseguraven feina o els convidaven a beure. Destaquen com a figures polítiques de l'època Antoni Maura, del Partit Conservador, i Joan March i Ordines, que anava molt a la ciutat a veure els seus amics i fer negocis en una època de creixement econòmic, social i cultural. Durant tots aquests anys sempre va governar el Partit Conservador al consistori, i poques vegades eren elegits regidors d'altres formacions minoritàries.

3. LA JUNTA LOCAL D'INCA

L'estudi que ens ocupa en aquesta comunicació consta de 37 actes de sessions de la Junta Local d'Instrucció Pública d'Inca entre 1891 i 1912, a partir de dos llibres d'actes que hem pogut consultar a l'Arxiu Municipal d'Inca. El primer llibre reunia alhora les juntes locals d'Instrucció Pública i de Sanitat, i s'han transcrit les dotze actes que hi havia (des del 29 d'octubre de 1891 fins al 24 de març de 1903), i el segon, que era específic d'Instrucció Pública, recull les 25 actes restants entre l'1 de gener de 1904 i el 20 de maig de 1912. En aquest darrer període podem trobar dues actes especials; una primera a la qual no apareix la data, però que possiblement es va celebrar l'any 1908, i una segona amb data, però sense els noms dels membres assistents ni les seves signatures, que sembla com si no estigués passada a net, però en què es tracten temes importants.

Els membres més destacats que apareixen a les 37 actes són: Antoni Quetglas, Jaume Armengol (en diverses etapes), Joan Estrany, Antoni Serra, Bartomeu Martorell, Llorenç Nicolau, Joaquim Gelabert, Domingo Alzina (en diverses etapes), Joan Martorell, Antoni Amer, Francesc Llabrés i Antoni Ramis, com a presidents de la Junta (batles o tinents de batle); José María de Barcia Gómez i Andreu Morey Amengual, com a inspectors d'educació;

Mn. Bernardí Font, rector arxipreste de Santa Maria la Major, qui entre 1887 i 1913 actuava com a vocal nat durant tot el període estudiat; i Salvador Castañer Mulet, que signa com a secretari fins a juliol de 1908.

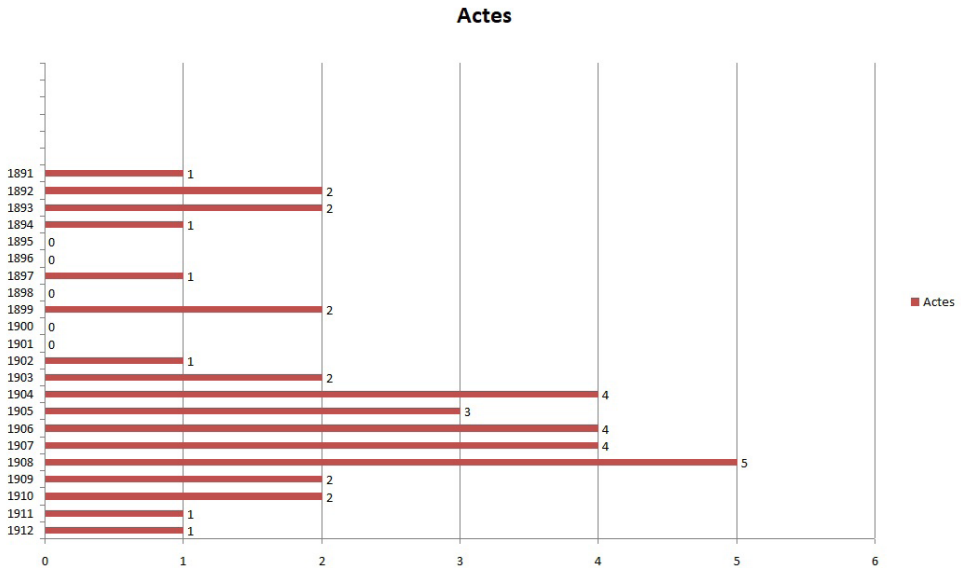

Figura 1. Actes de sessió de la Junta Municipal d'Instrucció Pública per anys.

Els principals temes que es tractaven eren: informes de l'inspector provincial després de visitar les escoles, aprovacions (o no) de pressuposts presentats pels mestres i les mestres, preses de possessió i cessaments de mestres, trasllats i jubilacions, gestió de places vacants, adquisició de material escolar i també per als col·legis, millora dels edificis escolars, higiene, exàmens finals públics i extraordinaris, revisió de les tasques que havia de realitzar la Junta, nivell acadèmic d'alumnes, premis escolars, obsequis, renovacions de membres de la Junta, matrícules de nins i de nines, assistència, treballs realitzats...

4. ACTES DE LA JUNTA LOCAL D'INSTRUCCIÓ PÚBLICA D'INCA

ACTA DE 29/10/1891

MEMBRES ASSISTENTS: Antoni Quetglas (primer tinent de batle), José María de Barcia Gómez (inspector provincial), Bernardí Font, Joan Font, Maties Pujades, Salvador Castañer (secretari).

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: no s'especifica.

RESUM DE L'ACTA: després de la visita ordinària del Sr. Inspector a les escoles públiques de nins núm. 1, regentada per Mateu Salas; nins núm. 2, per Jeroni Cloquell, nines núm. 1, per Maria Sastre; i nines núm. 2, per Antònia Mesquida, i realitzats els exàmens per part dels alumnes, aquests no arriben als coneixements que haurien de tenir per manca d'extensió en l'ensenyament que els pertoca, principalment a causa de l'elevat absentisme, sobretot de les nines. A les escoles privades, també visitades, on acudeixen 90 nins, nines i pàrvuls, els mestres fan el que poden per obtenir bons resultats. S'exhorta els mestres a posar més zel en les seves tasques. Sense altre tema a tractar s'aixeca la sessió.

ACTA DE 09/01/1892

MEMBRES ASSISTENTS: Jaume Armengol (batle i president de la Junta), Bernardí Font, Joan Font, Maties Pujades, Salvador Castañer (secretari).

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: ordinària

RESUM DE L'ACTA: revisió del pressuposts presentats pels mestres de l'actual exercici econòmic. Un cop revisats s'aproven per unanimitat, i seran enviats a la Junta Provincial per a la seva aprovació definitiva. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA D'11/07/1892

MEMBRES ASSISTENTS: Jaume Armengol (batle i president de la Junta), Bernat Rubert, Antoni Mateu, Joan Llobera, Salvador Castañer (secretari).

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: ordinària.

RESUM DE L'ACTA: la Junta s'ocupa de les vacances i dels exàmens semestrals. Aquests es faran els propers 13 i 16 de juliol, i les vacances començaran el 17 de juliol i seran fins al 9 de setembre. Així mateix, es presenten els comptes del present exercici i els pressuposts pel proper curs, que són aprovats per unanimitat i enviats a la Junta Provincial. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 08/05/1893

MEMBRES ASSISTENTS: Joan Estrany (batle i president de la Junta), Bernardí Font, Joan Font, Sebastià Castañer (secretari).

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: extraordinària.

RESUM DE L'ACTA: es llegeix un comunicat en el qual el mestre de l'escola de nins núm. 2 Jeroni Cloquell informa que se li ha concedit plaça a l'escola de Mataró (Barcelona). La Junta proposa que se'n faci càrrec el capellà del poble fins que sigui nomenat un substitut. El mestre, abans d'anar-se'n, lliurarà els fons de l'escola, l'inventari del material (*menaje*) i altres documents escolars. De tot això s'informarà a la Junta Provincial. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 09/12/1893

MEMBRES ASSISTENTS: Joan Estrany (batle i president de la Junta), Bernardí Font, Joan Font, Sebastià Castañer (secretari).

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: extraordinària.

RESUM DE L'ACTA: es presenten els pressuposts elaborats pels mestres corresponents al present exercici. No s'aproven algunes despeses proposades pel mestre de l'escola de nins núm. 1 Sr. Sala, com l'adquisició d'una butaca nova, 8 cadires i pressupost per pintar les persianes. La resta del pressupost s'aprova per unanimitat, i seria enviat a la Junta Provincial per a la seva aprovació definitiva. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 03/04/1894

MEMBRES ASSISTENTS: Antoni Serra (primer tinent de batle), Bernardí Font, Joan Font, Joan Llobera, Bernat Rubert, Salvador Castañer (secretari).

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: ordinària.

RESUM DE L'ACTA: es comunica la jubilació del mestre de l'escola de nins núm. 1 Mateu Sala Prohens. El substitueix de forma accidental Josep Pol Santandreu, amb molt bons resultats, motiu pel qual aquesta Junta sol·licita que continuï desenvolupant tan bona funció fins que la Junta Provincial resolgui la situació. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 30/09/1897

MEMBRES ASSISTENTS: Bartomeu Martorell (batle i president de la Junta), Bernardí Font, Joan Font, Llorenç Nicolau, Joan Llobera, Salvador Castañer (secretari).

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: ordinària.

RESUM DE L'ACTA: el batle informa que ha rebut una comunicació del mestre de l'escola núm. 2 de nins Josep Mateu Bauzà, demanant el trasllat a l'altra escola, plaça que quedarà vacant per la jubilació del mestre Jaume Mas Noguera. Després d'estudiar tota la normativa d'Instrucció Pública, la Junta decideix accedir a la petició del mestre sempre que la baixa per jubilació es dugui a terme. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 03/05/1899

MEMBRES ASSISTENTS. Llorenç Nicolau Fiol (batle i president de la Junta), José María de Barcia Gómez (inspector provincial), Bernardí Font, Bartomeu Martorell, Jaume Pujadas, Salvador Castañer (secretari).

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: ordinària.

RESUM DE L'ACTA: l'inspector Barcia informa de la seva visita oficial a l'escola privada dirigida pel mestre Miquel Riutort, amb el títol elemental, i també a la d'adults. L'assistència era de 71 alumnes a la primera i de 25 a la segona. Considera el local adient i que es compta amb els materials adequats per a l'ensenyament; en destaca els bons resultats.

També informa de la visita a l'escola privada de nins dirigida per Joan Estany Mateu, amb 70 alumnes, escàs material, local en males condicions i "curts" resultats de l'ensenyament. El mestre exerceix sense títol professional.

Així mateix, va visitar el col·legi de primer i segon ensenyament dirigit pel llicenciat en Filosofia i Lletres Sr. Joan Font, amb bon local i materials, i 30 alumnes de la primera secció. Els resultats de l'ensenyament es consideren bons.

Visità també les elementals de nines i de pàrvuls servides per les Germanes Terciàries de Sant Vicenç de Paül i Franciscanes. Ambdues congregacions disposen de bons locals, de suficient material i amb resultats d'educació regulars a les quatre escoles.

També informa que durant aquell mateix dia s'han visitat les escoles públiques de nins i de nines dirigides per Josep Mateu, Josep Porcel, Maria Sastre i Antònia Mesquida; s'observa que l'ensenyament ofereix bons resultats a les escoles del mestre Mateu i de la mestra Mesquida, i regulars a l'escola de la mestra Sastre. Informa també que no ha pogut avaluar la del mestre Porcel, degut que els alumnes havien passat a la privada del Sr. Estrany quan l'escola havia quedat vacant i el mestre Porcel acabava d'arribar.

Per acabar, insta els membres de la Junta a visitar les escoles d'Inca i els informa que com cada any, pel mes de juliol, es realitzaran els exàmens públics i generals que preveu el Reglament, *estimulando así el celo de los Maestros y de las familias*. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 09/09/1899

MEMBRES ASSISTENTS: Joaquim Gelabert (batle i president de la Junta), Bernar-dí Font, Jaume Pujadas, Bernat Rubert, Antoni Grau, Salvador Castañer (secretari).

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: ordinària.

RESUM DE L'ACTA: el secretari informa que, a més dels membres de la comissió permanent de primer ensenyament citats, hi assisteixen els vocals en concepte de pares de família i el capellà com a vocal nat. A més a més, acredita que no hi han assistit, sense haver justificat l'absència, els senyors Jaume Armengol Pas-cual, Llorenç Nicolau Fiol i Joan Llobera Guasp.

S'acorda que les sessions se celebraran el primer dimarts de cada mes a les 18 hores. Es donen a conèixer els pressuposts presentats pels mestres i les mestres de les escoles públiques corresponents a l'any econòmic 1899-1900. Acorden apro-var-los per unanimitat i remetre'ls a la Junta Provincial. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 05/05/1902

MEMBRES ASSISTENTS: Jaume Armengol (batle i president de la Junta), An-dreu Morey Amengual (inspector provincial), Antoni París, Rafel Payeras, Antoni Grau, Joan Llobera, Salvador Castañer (secretari).

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: extraordinària.

RESUM DE L'ACTA: l'inspector informa sobre la visita ordinària a les escoles pú-bliques de nins regentades pels mestres Josep Mateu i Josep Porcel, i la de nines dirigida per Maria Sastre; els resultats de les dues primeres són satisfactoris, i escassos i incomplets els de l'escola de nines. El mateix dia havia visitat l'altra escola de nines de la mestra Antònia Mesquida, assistida per una de les seves germanes amb la religió, i també visità les privades a càrrec de Miquel Riutort i Severa de Madariaga (Sant Vicenç de Paül i Germanes Terciàries); els resultats de les tres eren molt favorables. Les privades disposen d'uns bons edificis i bo-nes condicions pedagògiques que fan que els resultats siguin tan bons. Aques-tes ofereixen una educació i instrucció exemplar a l'alumnat, sobretot la de la Senyora Madariaga, que ha demostrat els seus coneixements i les seves bones condicions com a educadora d'infants.

Tenint en compte que les retribucions formen part de la dotació pressupostària de les escoles, l'Ajuntament classificarà l'alumnat en *puddientes* i *pobres*, i deter-minarà la quota que han de pagar els primers.

També es recorda que no es poden admetre alumnes que no tinguin l'edat reglamentària. S'anima els membres de la Junta que visitin les escoles i assisteixin als exàmens fi-nals d'abans de les vacances per incentivar el zel dels mestres, deixebles i famílies.

L'inspector acaba agraint la la deferència dels membres de la Junta cap a la infantesa i també que l'hagin acompanyat durant la visita. Els membres de la Junta destaquen la imparcialitat de l'inspector i *el recto proceder*. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 22/02/1903

MEMBRES ASSISTENTS: Jaume Armengol (batle i president de la Junta), Antoni Grau, Joan Llobera, Salvador Castañer (secretari).

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: ordinària.

RESUM DE L'ACTA: després de llegir i aprovar l'acta anterior, s'examinen els pressupostos enviats pels docents per a l'any 1903 i es consideren adequats per remetre'ls a la Junta Provincial.

Es proposa una terna formada pels senyors Joan Llobera Guasp, Jaume Roselló Gual i Pere J. Fiol Planas per al nomenament de delegat de la inspecció dels establiments d'ensenyament privat. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 24/03/1903

MEMBRES ASSISTENTS: Jaume Armengol (batle i president de la Junta), Bernardí Font, Rafel Payeras, Sebastià Borràs, Severa de Madariaga, Salvador Castañer (secretari).

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: especial.

RESUM DE L'ACTA: es reuneixen els vocals nats i també els nomenats en virtut del Reial decret de 2 de setembre de 1902. El president informa que la sessió té l'únic objectiu d'organitzar la nova Junta.

Seguidament s'acorda que la reunió mensual tengui lloc el dia primer de cada mes a les sis de l'horabaixa, i en cas de ser festiu, el següent immediat. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

És la primera Junta de Severa de Madariaga.

ACTA D'01/01/1904

MEMBRES ASSISTENTS: Domingo Alzina (batle), Salvador Castañer (secretari).

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: inaugural.

RESUM DE L'ACTA: s'obre el Llibre d'actes de la Junta d'Instrucció Pública. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 30/03/1904

MEMBRES ASSISTENTS: Domingo Alzina (batle i president de la Junta), Gregori Balaguer, Bernardí Font, Sebastià Borràs Guillem Mora, Salvador Castañer (secretari).

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: extraordinària.

RESUM DE L'ACTA: lectura de l'expedient de permuta entre Josep Mateu, mestre d'Inca, i Pere Morey, mestre de Binissalem. La Junta no hi posa inconvenient. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 19/10/1904

MEMBRES ASSISTENTS: Domingo Alzina (batle i president de la Junta), Gregori Balaguer, Bernardí Font, Sebastià Borràs, Salvador Castañer (secretari).

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: extraordinària.

RESUM DE L'ACTA: assistència de l'inspector d'educació Andreu Morey. Afirmar que, després de visitar les escoles, els resultats són regulars, tant en l'educació com en la instrucció dels alumnes. L'inspector suplica a la Junta que compleixi les seves obligacions respecte a les visites, millores dels locals i de la seva higiene. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 17/12/1904

MEMBRES ASSISTENTS: Domingo Alzina (batle i president de la Junta), Gregori Balaguer, Bernardí Font, Sebastià Borràs Guillem Mora, Salvador Castañer (secretari).

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: ordinària.

RESUM DE L'ACTA: els professors han presentat els seus pressuposts per a l'exercici de 1905 i la Junta, després d'examinar-los detingudament, aprova enviar-los a la Junta Provincial per a la seva aprovació definitiva. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 14/07/1905

MEMBRES ASSISTENTS: Domingo Alzina (batle i president de la Junta), Gregori Balaguer, Bernardí Font, Sebastià Borràs, Salvador Castañer (secretari).

LLOC: escoles públiques.

TIPUS DE SESSIÓ: especial.

RESUM DE L'ACTA: la Junta visita les escoles núm. 1 i 2 de nins, per realitzar exàmens públics i extraordinaris. La Junta va quedar suficientment satisfeta per la resposta dels alumnes de l'escola núm. 1, regida pel mestre Pere Morey, a les qüestions de religió i aritmètica, i molt satisfeta per la resposta dels alumnes de l'escola núm. 2, regida per Pere Cardona. Es continuarà a l'endemà amb les nines. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 15/07/1905

MEMBRES ASSISTENTS: Domingo Alzina (batle i president de la Junta), Gregori Balaguer, Bernardí Font, Sebastià Borràs, Salvador Castañer (secretari).

LLOC: escoles públiques.

TIPUS DE SESSIÓ: especial.

RESUM DE L'ACTA: a l'escola de nines núm. 1, dirigida per la mestra Antònia Mesquida, on esperaven 61 nines dividides en diverses seccions, foren examinades de religió i moral, i en demostraren bons coneixements; i també de lectura i escriptura, i la Junta en quedà bastant satisfeta. Passaren després a l'escola de nines núm. 2, dirigida per la mestra Maria Sastre, amb un nombre molt inferior de nines, on va resultar ser bastant deficient l'ensenyament, segurament degut a l'edat avançada de la mestra, a la qual pregaren que inculcàs una major cura en l'assistència, fent-les comprendre els avantatges d'assistir a classe. Posteriorment la Junta va acordar remetre la certificació de les actes a la Junta Provincial. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 02/09/1905

MEMBRES ASSISTENTS: Domingo Alzina (batle i president de la Junta), Gregori Balaguer, Bernardí Font, Sebastià Borràs, Guillem Mora.

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: extraordinària.

RESUM DE L'ACTA: s'informa la Junta de la instància presentada per la mestra Antònia Mesquida, de l'escola de nines núm. 2, en la qual suplica que es traslladi la seva escola al local situat dins del convent de les Franciscanes, al qual pertany aquesta mestra, per a una major comoditat de les alumnes i menys trasllat de la mestra. Això suposaria de retruc el trasllat de l'escola de nins núm. 1 al local que quedaria buit i de l'escola de nins núm. 2, al de la de nins núm. 1. La Junta acorda per unanimitat no posar-hi inconvenient i executar aquests trasllats si ho aprova l'Ajuntament. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 18/02/1906

MEMBRES ASSISTENTS: Jaume Armengol (batle i president de la Junta), Bernardí Font, Sebastià Borràs, Mateu Pujades, Guillem Mora, Salvador Castañer (secretari).

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: ordinària.

RESUM DE L'ACTA: el president manifesta haver rebut una circular del governador civil en què explica les atribucions encomanades a la Junta perquè els seus membres se'n puguin fer càrrec. Els membres de la Junta acorden consignar que el fet de no haver posat en pràctica les mesures que disposa la circular és degut que les escoles han estat tancades per disposició de la Junta Provincial de Sanitat, a

conseqüència de l'epidèmia *variolosa*.⁵ També s'acorda que els primers dilluns de cada mes, a les 11 hores, es reuneixi la Junta per tractar tots els temes d'Instrucció Pública, i queda designat com a vocal de torn el Sr. Sebastià Borràs. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 15/03/1906

MEMBRES ASSISTENTS: Jaume Armengol (batle i president de la Junta), Bernardí Font, Sebastià Borràs, Mateu Pujades, Salvador Castañer (secretari).

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: ordinària.

RESUM DE L'ACTA: es llegeix la circular enviada pel governador civil de la província, en la qual es donen instruccions per realitzar els exàmens a les escoles públiques corresponents al segon trimestre de 1905. La Junta n'acorda els dies i les hores. Es recomana als mestres que convidin els pares dels alumnes a assistir a aquests actes per donar-los major importància. També es convida el regidor Sr. Gabriel Guasp a formar part de la Junta. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 30/03/1906

MEMBRES ASSISTENTS: Jaume Armengol (batle i president de la Junta), Bernardí Font, Sebastià Borràs, Gabriel Guasp, Salvador Castañer (secretari).

LLOC: escoles públiques.

TIPUS DE SESSIÓ: especial.

RESUM DE L'ACTA: es donen els premis als alumnes de l'escola de nins núm. 2 que han aconseguit l'excel·lent als darrers exàmens. Acte seguit es fa el mateix amb els de l'escola de nins núm. 1. Els premis són: un llibre titulat *Excursions per Mallorca* i la col·lecció "Lectures d'or". Així mateix, la Junta manifesta la decadència de l'escola núm. 1, per la poca assistència d'alumnes, i exhorta el mestre Pere Morey que posi de la seva part per aconseguir major nombre d'alumnes i millors coneixements. Seguidament, passen a l'escola de nines núm. 1, dirigida per Maria Sastre, que també deixa força a desitjar, i se suggereix a la mestra que es dediqui més al seu ministeri (era monja) i menys a educar. El premi, el llibre *Geografia de les Balears*, és lliurat a dues nines. Finalment acudeixen a l'escola de nines núm. 2, dirigida per la mestra Antònia Mesquida, i lliuren sis premis més; donen l'enhorabona a la mestra per la seva tasca. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

5 Malaltia infecciosa caracteritzada per febre alta i pústules que cicatritzen.

ACTA D'01/12/1906

MEMBRES ASSISTENTS: Jaume Armengol (batle i president de la Junta), Bernardí Font, Sebastià Borràs, Salvador Castañer (secretari).

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: segona convocatòria.

RESUM DE L'ACTA: es posen de manifest els pressuposts del proper exercici 1907 presentats pels mestres i les mestres. Una vegada revisats, es passen a la Junta Provincial per a la seva aprovació definitiva. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 12/04/1907

MEMBRES ASSISTENTS: Jaume Armengol (batle i president de la Junta), Bernardí Font, Salvador Castañer (secretari).

LLOC. Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: extraordinària.

RESUM DE L'ACTA: es du a terme en presència del Sr. Inspector Andreu Morey, qui havia visitat les quatre escoles públiques per comprovar un nivell regular de coneixements dels seus alumnes. Exhorta l'Ajuntament a complir amb les seves obligacions de manteniment i higiene dels locals educatius. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 10/09/1907

MEMBRES ASSISTENTS: Jaume Armengol (batle i president de la Junta), Bernardí Font, Sebastià Borràs, Josep Balaguer, Francisca Rigo, Salvador Castañer (secretari).

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: especial. Segona convocatòria.

RESUM DE L'ACTA: al marge figuren els components de la nova Junta Local de Primer Ensenyament. Seguidament es llegeixen les prescripcions del Sr. Governador i es declara legalment instal·lada la nova Junta Local d'Instrucció Pública d'Inca. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 22/11/1907

MEMBRES ASSISTENTS: Jaume Armengol (batle i president de la Junta), Bernardí Font, Sebastià Borràs, Mateu Pujades.

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: segona convocatòria.

RESUM DE L'ACTA: es llegeixen els pressuposts del proper curs 1908 que han enviat els mestres i les mestres, i són remesos a la Junta Provincial perquè els aprovi. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 02/12/1907

MEMBRES ASSISTENTS: Jaume Armengol (batle i president de la Junta), Bernardí Font, Sebastià Borràs, Mateu Pujades, Francisca Rigo, Salvador Castañer (secretari).

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: ordinària.

RESUM DE L'ACTA: el capellà Bernardí Font proposa que "s'instal·lin" els pares de la congregació de la Doctrina Cristiana per donar educació mercantil i comercial, idiomes i aritmètica; exigeixen només un local adequat per a les seves habitacions particulars i un altre per fer classes, tot admetent alumnes pobres que no pagarien res. Es proposa que utilitzin l'edifici ubicat al carrer de Can Dureta, on hi ha l'escola de nins, i que aquests es "moguïn" a l'escola de nines del Born, i que aquestes passin al convent de monges Franciscanes, al qual pertany la mestra. S'aprova la proposició i es trasllada a l'Ajuntament perquè la valori. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 16/06/1908

MEMBRES ASSISTENTS: Joan Martorell (primer tinent de batle), Bernardí Font, Sebastià Borràs, Antoni Grau, Joan Ferrer, Joan Estrany.

LLOC: no s'especifica.

TIPUS DE SESSIÓ: no s'especifica.

RESUM DE L'ACTA: es llegeix la comunicació del mestre de l'escola pública de nins núm. 1, que es queixa de la manca de condicions del local que té assignat, tant per habitatge com per fer classes. La Junta expressa la seva disconformitat i acusa el mestre de manca de netedat i abandó, de com té l'escola, els seus estris i la pròpia dependència.

Així mateix, sol·licita que la Junta Provincial no tengui en compte l'informe de l'inspector, per ser germà del professor Pere Morey, mestre de l'escola de referència. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA D'11/07/1908

MEMBRES ASSISTENTS: Jaume Armengol (batle i president de la Junta), Bernardí Font, Sebastià Borràs, Bartomeu Fiol, Joan Ferrer, Antoni Grau, Salvador Castañer (secretari).

LLOC: no s'especifica.

TIPUS DE SESSIÓ: no s'especifica.

RESUM DE L'ACTA: es detallen les dependències de la sala de classe i de l'habitatge de l'escola de nins núm. 2, que té com a mestre Pere Cardona, així com la de nines núm. 1, regida per la interina Francisca Pallicer; la de nins núm. 1, a càrrec de Pere Morey; i la de nines núm. 2, instal·lada en el convent de monges Franciscanes, a la qual pertany la mestra Antònia Mesquida. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 14/07/1908

MEMBRES ASSISTENTS: Jaume Armengol (batle i president de la Junta), Bernardí Font, Sebastià Borràs, Bartomeu Fiol, Joan Ferrer, Antoni Grau.

LLOC: no s'especifica.

TIPUS DE SESSIÓ: extraordinària.

RESUM DE L'ACTA: es posen de manifest les matrícules de nins i nines, les faltes d'assistència, els treballs d'escriptura, aritmètica i dibuix fets pels alumnes durant el segon trimestre. La Junta considera que deixen molt a desitjar, sobretot els que fan referència a l'escola de Pere Morey. Els informes s'enviaran a l'inspector provincial. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 16/07/1908

MEMBRES ASSISTENTS: Jaume Armengol (batle i president de la Junta), Bernardí Font, Sebastià Borràs, Bartomeu Fiol, Joan Ferrer, Antoni Grau.

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: no s'especifica.

RESUM DE L'ACTA: es comunica que es van fer exàmens als nins i les nines de les escoles públiques per part d'una comissió, que declara el següent: l'escola de nins núm. 1, a càrrec de Pere Morey, deixa bastant a desitjar. La de nins núm. 2 ofereix resultats regulars, perquè segons el seu mestre, Pere Cardona, els millors alumnes han passat a l'escola privada dels Germans de la Doctrina Cristiana. Així mateix, la de nines núm. 1, regida per la mestra interina Francesca Pallicer, ha donat resultats poc satisfactoris, tant en l'ensenyament com en altres tasques i educació en general, mentre que la de nines núm. 2, a càrrec d'Antònia Mesquida, amb una gran assistència de nines, ha donat bons resultats en tots els aspectes. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA (sense data, però dins l'any 1908)

MEMBRES ASSISTENTS: Jaume Armengol (batle i president de la Junta), Sebastià Borràs, Bernardí Font, Antoni Grau, Joan Estrany, Salvador Castañer.

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: no s'especifica.

RESUM DE L'ACTA: després de la lectura per part del secretari del Decret de 7 de febrer de l'any 1908, la Junta acorda reclamar als respectius mestres la relació de nins (i de nines) que sàpiguen llegir, per poder remetre la informació a la Junta Provincial; a més a més, ratificar el costum dels dijous de realitzar passejos amb els seus deixebles i també celebrar una festa de fi de curs dia 24 de juliol. Així mateix, s'indica que "es desistirà" de realitzar les labors d'experimentació agrícola o industrial que tracta l'article 26 del Reial decret per no permetre-ho les circumstàncies de la localitat.

Seguidament s'aprova l'extracte d'acords adoptats per la Junta durant el curs escolar 1907-1908. Per acabar, s'informa dels projectes de pressupost presentats pels mestres i les mestres per a l'any 1909, que són considerats ajustats a la normativa i, per tant, aprovats. Tot i això, consideren que el de l'escola regentada pel mestre Pere Morey hauria de reduir la partida destinada a neteja del centre de 76,25 ptes. a només 40 ptes., per ser un local de recent construcció; també reduir la partida destinada a aigua de 19 ptes. a 6 ptes. degut al baix nombre de nins; i finalment, consideren que les 23 ptes. destinades a comprar una estufa s'haurien d'eliminar per no ser un objecte útil per a l'ensenyament i sí de comoditat per al professor. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 16/07/1909

MEMBRES ASSISTENTS: Antoni Amer (primer tinent de batle), Bernardí Font, Antoni París, Antoni Grau, Joan Estrany, Joan Ferrer.

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: no s'especifica.

RESUM DE L'ACTA: es comunica que es van fer exàmens als nins i les nines de les escoles públiques per part d'una comissió, que declarà el següent: l'escola de nins núm. 1, a càrrec de Pere Morey, amb molt pocs alumnes, deixa bastant a desitjar. De la de nins núm. 2, dirigida pel mestre Pere Cardona, la Junta va quedar bastant satisfeta del resultats dels exàmens. De l'escola de nines núm. 1 de la mestra interina Francesca Pallicer, hi ha un bon nombre d'alumnes de les quals, si bé alguna va bastant avançada, no és aquesta la sensació general de la resta d'alumnes. D'altra banda, la de nines núm. 2, a càrrec d'Antònia Mesquida, amb una gran assistència de nines, ha donat bons resultats en tots els aspectes. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 24/11/1909

MEMBRES ASSISTENTS: no s'especifiquen els noms al marge. Al final de l'acta signen: Joan (il·legible), Bernardí Font, Antoni Grau, Margarida Aguiló, Josep Balaguer, Joan Ferrer, Joan Estrany.

LLOC: Ajuntament

TIPUS DE SESSIÓ: no s'especifica.

RESUM DE L'ACTA: es reuneixen per aprovar els projectes de pressupost elaborats pels mestres corresponents a l'exercici 1910. S'envien a la Junta Provincial. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 21/05/1910

MEMBRES ASSISTENTS: Francesc Llabrés (batle i president d'aquesta Junta). No surten al marge la resta de membres. Al final de l'acta signen: Francesc Llabrés, Antoni Grau, Antoni Peris, Andreu Morey (inspector).

LLOC: no s'especifica.

TIPUS DE SESSIÓ: no s'especifica.

RESUM DE L'ACTA: compta amb l'assistència de l'inspector provincial Andreu Morey, el qual, després de la seva visita, informa dels resultats de les tres escoles, que segons ell han estat satisfactoris, manco els de l'escola de nins núm. 1, tancada per manca d'alumnes. Exhorta la Junta a difondre, a través d'un ban municipal, que l'escola de nins núm. 1 està oberta i que hi poden assistir els alumnes, i adverteix el mestre que tengui obert el local les hores reglamentàries. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 28/11/1910

MEMBRES ASSISTENTS: Francesc Llabrés (batle).

LLOC: Ajuntament

TIPUS DE SESSIÓ: no s'especifica.

RESUM DE L'ACTA: trasllat de l'escola de nins núm. 1, del carrer del Born al carrer de Can Dureta, i l'escola de nines núm. 1 passa al carrer del Born. S'acorda enviar comunicat a la Junta Provincial perquè ordeni ambdós trasllats. Es revisen i s'aproven els pressuposts per a 1911, i s'acorda enviar-los a la Junta Provincial. Només signa el batle Francesc Llabrés. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

ACTA DE 15/11/1911

MEMBRES ASSISTENTS: no apareixen els noms.

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: no s'especifica.

RESUM DE L'ACTA: presidida pel Senyor Batle Francesc Llabrés, s'estudien i aproven els pressuposts elaborats pels mestres i les mestres. S'enviaran a la Provincial. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió. No signa cap membre.

ACTA DE 20/05/1912

MEMBRES ASSISTENTS: Antoni Ramis Salas (batle i president de la Junta), Bernardí Font, Josep Balaguer, Joan Estrany, Francesc Llabrés, Josep Siquier.

LLOC: Ajuntament.

TIPUS DE SESSIÓ: no s'especifica.

RESUM DE L'ACTA: el president informa sobre l'expedient de permuta entre el mestre Antoni Gelabert Cano i el mestre de Sóller Antoni Ferrer Fanals. La Junta l'accepta i l'aprova per unanimitat. Sense altre tema a tractar, s'aixeca la sessió.

5. CONCLUSIONS

En una època en què no existien gaires mitjans d'enregistrament (de cap tipus) ni per suposat unes comunicacions com les actuals en el món educatiu, les actes de les juntes locals i provincials d'Instrucció Pública constitueixen un important llegat que ens apropa moltíssim al dia a dia de l'educació d'un municipi o d'una província.

Per tant, la lectura d'aquestes actes ens ajudarà d'alguna forma a apropar-nos a l'entorn educatiu d'Inca de finals del segle XIX i principis del XX. Serà molt interessant llegir els informes dels respectius inspectors sobre els centres educatius públics i privats, l'alumnat i el professorat, les opinions particulars dels membres de la Junta davant qualsevol informació relacionada amb els mestres i les mestres, i el seu tarannà per a cada escola, les estratègies polítiques dels membres de la Junta que formaven part dels diferents consistoris durant aquell temps (assistència o no a les reunions, canvis de membres...), els problemes dels diferents edificis escolars tant a nivell estructural com organitzatiu i, en definitiva, qualsevol aspecte que d'una altra forma podria haver passat desapercbut.

Per acabar, cal destacar que en aquesta comunicació no ens hem limitat a transcriure literalment cada acta perquè consideram que estan a l'abast de tothom a l'Arxiu Municipal d'Inca; el que hem fet és resumir, simplificar i a vegades fins i tot interpretar el sentit de cada un dels escrits que estaven en castellà, perquè els lectors en general no tenguin cap problema a comprendre també els aspectes més específics de l'administració educativa d'aquell temps.

EXHUMACIÓ DE LA FOSSA COMUNA DE LA GUERRA CIVIL AL CEMENTIRI D'INCA

**Nicolau Escanilla Artigas,¹ Francisca Cardona López,² Pablo Galera Pérez,³
Jaume Servera Bibiloni⁴, Almudena García Rubio⁵**

1. SOCIEDAD DE CIENCIAS ARANZADI. Doctor en Arqueologia Prehistòrica; UAB.
nescanilla@gmail.com
2. SOCIEDAD DE CIENCIAS ARANZADI. Màster en Antropologia Física i Forense, UGR.
3. SOCIEDAD DE CIENCIAS ARANZADI. Tècnic arqueòleg.
4. SOCIEDAD DE CIENCIAS ARANZADI. Màster en Arqueologia, UB.
5. SOCIEDAD DE CIENCIAS ARANZADI. Doctora en Antropologia Física, UAM.

Paraules clau: Inca, cementiri, Guerra Civil, repressió franquista, exhumacions.

Resum. *Al gener del 2021 es va dur a terme una exhumació de la Guerra Civil al Cementiri d'Inca on es buscava el cos de Joan Mut Jaume, un soldat de 19 anys afusellat per infracció del Ban del 10 d'octubre de 1936.*

L'excavació arqueològica duta a terme ens va permetre identificar dos individus que associem amb la repressió franquista, essent un d'ells possiblement Joan Mut Jaume.

En la present comunicació s'analitzaran aquestes evidències, així com la presència d'una possible segona víctima sense identificar, que va ser inhumada en el mateix espai.

Keywords: Inca, Cemetery, Civil War, Franco's Repression, Exhumation.

Abstract. *In January 2021 an exhumation of the Civil War was carried out in the cemetery of Inca, where the body of Joan Mut Jaume, a soldier of 19 years old shot for infraction of the Bando of October 10, 1936, was searched.*

The excavation allowed us to identify two individuals that we associate with Franco's repression, one of them possibly being Joan Mut Jaume

This paper will analyze this evidence, as well as the presence of a possible second unidentified victim who was buried in the same space.

1. INTRODUCCIÓ

Dins el marc de la repressió duta a terme després del pronunciament militar del 19-20 de juliol de 1936, entorn a 2.340 persones van ser assassinades (Garí, 2017) a l'illa de Mallorca, ja fos a partir d'execucions clandestines, normalment per membres de Falange, o en afusellaments després de judicis militars sumaríssims sense cap garantia legal.

El municipi d'Inca no va quedar exempt d'aquesta violència, tot i que la majoria de víctimes van ser traslladades a les presons de Can Mir, a la presó provincial, a ses Illetes, al castell de Bellver, al vaixell *Jaume I* i a diversos camps de concentració. A conseqüència d'aquests trasllats, la majoria van ser executats i enterrats a altres fosses de l'illa (Armengol & Armengol, 2005).

Així i tot es té constància de l'afusellament de quatre persones al Cementiri d'Inca, dins d'un recompte de fins a 22 morts violentes entre el juliol de 1936 i l'agost de 1939 d'inquers o de persones d'altres pobles al municipi.

Segons la fitxa del Mapa de fosses (Matas, 2011), els quatre afusellats al Cementiri d'Inca i enterrats al mateix Cementiri són: Gabriel Buades Pons, Jordi Sampol Riera, Llorenç Beltrán Salvà i Joan Mut Jaume, als quals s'hauria d'afegir Miquel Maimó Corró, barber de 30 anys, afusellat el 8 de maig de 1937 després d'un consell de guerra.¹ Els quatre primers apareixen en el quadern de notes de l'enterrador del Cementiri Pedro Gual, recuperat per part de G. Pieras (2018), mentre que del darrer desconeixem el seu lloc d'enterrament. Dels que coneixem el lloc d'enterrament gràcies a les notes del fosser, tan sols Joan Mut Jaume apareix enterrat a la zona de la fossa comuna del Cementiri, i així queda reflectit a la Causa judicial 1039, en què es descriu l'emplaçament exacte de la inhumació.

Figura 1. Imatge de satèl·lit del 2018 del Cementiri d'Inca amb la zona enjardinada al centre de la imatge (font: IDEIB).

¹ <https://arrelsdemocraticues.org/mallorca/>

Així doncs, l'objectiu de la intervenció arqueològica duta a terme per Aranzadi, dins el III Pla de Fosses de la Conselleria de Transició Energètica, Sectors Productius i Memòria Democràtica del Govern balear, tenia com a principal objectiu la localització i identificació de Joan Mut Jaume, i alhora verificar la presència d'altres possibles víctimes no documentades de la repressió franquista, que haguessin pogut ser enterrades a la fossa comuna del Cementiri (figura 1). Per això ens era imprescindible conèixer tota la informació relativa al seu afusellament i enterrament, aspectes aquests que ens permeten aprofundir i visibilitzar la repressió franquista a l'illa de Mallorca en els primers mesos del cop d'estat militar que donaria pas, un cop acabada la Guerra Civil, al règim de caire feixista del general Franco.

2. JOAN MUT JAUME I LA CAUSA 1049/36²

La mort de Joan Mut Jaume queda registrada al Judici sumaríssim 1049/36 de la Comandància Militar d'Inca. Els documents inclosos en aquesta causa ens permeten aproximar-nos als dies previs al seu afusellament, però també ens revelen informació imprescindible i molt valuosa per a la seva identificació, com els trets físics, l'estatura o la seva edat en el moment de la mort. A més, s'hi inclouen altres informacions que ens permeten comprendre millor el context personal que podrien haver influït que cometés la falta per la qual va ser processat.

Joan Mut Jaume era un jove de 19 anys, que al novembre de 1936 feia un any que s'havia allistat com a voluntari per un període de dos anys com a artiller del Grup Mixt núm. 1 del Quarter de l'Agrupació d'Artilleria de la 7a columna, d'Inca. La seva fitxa militar ens diu que en el moment del seu ingrés a l'Exèrcit era solter, feia 1,648 metres i 56 kg, i de professió era manobre. Quant als seus trets físics, no hi ha res que cridi l'atenció. Dins d'aquesta fitxa militar hi ha una apartat en el qual s'indica una bona disposició, conducta, higiene, així com que sabia llegir i escriure.

L'únic relat dels fets que tenim són els que surten exposats a la pròpia causa amb les reserves amb les quals s'han d'analitzar aquests judicis militars, que guarden l'aparença formal, però en què les garanties processals en són completament absents (Rodrigo, 2008; Gil Vico, 2010). Tot i la manca de qualsevol garantia d'imparcialitat, donarem com a veraç la informació que hi surt exposada, subratllant, quan sigui necessari, algunes incongruències observades.

2 Causa consultada gràcies al projecte "Totes les Causes" de l'Associació Memòria de Mallorca. Aquesta associació, a l'any 2010 i gràcies a una subvenció concedida pel Ministeri de Presidència, va fotografiar, digitalitzar i catalogar les causes judicials franquistes de l'arxiu del Jutjat Togat Militar Territorial núm. 33 de Balears. Es tracta de 2.761 causes judicials franquistes obertes des del juliol de 1936 fins a l'abril de 1939 a les Illes Balears, amb 4.653 persones encausades. L'arxiu va ser cedit per l'Associació Memòria de Mallorca al Govern balear per a la seva gestió al novembre de 2020 (<http://www.caib.es/govern/sac/fitxa.do?codi=4449696&coduo=3828701&lang=es>).

Després d'un primer any sense que hi hagi constància de cap falta per mal comportament, poques setmanes abans dels fets que aquí es relaten, Joan Mut va ser arrestat a quinze dies de calabós per queixar-se del ranxo que servien a la cantina. Aquest arrest és important perquè posa uns antecedents de mals comportaments que seran utilitzats en el judici. Però encara són més importants per entendre les seves paraules del dia 29 d'octubre de 1936. El 28 d'octubre, a les nou del capvespre, estava jugant amb un company i va tirar el seu llit al terra. No obstant això, no hi va haver conflicte entre ambdós soldats. El sergent, en sentir el renou, va entrar on eren, el va reprovar i li va imposar un arrest de tres torns sense gaudir de permisos. Ja de matinada, després del toc de campana i mentre es vestia, va exclamar en veu alta: "Estoy cansado de que me arresten y cuando ganen los míos, que será muy pronto, me hartaré de dar cuchilladas a todo el mundo y ascenderé a general". Més o menys, les mateixes paraules es repeteixen en tots els testimonis, menys en el seu veí de llit, que diu no escoltar res degut, segons el propi testimoni, al fet de portar molt poc temps a la unitat i no haver-hi confiança.

En la primera declaració que feu Joan Mut davant el tribunal, l'expressió canvia a "cuando ganen los míos, ascenderé a general", frase de la qual, en un segon moment de la declaració i en ser interrogat pel tribunal, se'n desdiu i accepta la declaració que relaten els testimonis. Quan aquestes paraules arriben al sergent, tot d'una l'arresten, i comença el procediment pel qual seria acusat de delictes de traïció consumat al Ban del 10 d'octubre (només havien passat tres setmanes) i finalment executat. Entre el seu arrest a les 15 hores del dia 29 d'octubre i la seva execució el 5 de novembre a les 6:30 del matí passen vuit dies (figura 2).

La seva defensa, en l'al·legat final del judici, reflecteix molt bé la situació, d'altra banda totalment inútil davant una sentència ja dictada:

"Por lo cual, ruego al consejo que juzgue a un hombre no malo, por sus antecedentes y que ha pronunciado solamente una frase de sabor delictivo, pero sin malicia, puramente de broma, que su incultura e inconsciencia le pusieron en los labios a modo que le hubieren podido sugerir otra ya que en el fondo no habrá en él más intención que protestar del castigo que le había sido impuesto".

La sentència per delictes de traïció queda fixada el 4 de novembre i es dicta l'execució per al dia següent a les 6:30 hores; una execució pública de la qual tota la bateria a la qual pertanyia en són obligats testimonis. Amb aquesta

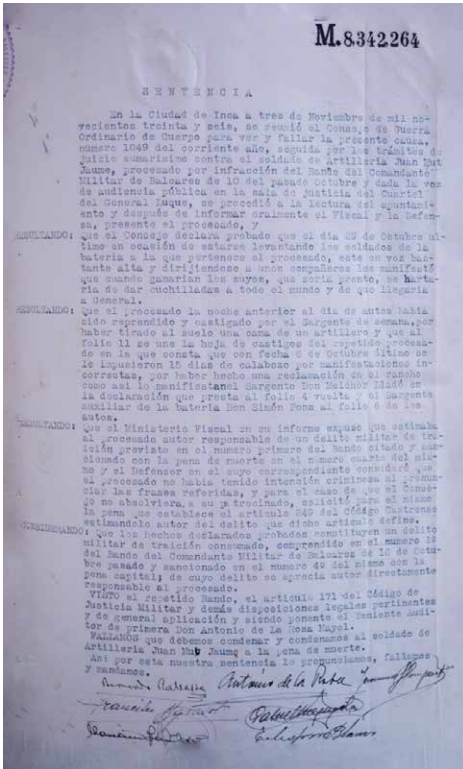

Figura 2. Sentència de condemna a mort de Joan Mut Jaume (Causa 1049/36, Arxiu de Memòria de Mallorca).

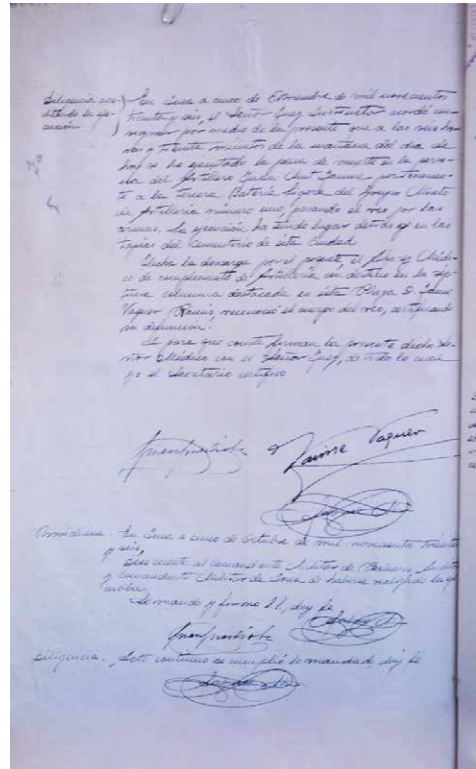

Figura 3. Diligència que acredita l'execució de Joan Mut Jaume a la tàpia de darrere del Cementiri (Causa 1049/36, Arxiu de Memòria de Mallorca).

darrera decisió queda clar que la sentència a Joan Mut era un avís a tots els soldats sobre quin era el preu de la deslleialtat.

Al final de la Causa trobem els documents que certifiquen que el pres és passat per les armes i executat el 5 de novembre, a les 6:30 hores del matí, darrere la tàpia del Cementiri, tot i que en cap de les diferents diligències trameses de l'execució es menciona l'afusellament, que com veurem pot tenir la seva rellevància per a la interpretació dels resultats de l'exhumació.

Finalment, és en una d'aquestes diligències finals on s'especifica la ubicació exacta de la seva sepultura dins la fossa comuna, una informació imprescindible per poder trobar el cos:

“En Inca a cinco de Noviembre de mil novecientos treinta y seis, el Señor Juez Instructor, acompañado de (...) el Se cretario, hizo trasladar al Cementerio de la ciudad de Inca, el cadaver del Artillero, Juan

Mut Jaume, dándole sepultura del mismo en la segunda parcela de la fosa común que hay entrando en la izquierda del referido cementerio y distanciado a dos metros del tercer pasillo y a unos seis metros del pasillo lateral de la parte izquierda en el sentido de profundidad, y a ocho metros de igual sentido del pasillo Central, procediendo a su (...) enterramiento con las prendas que llevaba para (...).

Y para que conste se extiende la presente que firma el Señor Juez conmigo el Secretario, de que certifico.” (figura 3)

3. LA LOCALITZACIÓ DE LA FOSSA COMUNA A PARTIR DELS REGISTRES HISTÒRICS

Tot i que, com acabem de comprovar, a la Causa s'indica de forma exacta el lloc d'enterrament del cadàver (figura 4), el major problema a l'hora de plantejar l'exhumació era la pèrdua d'algunes de les referències utilitzades a l'any 36. En el cas que ens ocupa, per ser una intervenció tan puntual, havíem d'assegurar al màxim les referències de cara a tenir èxit en la localització del cos. La principal dificultat en aquest cas esdevenia determinar quines parcel·les del jardí actual es corresponien amb la fossa comuna en ús l'any 1936. La localització de la fossa comuna no està representada en cap pla antic, malgrat que la tradició oral refereix que es troba a l'esquerra del camí central (entenent que es parteix des de l'accés al Cementiri), a partir del segon vial.

Més específicament les diverses fonts assenyalen que la zona triada per enterrar les víctimes de la repressió franquista, així com possiblement les persones mortes en el període de 1917-1918, era la segona parcel·la a l'esquerra del camí central. En la segona parcel·la, la Causa judicial indica concretament a 2 metres del tercer vial, a 6 del passadís lateral i a 8 del passadís central.

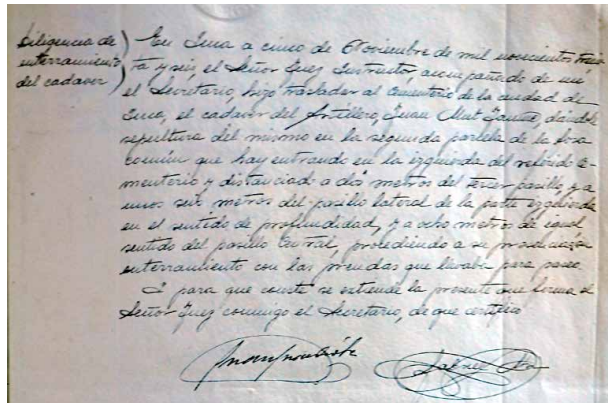

Figura 4. Diligència d'enterrament del cadàver de Joan Mut Jaume (Causa 1049/36, Arxiu de Memòria de Mallorca).

L'únic punt problemàtic podria ser determinar quina és la segona parcel·la, i específicament el tercer vial. El dubte consistiria a identificar el primer passadís respecte a l'eix transversal del Cementiri, pel fet que es desconeix si el pas que hi ha entre els edificis de l'entrada i la primera zona enjardinada comptabilitzava com a passadís i, en conseqüència, si la parcel·la on trobem el panteó militar comptabilitza com a primera parcel·la de la fossa comuna.

En el Mapa de fosses es va interpretar que la parcel·la on trobem el panteó militar no comptabilitza com a fossa comuna i s'assenyala com a localització possible la parcel·la final, annexa a la capella (Matas Morell, 2011), reinterpretant també el tercer vial.

Per la seva banda, en el plànol en què es projecta l'obra de reforma del Cementiri de 1860 (figura 5), es presentaven tres parcel·les a l'esquerra i tres a la dreta d'aquest camí, amb la parcel·la central lleugerament més llarga que en els extrems. En aquest pla la ubicació de la segona parcel·la i el tercer vial quedaria ben identificada, tenint en compte que tant els passadissos laterals com dels extrems comptabilitzen

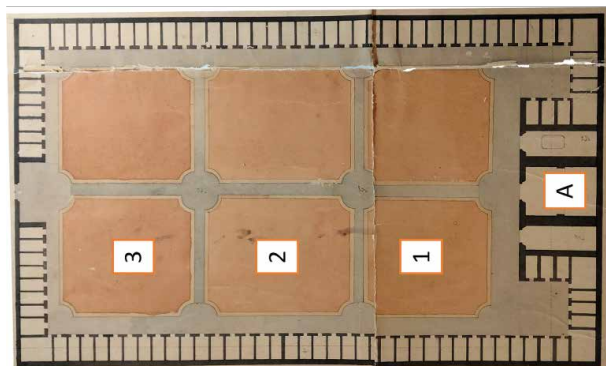

Figura 5. Plànol de reforma del Cementiri d'Inca que data de 1860 (imatge cedida per Miquel Pieras).

ven com a vials. Encara que la construcció del Cementiri, efectuada en diverses fases entre 1861 i 1867, difereix en diversos punts del projectat en el pla, com en l'amplària de l'edificació de l'entrada i les dimensions de les parcel·les de terra, quant a les numeracions de les parcel·les, no s'haurien d'haver vist afectades, ja que aquestes es mantenen.

La imatge aèria del Cementiri més antiga es correspon al vol americà de 1956. Sobre aquest hem representat la distribució de passadissos utilitzant com a fons l'ortofoto PNOA del 2018. La distribució de línies blanques encaixa perfectament entre totes dues fotografies, per la qual cosa la distribució de passadissos i parcel·les en els anys 50 era idèntica a l'actual (figura 6).

També és visualment aclaridor el Pla de 1979, que actualment serveix de referència per a la numeració de les tombes en el propi Cementiri d'Inca (figura 7). En aquest cas veiem com els passadissos laterals presenten criptes amb deixants rectangulars amb coberta piramidal, i són les més antigues a erigir-se, juntament amb les làpides dels passadissos transversals i del camí central. Així, la delimitació dels passadissos en tots els moments posteriors vindria determinada per

Figura 6. Delimitació de passadissos (verd) i zona de l'entrada (blau) en la superposició entre la foto del vol americà de 1956 i l'ortofotografia de 2018 (font: IDEIB).

Figura 7. Plànol del Cementiri de 1979 amb la distribució de les tombes i la delimitació de parcel·les, amb ombreig en la parcel·la 2 a l'esquerra del passadís central. Dins d'aquesta parcel·la s'indica la possible ubicació de l'enterrament de Joan Mut segons la Causa judicial (font: Cementiri d'Inca).

l'existència de tombes en les zones de pas o vials, i seguint aquesta lògica la delimitació de la segona parcel·la i el tercer passadís sembla clara. Per tant, la ubicació més probable de la fossa de Joan Mut seria a la parcel·la central.

4. L'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA

A partir de les diferents dades recopilades, es va plantejar l'excavació d'una cala de 6 metres de llargària per 2,6 m d'amplada, amb orientació paral·lela al tercer vial del Cementiri i 2 metres d'aquest. Aquest sondeig es va ampliar posteriorment 0,5 m cap al vial en la seva part central, orientat al sud, tot assolint una amplària de 3,15 m. Per a la ubicació del sondeig es van prendre en consideració les distàncies descrites a la diligència d'enterrament (figura 4), per la qual cosa el punt central del seu eix longitudinal quedava a 8 metres del passadís central i a 6 del passadís lateral esquerre, sempre mirant des de l'entrada del Cementiri.

Davant la possibilitat que els resultats de l'excavació a la parcel·la central fossin negatius, es va projectar un segon sondeig a la tercera parcel·la, al lloc indicat al Mapa de fosses, de les mateixes dimensions i considerant igualment la resta de referències de la diligència d'enterrament recollida a la Causa. Aquest segon sondeig també es va acabar excavant amb la finalitat de descartar el possible ús de la parcel·la com a fossa comuna durant la Guerra Civil.

Figura 8. Localització dels dos sondejors al Cementiri d'Inca.

4.1. El sondeig 1

L'excavació del sondeig 1 va permetre documentar fins a 16 fosses d'enterrament (figura 9), amb un mínim de quatre fases diferents d'inhumacions (taula 1). Les inhumacions es troben superposades i a vegades retallen parts esquelètiques d'enterraments anteriors amb pèrdua parcial d'aquests. Tot això ens indica que la parcel·la va ser utilitzada durant un llarg període de temps i de forma intensiva. A cada fossa d'enterrament, se li va donar una numeració estratigràfica (UE) de retall, una segona per la terra que la reompleia i que engloba també els materials dispersos que es recuperaven, com claus de taüt, medalles o ossos erràtics, i una tercera que identifica l'esquelet en posició primària, així com els materials associats a ell i que no es troben desplaçats de la seva posició original. La numeració de cada UE segueix un ordre lògic en el qual el primer número fa referència al sondeig; els dos següents, al número de fossa dins d'aquest sondeig; i el darrer número, al tipus de UE, essent el 0 per al retall, l'1 per al reble i el 2 per a l'individu i els objectes associats. Així, per exemple, la UE1132 faria referència al sondeig 1, la fossa 13 i a l'esquelet i els objectes originals d'aquesta fossa. El mateix sistema va ser utilitzat en el sondeig 2.

La cota superior de la parcel·la es troba a 115,01 m.s.n.m. de mitjana, amb una oscil·lació en els diferents angles del sondeig de +- 4 cm. A una profunditat de 60 cm trobem les primeres restes articulades (UE1112), de les quals només tenim les dues tíbies i els peronés, ja que l'ampliació del sondeig 1

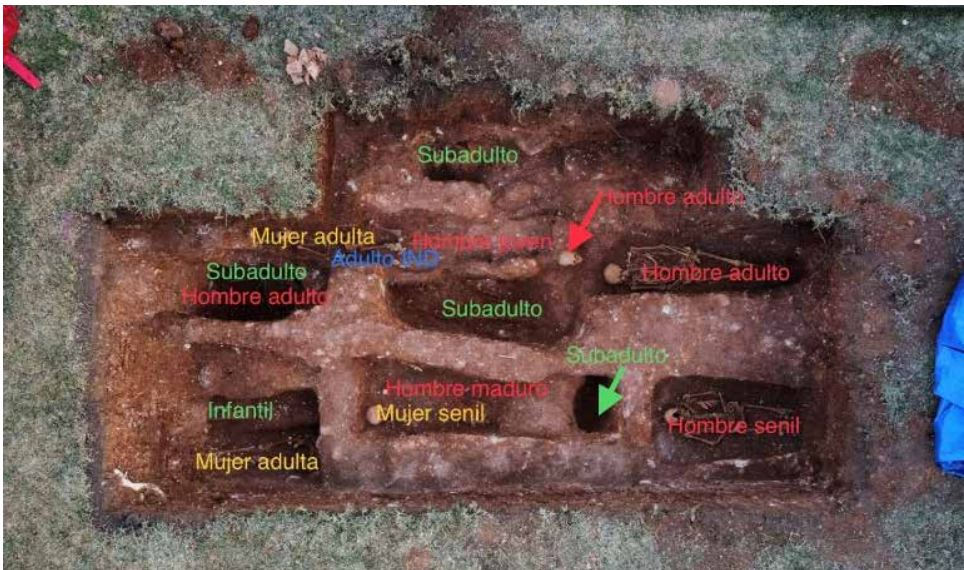

Figura 9. Vista del sondeig 1 amb identificació antropològica de les fosses documentades.

Fossa	UE-Retail	UE-Sediment	UE-Individu	ID antropològica
F1	UE1010	UE1011	UE1012	Home jove
F2	UE1020	UE1021	UE1022	Home madur
F3	UE1030	UE1031	UE1032	Dona adulta
F4	UE1040	UE1041	UE1042	Dona senil
F5	UE1050	UE1051	UE1052	Home adult
F6	UE1060	UE1061	UE1062	Home senil
F7	UE1070	UE1071	UE1072	Infantil
F8	UE1080	UE1081	UE1082	Home adult
F9	UE1090	UE1091	UE1092	Dona adulta
F10	UE1100	UE1101	UE1102	Subadult
F11	UE1110	UE1111	UE1112	Adult IND
F12	UE1120	UE1121	UE1122	Subadult
F13	UE1130	UE1131	UE1132	Home adult
F14	UE1140	UE1141	UE1142	Adult IND
F15 (ampliació)	UE1150	UE1151	UE1152	Subadult
F16 (cala sota F4)	UE1160	UE1161	UE1162	Subadult

Taula 1. Numeració de fosses i unitats estratigràfiques del sondeig 1.

cap al sud es va fer en part per comprovar la continuació d'aquest esquelet i va resultar negativa. Els peus de UE1112 apareixen tallats per la fossa 10 (UE1100) i per sota apareix un crani (UE1132) en posició primària ja que conserva les vèrtebres cervicals però tallat en la resta del cos quan es fer la fossa 5 (UE1050). Així en aquest petit sector del sud-oest del sondeig 1, trobem una seqüència de tres fases en la qual la fossa 5 i la fossa 10 són les més recents, abans s'havia enterrat l'individu del que només conservem el crani, i abans s'havia enterrat l'individu del que només es conserven les cames.

Aquesta seqüència de fosses de diferents fases es va repetint per tot el sondeig, amb alguns enterraments ordinaris a cotes bastant profundes.

No obstant això, són dos els retalls que reclamen la nostra atenció: el de la fossa 1 (UE1010), que aprofita parcialment el retall de la fossa 3 (UE1030), i el de la fossa 2 (UE1020), que aprofita totalment el retall de la fossa 4 (UE1040). Ambdós van ser els últims enterraments realitzats a la zona sondejada i, per tant, no estan alterats per cap enterrament posterior.

La fossa 1 (UE1010), com hem dit, aprofita parcialment el retall de la fossa 3, i els ossos de l'individu 1012 es recolzen directament damunt dels ossos de la 1032, en comptes de buidar la fossa prèvia i retirar els ossos afectats, que és la dinàmica cementirial habitual present a la resta d'enterraments. Alhora, la mà dreta de l'esquelet de la fossa 1, i per tant el propi retall de la fossa, retalla la fossa

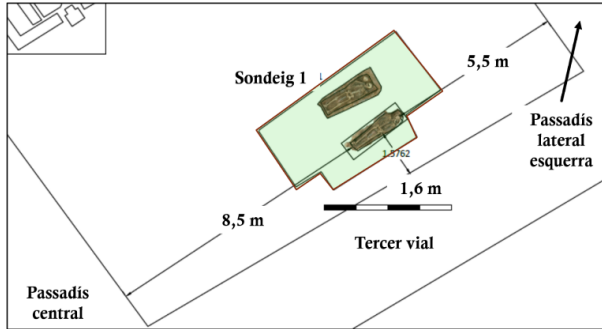

Figura 10. Localització de les fosses 1 i 2 dins el sondeig 1, i en relació amb les referències mencionades a la diligència d'enterrament de la Causa judicial.

La fossa 1 es troba just a la localització assenyalada a la Causa judicial contra Joan Mut i a una profunditat d'entre 85 i 90 cm en relació amb el nivell de pas actual (figura 10).

L'excavació, entre el 18 i 19 de gener, del cos enterrat a F1 ens permet identificar un individu masculí jove (de menys de 20 anys, segons la fusió de la clavícula). El seu crani se superposa directament sobre la pelvis de l'individu de la fossa 3. La seva posició anatòmica no concorda amb l'ortodòxia dels enterraments que segueixen el ritus catòlics i en què les mans es col·loquen o bé sobre el tòrax o bé damunt la pelvis, però sempre en posició simètrica. En aquest cas trobem la mà esquerra damunt la pelvis i la dreta estirada al lateral, lleugerament alçada.

Figura 11. Vista del cos de la fossa 1 (UE1012) una vegada acabada l'excavació.

5, que com hem vist era la més recent de la seqüència descrita al paràgraf anterior. Pel que fa a dinàmica sedimentària, no queda clar que F3 se superposi també a F5, motiu pel qual no podem descartar que F3 i F5 siguin contemporànies. En tot cas la fossa 1 és posterior a elles.

En el retall de la fossa, a més, no es van trobar els claus habituals dels enterraments amb taüt, que de ser-hi no permetrien la posició en què es troba el braç dret. Per tant, el cos es va dipositar directament sobre el retall de la fossa i en contacte amb els ossos de la fossa 3 (figura 11).

Entre les diferents pertinences i restes de vestimenta documentades, trobem una quantitat i variabilitat significativament diferents a la resta d'enterraments del sondeig, a excepció de l'individu de la fossa 2 (UE1022).

L'individu de la fossa 1 va ser enterrat amb roba, de la qual es conserva una cremallera d'un jersei, diverses sivelles, entre elles les d'una guerrera militar, entre les costelles i ambdós braços a l'alçada dels colzes. Junt amb la sivella esquerra es va trobar un llapis, i entre les costelles del costat dret tenia la roda d'un encenedor, sense trobar la resta d'aquest.

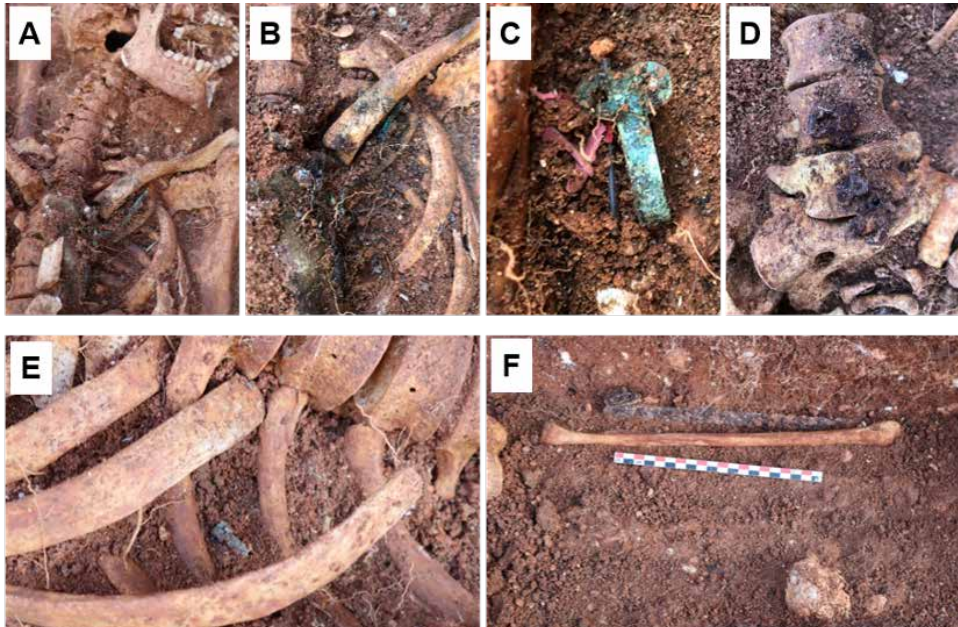

Figura 12. Elements relacionats amb la vestimenta i objectes de l'individu UE1012. A-B: cremallera associada a la part superior del tòrax, possiblement d'un jersei amb mitja cremallera; C: sivella d'una guerrera militar amb una mina de llapis al seu costat; D: elements de subjecció en ferro amb tela adherida d'un cinturó; E: rosca d'un encenedor que possiblement portaria a una butxaca al pit dret; F: elements metàl·lics d'unes polaines.

A la zona central de la zona pèlvica es van trobar elements de subjecció metàl·lics, amb restes de teixit mineralitzat d'un cinturó. A la mateixa posició, però lleugerament desplaçat al costat dret, es va trobar un botó blanc de baquelita, segurament pertanyent a uns calçons interiors (figura 12). Els elements més destacats, emperò, es troben a la zona inferior del cos. A l'alçada de les tíbies, a 10 cm de l'extrem proximal i fins al seu extrem distal trobem dues tiges de ferro que, juntament amb una sivella i una randella a cada extrem superior i inferior (les sivelles inferiors es van trobar sota els metatarsians dels peus), formen part d'un sistema de subjecció de polaines de tipus militar comunament utilitzat a la Guerra Civil³ (figura 13).

3 Actualment es poden adquirir polaines d'aquest tipus a pàgines de col·leccionisme militar.

Figura 13. Imatge dels diferents elements metàl·lics de les polaines de l'individu UE1012.

causen la mort i a la descripció física de l'individu per a la seva identificació. L'absència de marques d'autòpsia a l'individu de la fossa 1, amb els elements extraordinaris descrits, i tot i no tenir fractures perimortem, seria un element més per vincular-lo amb una execució com la que va sofrir Joan Mut.

Els diferents elements descrits fins ara (edat, sexe, posició no ordinària i vestimenta de tipus militar, absència d'autòpsia), juntament amb la localització de la sepultura exactament al punt assenyalat a la Causa judicial, són sòlids arguments a favor de la identificació d'aquest individu amb Joan Mut Jaume. A més, tenim un altre element que indica que possiblement es tracti d'ell, els registres del fosser. En el quadern del fosser per als anys 36-39, a part de Joan Mut, només trobem un altre individu jove masculí enterrat a la fossa comuna, i no està marcat com a mort violenta; la majoria d'individus enterrats en aquesta zona són o bé nounats i infantils de pocs mesos d'edat o persones senils. El fet que no trobem cap altre militar o persona jove masculina i amb causa de mort violenta enterrada a la fossa comuna restringeix encara més les possibilitats que pugui ser una altra persona.

Igualment és remarcable l'absència d'autòpsia a l'individu. Normalment, en el cas de Mallorca, on l'equip d'Aranzadi porta exhumant des de 2016, totes les morts violentes o suïcidis que poden justificar un enterrament en posició no cementiral, sense taüt i amb la roba de carrer, presenten autòpsia, ja que era obligada per llei. En el cas de Mallorca, l'autòpsia es practica normalment als assassinats per la repressió franquista de forma aïllada, habitualment per falangistes i en els primers mesos de la repressió. En alguns casos de cadàvers amb impacte de projectils, no sempre es practica l'obertura del crani i la caixa toràcica, i l'autòpsia es limita a documentar els impactes de projectil que

L'estudi antropològic de l'individu de la fossa 1 ens aporta algunes dades addicionals. A part de les epífisis medials de les clavícules sense fusionar, cosa que indica una edat de la mort igual o anterior als 21 anys (Webb & Suchey 1985, Cardoso 2008), altres indicadors com els anells vertebrals dorsals i la sínfisi púbica ens ajusten l'edat a major de 18,5 anys. La longitud del fèmur ens serveix per fer l'estimació d'alçada mitjançant les equacions de regressió de Mendonça (163,8 cm) i les fórmules de Trotter i Glesser (166,1 cm) (taula 2).

Quant a patologies, l'estudi antropològic revela que tenia una bona salut bucal, amb els queixals del seny que estaven erupcionant, algunes petites càries en els molars inferiors i hiperostosi poròtica, un indicador de carències alimentàries de tipus anèmic. Finalment, es va observar la presència d'una possible fractura antemortem en una de les falanges proximals del peu, que presentava engrossiment a la diàfisi, periostitis i una angulació en el terç distal.

En síntesi, els diferents indicadors antropològics reforcen la hipòtesi de la identificació d'aquest individu amb Joan Mut.

SEXE	EDAT			ESTATURA (en cm)	
	Clavícula	Vèrtebres	Sínf. púbica	Mendonça	Trotter
Masculí	≤ 21	15-27	18.5 (15-23)	163.8±6.9	166.1±3.9

Taula 2. Resum de les estimacions d'edat, sexe i alçada.

L'únic element que contradiu la hipòtesi de la identificació de l'individu de la fossa 1 amb Joan Mut és el fet que a la fossa no es trobessin projectils i que l'esquelet no presentés fractures relacionades amb el moment de la mort, conegudes com fractures perimortem. És una contradicció important en tant que els documents de la Causa judicial expliciten que fou passat per les armes el dia 5 de novembre a les 6:30 hores del matí. L'única via per relacionar amb seguretat que el cos trobat a la fossa 1 amb Joan Mut seria l'anàlisi genètica, que, tot i estar treballant en la recerca de mostres adequades, és una via que de moment resta tancada davant l'absència de familiars compatibles.

A 80 cm al nord-oest de la fossa 1 trobem la fossa 2 (UUEEs 1020, 1021 i 1022), que repeteix de forma pràcticament idèntica el patró d'inhumació vist a la fossa 1.

Quant a la inhumació d'aquest individu, reaprofitava la fossa F4, i la posició del cos no és l'acostumada d'un enterrament ordinari cementiri. Tot i que està en supí, els braços estan als laterals del cos, lleugerament recolzats a la paret de la fossa i a una cota superior a la resta del cos. Un dels peus està lateralitzat i l'altre, en posició recta (figura 14). Tant per la posició de l'individu com per l'absència de claus es descarta l'ús de taüt.

Figura 14. Imatge de l'individu de la fossa 2, directament superposat a l'individu de la fossa 4.

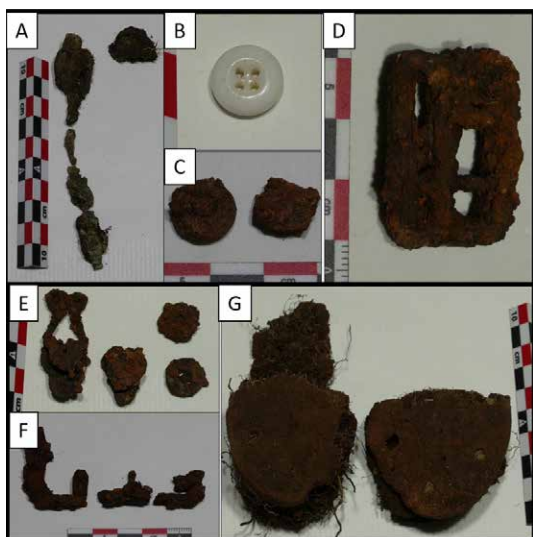

Figura 15. Objectes associats a l'individu de la fossa 2 referenciats al text.

Per sota d'F2 apareix un individu d'edat avançada a la fossa 4 (UE1042). La fossa 2 reaprofitava completament el tall de la fossa anterior, i la persona és dipositada directament damunt els seus ossos, sense alterar-los. La dinàmica estratigràfica sembla indicar que en el moment de dipositar l'individu de la fossa 2 encara es conservaria parcialment el taüt de la fossa 2. En cedir aquest, el cos va baixar de cota respecte als braços, situats als laterals i no afectats pel desplaçament. Es tracta d'un individu masculí d'entre 40 i 65 anys, al qual van practicar autòpsia a la caixa toràcica i parcialment al crani, de la qual cosa es dedueix que va patir una mort violenta.

Entre els materials associats a aquest individu i que es conservaven en la seva posició original trobem una cremallera entre les vèrtebres cervicals i la cintura escapular (figura 15A), un botó blanc (figura 15B) i dos botons metàl·lics sobre les vèrtebres toràciques altes (figura 15C), una sivella metàl·lica a les vèrtebres

lumbar (figura 15F) i una segona davall el sacre (figura 15D), una traveta i un botó metàl·lic a la zona pèlvica (figura 15E) i restes de les sabates (figura 15G).

L'estudi antropològic ens dona un perfil biològic d'un individu masculí, d'aproximadament entre 45 i 65 anys, i d'entre 1,624 i 1,65 metres d'alçada (taula 3).

SEXE	EDAT		ALÇADA (en cm)	
Visual	Sínf. púbica	Superfície	Mendonça	Trotter
Masculí	61.2 (34-86)	66 (39-91)	162.4±6.9	164.9±3.9

Taula 3. Resum de les estimacions de sexe, edat i alçada de l'individu de la fossa 2.

A nivell patològic, presenta una dentadura molt malmesa, amb fins a nou pèrdues de dents en vida, fístules i abscessos periapicals, i dues càries que afecten la cavitat polpar.

El seu esquelet no presenta un millor estat, amb símptomes degeneratius articulars molt marcats, alguns d'ells relacionats amb esforços físics intensos i vinculats amb activitats de càrrega. Finalment, l'esquelet presentava signes d'autòpsia en el crani i les costelles. En el crani, tot i presentar un tall complert que creua el frontal, i marques de tall en el parietals, no es va completar el procés d'obertura de la cavitat cranial (figura 16). En canvi, sí trobem talls complets a les costelles d'ambdós costats, amb algunes marques de tall associades.

Degut a les diferents evidències arqueològiques tals com la posició del cos, el reaprofitament d'una fossa anterior, els elements de vestimenta, l'autòpsia no completada i la proximitat a l'individu de la fossa 1-UE1012, no descartem que l'individu de la fossa 2 pugui tenir alguna relació amb fets ocorreguts durant la repressió de 1936-37 a Inca. Revisant els registres del fosser també es podria correspondre a Bartolomé Pons Morro, un home que es va penjar a finals de l'any 1936, enterrat a la fossa comuna, i que segons el registre del fosser tenia 74 anys, però segons el registre de l'Arxiu Municipal en tenia 66 i, per tant, seria compatible amb les observacions antropològiques. Ara per ara, aquesta seria la identificació més probable per a l'individu de la fossa 4, i la causa de la mort per suïcidi explicaria tant l'autòpsia, la posició no cementarial del cos i el fet que fos enterrat amb la seva roba i pertinences.⁴

Les 14 inhumacions restants del sondeig 1 repteixen la seqüència d'enterraments cementarials ordinaris, molts d'ells incomplets, degut a una densa ocupació de l'espai. La representació de sexes i edats és bastant completa, però sense que aparegui cap més individu compatible amb la víctima cercada.

Figura 16. Imatge del crani de l'individu de la fossa 2, UE1022. S'observa clarament el tall de l'autòpsia al frontal.

⁴ Volem agrair la inestimable ajuda de Teo Viera Ballestero amb la cerca als arxius municipals d'Inca dels registres que han permès establir una possible identitat per a l'individu de la fossa 2.

4.2. El sondeig 2

En aquest sondeig es va documentar una menor intensitat dels esdeveniments funeraris, amb un sol nivell d'enterraments molt antic, possiblement de mitjan s. XIX, d'acord amb l'estat de conservació de la fusta dels taüts. Aquest nivell no s'ha vist afectat per moviments de terra posteriors, ni enterraments, ni infraestructures vinculades al Cementiri, per la qual cosa sembla poc probable que aquesta segona zona pogués ser utilitzada per a l'enterrament de Joan Mut a la primera meitat del s. XX.

Durant l'excavació es van identificar 9 retalls de fossa, tots ells d'entre 80 i 90 cm de profunditat, sense superposició entre enterraments i amb diverses fosses retallades per encabir-hi un adult, però ocupades després per un nadó o individu infantil, per el que gran part de l'espai de la fossa quedava lliure (figura 17). Aquestes pràctiques acostumen a esdevenir-se en moments d'epidèmies, i també s'han pogut documentar al Cementiri de Son Coletes, a Manacor, per l'epidèmia de pesta de 1820. Són casos en què es preveu un gran nombre d'enterraments i es retallen les fosses amb antelació a la defunció. Aquests individus infantils o nounats són enterrats amb posterioritat, sense que es pugui assegurar un vincle amb el moment de retall de les fosses.

L'excavació en aquest sector, iniciada en vista de l'absència de projectils i traumes perimortem de l'individu de la fossa 1 del sondeig 1, no va permetre identificar cap inhumació susceptible de relacionar-se amb Joan Mut o amb altres víctimes de la Guerra Civil (taula 4). Sembla que, després de la fase que podria relacionar-se amb l'epidèmia de pesta del s. XIX, el seu ús com a fossa comuna va ser abandonat.

A la zona més propera al perfil sud, entre 1 i 2 metres del passadís transversal susceptible de ser el passadís 3 de la Causa judicial, trobem un enterrament masculí adult. Aquest és l'únic enterrament d'un individu masculí documentat al sondeig 2, i no encaixa amb l'edat de 19 anys de la persona buscada, ni presenta cap altre element de registre que permeti suposar que es tracta d'un enterrament no cementiri.

Tot i que també trobem dos adults indeterminats al lateral enterrats en posició ordinària, també es descarta arqueològicament i antropològicament la possibilitat de ser enterraments vinculats amb la repressió franquista. La resta d'enterraments localitzats al sondeig es tracta d'individus femenins i infantils. A diferència del sondeig 1, en el qual veiem un aprofitament total i a diferents nivells de l'espai disponible, en el sondeig 2 l'espai central es troba

desocupat, la qual cosa suposa un element més que reafirma l'ús poc intens d'aquesta parcel·la. Per tal de comprovar aquest espai central es va realitzar una cala que va assolir els nivells inferiors d'enterrament documentats a la resta del sondeig.

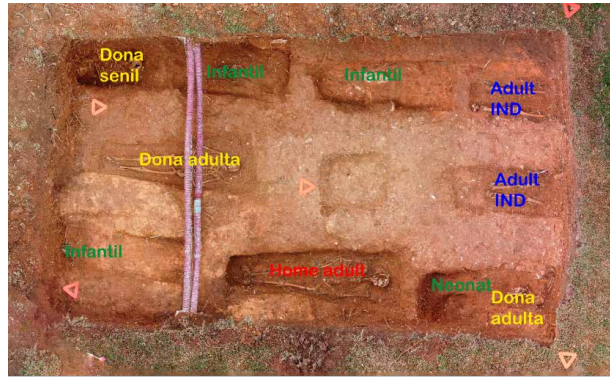

Figura 11. Vista del cos de la fossa 1 (UE1012) una vegada acabada l'excavació.

Fossa	UE-Retail	UE-Sediment	UE-Individu	ID antropològica
F1	UE2010	UE2011	UE2012	Adult IND
F2	UE2020	UE2021	UE2022	Adult IND
F3	UE2030	UE2031	UE2032	Dona adulta + nounat
F4	UE2040	UE2041	UE2042	Home adult
F5	UE2050	UE2051	UE2052	Infantil
F6	UE2060	UE2061	UE2062	Infantil
F7	UE2070	UE2071	UE2072	Dona adulta
F8	UE2080	UE2081	UE2082	Infantil
F9	UE2090	UE2091	UE2092	Dona senil

Taula 4. Identificació de fosses, unitats estratigràfiques i edat i sexe dels individus del sondeig 2.

5. CONCLUSIONS I INTERPRETACIÓ

La intervenció al Cementiri d'Inca dins el III Pla de Fosses de la Conselleria de Transició Energètica, Sectors Productius i Memòria Democràtica del Govern balear tenia com a principal objectiu la localització i identificació de Joan Mut Jaume. Al llarg del text hem revisat tant el procés que va precedir la seva execució, recollit a la Causa judicial 1049/36, com l'excavació arqueològica per a la recuperació del seu cos, i especialment la seva memòria i la de tots aquells que van ser represaliats durant l'aixecament militar i la posterior dictadura franquista.

Hem vist com un noi de 19 anys va ser condemnat a mort per no saber mesurar l'abast d'unes paraules pronunciades en un moment de fatiga emocional, degut a una successió d'arrestos que ell considerava injustos. Una situació que durant la Guerra Civil es repetiria milers de vegades amb desenllaços similars a tot l'Estat espanyol, degut que molts soldats allistats en temps de la Segona República veien esfondrar-se un model en el qual creien, enfront d'un altre de totalment antagònic.

Vist amb la perspectiva dels anys, és fàcil, en llegir les paraules reflectides a la Causa judicial, entendre tot d'una quin seria el destí de Joan Mut un cop que va pronunciar les fatídiques paraules. La situació no seria tan clara tres setmanes després de la publicació del Ban del 10 d'octubre de 1936, que les tipificava com a delicte de traïció, més tenint en compte que part d'elles la víctima les havia passat al calabós per queixar-se del menjar. Es va tractar d'un procés sumaríssim, i executat en només vuit dies, en els quals es fa palesa la manca de garantia processal. Un procés en el qual unes paraules dites des de la inconsciència d'un adolescent de 19 anys, pronunciades en un moment d'exasperació, i desconeixent les seves implicacions arran del Ban del 10 d'octubre que s'acabava de publicar, es converteixen en una sentència de mort. Vuit dies en els quals es dona compte, de forma brusca, del baix preu amb què es paga la mort en el nou ordre militar.

La pròpia Causa és un reflex de la impunitat i l'extrema contundència amb què es castigava tota expressió que se sortís de l'afecció al nou règim militar. Evidentment, la pena de mort a Joan Mut Jaume no buscava tant castigar un individu, sinó donar exemple i transmetre l'obligació de submissió absoluta al nou ordre. És per això que la sentència també obligava els seus companys a assistir a l'execució. Així és com s'imposa la submissió i l'obediència, amb la dictadura de la por.

Les tasques de recuperació del cos van permetre, després d'obrir dues cales en les dues possibles ubicacions de la fossa, identificar un enterrament compatible amb Joan Mut Jaume. La localització de la seva fossa coincideix amb les referències que es donen a la diligència de l'enterrament recollida a la Causa, així com l'edat i l'alçada. A Mallorca, a on des del 2014 s'està intervenint en l'exhumació de foses de la Guerra Civil, la seva localització coincideix amb les referències que s'especifiquen a les causes, com ha passat a Sant Joan, Marratxí, Selva o Lluçmajor. Per tant, les hem de considerar com a fiables i exactes, i el cas d'Inca en podria ser un exemple més.

També vestia roba amb elements militars del s. XX, dels quals destaquen unes polaines amb ànima de ferro que es relacionen amb el cos d'artilleria. Finalment, la posició del cos ens diu que va ser un enterrament sense taüt i en una posició que no és la que acostumen a presentar els enterrats segons el ritual catòlic, i seguint la dinàmica dels represaliats exhumats a Mallorca.

Totes les evidències ens duen a suposar que el cos recuperat a la fossa 1 del Cementiri d'Inca pertany a Joan Mut, però, això no obstant, aquest cos no mostra signes d'haver estat afusellat, per la qual cosa només amb una identificació genètica, ara mateix no viable, en podríem confirmar la identitat.

Per altra banda, es pot plantejar la possibilitat que l'afusellament només afectés parts del cos sense os, i que no quedessin projectils en el seu interior. Una segona possibilitat és que Joan Mut no fos afusellat, i aquí convé recordar la frase que va conduir Joan Mut a la seva sentència de mort: "Estoy cansado de que me arresten y cuando ganen los míos, que será muy pronto, me hartaré de dar cuchilladas a todo el mundo y ascenderé a general". No és improbable que per venjança, o simplement sadisme, els seus botxins li apliquessin la seva pròpia amenaça per executar-lo. En tot cas, un apunyalament també pot deixar marques als ossos que no s'han trobat, per la qual cosa de moment la causa de la mort de l'individu de la fossa 1 ens és desconeguda.

Un segon enterrament, molt proper al de la fossa 1, també va cridar la nostra atenció durant l'excaució, ja que repetia els mateixos patrons del primer. Es tractava d'un que reaprofitava una fossa anterior, sense taüt, vestit amb roba de carrer i en posició no ordinària. En aquest cas es tractava d'un home major, al qual s'havia practicat parcialment l'autòpsia, fet que indicava una mort violenta. Els registres del fesser Pedro Gual, així com l'Arxiu Municipal, ens permeten plantejar que aquest individu podria ser Bartolomé Pons Morro, que es va trobar penjat aquell mateix any. Cap de les altres 23 sepultures excavades a les zones susceptibles d'haver-hi estat enterrat Joan Mut Jaume pot ser relacionada amb ell, ni presenta indicis de pertànyer a represaliats del franquisme.

REFERÈNCIES

Armengol, A, Armengol, J. 2005. La repressió a Inca. La República i la Guerra Civil, Perifèrics ed: Palma: 266 pp.

Capellà Ll. 1989. Diccionari Vermell. Nova Editorial Moll Ed: Palma: 219 pp.

Cardoso HFV. 2008. Epiphyseal Union at the Innominate and Lower Limb in a Modern Portuguese Skeletal sample, and Age Estimation in Adolescent and Young Adult Male and Female Skeletons. *American Journal of Physical Anthropology* 135: 161-170.

Escanilla Artigas, N, García-Rubio, A. 2022. Exhumació al Cementiri d'Inca, Mallorca. Informe inèdit per a la Vicepresidència i Conselleria de Transició Energètica, Sectors Productius i Memòria Democràtica del Govern Balear.

García-Rubio, A. 2022. Informe antropológico de los restos exhumados en el Cementerio de Inca, Mallorca. Informe inèdit per a la Vicepresidència i Conselleria de Transició Energètica, Sectors Productius i Memòria Democràtica del Govern Balear.

Garí Salleras, B. 2017. La repressió a Mallorca en el transcurs de la guerra civil (1936-1939): memòria d'una eliminació planificada. Tesi doctoral. UIB.

Gil Vico P. 2010. Derecho y Ficción: la Represión Judicial Militar. En: Espinosa Maestre F (Ed) *Violencia Roja y Azul. España 1936-1950. Crítica*: Barcelona: pp. 248-370.

Matas, A. 2011. Fitxa de la Fossa Comuna d'Inca. Mapa de les fosses comunes a Mallorca. [en línia]: Associació de Memòria de Mallorca i Govern Balears. Disponible en Web: <http://www.caib.es/sites/memoria/ca/documentacia_mapa_de_fosses_mallorca/>

Pieras Salom, G. 2018. *La Mort i el cementiri d'Inca (1820-1940)*. Lleonard Muntaner i Ajuntament d'Inca Ed: Palma; 258 pp.

Rodrigo, J. 2008. *Hasta la raíz: violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*. Madrid: Alianza.

Trotter, M, Gleser, GC. 1958. A re-evaluation of estimation of stature based on measurements of stature taken during life and of long bones after death. *Am. J. Phys. Anthropol.* 16 (1): 79-123

Webb PA, Suchey JM. 1985. Epiphyseal union of the anterior iliac crest and medial clavicle in a modern multiracial sample of American males and females. *Am J Phys Anthropol*, 68: 457-466.

ANDREU ARROM: UNA FÀBRICA DE SABATES INQUERA

Santiago Cortès i Forteza

Historiador i arxiver
ximbelli@hotmail.com

Paraules clau: Inca, sabates, fabrica, taller, Oscar, Menció Honorífica.

Resum: *A Inca la tradició sabatera es remunta almenys al segle XIII, i assolí, al llarg del temps, una gran importància, de tal manera que l'any 1458 el Gremi de Sabaters de la vila d'Inca se separà del de la Ciutat de Mallorca. A finals del segle XIX i principis del XX, amb la industrialització, foren temps molt propicis per als nostres sabaters, fou molt la gent d'Inca i de la contrada que es dedicà a aquest ofici, la qual cosa propicià que es creassin tallers, grans fàbriques i petits tallers, sense oblidar-nos de la gran quantitat de dones que feien feina des de casa. Un d'aquests tallers petits, però no per això menys important, fou l'"Andreu Arrom", un taller com n'hi havia molts d'altres a Inca i a pobles del voltant, però la qualitat del qual ens la demostra el fet que, en dos anys consecutius, obtingué un Oscar a la millor sabata de nin i dues mencions honorífiques a la sabata d'home i a la sabata infantil.*

Keywords: Inca, shoes, factory, workshop, Oscar, Honorable mention.

Abstract: *In Inca, the shoemaking tradition dates back to the 13th century, reaching, over time, great importance so much so that in 1458 the Cobbler's Guild of Villa d'Inca separated from that of the City of Mallorca. At the end of the 19th century and the beginning of the 20th, and thanks to the industrialisation it was a very auspicious time for our shoemakers, many people from Inca and the region dedicated themselves to this trade, enabling the creation of workshops, large factories and small workshops, without forgetting the large number of women who worked from home. One of these small workshops, but no less important for that, was the "Andreu Arrom", a workshop like many others in Inca and surrounding towns, but whose quality is demonstrated by the fact that, in two consecutive years, it won an Oscar for the best boy's shoe and two Honorable Mentions for the men's shoe and the children's shoe.*

1. INTRODUCCIÓ

A Inca la tradició sabatera es remunta, almenys, a la conquesta catalana, coneixem documentació des del segle XIII.¹

Aquest ofici arribà a tenir tanta importància que l'any 1458 els sabaters d'Inca, que havien format un col·legi o gremi, se separaren del de Ciutat de Mallorca, i fou el primer gremi independent del de Palma. En coneixem dos reglaments o capítols que es redactaren l'un l'any 1458 i l'altre, l'any 1697.²

A finals del segle XIX principis del XX, amb l'arribada de la industrialització, fou tal l'auge que hi hagué en aquest sector que, a poc a poc, s'anaren muntant petits tallers, familiars, entorn de les grans fàbriques, els quals arribaren a assolir un protagonisme autònom i de certa importància. La sabata d'Inca es coneixia no tan sols a Mallorca o a la Península, sinó que traspassà fronteres, de tal manera que es convertí en un article imprescindible a moltes maletes, quan tornaven a casa, dels turistes que ens visitaven, sobretot alemanys i anglesos.

2. ANDREU ARROM HERRACH

Nascut a Inca, fou fill d'una família molt antiga, casa coneguda per Can Quet, malnom que ja ostentava aquesta família l'any 1728, els representants de la qual eren Bartomeu Arrom, hortolà, i la seva esposa Anna Estrany Arrom. Andreu nasqué dia 30 de novembre de 1936. Assistí a l'escola de La Salle, on, a més de llegir i escriure, cursà els estudis propis d'aquell temps amb què es preparava els infants per treballar a una ciutat industrial; eren molt importants, entre d'altres assignatures, la comptabilitat, la geografia, el francès, la història sagrada, el dibuix... Quan va deixar l'escola es posà a treballar d'impressor. Es casà dia 25 de maig de 1966 amb Antònia Vila Puigròs.

No feia dos anys que s'havia casat quan parlà amb la seva dona de muntar una fàbrica de sabates, aprofitant el moment àlgid que aquest sector vivia a la ciutat d'Inca, i així l'any 1966 creà la Fàbrica Andreu Arrom, que començà amb uns 7 o 8 obrers; ell, de mestre de taller, i la seva dona, encarregada de les oficines. A més, tenia una gran quantitat de dones que feien "corte" des de la seva pròpia casa, com era costum en aquell temps, ja que moltíssimes dones tenien una màquina de repuntar, moltes d'elles de la marca Singer.

1 L'any 1280 Ramon Batle posseïa un honor prop del Rafal del Rei.

2 *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, volum XXIII, pàg. 14. Pieras Salom, Gabriel: "Els capítols dels sabaters d'Inca de l'any 1458." Programa del Dijous Bo de 1978, Ajuntament d'Inca. Pieras Salom, Gabriel: "Capítols fabricats pel govern de l'ofici de sabaters de la vila d'Inca a l'any 1697." XV Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Ajuntament d'Inca, 2014.

L'any 1972 el nombre d'obriers arribà a 16, amb més de 30 dones externes que confeccionaven uns 140 parells diaris.

A banda de la marca Andreu Arrom, també comercialitzà la marca Peluso i Simon per a la sabata infantil.

El millor mercat que tenia la Fàbrica era el nord d'Espanya, ja que la gent d'aquella zona apreciava molt la qualitat d'una sabata que s'elaborava amb tota meticulositat.

A finals de la dècada dels 80, amb l'arribada de sabata de més baixa qualitat, però més econòmica, la sabata de fabricació selecta va entrar en crisi; a més, els costos anaven pujant, per això moltes fàbriques decidiren tancar, entre elles la nostra fàbrica historiada, i així l'any 1988 acabà la producció i tancà les seves portes.

3. UNA FÀBRICA PREMIADA

Tot i que feia molt temps que la Fàbrica funcionava, Andreu es resistia a presentar-se a concursos, a pesar que era convidat amb insistència, fins que l'any 1978 Antoni Moyà li demanà. Fou així que es presentà al concurs "Oscar al Mejor Diseño de Zapatos 1977-78" a la seva V edició, que organitzava la Comisión Española pro Suela de Cuero. Aconseguí col·locar-se en el quadre d'honor obtenint la "Mención de honor al calzado de caballero", l'única empresa premiada de les Illes Balears, ja que les altres guardonades eren d'Alacant, la majoria, i d'Albacete. La Comissió comunicava d'aquesta manera la concessió de tal distinció: *Placenos comunicarle que su empresa ha obtenido la Mención de Honor del Oscar al Mejor Diseño de Zapatos 1977-78 en el apartado caballero stop cordiales saludos stop Comisión Española pro Suela de Cuero.*

El jurat d'aquesta V edició estava constituït d'aquesta manera:

Presidente: Dn. Hans – Joachim Klaas, director del Instituto Español de la Moda. Miembros Componentes: D. Federico Correa, presidente del ADI – FAD; Da. Elisabeth Galí, Diseñadora del ADI-FAD; Da. Maria Luisa Antem, Circulo de Escritores de la Moda; D. Ignacio Gómez, Diseñador de calzado independiente; D. Enrique Torrens, Comerciante de calzado; Da. Ma. Luisa Balet, propietaria de boutique; D. José Andreu, Modisto; D. Leonardo Escachs, Presidente de la Agrupación de Podólogos de España; D. Antonio Palmés, representante de la Comisión Española pro Suela de Cuero.

L'acte d'entrega del premi es realitzà a Barcelona el dia 21 d'abril de 1978, divendres. Per a tal ocasió es confeccionà el següent programa:

- 9,15 horas: Reunión en vestíbulo del hotel Princesa Sofia de Barcelona
- 9,30 horas: Salida en autocar hasta Igualada
- 11,00 horas: Llegada a Igualada. Visita a una importante fábrica de curtidos
- 12,00 horas: Visita al Museo de la Piel y del Calzado de Igualada
- 14,00 horas: Almuerzo ofrecido por la Comisión Española pro Suela de Cuero
- 16,30 horas: Regreso en autocar a Barcelona
- 18,00 horas: Llegada aproximada a Barcelona
- 21,00 horas: En el salón Frankfurt del Hotel Princesa Sofía cena en honor de los ganadores y entrega de premios

La nota de premsa que va emetre el "Gabinete de Premsa" de la "Comisión" va ser redactada d'aquesta manera:

El 21 de abril en Barcelona

SE HIZO ENTREGA DE LOS OSCARS DEL CALZADO

Convocado por la Comisión Española prosuela de Cuero, el pasado 21 de abril en el transcurso de una cena que tuvo lugar en un céntrico hotel de Barcelona, se procedió a

la entrega a los "Oscars al mejor de los zapatos" a los ganadores. Cabe resaltar que este premio es un fiel reflejo del diseño realizado, teniendo en cómo se recordará, se otorgaron a Calzados Loren's de Almansa (Albacete), Kur-Hapies de Elda (Alicante), Francisco Flores de Villena (Alicante) y Calzados Debs de Sax (Alicante), los Óscars correspondientes a las clasificaciones de caballero, señora, Infantil e infantil más anatómico, respectivamente. Las Menciones de Honor, dos por especialidad, correspondieron al apartado de Caballero Calzados Casildo, S.L. de Monóvar /Alicante) y Andrés Arrom de Inca (Palma de Mallorca). El apartado de señora recayó en Inescoop y Manufacturas Sanz S.L. de Elda (Alicante). El de diseño infantil se otorgó a International Shoes and Boots, S.A. y German Selva, los dos de Villena (Alicante). La mención de honor correspondiente al apartado de diseño infantil más anatómico, que se concede en colaboración Con la Agrupación de Podólogos de España, fue ganada por Calzados Mendivil y José Villena (Alicante)

Barcelona, 22 de abril de 1978.

Juntament amb la dita nota de premsa, es va redactar la següent:

Comisión Española pro Suela de Cuero

PREOCUPACION POR LA SALUD DE NUESTROS PIES

La Comisión Española pro Suela de Cuero, organizadora del Oscar del Calzado, creó, en colaboración con la Agrupación de Podólogos de España, el Oscar al mejor diseño al calzado infantil más anatómico, con el fin de estimular la fabricación de calzado adecuado que, bajo unas normas debidamente estudiadas y aceptadas como las más convenientes, procurará el bienestar y salud del pié infantil. En este sentido,

cabe señalar la comprobación estadística de que el 85 por ciento de la población infantil sufre anomalías en los pies y de difícil solución, si no se corrige con un calzado adecuado. Además, se ha podido comprobar científicamente que algunas de las lesiones de nuestra columna vertebral se deben a “ir mal calzado”.

La investigación ha llevado a los podólogos a aventurar la hipótesis de que estas anomalías en los pies pueden tener otras repercusiones, en concreto afectar incluso al cerebro. Sin embargo, esta hipótesis no ha podido ser confirmada por lo que se están realizando nuevas investigaciones sobre este aspecto. Lo que sí es evidente es la importancia que el calzado tiene en nuestro equilibrio, tanto es así que el podólogo busca cada día más la manera de solucionar todas cuantas alteraciones afectan a tan importantes extremidades para la vida de relación, deseando aliviar a sus semejantes de tormentos y sufrimientos totalmente innecesarios y fáciles de solucionar, poniendo a su alcance todas cuantas técnicas, conocimientos, materiales y colaboraciones pueda prestar. Técnicas, conocimientos y materiales, a nivel de su campo profesional y colaboraciones todas aquellas que de una manera u otra tiene una más o menos directa vinculación con el pie, y entre las que cabe destacar por su preponderante importancia –como es notorio y de todos conocido– el calzado. Por ello, la Comisión Española pro Suela de Cuero conjuntamente con la Agrupación de Podólogos de España, intentan potenciar al máximo el conocimiento y la importancia de la podología a todos los niveles de público, recomendando calzado con piel natural y suela de cuero para beneficio y salud de nuestros pies.

Entre les moltes felicitacions rebudes per Andreu Arrom per aquesta Menció d'Honor, s'han de destacar la del director general de la Federación Industriales del Calzado Español Sr. Miguel Ángel Guzmán de Pablo, i sense cap dubte és de ressaltar la que li envià –escrita per la seva pròpia mà– l'artista pintor, el mestre Valerià Pinell, que deia així:

Muy estimado amigo:

Mi más sincera felicitación por todo lo que representa este galardón que ha conseguido en Barcelona. Es el fruto de una entrega de amor al trabajo –una de las pocas cosas hermosas de la vida- Enhorabuena a ti y a tu estimada familia. Un abrazo. Valeriano.

3.1. Un altre premi

Dia 16 de març de de 1979, es va rebre el següent telegrama:

ANDRES ARROM JUAN DE HERRERA 72 INCA

EL JURADO REUNIDO EN BARCELONA 15 MARZO OTORGA A SU EMPRES EL PRIMER PREMIO APARTADO INFANTIL Y LA MENCIÓN DE HONOR APARTADO CABALLERO DEL OSCAR 1979 AL MEJOR DISEÑO STOP ENHORABUENA STOP CORDIALES SALUDOS =COMISION ESPAÑOLA PRO SUELA DE CUERO=

També es va rebre la següent carta:

Marzo 20 20, 1979

Apreciado amigo:

Muchas felicidades por el premio que ha obtenido en la 6ª Edición del Oscar al Mejor Diseño de Zapatos 1979.

Muy pronto tendremos la oportunidad de estar con ustedes para compartir durante unas horas la entrega de los premios que prevemos será a finales del próximo mes de abril. recibirán noticias al respecto.

A continuación le relacionamos los ganadores de cada grupo:

1er PREMIO: OSCAR

Grupo CABALLERO: CALZADOS CASILDO, S.L. De Monóvar (Alicante)

Grupo SEÑORA: MIGUEL'LO, S.L. de Elda (Alicante)

Grupo INFANTIL: ANDRES ARROM de Inca (Mallorca)

Grupo INFANTIL ANATOMICO: JOSE DIAZ de Villena (Alicante)

2os PREMIOS: MENCIÓN DE HONOR

Grupo CABALLERO:

CALZADOS LOREN'S de Almansa (Albacete)

ANDRES ARROM de Inca (Mallorca)

Grupo SEÑORA:

KURHAPIES de Elda (Alicante)

MANUFACTURAS CHIMO, S.L. de Elda (Alicante)

Grupo INFANTIL:

INEESCOOP de Elda (Alicante)

CALZADOS DEBS de Sax (Alicante)

Grupo INFANTIL ANATOMICO:

GREGORIO TABERNER de Lluçmajor (Mallorca)

CALZADOS JOXE, S. L. de Villena (Alicante)

En aquesta VI edició el jurat fou presidit pel Sr. Vicente Valiente, president de la FICE, i foren vocals:

D. Pedro León y Garcia de la Barga, director de la Cámara de Moda Española; D. Luis Antonio Sanchiz, director de la Asociación de Industriales del Calzado del valle de Elda; Hector Martínez Bel, modelista-diseñador de calzado independiente i D. José Alonso, comerciante de zapatería; Pedro Aguirre, director diseñador del mismo centro; Da. Maria Luisa Balet, propietaria de boutique; D. José Andreu, modisto; Da. María Dolores Muñoz, especialista en moda femenina; Leonardo Escachs, presidente de La Agrupación de Podólogos de España; D. Mariano Bendito, presidente de la Asociación de Industrias Auxiliares del Calzado de Mallorca y D. Antonio Palmés, en representación de la Comisión Española pro Suela de Cuero. Actuó como secretario del jurado con voz, pero sin voto, D. Jordi Alemany.

La premsa estatal i local, així com revistes d'àmbit nacional (com ¡HOLA!) es feia ressò d'aquest concurs). Aquests premis estaven dotats d'un diploma, un trofeu i una compensació econòmica. Les sabates guanyadores a totes les edicions dels Oscars s'entregaren una al Museu del Calçat de Barcelona i l'altra, al Museu de la Pell d'Igualada.

OSCAR AL MEJOR DISEÑO DE ZAPATOS 1980

Modelos ganadores del Oscar del Calzado 1979, correspondientes a los apartados de caballero, señora infantil e infantil anatómico presentados por Calzados Casildo, S.L. de Monóvar (Alicante); Miguelillo, S.L. de Eida (Alicante); Andrés Arrom de Inca (Mallorca); y José Díaz de Villena (Alicante) respectivamente e instituido por la Comisión Española pro Suela de Cuero.

Winning styles of the 1979 Oscar for Shoes corresponding to the men's, women's, children's and anatomic children's sections presented by Calzados Casildo S.L. of Monovar (Alicante); Miguelillo, S.L. of Eida (Alicante); Andrés Arrom de Inca (Mallorca); and José Díaz de Villena (Alicante), respectively and founded by the Spanish Pro Leather Sole Commission.

Mit dem Oscar für Schuhe 1979 ausgezeichnete Modelle in den Sparten Herren-, Damen-, Kinder- und anatomische Kinderschuhe, die von den Herstellern Calzados Casildo S.L. aus Monóvar (Alicante) Miguelillo S.L. aus Eida (Alicante); Andrés Arrom aus Inca (Mallorca); bzw. José Díaz aus Villena (Alicante) stammen, vergeben von der Spanischen Kommission pro Ledersohle.

El Oscar al mejor diseño de zapatos/1980 será fallado y entregado el día 10 de octubre en el transcurso de un acto que tendrá lugar en el hotel Meliá Castilla de Madrid. El acto consistirá en un gran desfile de modelos con los zapatos presentados que opten al Oscar. Tras el desfile, el jurado calificador designará los modelos premiados, tras lo cual se procederá a la entrega de los premios.

El Oscar al mejor diseño de zapatos cumple su 7ª edición y está instituido por la Comisión Española Pro-Suela de Cuero. El objetivo fundamental del premio es fomentar la moda del calzado español, su creatividad y diseño, junto a la utilización de materiales de primera calidad.

Junto a la Comisión Española pro-Suela de Cuero, entidad patrocinadora del premio, colaboran en esta edición la Cámara Española de la Moda y la Federación de Industrias del Calzado Español (FICE). Estas dos entidades colaboran directamente en la concesión y desarrollo del premio, por vez primera, con el fin de potenciar el premio y lo que representa para el sector calzado en general y para la "línea de moda y creatividad" en particular.

The Oscar to the best design of shoe/1980 will be decided and delivered on the 10th of October, in the course of a meeting to be held at the Hotel Meliá Castilla of Madrid. The meeting shall consist of a great parade of models with the shoes presented that are opting to the Oscar. After the parade, the jury shall designate the models deserving the prizes, and said prizes will be given.

The Oscar to the best shoe design attains this year its seventh edition and was established by the Spanish Commission Pro-Leather Sole. The fundamental objective of the prize is to foster the mode of the Spanish footwear, its creativity and design, together with the utilization of first quality materials.

The Spanish Chamber of the Mode and the Federation of Industries of the Spanish Shoe (FICE) are collaborating in this edition with the Spanish Commission Pro-Leather Sole, which is sponsoring the prize. The two finest organizations are collaborating directly in the granting and development of the prize, for the first time, in order to promote the prize and what it represents for the shoe manufacturing segment in general and for the "line of mode and creativity" in particular.

Für das beste Schuh-Design 1980 wird die Wahl und die Übergabe des Oskar am 10. Oktober während einer Aktes im Madrider Meliá-Castilla Hotel stattfinden. Der Akt wird in einer Modeschau jener Modelle bestehen die in die engere Wahl für den Oskar gekommen sind. Nach der Vorführung wird die Jury die Wahl treffen und die Preise übergeben.

Die Oskarvergabe für das best Schuh-Design ist von der "Comisión Española Pro-Suela de Cuero" (Spanische Kommission für Sohlen aus Leder) eingerichtet worden und findet zum siebten Mal statt. Hauptziel des Preises ist die Förderung von Kreativität und Design in der spanische Schuhmode unter Verwendung aller bester Materialien.

Nebst der Comisión Española Pro Suela de Cuero, die den Preis verleih, wirken bei dieser Vergabe ferner die "Cámara Española de la Moda (Kammer der spanischen Mode) und die "Federación de Industrias del Calzado Español" (Verband spanische Schuhindustrien) mit. Diese beide Verbände beteiligen sich zum ersten Mal an der Preisvergabe, um dem Preis und dem was er für die Schuhindustrie im allgemeinen und die modische Linie und Kreativität im besondere bedeutet. Mehr Gewicht zu verleihen

4. CONCLUSIONS

A Inca hi va arribar a haver molts tallers de sabates petits, familiars, però que tenien nom dins el món del calçat, que eren considerats i respectats pel producte de qualitat que fabricaven. El canvi de costums de consum, ja que s'ha prioritzat allò econòmic enfront de la qualitat, o la producció d'articles "d'usar i tirar" han fet que s'hagin importat de països llunyans productes, entre ells la sabata, més econòmics, però de molt menys qualitat, la qual cosa ha provocat que la indústria del calçat d'Inca quasi s'ensorri. Han desaparegut gairebé totes les fàbriques "petites", han emmudit quasi totes les sirenes, ja no es pot veure la teringa de gent que anava al seu lloc de feina a les fàbriques, i les dones han deixat de fer "cortes" a casa seva, i s'ha esvaït una de les principals fonts econòmiques de la nostra ciutat.

FONTS I BIBLIOGRAFIA

Tota la documentació emprada per redactar aquesta comunicació ha estat aportada per Andreu Arrom, qui després l'ha dipositada, juntament amb els trofeus i unes mostres de calçat, al Museu del Calçat i de la Indústria.

Butlletí de la Societat Lul·liana, volum XXIII, pàg. 14.

Cortès i Forteza, Santiago. 2017. "Notes per a la història dels sabaters a Inca al segle XVIII." Jornades d'Estudis Locals d'Inca, Ajuntament d'Inca, 2017.

Pieras Salom, Gabriel. 1978. "Els capítols dels sabaters d'Inca de l'any 1458." Programa del Dijous Bo 1978, Ajuntament d'Inca.

Pieras Salom, Gabriel. 2014. "Capítols fabricats pel govern de l'ofici de sabaters de la vila d'Inca de l'any 1697." XV Jornades d'Estudis Locals d'Inca, Ajuntament d'Inca, 2014.

JOAN XXIII: CINQUANTA ANYS D'ATENCIÓ ESPECIAL A LA COMARCA D'INCA

Jaume Jaume Mayol

Universitat de les Illes Balears (UIB), Departament de Matemàtiques i Informàtica, Laboratori de Tecnologies de la Informació Multimèdia (LTIM), Unitat d'Innovació en Videojocs i Intel·ligència Artificial (UVJIA). Escola Universitària d'Hoteleria de les Illes Balears (EHIB), Departament de TIC.
jaume.jaume@uib.es
ORCID: 0000-0001-9325-3346

Paraules clau: discapacitat intel·lectual, inclusió social, Joan XXIII d'Inca.

Resum. *Fins la dècada dels 1970 la societat no va parar esment al món de la discapacitat intel·lectual, de manera que les persones afectades disposaven de poc suport per part d'institucions i entitats. A l'any 1974 es va iniciar a Inca un moviment cap a la inclusió social, econòmica i laboral de les persones amb discapacitat psíquica, que va culminar amb la creació d'una entitat que ha treballat per donar serveis a les persones discapacitades de la comarca d'Inca: la Fundació Joan XXI-II. S'ha fet un estudi per mostrar el passat, el present i el futur de l'entitat.*

Keywords: intellectual disability, social inclusion, Juan XXIII de Inca.

Abstract. *The society had not paid attention to the world of intellectual disability until the 1970s. People with disabilities received in the past little support from institutions and organizations. As a result of other initiatives towards the social, economic and employment inclusion of people with mental disabilities, a to intellectual disability services providing entity was founded in Inca in 1974. Since this year, this entity has been working to provide services to disabled people from the Inca region: the Foundation Joan XXIII. A study has been done to show the past, present and future of this entity.*

1. INTRODUCCIÓ

La condició de persona amb dificultats cognitives, que poden anar acompanyades de problemes de mobilitat, es relaciona amb l'existència de dificultats per realitzar accions elementals de la vida diària. Aquesta manca de possibilitats pot desembocar en una minva de la qualitat de vida i de la satisfacció.

Per incrementar aquesta qualitat vital i benestar és necessari dotar la societat de recursos que contribueixin a la inclusió de les persones amb discapacitat intel·lectual, ajudant el seu entorn familiar i social a gaudir d'unes millors condicions vitals. La dotació de recursos, ateses les especials característiques dels serveis necessaris, requereix de la intervenció i el suport d'entitats públiques.

El 1974 va sorgir a la comarca d'Inca una iniciativa particular de dues persones de crear un espai d'ensenyament especial per a persones amb discapacitat intel·lectual. Aquest projecte comptà ràpidament amb el suport de diversos estaments socials, al principi persones individuals i finalment institucions públiques, per donar forma a una entitat coneguda popularment com a Joan XXIII.

El camí que es va haver de recórrer va ser complicat, especialment per motius econòmics, però un grup de persones desinteressades aconseguiren construir tot un seguit d'estructures per donar servei a la discapacitat a tots els nivells i edats: des dels primers moments de la vida, amb l'atenció primerenca i l'educació especial escolar, fins a l'etapa adulta, amb serveis de residència i centres de dia. Tot això sense deixar de banda el creixement personal que suposa la realització de tallers ocupacionals o la feina a un centre especial d'ocupació.

A l'estudi que es presenta a continuació es realitza una contextualització i exposició de la necessitat de l'atenció especial, per passar a descriure el procés de creació, creixement i consolidació de la Fundació Patronat Joan J23 d'Inca.

2. ATENCIÓ ESPECIAL A MALLORCA

2.1. Contextualització i necessitat

Quan es parla del concepte de discapacitat, el *Gran diccionari de la llengua catalana* ho relaciona amb una condició de les persones que tenen restringides les seves facultats físiques o psíquiques. Per tant, la idea de discapacitat psíquica o intel·lectual es relaciona amb unes dificultats intel·lectuals per desenvolupar accions relacionades amb la comunicació, la cura personal, la vida diària o les habilitats socials, entre d'altres (Institut d'Estudis Catalans, 1998; Núñez, 2004).

A causa de les dificultats abans esmentades, les persones que presenten una condició de discapacitat poden necessitar elements de suport per a la vida diària, especialment si es considera que les discapacitats intel·lectuals poden generar-ne, també, de físiques que dificultin la mobilitat (Luque, 2008).

En aquest sentit, es fa necessària l'aparició d'entitats, privades o públiques, que millorin els aspectes conductuals de les persones amb discapacitat intel·lectual, i així propiciar una conducta adaptada que integri l'usuari en el seu context social: és l'anomenada inclusió (Montes, 2015).

Segons el grau d'afectació i edat de les persones amb discapacitat, cal disposar de serveis adaptats a cada circumstància en forma de (Montes, 2015):

- centres ocupacionals
- habitatges supervisats
- residències comunitàries
- centres d'educació especial

Aquests centres poden realitzar un treball multidisciplinari, amb la participació d'especialistes en diversos àmbits que permeten augmentar la capacitat d'inclusió de les persones amb discapacitat, millorant la seva qualitat de vida i la del seu entorn social i familiar. Es poden anomenar, genèricament, centres d'atenció especial. Tot plegat s'assoleix a partir de la millora de la interacció amb l'entorn social, de la comunicació, del suport mutu entre els integrants de la família, del benestar emocional i social, o la integració dintre del mercat laboral, entre d'altres (González *et al.*, 2013; Montes, 2015).

2.2. Atenció especial a Mallorca

L'atenció especial a Mallorca es duu a terme a partir de la col·laboració d'entitats públiques i privades. Arreu de Mallorca hi ha diversos centres privats que ofereixen serveis de millora de la qualitat de vida i d'educació especial per a persones amb discapacitat intel·lectual. Per coordinar i gestionar aquests serveis es va crear l'Institut Mallorquí d'Afers Socials (IMAS). L'IMAS és un organisme autònom dependent del Departament de Benestar Social del Consell de Mallorca i és la institució de referència a Mallorca per gestionar els serveis socials, la protecció de menors i els recursos assistencials (IMAS, consultat a juny de 2022).

En l'àmbit de Conselleria d'Afers Socials i Esports, la Direcció General d'Atenció a la Dependència coordina altres serveis oferts pels centres, relacionats amb la discapacitat (Direcció General d'Atenció a la Dependència, consultat a juny de 2022).

Els centres d'atenció especial ofereixen diversos serveis, segons el perfil de les persones usuàries dels centres:

- Educació per a usuaris en edat d'escolarització, a través de centres d'educació especial (CEE), dependents de la Conselleria d'Educació.
- Centres de dia per a usuaris que pernocten als seus domicilis.
- Residències i habitatges supervisats o tutelats, on els usuaris viuen d'una manera continuada.
- Serveis relacionats amb la inclusió laboral, amb programes d'inserció laboral, tallers ocupacionals o centre especial d'ocupació.
- Atenció primerenca per a infants que encara no tenen l'edat mínima d'escolarització.
- Accions de tutela d'usuaris.
- Serveis relacionats amb oci, esport, rehabilitació, fisioteràpia, salut.
- Serveis de suport a les famílies de les persones usuàries dels centres.

Si bé els serveis són oferts principalment pels centres d'atenció especial, cal destacar que l'IMAS realitza funcions de gestió i coordinació. Així, com s'indica a la seva memòria de 2020, l'IMAS va fer un total de 222 accions d'informació, valoració i orientació a persones amb discapacitat i als seus familiars, per poder accedir al recurs més adequat segons el tipus de discapacitat. D'aquestes valoracions, 122 estaven vinculades amb residència i habitatges relacionats

amb la discapacitat intel·lectual (Institut Mallorquí d'Afers Socials, 2021).

Entitat	Places
Amadiba	124
Amadip	78
Aprop	90
Aproscm	65
Asnimo	20
Aspace	73
Mater Misericordae	92
Patronat Joan XXIII	81

Taula 1. Places ofertes als centres de dia (Institut Mallorquí d'Afers Socials, 2021).

Els serveis d'estades diürnes de persones amb discapacitat intel·lectual o trastorns del desenvolupament varen arribar a un total de 623 persones a l'any 2020, repartides entre els centres de dia, com es pot veure a la taula 1 (Institut Mallorquí d'Afers Socials, 2021).

S'ha de destacar que a la valoració de les necessitats especials de persones amb discapacitat s'han de considerar factors diferenciadors com l'edat, les condicions socials i econòmiques, i el grau d'afectació. Per aquest motiu, les entitats d'atenció especial ofereixen diversos serveis.

Així mateix, la percepció de les necessitats especials ha canviat al llarg del temps. A partir de les dècades dels anys 1960-1970 la visió sobre la discapacitat intel·lectual es transformà, i es passà d'una etapa de segregació o manca d'acceptació, que havia durat anys i segles, a una de normalització i inclusió. En aquest context començaren a sorgir iniciatives de creació de centres que oferien serveis a la discapacitat intel·lectual. Una d'aquestes iniciatives s'originà a la comarca d'Inca, bessó de l'actual Fundació Patronat J23 d'Inca (Torres, 2010).

3. ATENCIÓ ESPECIAL A LA COMARCA D'INCA

3.1. Centre d'Educació Especial al convent de les Germanes Franciscanes

La creació d'un centre d'atenció especial a la comarca d'Inca sorgí d'una iniciativa de Mn. Andreu Llabrés Feliu, rector de la parròquia de Lloseta, i el Sr. Antoni Abrines Coll, pare d'un fill afectat, de posar en funcionament un centre d'educació especial que cobrís les necessitats de les persones amb discapacitat de la comarca d'Inca (Santandreu, 1991).

Durant el mes d'agost de 1974 se celebrà la primera assemblea, constituent, de famílies de persones amb discapacitat. Hi assistiren unes 200 persones, i va ser dirigida pel Sr. Pedro Ballester del Rey, amb assistència d'una representació de l'equip de govern de l'Ajuntament d'Inca, de les parròquies de Lloseta i Inca, així com del Sr. Lluís Cerdó i la Sra. Jerònima Amengual, president i vicepresidenta de l'Associació Mallorquina Pro-Subnormals. El resultat de la reunió fou la constitució del Patronato de la Agrupación Pro-Subnormales de la Comarca de Inca, essent el seu primer president Sr. Antoni Abrines Coll. La resta de Junta Directiva es conformà de la manera següent (Santandreu, 1991):

- Vicepresident: Sr. Josep Beltran.
- Secretari: Sr. Llorenç Ramis.
- Tresorer: Sr. Sebastià Bonafè.
- Vocals, amb un total de catorze persones.
- Representants dels ajuntaments de la comarca d'Inca: Alaró, Alcúdia, Biniamar, Binissalem, Búger, Campanet, Consell, sa Pobla, Lloseta, Mancor, Moscari, Muro, Santa Maria i Selva.

Es va decidir que l'escola d'educació especial, per a alumnat de 6 a 14 anys, es crearia al convent de les Germanes Franciscanes d'Inca, al carrer de l'Àngel, 2. Per dotar la nova escola feia falta disposar d'un claustre de professorat i mobiliari. Aquest es va obtenir d'una antiga escola de primària, al mateix convent de les Germanes Franciscanes. Així mateix, es va contractar el professorat del claustre. Per octubre de 1974 s'obrí el període de matriculació i es determinaren les normes bàsiques d'admissió de l'alumnat (Santandreu, 1991).

De manera paral·lela, s'iniciaren accions per donar a conèixer la iniciativa entre els pobles de la comarca d'Inca i obtenir fonts de finançament del nou projecte. El resultat fou l'obertura d'un centre d'educació especial per gener de 1975. L'obertura era a mitjan curs escolar, però havia de servir per poder preparar un inici normal del curs 1975/76, ja amb el reconeixement del centre per part de la delegació balear del Ministerio de Educación y Ciencia. Falta, això sí, la resolució definitiva del Ministeri (Santandreu, 1991).

El curs 1975/76 s'inicià el 2 d'octubre de 1975, amb uns 25 alumnes i amb el següent claustre de professorat: Sra. Maria Jerònima Payeras, Sra. Pilar López, Sra. Gabriela Tous, Sra. Rosa Clara Camps, Sra. Maria Amorós, la previsió d'incorporació d'una germana franciscana i la previsió de col·laboració del Sr. Pere Amorós (Santandreu, 1991).

Si bé l'agrupació va seguir funcionant, no va ser fins a l'any 1977 quan s'aprovaren els seus Estatuts per part dels fundadors, que es lliuraren al

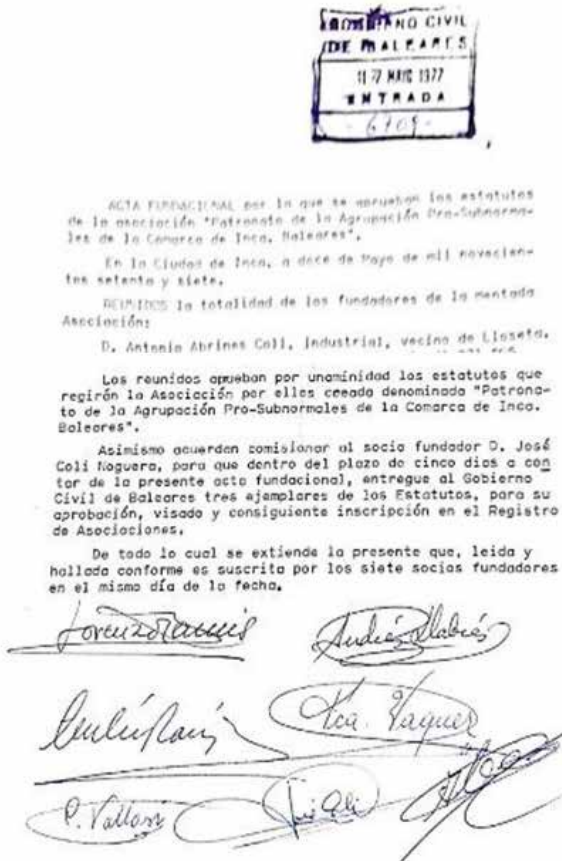
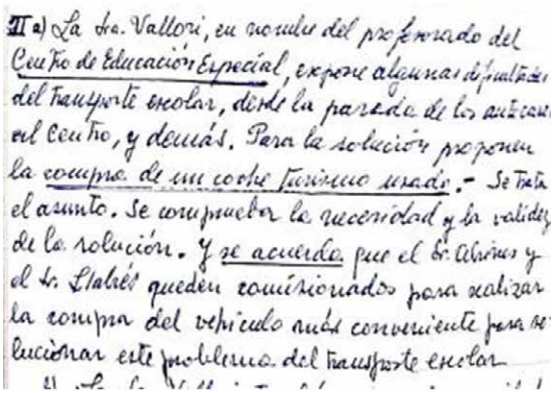

Figura 1. Extracte de l'acta fundacional del Patronato de la Agrupación Pro-Subnormales de la Comarca de Inca (Patronat Joan XXIII, Estatuts fundacionals, 1977).

Gobierno Civil de Baleares el dia 17 de maig del mateix any. A la figura 1 es mostra un extracte de l'acta fundacional. Els fundadors eren el Sr. Antoni Abrines, la Sra. Francesca Vaquer, el Sr. Josep Coli, el Sr. Llorenç Ramis, el Sr. Andreu Llabrés, la Sra. Catalina Vallori i el Sr. Andreu París (Patronat Joan XXIII, Estatuts de l'Associació, 1977).

L'escola havia començat a funcionar, amb bastants de problemes. La principal dificultat era de caire econòmic: es tractava d'aconseguir finançament. Es pogué superar el primer any de docència, 1975, gràcies a la celebració d'esdeveniments com gales benèfiques, festivals musicals, exposicions de pintura, sortejos. El Sr. Jaume Soler Capó, membre de les primeres juntes del Patronat i de la Junta constituïda a 2019, en aquest sentit, indica que "s'ha de destacar la gran feina feta per Pep Busquets i, especialment, Catalina Vallori. La seva feinada va ser fonamental per dur a terme el projecte, i serien mereixedors d'un capítol apart" (Jaume Soler Capó, comunicació personal, 1/6/2022). A tot això s'afegia l'aportació de l'alumnat, dels socis i donatius varis. El primer any s'acabà amb un resultat econòmic positiu de 140.395 pessetes (uns 840 EUR). El total d'ingressos va ser de 850.202 pessetes (uns 5.100 EUR) (Santandreu, 1991).

III a) La Sra. Vallori, en nombre del profesorado del Centro de Educación Especial, expone algunas dificultades del transporte escolar, dando la parera de los padres del Centro, y demás. Para la solución propone la compra de un coche turismo usado. - Se trata el asunto. Se comprueba la necesidad y la validez de la solución. Y se acuerda que el Sr. Llabrés y el Sr. Soler quedan comisionados para realizar la compra del vehículo más conveniente para solucionar este problema del transporte escolar.

Figura 2. Aprovació de la compra d'un cotxe turisme usat per al transport escolar (Patronat Joan XXIII, Llibre d'actes de reunions de la Junta Directiva, 27/01/1977).

Amb aquestes aportacions econòmiques es podien resoldre problemes com el transport. Es va començar amb l'adquisició d'un cotxe de tipus turisme de segona mà per poder fer el transport escolar, a instàncies del professorat del centre, que s'aprovà el dia 27 de gener de 1977, com es pot veure a la figura 2 (Patronat Joan XXIII, Llibre d'actes de reunions de la Junta Directiva, 27/01/1977).

A la reunió de dia 18/12/1978 s'informà de l'aprovació definitiva del Centre d'Educació Especial a l'Ordre ministerial de 12 de setembre de 1977, publicada al BOE 264 de dia 4 de novembre de 1977, plana 24207. Al mateix BOE s'autoritzava el centre Aspace de Palma. A partir d'aquell moment ja es podien demanar subvencions al Ministerio de Educación y Ciencia (BOE, 04/11/1977).

A la reunió de la Junta de 20/12/1978 (figura 3), s'informava que el professorat comptava amb la Sra. Aina Rodríguez Guerrero, coneguda per sor Aina, que passat un temps seria directora del centre (Patronat Joan XXIII, Llibre d'actes de reunions de la Junta Directiva, 20/12/1978).

El nombre de matriculats del centre anava augmentant, així com també es feia cada vegada més palesa la presència del nou Centre d'Educació Especial dintre de la societat de la comarca d'Inca: es passava de 15 alumnes el 1975 a 117 matrícules al curs 1983/84 (taula 2). Aquest increment, les mancances de l'edifici de les Germanes Franciscanes (que no estava preparat per a aquest tipus d'alumnat), la necessitat de nous serveis, i professorat i personal tècnic (entre 1979 i 1983 s'hi incorporarien la Sra. Francesca Palou, la Sra. Catalina Sansó, la Sra. Jerònima Amer, la Sra. Andrea Garau, la Sra. Àngela Alorda, la Sra. Catalina Payeras, la Sra. Paula Llobera, la Sra. Antònia Bautista, el Sr. Miquel Àngel Rubert, la Sra. Margalida Coll, la Sra. Antònia Mateu i la Sra. Clàudia Bauzà) varen fer pensar, l'any 1979, en un nou edifici per a l'escola (Patronat Joan XXIII, Llibre d'actes de reunions de la Junta Directiva, 1979-1983).

Se informa por la presidencia a la citada Junta Directiva de que, en el Centro de Educación Especial cuyo funcionamiento es funcional y eficiente, presta sus servicios el siguiente personal que ya fue admitido por la Junta Patronal:

Dª Aina Rodríguez Guerrero - Licenciada en Pedagogía Especial.

D. José Juli Rodríguez - Administrativo.

Dª Antonia Salas Jaume - Auxiliar

Dª Margarita Rayó Benassar - Auxiliar

Dª Magdalena Llibre Ferrer - Auxiliar

Dª Antonia Ramos Llibre - Profesora de E. G.

Figura 3. Professorat del Centre d'Educació Especial (Patronat Joan XXIII, Llibre d'actes de reunions de la Junta Directiva, 20/12/1978).

Curs	Total d'alumnat
1975	15
1980/81	55
1981/82	82
1982/83	106
1983/84	117

Taula 2. Alumnat matriculat a l'escola d'educació especial (Santandreu, 1991).

3.2. Projecte de nou Centre d'Educació Especial

Davant l'increment de necessitats d'espai per atendre un nombre creixent d'alumnat matriculat al Centre d'Educació Especial, la Junta Directiva autoritzà el seu president, el Sr. Antoni Abrines, a presentar una sol·licitud al Mi-

nisterio de Educación y Ciencia per a la construcció d'un centre no estatal d'educació especial (Patronat Joan XXIII, Llibre d'actes de reunions de la Junta Directiva, 10/02/1979).

A partir d'aquell moment s'iniciaren accions per aconseguir un solar per construir el nou centre, trobar un arquitecte i finançament per dur a terme el projecte:

- El 10 d'abril de 1980 es dugué a terme una reunió entre el Sr. José Francisco Conrado de Villalonga, conseller de Cultura, i la Sra. Aina Rodríguez com a directora del centre, el Sr. Antoni Abrines i el Sr. Andreu Llabrés. Es presentà el projecte de construcció del Centre d'Educació Especial al conseller, el qual prometé la seva col·laboració incondicional i que convocaria una reunió amb els batles de la comarca d'Inca (Patronat Joan XXIII, Llibre d'actes de reunions de la Junta Directiva, 10/06/1980).
- El 15 de maig de 1980 se celebrà la reunió entre el conseller Sr. Conrado de Villalonga i els batles de la comarca d'Inca, a la qual s'acordà que la Conselleria de Cultura (Consell General Insular) aportaria el 30 % del cost d'execució del projecte del nou Centre d'Educació Especial i els municipis n'aportarien el 10 % (Patronat Joan XXIII, Llibre d'actes de reunions de la Junta Directiva, 10/06/1980).
- El 12 d'agost de 1982 la Junta Directiva autoritzà que l'arquitecte del projecte fos el Sr. Francesc Villalonga, el qual acceptà l'encàrrec i feu el disseny dels plànols de la nova escola. Aquests es presentaren a la Junta el 7 d'abril de 1983 (Patronat Joan XXIII, Llibre d'actes de reunions de la Junta Directiva, 12/08/1982, 12/05/1983)
- Quant al solar de construcció, hi havia una proposta de l'Ajuntament d'Inca, essent batle Sr. Jaume Crespí, d'un solar propietat de la Caja de Ahorros de las Baleares, "Sa Nostra". El solar estava ubicat a una zona verda, segons les normes urbanístiques del moment. Després de moltes negociacions, la Junta Directiva acceptà la donació del solar de "Sa Nostra" (29/06/1983), que es va fer efectiva el dia 1 de desembre de 1983 amb la signatura del Sr. Fernando de Oleza com a representant de l'entitat bancària (Patronat Joan XXIII, Llibre d'actes de reunions de la Junta Directiva, 01/12/1983)

Al mes de febrer de 1983 se celebrà una roda de premsa amb mitjans d'informació locals i comarcals, amb l'objectiu de presentar el projecte a la societat. Hi assistiren el Sr. Antoni Abrines, el Sr. Andreu Llabrés i la Sra. Aina Rodríguez (figura 4). S'informà de la recepció d'una subvenció de 54 milions de pessetes (uns 325.000 EUR) del Ministerio de Educación y Ciencia per a la construcció del nou centre educatiu, es detallà la ubicació del solar que havia de donar "Sa Nostra" i les característiques de l'edifici i el temps aproximat de les obres, que era de tres anys (Coll, 10/02/1983).

Si bé el projecte de construcció del nou Centre anava resolent les dificultats que es presentaven, calia donar un nom a la nova escola. Davant la insistència del professorat i les famílies de l'alumnat, es proposà i s'acceptà per part de la Junta Directiva que la nova escola s'anomenàs Centre d'Educació Especial Joan XXIII (figura 5). Encara que l'escola ja es començava a conèixer amb aquest nom, l'oficialitat no arribà fins al dia 11/02/1984, amb la seva aprovació al *Boletín Oficial del Estado* (Patronat Joan XXIII, Llibre d'actes de reunions de la Junta Directiva, 10/12/1982; Santandreu, 1991).

Figura 4. Roda de premsa de presentació del projecte de construcció del nou Centre d'Educació Especial. Fotografia: Mulet (Coll, 10/02/1983).

La Presidencia manifiesta que, ante la insistencia por parte de padres, de alumnos, profesorado y personas simpatizantes de este Centro de Educación Especial, y ante la Junta Directiva, se adopta oficialmente y definitivamente, el nombre de JUAN XXIII. Puesto que para poder usarlo a nivel oficial debe solicitarse su aprobación por el Ministerio de Educación y Ciencia, es por ello que pide a la citada Junta Directiva, ratifique esta propuesta y autorice los trámites necesarios para que en lo sucesivo este Centro se denomine oficialmente CENTRO DE EDUCACIÓN ESPECIAL JUAN XXIII. Es aprobado dicho proyecto por unanimidad de la Junta Directiva.

Figura 5. Aprovació del nom oficial de Joan XXIII (Patronat Joan XXIII, Llibre d'actes de reunions de la Junta Directiva, 10/12/1982).

3.3. Construcció del Centre d'Educació Especial Joan XXIII d'Inca

El 1984 s'havien d'iniciar les obres, però aquest any es produïren una sèrie de fets que varen fer perillar la supervivència de la pròpia entitat:

- L'escola subsistia econòmicament gràcies, principalment, amb donacions particulars i socials. Això no obstant, el resultat econòmic era deficitari d'any en any, i la seva pervivència depenia de la concessió de subvencions d'entitats públiques. Així, el 1982, el dèficit ja havia estat de 16.835.060 pessetes (uns 100.000 EUR) (Patronat Joan XXIII, Llibre d'actes de reunions de la Junta Directiva, 05/07/1982).
- Els problemes econòmics eren generals a la resta de centres d'educació especial illencs. La UNAC (Unión de Asociaciones, Centros y Federaciones de Asistencia a Personas con Discapacidad de Baleares, creada a 1981), entitat a la qual pertanyia l'escola d'educació especial d'Inca, presentà una sèrie de reivindicacions encaminades a aconseguir que les persones amb discapacitat tenguessin dret a tenir una assistència integral i gratuïta. Es va realitzar una manifestació (08/02/1984), convocada per la UNAC, a la plaça de Cort, amb l'assistència d'un milenar de manifestants. Es demanava una assistència gratuïta per a les persones amb discapacitat, la constitució d'un organisme que aglutinàs les accions relacionades amb l'atenció a la discapacitat i la inclusió d'aportacions econòmiques dintre dels pressupostos de la Comunitat Autònoma. Un mes més tard, l'Ajuntament d'Inca concedia una subvenció de 120.000 pessetes (uns 720 EUR) per a un curs de natació destinat a alumnat de Joan XXIII (Santandreu, 1991).
- A principis de 1985, la donació del solar per a l'edificació generà un deute a l'Ajuntament d'Inca, per plusvàlua, de 2 milions de pessetes (uns 12.000 EUR). Això no obstant, s'aconseguí un acord amb l'Ajuntament d'Inca d'ajornament del pagament (Santandreu, 1991).
- La subvenció de 54 milions de pessetes (uns 350.000 EUR) del Ministerio de Educación y Ciencia, que no signaria fins a 1985, era insuficient per escometre les obres, que finalment varen ascendir a 145 milions de pessetes, uns 870.000 EUR (figura 6). Per aquest motiu, s'havien de fer moltes intervencions per aconseguir finançament i col·laboració d'entitats públiques i privades (Patronat Joan XXIII, Acord de continuació de les obres amb el Govern de les Illes Balears, 12/04/1989; Santandreu, 1991).

te la Comisión...
 B/ El importe de las obras que se debe financiar para dejar terminada la Obra, es de 145.000.000 de ptas.. Las cuales contemplan los aumentos de precio habidos en el Proyecto desde su Redacción y/o Contratación con la Empresa Construcciones Llabrés-Feliu S.A. hasta la entrega de las Obras acabadas.
 C/ La financiación de la Obras se realizará de la siguiente forma:
 1. Ministerio de Educación y Ciencia.....41.197.562,- ptas.
 2. Comunidad Autónoma de las Islas Baleares...50.000.000,- ptas.
 3. Ayuntamientos de la Comarca de Inca50.000.000,- ptas.
 4. Patronato de Deficientes Físicos y Psíquicos de la Comarca de Inca 3.802.438,- ptas.

 total....145.000.000,- ptas.

Figura 6. Extracte de l'Acord de continuació d'obres i repartiment de despeses (Patronat Joan XXIII, Acord de continuació de les obres amb el Govern de les Illes Balears, 12/04/1989).

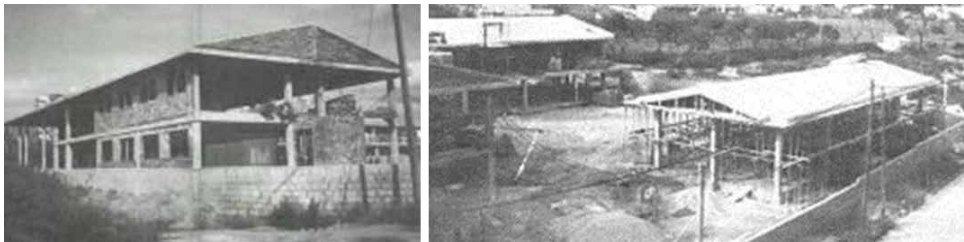

Figura 7. Estat ruïnós de les obres del CEE Joan XXIII. Font de les fotografies: ALGEBELI, 1990; setmanari *Dijous*, número 814, 12/09/1989.

A pesar de la manca de liquiditat econòmica i d'haver de realitzar gestions per anar obtenint finançament, les obres s'adjudicaren a l'empresa Construcciones Llabrés Feliu SA el mes d'abril de 1985. Ara bé, les gestions esmentades no tengueren èxit i les obres quedaren aturades per manca de finançament entre els anys 1986 i 1988; estaven en un estat ruïnós (figura 7), tal com descriu sor Aina Rodríguez el 1988; "hi ha molt poc fet: escombres i una primera planta en estat deplorable després d'haver estat abandonada durant uns anys a causa de la manca de finançament" (Santandreu, 1991).

La Junta Directiva continuà treballant per aconseguir el projecte iniciat, de manera que el 22/11/1988 se celebrà una reunió amb representants dels municipis de la comarca d'Inca i el president del Govern de les Illes Balears, Sr. Gabriel Cañellas, i s'arribà a un principi d'acord per subvencionar el que quedava de les obres. El Sr. Jaume Soler indica que en aquest acord es "contemplava que ajuntaments de la comarca realitzassin aportacions econòmiques proporcionals al total d'habitants, i aquests ajuntaments tendrien representació rotatòria anual dintre de la junta del Patronat" (Jaume Soler Capó, comunicació personal, 1/6/2022). Aquest acord quedà ratificat el 12/04/1989, i es reprengueren les obres, que acabarien l'any 1990 (M. B., 08/12/1988; J. M., 19/01/1989; *Dijous*, 16/08/1990; Santandreu, 1991).

Mentrestant, a la Junta s'havien generat tensions. El Sr. Jaume Soler assenyalava que "vaig estar a una directiva del primer president, Abrines. Va ser una època molt convulsa. A una tensa assemblea al convent de ses *monges blaves* –un altre nom que es donava a les Germanes Franciscanes– vaig proposar que el Sr. Joan Gual assumís una presidència de consens, i tirar endavant" (Jaume Soler Capó, comunicació personal, 1/6/2022).

El dia 13/09/1990 es presentava a la premsa el nou edifici CEE Joan XXIII d'Inca, on el 17/09/1990 s'iniciava el curs escolar. La inauguració es faria dintre del programa de la Tercera Fira d'Inca de l'any 1990, dia 4/11/1990, amb la presència del Sr. Gabriel Cañellas (president del Govern de les Illes Balears), el Sr. Andreu Crespí (director provincial del Ministerio de Educación y Ciencia), la Sra. Maria Antònia Munar (consellera de Cultura), el Sr. Antoni Pons (batle d'Inca), el Sr. Fernando Alzamora (president de "Sa Nostra") i el Sr. Joan Gual (president del Patronat). El CEE Joan XXIII ja era una realitat (Payeras, 20/09/1990; *Dijous*, 01/11/1990).

Per altra banda, i el més important, cal esmentar que la tasca docent de l'escola d'educació especial del carrer de l'Àngel, on estava ubicat el col·legi de les Germanes Franciscanes, havia continuat de la millor manera possible. Dintre de les dificultats d'espai i accessibilitat de les instal·lacions, la feina del seu personal havia permès que, amb totes les dificultats econòmiques que envoltaven el projecte del nou edifici, l'alumnat mai quedàs sense atendre.

Ara bé, l'alumnat havia tornat gran, i apareixien noves necessitats. Alguns alumnes ja no tenien edat per seguir en un centre escolar. Feia falta afrontar nous reptes: disposar d'habitatge i residència per a persones adultes, de projectes d'inserció laboral i d'un servei d'atenció a infants que encara no tenien l'edat mínima d'escolarització. La idea inicial del Sr. Antoni Abrines i el Sr. Andreu Llabrés culminaria amb la creació de multitud de centres d'atenció especial a la comarca d'Inca.

4. JOAN XXIII, EL PROJECTE

4.1. Joan XXIII, l'entitat

Com s'ha dit anteriorment, l'origen de l'entitat se situa en el 1974. A la primera reunió es feu la constitució de l'entitat, amb el nom de Patronato de la Agrupación Pro-Subnormales de la Comarca de Inca. Aquesta denominació es va mantenir fins que, el 1996, es va substituir per una nova associació denominada Patronato de la Agrupación Pro-Minusválidos Psíquicos de la Comarca de Inca, amb Estatuts de dia 25 de març de 1996, com es pot veure a la figura 1 (Patronat Joan XXIII, Estatuts de les associacions, 1977, 1996).

Dintre dels Estatuts de 1996, a l'article 3r, lletra g), s'instava l'associació a "fomentar la creació de Centros Educativos Asistenciales y Talleres Ocupacionales para la atención de los minusválidos psíquicos". Amb aquest esperit fundacional, l'entitat creixeria amb la creació de nous centres. A la figura 8, es presenta el logotipus del Patronat amb la nova denominació aprovada el 1996 (Patronat Joan XXIII, Estatuts de les associacions, 1977, 1996).

Figura 8. Logotipus del Patronat de l'Agrupació Pro-Minusválids Psíquics de la Comarca d'Inca (per cortesia de la Junta Directiva del Patronat).

Ara bé, encara que el nom de l'associació era un altre, era costum social conèixer l'entitat amb el nom de Patronat Joan XXIII, per extensió del nom del primer centre que es va crear. No va ser fins a el 2 de març de 2022 quan s'adoptà el nom de Fundació Patronat J23 d'Inca. Inicialment es pretenia mantenir el nom complet Joan XXIII, però per problemes de registre de nom s'hagué d'agafar l'expressió simplificada J23.

Precisament a l'any 2021 s'inicià un procés de substitució de l'antiga associació que havia de culminar en un canvi per una figura jurídica de fundació, que aportava més facilitats per a la gestió dels centres. Per a alguns tràmits, fins i tot, aquesta consideració era necessària. Per exemple, gràcies al fet de ser fundació ha estat possible iniciar un nou servei dia 30/12/2021: el Centre Especial d'Ocupació, amb el director Sr. Joan Reus.

Les diverses juntes directives del Patronat, en qualsevol de les seves denominacions, han estat conformades per gran quantitat de persones. Podem destacar el nom de les persones que l'han presidit, que es poden veure a la taula 3 (Patronat Joan XXIII, llibres d'actes, 1977-2022).

Nom del president/a	Any d'inici de la presidència
Sr. Antoni Abrines	1975
Sr. Joan Gual	1990
Sr. Ramon Autonell	2000
Sr. Bernat Tomàs	2008
Sr. Pere Rotger	2018
Sra. Magdalena Corró	2018
Sr. Pere Rotger	2019

Taula3. Presidències de les juntes directives del Patronat (Patronat Joan XXIII, llibres d'actes, 1977-2022).

El treball realitzat per la discapacitat intel·lectual a la comarca d'Inca ha permès l'entitat assolir algunes fites i reconeixements. A part del reconeixement social de la comarca, es pot destacar, per exemple, el Premi del Consell de Mallorca a la Solidaritat en l'àmbit municipal al projecte o servei desenvolupat per una entitat privada de caràcter no lucratiu. El projecte es deia "L'atenció integral a les persones amb discapacitat de l'Associació Patronat de l'Agrupació Pro-Minusvàlids de la Comarca d'Inca", candidatura presentada per l'Ajuntament d'Inca (Institut Mallorquí d'Afers Socials, 2010).

Les necessitats de les persones amb discapacitat intel·lectual de la comarca d'Inca eren molt diverses, amb un ventall d'edats que començava als 0 anys. Per aquest motiu, una vegada assolida i consolidada la primera fita –i tal vegada la més complicada pel context social i econòmic–, que va ser l'obertura del Centre d'Educació Especial, es varen anar obrint nous centres i oferint nous serveis.

Com a resultat de la feina feta, l'entitat disposa de:

- Per a usuaris de 0 a 6 anys, dos centres d'atenció primerenca.
- Per a usuaris de 6 a 21 anys, que és l'edat escolar en els centres d'Educació Especial, el ja esmentat CEE Joan XXIII.
- Per a usuaris majors de 21 anys amb necessitats de pernoctació, diverses residències i habitatges tutelats.
- Per a usuaris que poden dur a terme una integració laboral, dos centres d'ocupació.

A continuació es presenten els centres que integren la Fundació Patronat J23 d'Inca, per ordre d'edat de les persones usuàries a les quals van destinats els serveis que ofereixen.

4.2. Atenció primerenca

L'atenció primerenca (AP) és un servei dirigit a infants d'una edat compresa entre 0 i 6 anys (fins als 12 anys a partir de 2021). Té com a principal objectiu donar suport de manera preventiva o assistencial als infants amb trastorns de desenvolupament o en risc de partir-los. L'atenció primerenca permet regular les relacions en les àrees social, sanitària i educativa. Això vol dir que l'AP també s'orienta a les famílies dels infants afectats (Capó *et al.*, 2015).

L'atenció primerenca, pel que fa a estimulació, treballa de manera pluridisciplinària: estimulació cognitiva, fisioteràpia i logopèdia, sense deixar de banda l'estimulació física (Capó *et al.*, 2015).

Dintre de la Direcció General de Dependència hi ha el Servei de Valoració i Orientació de la Discapacitat i la Dependència (SVAP). Aquest disposa d'una Unitat de Diagnòstic Infantil i Atenció Primerenca (UDIAP), que realitza valoracions de necessitat d'AP. Quan es considera que un infant valorat necessita un servei d'AP se li assigna un centre del Servei de Desenvolupament Infantil i Atenció Primerenca (SEDIAP), que pot ser un públic o concertat. Els centres d'atenció primerenca de Joan XXIII formen part dels SEDIAP (vegeu figura 9).

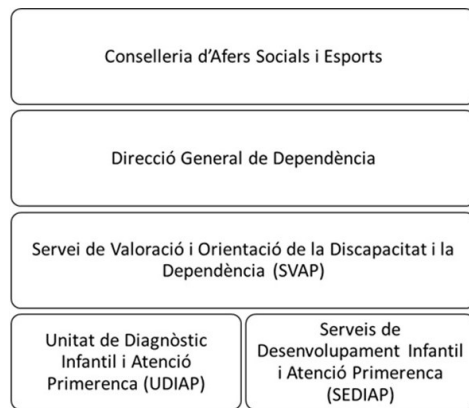

Figura 9. L'atenció primerenca dintre de la Conselleria d'Afers Socials i Esports (elaboració pròpia a partir de Conselleria d'Afers Socials i Esports, 2020).

Si bé els dos centres d'atenció primerenca foren inaugurats els anys 2015 (Atenció Primerenca Inca, a un edifici annex al Centre d'Educació Especial) i 2021 (Atenció Primerenca Zona Nord, a un edifici ubicat a la ciutat d'Alcúdia), el servei com a tal ja s'oferia el 1991, segons consta a l'ordre del dia del claustre de professorat de 11/03/1991 (Patronat Joan XXIII, Llibre d'actes de reunions de claustres de professorat, 11/03/1991).

El centre d'Inca fou obert dia 1 de setembre de 2015 i inaugurat dia 28 d'octubre de 2015, amb l'assistència de la Sra. Fina Santiago (consellera de Serveis Socials i Cooperació), el Sr. Juan Manuel Rosa (director general de Dependència), el Sr. Virgilio Moreno (batlle d'Inca) i el Sr. Bernat Tomàs (president del Patronat Joan XXIII). El centre d'Alcúdia seria obert dia 1 de juliol de 2021 i inaugurat dia 9 de setembre de 2021, amb l'assistència de la Sra. Fina Santiago

(consellera d'Afers Socials i Esports), la Sra. Bàrbara Rebassa (batlessa d'Alcúdia) i el Sr. Pere Rotger (president del Patronat Joan XXIII) (Roig, 10/09/21).

El servei està dirigit per la Sra. Gabriela Jaume, i els dos centres estan ubicats a:

- Atenció Primerenca Inca, carrer de Mostassaf, número 65, Inca.
- Atenció Primerenca Zona Nord, carrer de Xara, número 19, Alcúdia.

4.3. Centre d'Educació Especial Joan XXIII

Com s'ha dit, va ser el primer servei donat per l'entitat: l'educació especial. El fet de ser el primer centre inaugurat pel Patronat (1990) va generar a la comarca d'Inca una associació entre Joan XXIII (nom de l'escola) i la resta de serveis i centres que anaven apareixent, que eren diferents i amb finalitats distintes i complementàries.

L'escola com a tal és un centre educatiu en el qual l'alumnat s'agrupa en tres etapes educatives:

- Educació infantil, per a alumnat de 3 a 6 anys.
- Educació bàsica, per a alumnat de 6 a 16 anys.
- Transició a la vida adulta (TAVA), per a alumnat de 16 a 21 anys.

Amb un total d'uns 80 alumnes matriculats, a cada etapa es treballen les àrees del currículum ordinari, amb les adaptacions necessàries segons el perfil de cada un d'ells, amb la finalitat d'afavorir el seu desenvolupament en els àmbits personal, afectiu i social.

Sempre s'actua amb l'objectiu de la inclusió social i educativa. D'aquesta manera, a l'etapa de TAVA es treballen competències que afavoreixin la inclusió de l'alumnat al mercat laboral o l'ocupació. Així mateix, a les etapes inicial i intermèdia es fa feina per la inclusió a centres d'educació no especial, amb aules substitutòries de centre específic (ASCE), i se'n disposa de dues unitats al Centre Educatiu La Salle d'Inca.

Ubicada al carrer de Menorca, número 55 d'Inca, les directores de l'escola han estat la Sra. Aina Rodríguez, fins a desembre de l'any 2000, i la Sra. Clàudia Bauzà, des de 2000.

4.4. Residències i habitatges tutelats

L'Institut Mallorquí d'Afers Socials (IMAS) fou creat a l'any 2003 (denominat Institut de Serveis Socials i Esportius de Mallorca fins a 2009, per gestionar els serveis socials, la protecció de menors i els recursos assistencials del Consell Insular de Mallorca). Adscrit al Departament de Benestar i Drets Socials del CIM, és l'organisme encarregat de la gestió de la xarxa de residències públiques i concertades del Consell Insular de Mallorca, entre d'altres, de totes les residències i habitatges de Joan XXIII (Institut Mallorquí d'Afers Socials, lloc web, consultat en línia el juny de 2022).

Els serveis de residència que ofereix la Fundació estan dirigits a persones que tenen a partir de 18 anys d'edat i són, per ordre de creació:

- Casal de Joves i Habitatges Tutelats
- Residència ses Garrigues d'Amunt
- Residència sa Creu
- Residència Catalina Rosselló

4.5. Residència ses Garrigues d'Amunt

El Consell de Govern de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears va aprovar el 1992 la construcció d'un centre de rehabilitació de drogodependència a ses Garrigues d'Amunt, a Biniali (Sencelles). Dintre d'ell es desenvoluparia el Projecte Home. Si bé el centre es va construir, no va ser emprat mai per als usos als quals estava destinat (*Dijous*, 30/04/1992).

Després d'un acord de cessió d'ús per part de la Conselleria d'Afers Socials i Esports, el Patronat Joan XXIII inicià unes obres per adaptar l'edifici com a residència per a persones amb discapacitat intel·lectual. D'aquesta manera s'inaugurava, dia 1 de juliol de 1998, el Servei de Residència Ses Garrigues d'Amunt, essent el Sr. Bernat Tomàs president del Patronat Joan XXIII.

Els serveis que s'ofereixen a Ses Garrigues són d'acolliment residencial i centre de dia, incorporant totes les funcions que es deriven de l'allotjament: manutenció, higiene, oci, etc. Els objectius són:

- Donar allotjament a les persones que necessiten substituir la llar habitual, temporalment o permanentment, per millorar les condicions afectives, socials, materials o de convivència, entre d'altres.

- Facilitar i donar suport a accions que suposin una ocupació diària i una promoció del potencial personal i social, fomentant l'autonomia i la participació comunitària. En aquest sentit, es treballen competències que impliquin un creixement personal i una visió d'autosuperació. Per exemple, en podem destacar els tallers de cuina o de jardineria, i la pràctica de l'esport, entre d'altres.

Ubicat a la parcel·la 215 del polígon 9, Sencelles, està dirigit per la Sra. Francesca Marquès des de la seva inauguració.

4.6. Residència sa Creu

El Sr. Gabriel Siquier feu donació altruista el 1997 d'un solar ubicat al camí Vell de Llubi, per al Patronat Joan XXIII, amb la finalitat de construir una residència per a persones amb discapacitat intel·lectual. Les obres finalitzaren l'any 2001, i fou inaugurada dia 23 de maig de 2001, amb l'assistència del Sr. Francesc Antich (president del Govern de les Illes Balears), la Sra. Maria Antònia Munar (presidenta del Consell Insular de Mallorca), la Sra. Fernanda Caro (consellera de Benestar Social), el Sr. Pere Rotger (batle d'Inca) i el Sr. Ramon Autonell (president del Patronat Joan XXIII), entre d'altres (Mas; 24/05/2001).

Figura 10. Antics rentadors d'Inca (fotografia <https://www.facebook.com/IncaEnmatges/>).

Des de la Residència sa Creu, edifici construït amb inspiració dels antics rentadors d'Inca (figura 10), es gestionen dos habitatges supervisats, destinats a persones que tenen habilitats adaptatives suficients com per tenir una vida en una llar assistida. Un habitatge supervisat consisteix en un servei substitutiu de la llar pròpia o familiar. Els seus beneficiaris conviuen en un domicili diferent del familiar, amb la supervisió i assistència per part de professionals de la Fundació. Es dona suport adaptat a les necessitats de cada persona en les activitats bàsiques de la vida diària i en la interacció social.

Es dona suport adaptat a les necessitats de cada persona en les activitats bàsiques de la vida diària i en la interacció social.

Des de la Residència sa Creu, a part de la pròpia residència, es gestionen diversos serveis:

- L'habitatge supervisat sa Creu, que es va obrir l'any 2001.
- L'habitatge supervisat es Casal, que, si bé es va reconstituir el 2016, és un servei inaugurat l'any 1991 per a infants i adolescents escolaritzats al CEE Joan XXIII. El primer Casal fou inaugurat dia 3/11/1991, amb vuit places inicials, pel Sr. Jaume Armengol (batle d'Inca) i el Sr. Joan Gual (president del Patronat), entre d'altres (Quetglas, 07/11/1991).

En tots els casos, l'objectiu és promoure una millora de la qualitat de vida, afavorint la realització d'activitats quotidianes, reforçant els vincles amb l'entorn social i familiar, sense descuidar una atenció a tots els nivells (sanitari, higiènic, esportiu, etc.).

L'edifici des d'on es gestionen tots aquests serveis està a la parcel·la 208-13 del polígon XII, camí Vell de Llubí, Inca. Ha estat dirigit per la Sr. Catalina Coll des de la seva inauguració.

4.7. Residència Catalina Rosselló

Després de sis anys d'haver finalitzat la seva construcció, a causa de la crisi econòmica i problemes burocràtics que es demoraren fins a cinc anys, entre l'obtenció de l'autorització per a la posada en marxa del servei i la demora de tres anys en el concert de places, finalment, es va inaugurar dia 13 de desembre de 2013, amb l'assistència de la Sra. Maria Salom (presidenta del Consell Insular de Mallorca), la Sra. Catalina Cirer (consellera de Benestar Social i presidenta de l'IMAS), el Sr. Rafel Romero (director general de Serveis Socials del Govern balear), el Sr. Rafel Torres (batle d'Inca) i el Sr. Bernat Tomàs (president del Patronat Joan XXIII) (Ballester, 04/12/2013; Institut Mallorquí d'Afers Socials, 13/12/2013; Patronat Joan XXIII, lloc web, consultat en línia juny 2022).

La Residència va prendre el nom de la barriada on estava, i se la denominà Residència Crist Rei. A l'any 2020 se'n va decidir el nom, i passà a anomenar-se Residència Catalina Rosselló, en honor a la persona que va fer la donació del solar on està construït l'edifici (Bonnín, 14/12/2013).

Situada al carrer de Salvador Galmés, número 34, d'Inca, i dirigida per la Sra. Maria Magdalena Villalonga, proporciona serveis d'allotjament i manutenció a usuaris majors de 18 anys. A més, els seus professionals donen suport a les persones usuàries en la realització de les activitats diàries quotidianes: higiene, alimentació, foment de l'autonomia personal, i sense descuidar l'oci.

4.8. Centre Ocupacional Son Agulló

La igualtat d'oportunitats és un principi i una aspiració generalitzada a la majoria de les societats, que té com a conseqüència lluitar contra la discriminació i a favor de la normalització en tot els àmbits socials. Essent el dret a treballar un camí cap a aquesta, la incorporació al mercat laboral per a totes les persones suposa una via d'inclusió. En aquest sentit, adquireix especial importància la inserció laboral de les persones amb discapacitat (Egido, 2009).

La inclusió al mercat laboral de les persones amb discapacitat intel·lectual hauria de seguir diferents etapes (Peña y Santana, 2020):

- Realitzar una atenció educativa que potenciï la transició a la vida adulta i el desenvolupament de les capacitats laborals.
- Realitzar programes de formació professional adaptada amb actuacions adequades a les persones usuàries, com activitats a vivers, jardins, operacions auxiliars de serveis administratius generals, enregistrament de dades o reparació de roba i calçat, entre d'altres. El cicle de TAVA del CEE Joan XXIII té aquests objectius.
- Disposar de centres ocupacionals i centres especials d'ocupació per a la transició al mercat laboral.

El Centre Ocupacional Son Agulló proporciona un servei a persones que presenten dificultat per accedir temporalment o definitivament a un treball normalitzat. Així mateix, permet la realització d'una activitat útil i terapèutica per adaptar-se a la realitat personal de cada usuari del servei. La finalitat és la preparació gradual i sistemàtica de les persones usuàries per a una activitat laboral i, per tant, una integració social a través de la inserció en el mercat de treball (Patronat Joan XXIII, lloc web, consultat per juny de 2022).

El servei de taller ocupacional està concertat amb l'IMAS i està orientat a persones majors de 18 anys que presenten una discapacitat intel·lectual, i que necessiten un suport per a la seva integració en el mercat laboral (IMAS, lloc web, consultat per juny de 2022).

Les activitats laborals que es realitzen són, entre d'altres (Patronat Joan XXIII, lloc web, consultat per juny de 2022):

- Productes amb paper reciclat: targetes, folis, agendes i objectes variis.
- Agricultura ecològica, a través del procés de preparació de la terra, sembra, cura i recol·lecció dels productes. Aquesta activitat està integrada dintre del manteniment general de la finca Son Agulló.

- Taller de ceràmica, creant diferents peces de fang i ceràmica, que permet treballar la motricitat de les persones usuàries.
- Taller de manipulació d'aliments: confitures, empotats d'olives, ametlles ensucrades i altres.
- Taller creatiu: es fomenta la part artística amb la creació de diferents productes.

El Centre Ocupacional Son Agulló fou obert dia 7 de gener de 1999 i inaugurat el dia 29 de març de 1999 amb l'assistència del Sr. Jaume Matas (president del Govern de les Illes Balears) i el Sr. Joan Gual i Josep Busquets (president i vicepresident de l'entitat, respectivament), entre d'altres (M. P, 30/03/1999).

La directora del centre, ubicat a les parcel·les 72-78 del polígon 4, de Binisalem, és la Sra. Maria Antònia Reinoso.

4.9. Present i futur

Amb la consecució de la figura jurídica de Fundació, l'entitat ha entrat en una nova etapa de modernització de la gestió i adaptació al segle XXI.

Al mateix temps s'ha posat en marxa una estratègia digital per aconseguir tenir presència activa i important a la World Wide Web, amb:

- Actualització i modernització del disseny del lloc web de l'entitat (Patronat Joan XXIII, lloc web, consultat per juny de 2022).
- Presència a xarxes socials, amb perfils a Facebook i Instagram (Patronat Joan XXIII, Facebook, Instagram, consultat per juny de 2022).
- Generació d'un logotipus adaptat per aconseguir una millor imatge de marca, incorporant el nom pel qual és conegut el Patronat (vegeu figura 11).

Amb tot l'esmentat, l'entitat dona servei, el 2022, a quasi 500 usuaris entre tots els centres, gràcies la feina d'uns 180 professionals. El seu futur sembla més que assegurat.

Figura 11. Logotipus de la Fundació Patronat J23 d'Inca (cortesia de la Junta Directiva del Patronat).

5. CONCLUSIONS

Amb l'estudi realitzat s'ha mostrat el passat, el present i el futur de la Fundació Patronat J23 d'Inca (Joan XXIII). De l'estudi es poden extreure algunes conclusions:

- L'entitat analitzada ha omplert les mancances de serveis per a persones amb discapacitat intel·lectual que hi havia a la societat fins a la dècada de l'any 1970.
- La creació, el desenvolupament i la consolidació de l'entitat ha estat possible gràcies a l'esforç individual i col·lectiu de moltes persones. Si bé la primera passa la varen fer el Sr. Andreu Llabrés i el Sr. Antoni Abrines, sense la continuació per persones com la Sra. Aina Rodríguez (sor Aina) i el col·lectiu de professionals i voluntaris que han treballat per projecte durant tants d'anys no hauria estat possible la seva consolidació.
- L'entitat ha entrat en una nova etapa en què s'està treballant en una modernització a tots els nivells, tant en l'administratiu i de gestió, amb un canvi de figura jurídica, com en l'àmbit d'estratègia digital.

6. AGRAÏMENTS

L'autor fa constar el seu agraïment a algunes persones que han col·laborat en la realització de l'estudi:

- A la Junta Directiva de la Fundació, representada pel seu president Sr. Pere Rotger Llabrés, que ha autoritzat i facilitat l'accés a la documentació necessària, com llibres d'actes, Estatuts, etc.
- Al Sr. Jaume Soler Capó, per la seva revisió del text i les aportacions personals com a membre que ha estat de diverses juntes directives del Patronat.
- A la Sra. Clàudia Bauzà Nicolay, per la seva valuosa ajuda durant la localització i selecció de documents a l'etapa de recollida de dades.
- A les directores de tots els centres de l'entitat, per la correcció del text de l'estudi que corresponia als serveis que elles dirigeixen.
- Al gerent de la Fundació, Sr. Pedro Lladó, per facilitar dades històriques i facilitar el procés de correcció de l'estudi.

BIBLIOGRAFIA

Algebelí Muro, Periòdic d'Informació Local. 1990. Número 179, segona època, gener de 1990.

Ballester, E. 04/12/2013. "La residencia de discapacitados de Crist Rei abre este año con seis años de retraso". Diari *Última Hora*.

Boletín Oficial del Estado (BOE). 04/11/1977, número 264. Disponible en línea: <https://www.boe.es/boe/dias/1977/11/04/pdfs/A24207-24207.pdf>.

Bonnín, M. 14/12/2013. "La residència de Crist Rei, sis anys tard". Diari *Ara Balears*. Disponible en línea: https://www.arabalears.cat/balears/residencia-crist-rei-anys-tard_1_2186881.html.

Capó, M. A.; Vargas, B.; Pedrosa, J.; Mateu, A.; Albertí, M. L.; Riera, N. 2015. *L'atenció primerenca a les Illes Balears. Anuari de l'Educació de les Illes Balears. 2015*.

Coll, G. 10/02/1983. "54 millones para la nueva construcción del Colegio Juan XXIII para niños subnormales". *Dijous. Setmanari d'informació local i comarcal*. Any IX, número 437. Edició: Associació Cultural Dijous d'Inca. Dipòsit Legal: PM 537-1974.

Conselleria d'Afers Socials i Esports. 2020. *Memòria d'actuacions de la Conselleria d'Afers Socials i Esports de 2020*. Govern de les Illes Balears.

Dijous. 16/08/1990. "En pocas palabras. 20 millones para el centro Juan XXIII". *Dijous. Setmanari d'informació local i comarcal*. Any XVI, número 859. Edició: Associació Cultural Dijous d'Inca. Dipòsit Legal: PM 537-1974.

Dijous. 01/11/1990. "Entrevista a Juan Gual; presidente del Patronato Joan XXI-II"; *Dijous. Setmanari d'informació local i comarcal*. Any XVI, número 870. Edició: Associació Cultural Dijous d'Inca. Dipòsit Legal: PM 537-1974.

Dijous. 30/04/1992. "Flash Comarcal". *Dijous. Setmanari d'informació local i comarcal*. Any XVII, número 948. Edició: Associació Cultural Dijous d'Inca. Dipòsit Legal: PM 537-1974.

Direcció General d'Atenció a la Dependència, Conselleria d'Afers Socials i Esports, lloc web, disponible: <http://www.caib.es/>.

Egido, I. 2009. "La inclusión social y laboral de las personas con discapacidad intelectual mediante los programas de empleo con apoyo. Un reto para la orientación". *Revista Española de Orientación y Psicopedagogía (REOP)*, volum 20, número 2, 2n quadrimestre, eISSN: 1989-7448.

González, A.; Cagigal, V.; Blas, E. 2013. "La calidad de vida de las familias de personas con discapacidad intelectual". *Revista Española de Orientación y Psicopedagogía (REOP)*, volum 24, número 1, 1r quadrimestre, eISSN: 1989-7448.

Institut d'Estudis Catalans. 1998. *Gran Diccionari de la llengua catalana*.

Institut Mallorquí d'Afers Socials (IMAS), lloc web. Disponible: <https://www.imasmallorca.net/>.

Institut Mallorquí d'Afers Socials. 2010. "Premis Consell de Mallorca a la Solidaritat 2009". Revista *Alimara*, número 53.

Institut Mallorquí d'Afers Socials. 13/12/2013. *Salom Inaugura la residència Crist Rei per a persones amb discapacitat a Inca*. Disponible en línia: <https://www.imasmallorca.net/ca/noticia/652>.

Institut Mallorquí d'Afers Socials. 2021. *Memòria IMAS 2020*; coordinació i edició: Àrea de Gerència. Servei de Planificació i Documentació de l'IMAS; aprovació pel Consell Rector de l'IMAS a 31/05/2021. Disponible en línia: <https://www.imasmallorca.net/>.

J. M. 19/01/1989. "El colegio de educación especial Juan XXIII, cada vez más cerca. Los consistorios deberán llevar el tema al pleno". *Dijous. Setmanari d'informació local i comarcal*. Any XVI, número 776. Edició: Associació Cultural Dijous d'Inca. Dipòsit Legal: PM 537-1974.

Luque, D. J. 2008. "Trastornos del Desarrollo, discapacidad y necesidades educativas especiales". *Revista Iberoamericana de Educación*, ISSN: 1681-5653.

Mas, J. 2001. "Inaugurat el centre Sa Creu per a gent amb discapacitat psíquica". *Diari dBalears*. Disponible en línia: <https://www.dbalears.cat/balears/balears/2001/05/24/57388/inaugurat-el-centre-sa-creu-per-a-gent-amb-discapacitat-psiquica.html>.

M. P. 30/03/1999. "Los talleres de Son Agulló facilitarán la integración laboral a los discapacitados". *Diari Última Hora*.

M. B. 08/12/1988. "Sebastià Serra, partidario de que la C. A. se haga cargo de la construcción del colegio Juan XXIII". *Dijous. Setmanari d'informació local i comarcal*. Any XV, número 770. Edició: Associació Cultural Dijous d'Inca. Dipòsit Legal: PM 537-1974.

Montes, M. J.; Paños, P. 2015. "Intervención en la discapacidad intelectual y trastorno mental asociado en el adulto: de la intervención sistémica, el equipo interdisciplinar y la coherencia de las intervencions". *Revista de la Asociación Española de Neuropsiquiatría*, volum 35, número 125, e-ISSN 2340-2733, ISSN 0211-5735, DOI: <https://dx.doi.org/10.4321/S0211-57352015000100002>.

Núñez, A. 2004. "Evolución del concepto social de discapacidad intelectual". *Revista Cubana Salud Pública*, volum 30, número 4. L'Havana, ISSN (versió impresa) 0864-3466, (en línia) 1561-3127.

Patronat Joan XXIII, lloc web. Disponible: <https://www.patronatjoan23.org/>.

Patronat Joan XXIII, Facebook. Disponible: <https://es-es.facebook.com/JoanXXIII.Inca/>.

Patronat Joan XXIII, Instagram: <https://www.instagram.com/patronatjoanxxiii>.

Payeras. 20/09/1990. "El nuevo colegio Juan XXIII". *Dijous. Setmanari d'informació local i comarcal*. Any XVI, número 864. Edició: Associació Cultural Dijous d'Inca. Dipòsit Legal: PM 537-1974.

Peña, M. T.; Santana, L. E. 2020. *Transición al empleo de personas con discapacidad intelectual en Canarias*: el empleo con apoyo; MLS Educational Research, 4 (1), 90-105. doi: 10.29314/mlser.v4i1.321.

Quetglas, A. 07/11/1991. "Se inauguró el 'Casal Joan XXIII'". *Dijous. Setmanari d'informació local i comarcal*. Any XVII, número 923. Edició: Associació Cultural Dijous d'Inca. Dipòsit Legal: PM 537-1974.

Roig, J. J. 10/09/2021. "Joan XXIII abre en Alcudia un nuevo centro de atención temprana para atender la zona Nord". *Diari Última Hora*.

Santandreu, A. 1991. *BENAURATS...! CENTRE D'EDUCACIÓ ESPECIAL JOAN XXI-II*. Conselleria de Sanitat i Seguretat Social del Govern de les Illes Balears. Dipòsit Legal: PM 342/91.

Torres, J. A. 2010. "Pasado, presente y futuro de la atención a las necesidades educativas especiales: Hacia una educación inclusiva". *Revista Perspectiva Educativa*, volum 48, ISSN: 0718-9729, eISSN: 0718-9729.

LES ELECCIONS MUNICIPALS I PREAUTONÒMIQUES DE 1979 A INCA

Martín Rotger Lebrón

Historiador.
martinrotgerlebron@gmail.com

Paraules clau: eleccions municipals, eleccions autonòmiques, Transició, partits polítics, administració local, política local.

Resum. *Aquesta comunicació estudia els resultats de les eleccions municipals i preautonòmiques del 3 d'abril de 1979 a Inca. Van ser els primers comicis locals lliures des de la Segona República i van donar pas, respectivament, a la democratització de l'Ajuntament i a la renovació dels òrgans insulars en el marc del procés autonòmic. El principal objectiu de l'estudi és interpretar els resultats en funció del context històric i el panorama polític. Es presta especial atenció als factors locals i al diferent comportament electoral entre barriades, així com a la manifestació de vot dual dependent de l'àmbit de la convocatòria.*

Keywords: local elections, regional elections, Transition, political parties, local administration, local politics.

Abstract. *This communication studies the local and island elections on 3rd April 1979 in Inca. They were the first free elections since the Second Republic and gave way, respectively, to the democratization of the City Council and to the renewal of the insular institution during the autonomous process. The main objective of the study is to interpret the results based on the historical context and the party system. Special attention is paid to local factors and the different electoral behavior between neighborhoods as well as the manifestation of dual voting depending on the type of election.*

1. INTRODUCCIÓ

El dimarts 3 d'abril de 1979 van tenir lloc a Espanya les primeres eleccions municipals de l'actual període democràtic. Aquests comicis van donar pas a la democratització de les entitats locals, únic nivell de l'administració que encara estava ocupat pels càrrecs designats durant la dictadura i que s'havia mantingut al marge del procés de Transició.

Al conjunt de l'Estat, Unió de Centre Democràtic (UCD) va ser la primera força en nombre de regidors, encara que l'esquerra va aconseguir controlar els ajuntaments de les principals ciutats. A Inca, UCD va ser la llista més votada, però, respecte a les eleccions generals, es va produir un retrocés del bipartidisme i un avanç dels partits minoritaris, especialment de l'esquerra nacionalista. Aquest fenomen, que es coneix amb el nom de vot dual, s'ha de relacionar amb el canvi d'escenari electoral a un àmbit més local, malgrat l'estatalització de les eleccions municipals (Capó, 1991).

Juntament amb l'elecció dels ajuntaments, a les Illes Balears també van tenir lloc eleccions als consells insulars, els resultats de les quals determinarien la composició del Consell General Interinsular, òrgan de la preautonomia balear que, entre altres funcions, havia de redactar el futur Estatut d'Autonomia per a l'arxipèlag.

El propòsit d'aquesta comunicació és analitzar els resultats de les eleccions municipals i preautonòmiques de 1979 a Inca. De forma específica, es pretén reconstruir el context polític i social en què es van dur a terme les votacions, determinar la influència i l'abast d'elements locals, interpretar la distribució del vot per zones de la ciutat i identificar les causes del diferent sufragi en funció de l'àmbit de la convocatòria.

Les fonts principals per a l'elaboració d'aquest treball han estat les actes d'escrutini de les eleccions de 1979 per districtes i seccions, disponibles a l'Arxiu Municipal d'Inca.¹ També s'ha consultat la premsa de l'època, tant els diaris d'àmbit insular (Balears, *Última Hora* i *Diario de Mallorca*) com el setmanari *Dijous* editat a Inca.

Quant a l'estat de la qüestió, existeix diversa bibliografia sobre la Transició a Mallorca, però no hi ha cap publicació general sobre les eleccions municipals de 1979, encara que són tractades parcialment en treballs d'història política o en investigacions sobre aquest període a l'àmbit local, com és el cas de la comunicació de Pieras i Vives (1997) sobre la Transició a Inca. En el cas de les eleccions als consells insulars, sí que comptam amb algunes investigacions de diferent abast (Hernández, 1998; Marimon, 1998a; Adán i Payeras, 2015; Rotger, 2021).

1 Arxiu Municipal d'Inca (AMI), 3912. Expedient de les eleccions locals de 1979.

2. CONTEXT

L'any 1979 Inca tenia 20.168 habitants, dels quals 14.306 tenien dret de vot. Es tractava d'una població jove, ja que els menors de setze anys representaven una tercera part del padró i només el 5 % eren majors de seixanta-cinc anys.² Aproximadament, un 20 % de la població era d'origen peninsular i, en general, el nivell educatiu era baix: més del 25 % dels habitants del municipi no tenien estudis i només un 3 % comptava amb estudis superiors (Campillo i Serra, 1994: 296-297). La indústria continuava sent el principal motor econòmic de la ciutat, ja que dos de cada tres treballadors estaven ocupats al sector secundari. Amb tot, a partir de 1976 es manifestaren els primers símptomes de la crisi del calçat, com l'augment dels costos de producció i de l'atur.

La Transició va ser un període marcat per la mobilització social, la voluntat de canvi i el ressorgiment cultural. A Inca hi ha alguns exemples d'això, encara que el seu impacte va ser limitat. Així, a algunes empreses els treballadors es van començar a organitzar sindicalment per reivindicar drets i van produir-se episodis de conflictivitat laboral i vagues.³ També es van constituir entitats ciutadanes de diferents àmbits, com les primeres associacions de veïns, l'Associació de Comerciants o les delegacions de la Unió de Pagesos i de l'Obra Cultural Balear (Pieras i Vives, 1997), a partir de les quals es formaren algunes de les candidatures que després es presentaren a les eleccions. En general, l'actitud predominant de la ciutadania, almenys públicament, era de passivitat i desinterès, però cal destacar que es van produir algunes mobilitzacions per exigir un centre sanitari.

Quant a partits polítics, un dels primers a tenir estructura local va ser el PSOE, que el 1974 ja celebrava assemblees clandestines al soterrani del Bar Leo (Armengol i Armengol, 2005: 176). De forma simultània, va existir una agrupació del PSOE històric de Rodolfo Llopis, que el 1976 anunciava la seva disposició a presentar-se a les eleccions i que estava encapçalada per Simó Mestre, antic cap de la Falange d'Inca.⁴ Poc després, també es van organitzar a Inca el Partit Socialista de les Illes (PSI), que posteriorment adoptaria el nom de Partit Socialista de Mallorca (PSM), així com UCD, a la qual s'afiliaren nombrosos càrrecs locals inclòs el batle des de 1969, Antoni Fluxà Figuerola.

2 AMI, 4787. Estadística de població (1972).

3 *Última Hora*, 3 de febrer de 1979.

4 *Última Hora*, 2 de setembre de 1976.

A l'Ajuntament, el franquisme va sobreviure fins a les eleccions de 1979. Durant la dictadura, es van celebrar periòdicament votacions controlades i sense garanties democràtiques per al nomenament de regidors. La convocatòria de noves eleccions municipals estava prevista per a finals de 1976, però el Govern, ja presidit per Adolfo Suárez, les va suspendre fins després de les eleccions legislatives, que van tenir lloc el 15 de juny de 1977.⁵ Per diferents causes, principalment el temor a un mal resultat (Marina, 2016: 249), el Govern d'UCD va anar posposant de manera successiva la data de les municipals fins al 3 d'abril de 1979. Com a conseqüència, mentre es va elaborar i aprovar la Constitució i es va formar el primer govern democràtic, els homes nomenats pel règim van continuar dirigint els ajuntaments.

Figura 1. Membres de la Junta Local del *Movimiento*, presidida pel batle d'Inca, Antoni Fluxá Figuerola. (font: Arxiu Municipal d'Inca).

El primer any posterior a la mort de Franco, el govern municipal va continuar funcionant igual, però la situació va canviar el 1977, moment en què part de la corporació municipal va començar a qüestionar el batle (Pieras i Vives, 1997: 27). Aquestes disputes s'han de situar en un context d'efervescència política i amb unes primeres eleccions democràtiques a celebrar, davant les quals alguns regidors van començar a actuar tenint en compte la seva voluntat de continuar en política amb la democràcia, o simplement amb indiferència envers el poder municipal, atesa la fi del règim. Al mateix temps, també va aparèixer una oposició externa protagonitzada pels sectors més conscienciats de la ciutadania, crítics especialment amb la mala gestió, la manca de transparència i la política urbanística.

Prèviament a les municipals, es van celebrar dues eleccions generals, que podien ser una referència del clima polític amb el qual s'afrontaven les eleccions locals. A les legislatives del 15 de juny de 1977, els votants inquers ho van fer de manera semblant al conjunt de les Illes: Unió de Centre Democràtic va ser el partit més votat, amb més de la meitat dels sufragis, seguit

⁵ "Real Decreto-ley 7/1976, de 8 de octubre, por el que se aplazan las elecciones municipales y provinciales". *Boletín Oficial del Estado*, 11 d'octubre de 1976 (244): 19847.

a gran distància pel Partit Socialista Obrer Espanyol. També aconseguiren cert suport la dreta d'Aliança Popular, el Partit Comunista, la Unió Autonomista i la coalició Unitat Socialista, a la qual participava el PSI. Els resultats de les següents eleccions, l'1 de març de 1979, foren semblants, encara que es va reduir un poc la diferència entre UCD i PSOE, mentre que els partits minoritaris van millorar els seus resultats.

1977			1979		
Candidatura	Vots	%	Candidatura	Vots	%
UCD	5.546	54,05	UCD	4.631	47,41
PSOE	2.759	26,70	PSOE	2.889	29,57
AP	539	5,25	CD	818	8,37
PCE	425	4,14	PCE	551	5,64
UA	394	3,84	-	-	-
PSP-US	286	2,79	SMM	513	5,25
Altres partits	324	3,16	Altres partits	336	3,00
Participació: 10.523 (84,04 %) Vots en blanc: 7 (0,07 %) Vots nuls: 263 (2,50 %)			Participació: 9.971 (69,67 %) Vots en blanc: 31 (0,32 %) Vots nuls: 202 (2,03 %)		

Taula 1. Resultats de les eleccions generals de 1977 i 1979 a Inca (font: elaboració pròpia a partir de les dades del Ministeri de l'Interior).

Si amb aquests vots s'hagués determinat la composició de l'Ajuntament, en ambdues ocasions UCD hauria assolit la majoria absoluta (amb catorze regidors el 1977 i amb onze el 1979). El PSOE tendria sis o set regidors, mentre que AP hauria entrat amb un representant. El 1979 també haurien obtingut un regidor el PCE i el PSM, però no amb els resultats de 1977 per no haver superat el mínim del cinc per cent.

3. LES ELECCIONS MUNICIPALS

3.1. Candidatures presentades

3.1.1. Unió de Centre Democràtic (UCD)

Van ser diversos els membres del consistori que van manifestar el seu interès a encapçalar la candidatura d'UCD (Pieras i Vives, 1997: 29), però finalment el candidat a la batlia va ser Antoni Pons Sastre, periodista, cronista radiofònic i corresponçal a Inca dels diaris *La Almudaina* i *Baleares*. El seu nomenament s'ha de relacionar amb la decisió del partit d'impedir que els batles durant la dictadura fossin candidats (Duran, 1998: 57). Així, UCD va anunciar el gener de 1979 que a les llistes volia gent jove i nova,⁶ tot i que aquest acord responia més al fet que es tractava de figures políticament desgastades i amb poques possibilitats d'èxit electoral –amb algunes excepcions– que a una veritable pretensió de regeneració democràtica.

L'exemple més clar d'això és que tres regidors van formar part de la llista i tots en llocs de sortida, de manera que UCD va ser el partit que major nombre de polítics procedents del règim va incorporar. Jaume Beltran Riera, tinent de batle amb Antoni Fluxà i membre del consistori des de 1964, va ser el número dos. Pere Sureda

Figura 2. Anunci de la candidatura d'UCD (font: *Dijous*, 29 de març de 1979, p. 8).

Munar, designat el 1974, era el número quatre i Joan Morell Fortuny, regidor des de 1971, era el número cinc. Igualment, s'ha de mencionar que el tercer lloc de la llista s'havia reservat per a Llorenç Rigo Portell, qui va renunciar a formar part de la candidatura, però que també havia estat regidor durant sis anys. La resta de la llista estava formada per empresaris, industrials, propietaris i alguns professionals liberals. Era, a més, l'única candidatura sense dones i la que comptava amb menor presència de peninsulars.

La campanya centrista es va articular entorn de dues idees principals. La primera era l'eficàcia, concepte que es repetia freqüentment a la propaganda elec-

⁶ *Diario de Mallorca*, 6 de gener de 1979, p. 21.

toral,⁷ i que al·ludia a la necessitat d'un govern municipal capaç de donar resposta als problemes. Es presentava com a principal garantia l'acció d'UCD al Govern central, raó per la qual les referències a Suárez i als resultats de l'1 de març també eren habituals. Ahora, reivindicaven la descentralització i la necessitat d'una política pròpia: “seremos nosotros que elaboraremos con autonomía el programa específico que más convenga a nuestra comunidad”.⁸ Quant a iniciatives concretes, les propostes eren poc específiques, com millorar l'assistència sanitària o donar suport als joves.

Així mateix, UCD va protagonitzar dues polèmiques durant les setmanes prèvies a les eleccions. La primera es va produir el 18 de març, quan Antoni Pons, que continuava exercint com a periodista, va publicar al diari *Baleares* una crònica sobre el debat celebrat uns dies abans. El text era especialment crític amb la Candidatura Progressista Independent, que va respondre amb una carta en què va qüestionar que Pons utilitzàs la seva secció –que no anava signada– per fer política i el va acusar de mantenir les formes de la dictadura.⁹ La segona va tenir lloc el 22 de març, quan el setmanari *Dijous* va publicar un número especial dedicat a les eleccions municipals i va oferir dues pàgines a totes les candidatures. Només CD, CPI i PCIB hi van participar, però quan l'edició es va publicar incorporava a l'interior un anunci d'UCD de quatre pàgines i a color, malgrat que la publicació s'editava en blanc i negre. El greuge comparatiu i que la propaganda fos inclosa sense el consentiment de l'equip de redacció va fer que el diari *Última Hora* definís el succés de “cacicada antes de ser alcalde”.¹⁰ Per la seva banda, Antoni Pons va assegurar que l'anunci s'havia acordat amb l'administrador i el responsable econòmic.

3.1.2. Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE)

El PSOE es va presentar amb una llista encapçalada per Jaime Comas Rullán, advocat palmèsà que no estava empadronat a Inca. Sembla que la seva candidatura va ser una decisió acordada de forma centralitzada, perquè, tot i que els socialistes d'Inca ja anunciaven el 1977 que estaven preparats per afrontar les eleccions municipals, el gener de 1979 encara no es coneixia cap nom d'aquesta candidatura, que estava pendent de ser aprovada pel Comitè Executiu.¹¹ La resta de la llista estava conformada principalment per obrers i militants de base que, segons la premsa local, eren “personas poco conoci-

7 *Diario de Mallorca*, 17 de març de 1979, p. 15.

8 *Dijous*, 29 de març de 1979, p. 8.

9 *Baleares*, 22 de març de 1979.

10 *Última Hora*, 23 de març de 1979.

11 *Diario de Mallorca*, 21 de gener de 1979, p. 14.

das en el mundillo local”.¹² A més, era la segona candidatura, després d'ORT, que va incorporar més peninsulars, aproximadament un 70 % de la llista, i més dones (7), encara que cap amb possibilitats reals de sortir elegida, ja que la millor situada era Mercedes Extremera Martín, que anava al número onze.

El programa del Partit Socialista assenyalava com a prioritats l'assistència sanitària, millorar els equipaments municipals i fomentar la cultura, així com el diàleg amb les associacions de veïns i els sindicats. En general, la campanya va ser discreta i amb Jaime Comas freqüentment absent per raons de treball. A més, cal dir que el mateix candidat se situava a l'oposició quan explicava l'estratègia política que seguiria al Ple (Pieras i Vives, 1997: 30) i que la Federació Socialista Balear es va plantejar com a objectiu aconseguir una sèrie de batlies entre les quals no estava Inca,¹³ malgrat que es donaven una sèrie de condicions perquè potencialment pogués obtenir un bon resultat.

3.1.3. Coalició Democràtica (CD)

Coalició Democràtica va ser la marca amb la qual es va presentar Aliança Popular a les eleccions de 1979, i que pretenia ser una alternativa conservadora a UCD. Formalment, es tractava d'una entesa electoral formada per AP i altres petits partits de centredreta, però que tenien una presència molt limitada a les Illes. En el cas d'Inca, malgrat les sigles, es podria considerar com una llista local independent, ja que dels 23 membres de la candidatura, només hi havia dos militants d'AP –Jaume Llompart Salvà (2) i Carmen Ramírez Isasi (15)– i uns altres dos d'Acción Ciudadana Liberal: Juan Ferrà Mateu (6) i Gregorio Ferrà Mateu (9). La resta eren persones sense filiació política.

El batle Antoni Fluxà va sonar com a possible candidat després de deixar UCD,¹⁴ però finalment el cap de llista va ser Pedro Ballester del Rey. Natural d'Albacete i mestre de professió, va arribar a Inca el 1968 per treballar a l'escola Llevant; el 1970 fou seleccionat per ser regidor, i des de 1973 va exercir com a director del centre (Aulí *et al.*, 2014). Es tractava, a més, de l'únic membre de la candidatura que havia format part de la corporació durant la dictadura, tot i que també és ressenyable que Carmen Ramírez Isasi havia estat delegada local de la Secció Femenina. La llista estava integrada per comerciants, empresaris i funcionaris, principalment homes, de mitjana edat i nascuts a Mallorca. També va incorporar tres dones, que es concentraven als darrers llocs.

12 *Dijous*, 8 de febrer de 1979, p. 4.

13 *Última Hora*, 22 de març de 1979, p. 7.

14 *Última Hora*, 8 de febrer de 1979.

En una entrevista per al setmanari *Dijous*, Pedro Ballester es va presentar destacant la seva condició de cap de família i el seu origen peninsular. No considerava un inconvenient el fet d'haver tengut responsabilitats de govern sota el franquisme, sinó un exemple de la seva forma de treballar de cara a l'electorat.¹⁵ També va desgranar alguns punts del programa, com millorar l'estat dels carrers, garantir l'assistència sanitària, municipalitzar les aigües potables, construir nous equipaments educatius, esportius i culturals o revisar el Pla General urbanístic perquè no fos “obstáculo para el desarrollo económico”.

Figura 3. Anunci electoral de la candidatura de CD (font: *Dijous*, 29 de març de 1979, p. 13).

Figura 4. Anunci electoral de la candidatura del PCIB (font: *Dijous*, 22 de març de 1979, p. 11).

3.1.4. Partit Comunista de les Illes Balears (PCIB)

Al començament de l'any 1979, els únics municipis de la Part Forana de Mallorca on el PCE comptava amb estructura eren Lloseta i Santanyí. Ara bé, la presència territorial dels comunistes era molt superior, ja que es donava, sobretot, a través del sindicat Comissions Obreres. Aquesta era la situació a Inca, on CCOO tenia certa força entre els treballadors de la indústria i havia impulsat diverses vagues, manifestacions a favor de la sanitat i protestes contra l'Ajuntament. La simbiosi entre partit i sindicat era en aquells moment tan important que el programa dels comunistes d'Inca començava exposant, en primera persona, el que havia fet Comissions Obreres.¹⁶

15 *Dijous*, 22 de març de 1979, p. 12.

16 *Dijous*, 22 de març de 1979, p. 10.

A les eleccions generals, el PCIB havia quedat per sota del cinc per cent dels vots necessari per obtenir representació a la majoria dels municipis, raó per la qual va ser favorable a la participació en candidatures d'unitat amb altres grups d'esquerrers. Així, en un primer moment es van plantejar presentar-se amb el PSM, però finalment no hi va haver acord i el Partit Comunista es va presentar en solitari.¹⁷ El candidat va ser Antoni Mestre Alorda, empleat administratiu, que encapçalava una llista composta principalment per treballadors i militants de CCOO. La proporció de peninsulars que integraven la candidatura era semblant a la que es donava al PSOE, amb aproximadament dues terceres parts de nascuts fora de les Illes, però la presència femenina era molt interior, amb només dues candidates: Joana Maria Capó Llabrés (13) i Julia González Muñoz (18).

El PCIB proposava al seu programa ampliar els equipaments públics. Destacava la idea de crear un centre sanitari comarcal, però també centres educatius, poliesportius, parcs, un casal de cultura o transport públic, sempre donant prioritat a la gestió pública. També es comprometien a la revisió de la política urbanística, a restringir l'ús de contribucions especials i a reforçar la participació ciutadana.

3.1.5. Candidatura Progressista Independent (CPI)

El Partit Socialista de Mallorca (PSM) no es va presentar com a tal, sinó que va impulsar una llista independent. L'aparició de la Candidatura Progressista Independent d'Inca s'ha d'emmarcar dins l'estratègia general seguida pel PSM davant les eleccions municipals, que va consistir a impulsar candidatures locals en lloc de presentar-se sota les seves sigles (Marimon, 1998b: 51). La decisió responia a la idea que amb aquesta fórmula es podien obtenir millors resultats i al fet que, tot i que la democràcia s'estava iniciant, ja existia en bona part de la societat una concepció negativa dels partits polítics com a organitzacions més preocupades per defensar els seus interessos que els del poble.

El nucli de la candidatura va ser l'agrupació local del PSM, liderada per Jaume Armengol Coll, qui anava al número dos de la llista. També es van integrar a la candidatura membres de l'Obra Cultural Balear, de Comissions Obreres que també ho eren del PSM, com Guillem Coll Pol, i simpatitzants de l'esquerra nacionalista. Així mateix, va rebre el suport d'alguns moviments veïnals, de part del teixit associatiu i, de manera més discreta, de sectors progressistes de l'Església.

¹⁷ *Diario de Mallorca*, 10 de febrer de 1979, p. 15.

Menció a part mereix el cas de la Unió de Pagesos de Mallorca, associació agrària, molts dels membres de la qual van posicionar-se a favor o directament s'integraren a les candidatures del PSM. Inca en va ser una excepció, almenys inicialment, ja que aquí la Unió de Pagesos va decidir donar suport a la llista d'UCD a canvi de tres llocs a la candidatura.¹⁸ No obstant això, un dels seus dirigents, Llorenç Rigo, que malgrat haver estat regidor amb Fluxà es considerava nacionalista (Rigo, 2004), no hi va estar d'acord i finalment es va presentar amb la CPI com a número tres. Un altre membre d'UPM, Vicenç Balle, va seguir el mateix camí quan UCD no li va oferir el lloc de sortida que Rigo havia deixat buit.¹⁹

El candidat de la CPI va ser Jaume Crespi Cerdà, professor i director del Centre de Formació Professional d'Inca. A més, havia estat president de la Delegació Local de l'Obra Cultura Balear (1975-1977). Sociològicament, a la llista de la CPI predominaven els homes joves, nascuts a Mallorca, de classe mitjana i amb formació. Entre els vint-i-dos candidats hi havia sis dones, de les quals només una, Jerónima Rayó Bennàsar, que anava al número set, es trobava entre els deu primers llocs.

El programa de la CPI va incloure molts de punts comuns amb altres partits, especialment d'esquerres, com l'assistència sanitària, la dotació d'equipaments públics, la millora de l'estat dels carrers o la major participació ciutadana i transparència. Ara bé, va ser l'únic partit que al seu programa va incorporar de forma expressa i destacada, ja que era el primer punt del manifest, l'obtenció d'un Estatut d'Autonomia per a les Illes amb el màxim nivell d'autogovern, element que es considerava indispensable per garantir l'autonomia municipal i l'execució de la resta d'iniciatives. En la mateixa línia, malgrat que la resta de grups parlaven d'impulsar la cultura, només la CPI especificava la voluntat de normalitzar i fomentar la llengua pròpia.

3.1.6. Organització Revolucionària de Treballadors (ORT)

L'Organització Revolucionària de Treballadors era un partit d'ideologia comunista proximesa fundat a Madrid el 1969 a partir de grups catòlics obreristes (Marimon i Serra, 2012: 163). Inca va ser l'únic municipi de les Illes al qual va presentar candidatura municipal. Al capdavant de la llista es trobava María José Echezarreta Eizmendi, l'única dona que aspirava a la batlia i que ja havia estat candidata per Balears a les eleccions generals. Pràcticament, la totalitat de la llista estava formada per persones d'origen peninsular i era l'opció que va incorporar major nombre de dones: vuit.

¹⁸ *Dijous*, 1 de febrer de 1979, p. 4.

¹⁹ *Diario de Mallorca*, 6 de març de 1979, p. 15.

Els objectius de l'ORT en cas d'obtenir representació serien l'assistència sanitària, la provisió d'aigua potable, el transport i el foment de la cultura. Durant la campanya, criticaren el PSOE i el PCE, perquè creien que “hablan mucho pero hacen poco”.²⁰

La manca de referències sobre la presència d'aquest partit a Inca podria indicar que es tractava d'una llista fantasma que es va presentar per poder optar a espais de propaganda electoral a televisió, com va fer el Partit del Treball amb el qual l'ORT es va fusionar durant la campanya electoral.²¹

3.2. Resultats

3.2.1. Anàlisi general

Unió de Centre Democràtic va guanyar aquestes eleccions amb 3.090 vots (33,41 %) i vuit regidors, però es va quedar a tres escons de la majoria absoluta. La Candidatura Progressista Independent va ser la segona força política, després d'aconseguir 2.134 vots (23,07 %) i cinc regidors, un molt bon resultat per a un espai que, amb penes i treballs, havia assolit un 5 % a les eleccions a Corts. El canvi d'arena electoral, la diversitat de grups que donaren suport a la candidatura, la debilitat d'altres partits d'esquerres i l'absència d'una opció regionalista o nacionalista de centredreta contribueixen a explicar l'èxit de la llista encapçalada per Jaume Crespí. Per contra, el PSOE va caure a la tercera posició amb 1.844 vots (19,94 %) i quatre regidors. Coalició Democràtica va ser la quarta força amb 1.085 vots (11,73 %) i dos regidors, la mateixa representació que va obtenir el Partit Comunista, que va tenir el suport de 1.060 electors (11,46 %). Finalment, l'Organització Revolucionària de Treballadors només va aconseguir 37 vots (0,40 %) i cap escó. Convé destacar també que van votar 9.403 persones, les quals representaven un 65,70 % del cens, i que es van registrar 42 vots en blanc i 111 de nuls.

Amb relació als resultats de les eleccions generals de l'1 de març, UCD i PSOE van ser els que major nombre de vots van perdre, com s'observa a la taula. En contraposició, la resta de partits va veure augmentat el seu suport. Destaca la pujada de la CPI respecte a la coalició Socialistes de Mallorca i Menorca (SMM), però també van créixer el PCIB, formació que va duplicar el nombre de vots, i Coalició Democràtica. L'ORT, en canvi, va obtenir pràcticament els mateixos suports. L'abstenció va augmentar quatre punts, la qual cosa podria respondre al cansament de l'electorat després de la concentració de cinc votacions i plebiscits en poc més de dos anys, així com al desinterès d'una part de la població immigrant per les qüestions locals.

²⁰ *Diario de Mallorca*, 19 de març de 1979, p. 15.

²¹ *Diario de Mallorca*, 13 de març de 1979, p. 15.

Candidatura	Generals		Municipals		Diferència	
	Vots	%	Vots	%	Vots	%
UCD	4.631	47,41 %	3.090	33,41 %	-1541	-14,00 %
SMM/CPI	513	5,25 %	2.134	23,07 %	+1621	+17,82 %
PSOE	2.889	29,57 %	1.844	19,94 %	-1045	-9,63 %
CD	818	8,37 %	1.085	11,73 %	+267	+3,36 %
PCIB	551	5,64 %	1.060	11,46 %	+509	+5,82 %
ORT	40	0,41 %	37	0,40 %	-3	-0,01 %

Taula 2. Comparació dels resultats de les eleccions generals i municipals de 1979 a Inca (font: elaboració pròpia a partir de les dades del Ministeri de l'Interior).

Amb aquests resultats, es van plantejar tres possibles opcions de govern: un pacte entre les tres forces d'esquerres, un govern d'UCD en solitari o un acord entre UCD i PSOE.²² Jaume Crespi va esdevenir el primer batle democràtic amb el suport de la CPI, del PSOE i del PCIB, que sumaven onze regidors i representaven el 54,47 % dels vots. No obstant això, des del primer moment el pacte progressista va patir diferències entre els membres i constants crisis de governabilitat (Pieras i Vives, 1997: 31-34), que es van prolongar durant dos anys fins a l'estiu de 1981, quan Crespi va dimitir i es va formar un govern UCD-PSOE que va dur Antoni Pons a la batlia.

3.2.2. Anàlisi per seccions

Si es davalla a un nivell d'anàlisi menor, com són les seccions electorals en què es dividia el terme municipal d'Inca, es poden apreciar tendències que ajuden a explicar millor els resultats de les eleccions. Cap barriada va divergir especialment respecte al conjunt del municipi, però són remarcables les diferències entre el centre i la perifèria.

Quant a la mobilització de l'electorat, les seccions amb major participació van ser Reis Catòlics (71,69 %), es Blanquer (68,30 %) i Gran Via (68,25 %), mentre que va ser menor a So na Monda (61,10 %), Crist Rei (61,76 %) i sa Quartera (63,44 %). A la resta de seccions, l'abstenció va ser semblant al conjunt d'Inca.

UCD va ser l'opció més votada a vuit de les nou seccions censals, a totes excepte a Crist Rei, tot i que s'ha de tenir en compte que el centredreta (UCD-CD) només va ser majoritari al centre i a la zona de Reis Catòlics. Així, els centristes van obtenir majors quotes de suport al centre (42,86 %), a la barriada dels Molins (36,93 %) i a So na Monda (36,13 %). En contraposició, els pitjors resultats van correspondre a aquelles zones on l'esquerra era més forta, com Crist Rei (21,75 %), on quedaren en tercera posició, i es Blanquer (27,94 %).

22 *Última Hora*, 10 d'abril de 1979.

La Candidatura Progressista Independent va quedar en segona posició a totes les seccions, menys a So na Monda, on va ser tercera. A cap zona va aconseguir superar a UCD, si bé a la majoria es va imposar com a principal força progressista amb excepció de Crist Rei i So na Monda, on el PSOE va tenir més vots. Respecte al Partit Socialista, resulta significatiu que a la zona nord de la ciutat ambdues formacions van obtenir pràcticament els mateixos resultats, però a mesura que ens apropam al centre la distància augmenta a favor de la CPI, que avantatjava més de deu punts els socialistes, i va concentrar la major part del vot d'esquerres. A la zona sud, la diferència es torna a reduir, però el suport a la CPI continuava sent superior. Amb tot, la distribució del vot de la CPI va ser bastant homogènia, amb els millors resultats a les barriades des Blanquer (24,60 %), de sa Quartera (24,05 %) i al carrer de la Glòria (24,01 %), i els pitjors a So na Monda (19,88 %), al centre (21,84 %) i als Molins (21,22 %).

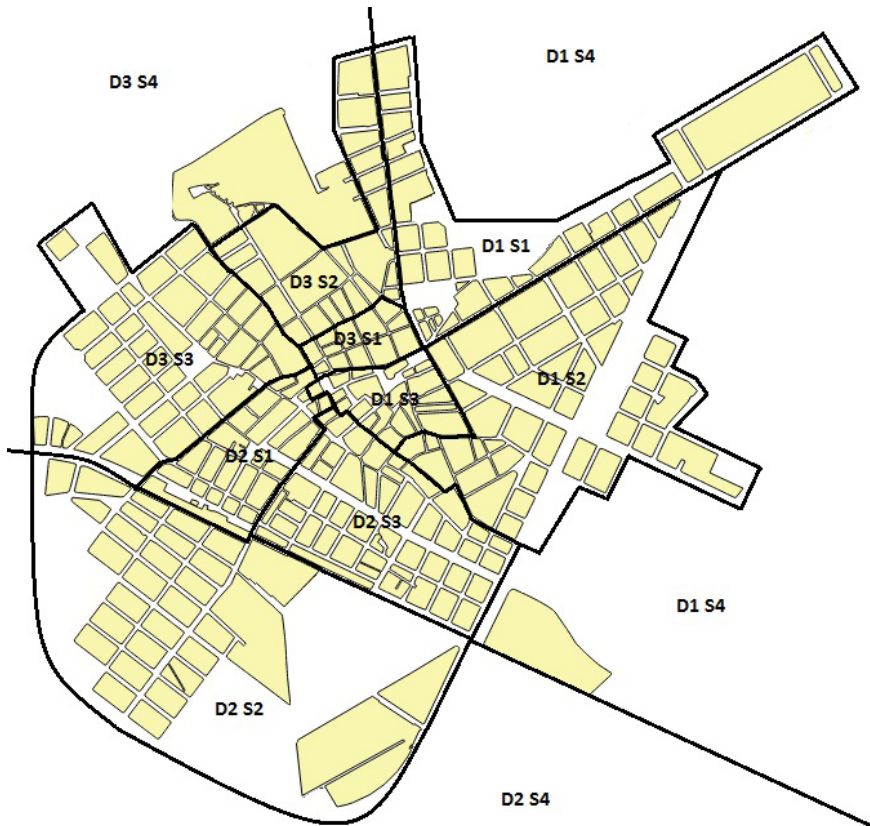

Figura 5. Districtes i seccions electorals d'Inca el 1979 (font: elaboració pròpia a partir de dades del Padró Municipal d'Habitants).

El suport al PSOE es va concentrar a les seccions exteriors del nucli urbà, les quals coincidien, a grans trets, amb les zones a les quals s'havien establert la major part dels treballadors d'origen peninsular. Els socialistes van guanyar a Crist Rei (29,05 %) i obtingueren bons resultats a les barriades des Blanquer (22,39 %), dels Molins (21,10 %) i de So na Monda (20,50 %). Igualment, cal destacar que a les dues darreres s'integraven els electors dels districtes rurals segon i tercer, aspecte que es pot relacionar amb l'establiment a casetes en sòl rústic per part de la població novin-guda que no podia accedir a un habitatge al nucli urbà. En contraposició, va registrar les seves pitjors dades al centre (9,72 %), on va ser superat per CD i el PCIB.

En el cas de Coalició Democràtica, les seccions on va assolir millors resultats van ser aquelles amb un electorat més conservador, com el centre (14,94 %) o la zona de Reis Catòlics (14,39 %). Per altra banda, va obtenir resultats més discrets allà on l'esquerra o UCD eren més forts, com es Blanquer (8,96 %) o Gran Via (9,68 %). No obstant això, va aconseguir un 13,10 % a Crist Rei, una barriada on el 64,6 % dels electors havien donat suport a candidatures progressistes. Probablement, aquest fet va respondre a elements particulars, subjectius i personals, per als quals es plantegen dues possibles hipòtesis: la primera, que una part de l'electorat valoràs positivament el candidat Pedro Ballester, responsable d'Educació als darrers consistoris, per haver promogut la construcció d'una escola pública a la barriada (Aulí et al., 2014: 100); la segona, que a una barriada amb una alta proporció de població immigrant l'electorat conservador se sentís més representat per un candidat d'origen peninsular que per UCD, en què la pràctica totalitat de candidats havien nascut a Mallorca.

La distribució territorial del vot comunista era molt semblant a la del PSOE, amb major concentració de suports a les barriades exteriors i menor al nucli històric. El PCIB va obtenir els millors percentatges de vot a les seccions censals des Blanquer (14,77 %), So na Monda (12,32 %) i Crist Rei (11,84 %), mentre que va obtenir els pitjors resultats als Molins (9,29 %), Reis Catòlics (9,44 %) i el centre (10,18 %).

4. LES ELECCIONS PREAUTONÒMIQUES

Paral·lelament, el 3 d'abril de 1979 els ciutadans de les Illes Balears també van ser convocats per elegir els seus representants als consells insulars i, indirectament, la composició del Consell General Interinsular, òrgan de la preautonomia balear.²³

Cal fer referència al particular sistema electoral que es va aplicar a les eleccions al Consell de Mallorca. La Llei d'eleccions locals de 1978 va determinar que la meitat dels consellers sortirien d'una circumscripció insular i que la resta es repartirien de forma paritària entre els partits judicials de l'illa.²⁴ Cada papereta havia d'incloure la llista insular i les llistes per als districtes judicials, de manera que no era un doble vot, sinó que la mateixa butlleta servia per a dues demarcacions alhora.

D'aquesta manera, dels vint-i-quatre consellers que s'havien de triar, dotze sortirien dels vots de tot Mallorca, quatre dels vots del partit judicial de Palma, quatre dels de Manacor i uns altres quatre dels d'Inca. De manera simultània, la meitat dels representats electes a cada circumscripció formarien part del Consell General Interinsular: sis per cada illa i dos per cada partit judicial de Mallorca. L'esquerra va rebutjar aquest sistema, perquè amb els resultats de les eleccions generals UCD podia aconseguir tots els consellers.²⁵

4.1. Candidatures

Vuit partits i coalicions van presentar llistes al Consell de Mallorca. Van ser dues candidatures més que a les eleccions municipals d'Inca, però era una reducció de l'oferta política respecte a les tretze que s'havien presentat per a la província de Balears a les eleccions generals: Unió de Centre Democràtic (UCD), Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE), Partit Socialista de Mallorca (PSM), Partit Comunista de les Illes Balears (PCIB), Coalició Democràtica (CD), Círculos José Antonio (CJA) i les coalicions Moviment Comunista de les Illes – Organització d'Esquerra Comunista (MCI-OEC) i Partit del Treball de les Illes – Partit Comunista Obrer Espanyol (PTI-PCOE), tot i que aquesta darrera es va retirar pocs dies abans de la votació.

23 La preautonomia va ser un règim transitori entre el centralisme i l'estat de les autonomies al qual van accedir les diferents regions fins que l'aprovació de la Constitució de 1978 permetés iniciar el procediment per a la creació de comunitats autònomes. La funció principal de les institucions preautonòmiques va ser redactar el projecte d'Estatut d'Autonomia, a més d'assumir algunes competències en matèria d'ordenació territorial, administració local o cultura.

24 "Real Decreto 119/1979, de 26 de enero, por el que se regulan las elecciones del Consejos Insulares del archipiélago balear". *Butlletí Oficial de l'Estat* 24 (27 de gener de 1979): 2098-2099.

25 *Última Hora*, 1 de febrer de 1979, p. 7.

Candidatura	Resultats	
Unió de Centre Democràtic (UCD)	3.406	36,73 %
Partit Socialista de Mallorca (PSM)	1.944	20,96 %
Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE)	1.903	20,52 %
Partit Comunista de les Illes Balears (PCIB)	1.032	11,13 %
Coalició Democràtica (CD)	832	8,97 %
Círculos José Antonio (CJA)	52	0,56 %
Coalició Moviment Comunista de les Illes – Organització d'Esquerra Comunista (MCI-OEC)	52	0,56 %
Participació: 9.356 (65,38 %) Vots en blanc: 52 (0,56 %) Vots nuls: 83 (0,89 %)		

Taula 3. Resultats de les eleccions al Consell de Mallorca de 1979 a Inca (font: elaboració pròpia a partir de les actes d'escrutini).

La participació va caure tres dècimes, del 65,70 % al 65,38 %. La baixada no va ser prou gran perquè tengués un impacte considerable en els resultats, tot i que resulta significatiu que una cinquantena de persones decidissin acudir al seu col·legi electoral i només dipositar la butlleta a una de les dues urnes. Probablement, a la majoria de casos aquest fet va respondre a la falta d'informació i al descoïxement sobre les eleccions al Consell, la qual cosa també explicaria l'augment de vots nuls (72 més que a les municipals), provocat per introduir llistes a l'Ajuntament dins l'urna insular. Ara bé, tampoc es pot descartar una actitud expressa de rebuig o desinterès envers el Consell Insular, com indicaria el lleuger augment dels vots en blanc, però que, en qualsevol cas, hauria estat minoritària. En aquest sentit, *Diario de Mallorca* va destacar com un dels elements característics de la jornada de votació a Inca una major abstenció a les preautonòmiques,²⁶ malgrat que va ser un fenomen que es va donar al conjunt de Mallorca.

Amb una pujada de 3,5 punts, UCD va ser el partit que més va créixer respecte a les eleccions municipals. Entre les causes, es pot mencionar el major coïxement del seu candidat, Jeroni Albertí, i l'hegemonia centrista a Mallorca. Així, les seccions a les quals més va créixer van ser sa Quartera (+5,74 %), Reis Catòlics (+4,73 %) i Gran Via (+4,02 %), zones a les quals havien obtingut bons resultats la CPI i CD.

Precisament, Coalició Democràtica i el Partit Socialista de Mallorca, referent insular de la CPI, van ser les dues candidatures que més van retrocedir en relació amb les municipals: 2,7 i 2,0 punts respectivament. Així, els resultats dels con-

²⁶ *Diario de Mallorca*, 4 de abril de 1979, p. 6.

LES ELECCIONS MUNICIPALS I PREAUTONÒMIQUES DE 1979 A INCA

		1.1/4	1.2	1.3	2.1/4	2.2	2.3	3.1	3.2/4	3.3
Municipals	UCD	36,13	35,76	42,86	35,79	21,75	35,19	35,73	36,93	27,94
Preautonòmiques		38,48	40,49	46,13	41,53	25,04	39,21	37,81	39,98	29,97
Municipals	CPI	19,88	22,71	21,84	24,05	23,51	23,97	24,01	21,22	24,60
Preautonòmiques	PSM	18,25	20,77	20,59	19,34	21,51	21,58	22,87	18,32	24,01
Municipals	PSOE	20,50	17,47	8,70	16,80	29,05	18,50	16,82	21,10	22,39
Preautonòmiques		22,42	17,97	9,72	17,96	28,66	18,88	17,39	20,62	23,81
Municipals	PCIB	12,32	9,44	10,18	11,74	11,84	11,31	10,21	9,29	14,77
Preautonòmiques		10,84	9,63	9,88	10,87	12,44	10,89	10,59	9,33	14,05
Municipals	CD	10,66	14,39	14,94	10,82	13,10	9,68	12,10	10,89	8,96
Preautonòmiques		7,82	10,15	12,69	8,35	11,18	6,94	10,02	8,76	6,62
Municipals	ORT	0,21	0,23	0,82	0,23	0,17	1,15	0,19	0,46	0,33
Preautonòmiques		MCI-OEC	1,36	0,41	0,33	0,23	0,34	0,48	0,95	1,04
Preautonòmiques	CJA	0,52	0,35	0,00	1,14	0,25	0,87	0,00	1,73	0,27
Municipals	Participació	61,10	71,69	65,43	63,44	61,76	68,25	67,90	65,26	68,30
Preautonòmiques		60,79	71,28	65,12	63,37	61,76	67,79	67,90	64,67	67,77
Municipals	En blanc	0,30	0,23	0,65	0,57	0,58	0,19	0,94	0,11	0,99
Preautonòmiques		0,21	0,00	0,67	0,58	0,58	1,15	0,38	0,23	0,93
Municipals	Nuls	0,82	0,92	1,62	1,80	1,16	0,76	0,38	1,24	1,25
Preautonòmiques		1,03	1,32	1,46	1,13	1,24	0,57	0,38	0,80	0,53

Taula 4. Resultats relatius per seccions censals de les eleccions municipals i de les eleccions preautonòmiques a Inca (font: elaboració pròpia a partir de les actes d'escrutini).

servadors van ser molt semblants als obtinguts l'1 de març, la qual cosa indica que a les municipals la candidatura encapçalada per Pedro Ballester del Rey va tenir el suport d'electors que, habitualment, no ho eren del partit de Manuel Fraga. A l'àmbit insular, també s'ha de tenir en compte la crisi interna de CD, ja que durant la campanya van renunciar els quatre primers candidats de la llista, així com les reticències envers el procés autonòmic. Igualment, tampoc és descartable que bona part dels vots que van aconseguir a Inca els falangistes de Círculos José Antonio procedissin d'electors de CD a les municipals.

El PSM va mantenir el suport de la majoria de votants de la CPI, la qual cosa li va permetre retenir la segona posició. Alhora, un centenar de votants de la llista que liderava Jaume Crespí van optar per UCD a les preautonòmiques, fet que indica que el vot a la CPI va tenir certa transversalitat i va arrebregar electors que, encara que no es consideraven d'esquerrers, es podien sentir representats per la Candidatura Progressista, però mantenien les reticències a donar suport a un partit que es definia com a socialista. El vot dual CPI-UCD també es pot relacionar amb l'absència d'una opció de centre o centredreta mallorquinista i la sensibilitat regionalista de la UCD balear, major que la d'altres agrupacions territorials del partit.

El PSOE va ser l'altre partit que va créixer a les preautonòmiques, tot i que en una proporció molt inferior a UCD: només va guanyar 0,7 punts, insuficients per superar l'esquerra nacionalista. La pujada socialista va ser conseqüència del vot útil exercit per una part de l'electorat progressista a causa de les dificultats que podien tenir els partits petits davant el sistema electoral que s'aplicava en les eleccions al Consell, així com al major pes de la marca en l'elecció d'una institució menys propera que l'Ajuntament. Els vots guanyats pel PSOE van provenir principalment del Partit Comunista i, en menor grau, de la CPI i de l'ORT.

Tot i això, el PCIB va ser el partit que major fidelitat de vot va tenir a les preautonòmiques, ja que només va perdre uns trenta vots respecte a les municipals i, a causa dels mals resultats de CD, va superar els conservadors. Les causes, les podem trobar en el fet que es tractava d'un vot altament ideologitzat i que no hi havia divergències remarcables entre la candidatura insular i la municipal.

5. CONCLUSIONS

Les eleccions municipals del 3 d'abril de 1979 van suposar la democratització dels ajuntaments i la sortida dels elements franquistes del poder local. D'aquesta manera, la Transició va arribar a l'esfera local, que havia quedat al marge del canvi polític. Inca va votar de la mateixa manera que ho van fer moltes ciutats: UCD va ser el primer partit, però les forces progressistes van ser majoritàries en conjunt. Amb tot, la falta d'experiència política i cultura democràtica, a més d'altres factors que bé mereixen el seu propi estudi, van provocar el fracàs de l'acord d'esquerrers.

Un dels elements a destacar dels resultats electorals és la manifestació del vot dual, és a dir, el suport a un partit o a un altre en funció de l'àmbit territorial de la convocatòria. Les dues grans formacions del sistema de partits de la Transició (UCD i PSOE) van veure reduït el seu suport, mentre que les agrupacions minoritàries van créixer, especialment l'espai de l'esquerra nacionalista, representat per la Candidatura Progressista Independent a les eleccions municipals i pel Partit Socialista de Mallorca a les eleccions preautonòmiques.

Això té dues grans causes. La primera va ser que el vot útil –donar prioritat a les possibilitats d'obtenir representació o formar govern per sobre de l'afinitat ideològica o programàtica– va passar a ser innecessari davant una oferta política diversa, amb fins a sis opcions que majoritàriament tenien assegurada la representació, la qual cosa va donar lloc a un context més favorable per a les formacions petites. La segona causa va ser que en reduir l'àmbit de la convocatòria a l'àmbit local, malgrat el caràcter estatal de les eleccions municipals, l'electorat no va votar sigles, sinó persones. El coneixement personal dels integrants de les llistes, les xarxes de relacions socials existents o el suport d'entitats i del moviment associatiu van ser importants factors de mobilització que expliquen l'èxit de la CPI o, en menor grau, de CD i, alhora, el fracàs del PSOE.

La participació va caure respecte a les eleccions generals. S'ha relacionat amb l'acumulació d'eleccions i plebiscits en menys de tres anys, que va contribuir al cansament d'una part de l'electorat, tot i que a les Illes Balears l'augment de l'abstenció va ser menor que al conjunt d'Espanya, i la tendència s'ha mantingut en altres eleccions, de manera que una altra possible causa podria ser la falta d'interès pels afers locals d'aquells sectors de la població menys ideologitzats o integrats.

En línies generals, el vot no va presentar grans divergències entre zones de la ciutat, malgrat que els partits de centredreta van obtenir millors resultats al centre del nucli urbà, mentre que les forces progressistes, sobretot socialistes i comunistes, van assolir majors nivells de suport a les barriades exteriors d'Inca. Aquesta distribució es pot relacionar amb la composició sociològica de les diferents seccions censals, ja que a unes predominaven les classes acomodades, mentre que a d'altres vivien una proporció considerable de treballadors d'origen peninsular. En canvi, el vot a la CPI es va distribuir de manera bastant homogènia per tota la ciutat, la qual cosa té a veure amb una major transversalitat.

Les eleccions preautonòmiques van quedar subordinades a les municipals i el seu ressò va ser molt escàs, encara que el resultat determinaria, indirectament, el model d'autonomia balear. Un exemple de l'escàs impacte que van tenir a Inca és que al setmanari *Dijous* no es va publicar cap article, notícia o nota relativa a les eleccions al Consell. El caràcter subaltern d'aquestes eleccions no es va limitar als debats de campanya, sinó que també va estar present en el comportament electoral. Malgrat que els elements que expliquen el vot dual a les municipals van desaparèixer o, com a mínim, van quedar molt atenuats, la majoria de votants va elegir la mateixa opció per al Consell que per a l'Ajuntament.

El mapa polític que van dibuixar les primeres eleccions municipals a l'Ajuntament d'Inca no es va consolidar, ja que en convocatòries posteriors predominaria el suport a les forces de centredreta i, de fet, fins a l'any 2019 no es va tornar a donar una majoria d'esquerres. Paral·lelament, el PSOE ha esdevingut el principal partit progressista, mentre que la representació de l'esquerra alternativa ha estat minoritària. Per tant, les eleccions de 1979 són un esdeveniment clau en el procés de transició i consolidació de la democràcia a Inca i part d'un objecte d'estudi més ampli sobre els canvis i continuïtats a la política municipal.

BIBLIOGRAFIA

- Adán, G., Payeras, M. 2015. El complejo comportamiento del voto en Baleares. Volumen 2: Partidos, prensa y campañas. Las elecciones autonómicas (1983-2015). Lleonard Muntaner Editor: Palma.
- Armengol, A., Armengol, J. 2005. La repressió a Inca. La República i la Guerra Civil. Perifèrics: Palma.
- Aulí, A., Cánovas, J., Soler, J. 2014. Pedro Ballester del Rey, 45 anys de feina i vida a Inca. XIV Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Ajuntament d'Inca: Inca; 93-106.
- Capó, J. 1991. Elecciones municipales, pero no locales. Reis: Revista Española de Investigaciones Sociológicas 56: 143-164.
- Duran, M. 1998. Cap a la configuració del centre polític. La Transició a les Illes Balears. Simposi 25 anys. Institut d'Estudis Baleàrics: Palma.
- Hernández, J. L. 1998. Les eleccions preautonòmiques (1979). La Transició a les Illes Balears. Simposi 25 anys. Institut d'Estudis Baleàrics: Palma; 299-301.
- Marimon, A. 1998a. Les eleccions a Mallorca (1977-1996). A: Marimon, A., Blanes, C. (Coords.). Història de Mallorca, 1975-1998. Vol. III. Editorial Moll: Palma; 78-80.
- Marimon, A. 1998b. Entre la realitat i la utopia: història del PSM. Documenta Balear: Palma.
- Marimon, A., Serra, S. (dirs.). 2012. Diccionari de partits polítics de les Illes Balears (1900-2008). Lleonard Muntaner: Palma.
- Marina, M. 2016. El pulso por los ayuntamientos. La convocatoria de las elecciones municipales de 1979 y el cambio político en España. Cuadernos de historia contemporánea 38: 235-256.
- Pieras, M., Vives, F. 1997. La Transició a Inca. Aspectes polítics 1975-1981. IV Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Ajuntament d'Inca: Inca; 15-34.
- Rigo, L. 2004. Vida i memòries d'en Llorenç Rigo. Ajuntament d'Inca: Inca.
- Rotger, M. 2021. Les eleccions preautonòmiques de 1979 a les Illes Balears. Ma-yurqa 3: 107-121.

NOTES PER A LES HISTÒRIES D'ANTÒNIA AINA CATALÀ, MARGALIDA LLABRÉS, I MARGALIDA I CATALINA CORRÓ. QUATRE RELIGIOSES ORGANISTES NASCUTES A INCA ENTRE ELS SEGLES XVIII I XIX

Joan Círia Maimó

Pianista i investigador musical
ciriamaimo@hotmail.com

Paraules clau: música, organista, religioses, Inca, dona.

Resum. *Una comunicació adreçada a recuperar les principals dades de les biografies i trajectòries professionals de quatre religioses de clausura organistes nascudes a Inca durant els segles XVIII i XIX.*

Keywords: music, organist, religious, Inca, woman.

Abstract. *A communication aimed at retrieving the main data of the biographies and professional trajectories of four cloistered organist nuns born in Inca during the 18th and 19th centuries.*

1. INTRODUCCIÓ

Sor Antònia Aina Català Fiol, sor Margalida del Sagrat Cor de Jesús Llabrés i Marimón (en el segle Margalida) i les germanes sor Margalida i sor Maria del Carme (Catalina en el segle) Corró i Ferrer foren quatre religioses de clausura nascudes a la que en diuen la capital del Raiguer entre els segles XVIII i XIX, que durant dècades capitanejaren els càrrecs d'organistes dels seus respectius convents, aquests: Sant Bartomeu d'Inca, Santa Clara d'Assís de Palma i el de la Immaculada Concepció de Sineu. Unes mallorquines abocades a servir l'art musical de per

vida, de discreta, però sucosa trajectòria professional, que els seus testimonis es requereixen conèixer per la importància que tenen per a la història de la música a Mallorca, per entendre l'evolució de la dona dins el panorama musical balear i nacional, i especialment per a la historiografia d'Inca, la seva ciutat de bressol.

2. LA FORMACIÓ MUSICAL I LES TASQUES PRÒPIES D'UNA RELIGIOSA DE CLAUSURA ORGANISTA DE LA MALLORCA DELS SEGLES XVIII I XIX

Durant tot el XVIII i fins aproximadament la meitat de la centúria posterior, l'educació musical no va ser un terreny de fàcil accés per a la gran majoria de les dones del moment, car, per aquelles saons, era encara una disciplina reservada únicament als homes i a les membres de l'altra societat. Un clixé que lentament començaria a baratar de fesomies al llarg de les primeres dècades del segle XIX; un canvi que faria que a poc a poc la dona es pogués apropar i integrar dins el panorama musical, i per consegüent dins el model educatiu d'aquella disciplina, baldament fos amb certs entrebancs i diferències de magnitud significativa en comparació amb el paper que els homes tenien dins aquell entorn; unes dissimilituds que amb el pas del temps s'anirien llimant i esvaint fins a la quasi total extinció, en gran mesura gràcies a la lluita de diversos col·lectius de ment oberta i progressista del moment, i lògicament gràcies a la tasca de diverses dones agosarades. És per aquest motiu que les religioses de clausura que defensaren els càrrecs d'organistes a les distintes capelles dels seus respectius convents, monestirs o abadies nostrats s'albira si serien l'exemple més antic que es conserva de dones músiques a Mallorca durant segles enrere, atès que aquestes, degut a les regles de clausura de les seves congregacions, hagueren d'assumir les tasques d'organistes, endemés d'algunes de pròpies d'un mestre de capella; càrrecs que a la resta de temples litúrgics eren defensats exclusivament per homes, per norma general religiosos.

Es podria afirmar que pràcticament el 99 % de les religioses de clausura organistes nascudes a Mallorca abans de l'equador del segle XIX no gaudien de sòlids coneixements musicals abans de la seva professió o entrada a les seves respectives congregacions, i que la majoria d'aquelles dones començarien a conrar l'art musical (baldament no fos amb els sistemes o mètodes ordinaris) una vegada que arribaren als seus respectius convents. Eren una disciplina i coneixements que, en alguns casos i durant els segles divuitè i dinovè, eren part de la seva dot, i que els van permetre poder complir i contribuir amb determinades tasques en el si de les congregacions a les quals pertanyien.

Pel que fa a la formació musical de les organistes religioses de clausura mallorquines, nades i actives professionalment parlant durant els segles divuitè i dinovè, cal fer constar que la gran majoria d'aquelles dones músiques nascudes abans de la meitat de la denovena centúria no havien pogut tenir accés a una educació musical de qualitat, degut als cànons imperants en aquell moment, motiu pel qual moltes d'aquelles intèrprets s'estima si tendrien unes habilitats com a tals força reduïdes. Són punts que sovint també reunien certs organistes amb elles coetanis i conterrànies, els quals rebien un càrrec homònim pel simple fet de no haver-hi cap altre candidat més adient, ni tampoc instruït. Aquest fet les obligava a formar-se per tal de poder defensar correctament la tasca encomanada. En el cas de les religioses, es tractava de músiques que, segons les fonts, moltes vegades de manera autodidacta, especialment per mitjà d'un mètode musical escrit en xifra, aprenien les regles bàsiques i primordials que els permetessin com a mínim poder polsar de forma correcta l'orgue de la capella de la seva comunitat, amb la intenció de vestir amb melodies a l'altura de cada intèrpret els diversos actes litúrgics que s'organitzaven en aquell temple, o bé acompanyar amb una melodia d'harmonia senzilla, alhora que desproveïda d'efectes, i amb el principal objectiu de donar suport a les cantaires, als cants entonats durant cerimònies i a altres actes litúrgics parats a les capelles dels seus respectius convents, abadies o monestirs. En alguns casos, se sap que la formació musical d'aquelles intèrprets era competència d'una altra membre de la seva comunitat religiosa amb nocions o coneixements musicals, i que sovint era l'organista de la casa; una religiosa que, per mitjà d'uns mètodes en xifra o bé d'escriptura ordinària, transmetia el que d'aquella matèria sabia a una altra integrant de la seva comunitat, amb certa habilitat o interès per l'art musical, amb la intenció de formar la qui en un futur seria la seva substituta. Cal afegir que, degut a la manca de personal adient que per defensar aquella tasca patiren moltes congregacions femenines d'aquell temps, aquesta pràctica o cadena de transmissió de coneixements moltes vegades no podia ser possible, motiu pel qual la plaça d'organista d'un convent de clausura femení amb freqüència romania sense cobrir de la deguda forma i per algun membre de la seva comunitat durant anys, i fins i tot al llarg de dècades. Aquell temps, segons les fonts consultades, era ocupada de forma puntual per un religiós intèrpret d'orgue, músic a qui moltes vegades des de la capitania d'aquell convent de clausura femení en concret encomanaven el tenir cura de la formació musical d'una religiosa de clausura, en cas que entre la comunitat femenina no hi hagués cap membre adient per portar a terme l'expressada formació. Era un intèrpret que de forma puntual rebia els permisos pertinents per tal de poder accedir al convent de clausura femení en qüestió, amb l'únic objectiu de formar, ajudar, o resoldre qualque dubte a la religiosa

encarregada de polsar l'orgue de la capella de la seva comunitat. No va ser fins a la segona meitat de la denovena centúria quan començaren a arribar a diversos convents de clausura femenins religioses formades prèviament en matèria musical, ja fos per mitjà de mètodes ordinaris, o en xifra, i degut als seus coneixements i destreses d'ençà de la seva entrada els donaven la tasca d'organistes de la comunitat a la qual professaven.

Les tasques de les religioses de clausura organistes mallorquines dels segles XVIII i XIX eren molt similars a les de molts d'organistes amb elles coetanis. La principal missió d'aquelles intèrprets era la d'omplir amb música d'orgue les distintes parts d'un ofici, litúrgia o acte religiós que s'organitzàs només a la capella de la seva congregació; una tasca que sovint havien de compaginar amb les pròpies d'un mestre de capella, com ara la de tenir cura de la direcció cor de la casa, a més de la formació de les seves integrants, agrupació formada únicament i exclusivament per religioses del seu convent. Es tractava d'uns afers que en alguns casos aquelles religioses organistes podien compartir, sempre que fos compatible i la regla de la seva comunitat ho permetés, amb un altre càrrec aliè a l'àmbit musical, com ara el de superiora, abadessa, mestra de novícies, tornera, cuinera, etc.

3. APUNTS PER A LES BIOGRAFIES D'ANTÒNIA AINA CATALÀ, MARGALIDA LLABRÉS, I MARGALIDA I CATALINA CORRÓ; QUATRE RELIGIOSES DE CLAUSURA ORGANISTES NASCUTES A INCA ENTRE ELS SEGLES XVIII I XIX

3.1. Antònia Aina Català

D'Antònia Aina Català i Fiol, en sabem que nasqué a Inca l'any 1734, i que a l'edat de 13 passà al convent de Sant Bartomeu del seu indret de bressol. L'any vinent de la seva arribada agafà el càrrec d'organista en aquesta comunitat, tasca que tot apunta que sor Antònia Aina Català hauria defensat fins poc abans de finir, el 21 de novembre de 1806, a l'edat de 72 anys, i després de 58 de vida religiosa.

3.2. Margalida Llabrés

Entorn a les vuit del capvespre del primer d'octubre de 1833, naixia a Inca Margalida Llabrés i Marimón, filla dels esposos Sebastià Llabrés Llompart i Maria Marimón Alomar, respectivament naturals d'Inca i Muro, alhora que veïns del primer indret citat; una nounada a qui l'endemà del seu naixement mossèn

Joan Amengual batejava a la parròquia inquera de Santa Maria la Major amb els noms de Margalida Maria. El 1875, a l'edat de 42 anys, Margalida Llabrés profes-sava en el convent de Santa Clara d'Assís de la Ciutat de Mallorca adoptant el nom de sor Margalida del Sagrat Cor de Jesús, endemés d'agafar el càrrec d'organista de l'església d'aquell convent. El dit càrrec restava sense cobrir per cap clarissa des de feia un quart de segle, de resultes de l'òbit de la predecessora de Llabrés, sor Bàrbara Maria Alzamora,^{1 2} i que la religiosa oriünda d'Inca compaginà amb el d'abadessa des de 1891, i que mantingué fins poc abans de morir, el penúltim dia de juliol de 1908 a l'edat de 75 anys, i 33 de vida religiosa.³

3.3. Margalida Corró

Margalida Maria Corró i Ferrer, filla de Jordi Corró Capó, àlies *Corró*, i de la seva muller Margalida Ferrer Llinàs, nasqué devers les cinc de la matinada del 23 d'abril de 1845, a Inca, indret de naturalesa i residència de sons progenitors i de llurs quatre padrins. El dia següent al del seu naixement, a la parròquia de Santa Maria la Major del seu punt de bres, Margalida rebé el baptisme de mans

-
- 1 Bàrbara Maria Alzamora i ? (Ciutat de Mallorca, 1782-1850). Religiosa i organista que l'any 1802 professà en el convent de religioses de la Puríssima Concepció de l'Olivar de Palma, on s'estima si d'ençà de pràcticament la seva arribada complí com a organista. Amb la desamortització de 1835, sor Bàrbara Maria Alzamora fou reintegrada al convent de Santa Clara d'Assís de la capital mallorquina, on, segons les informacions facilitades a l'autor d'aquesta comunicació per part de les actuals religioses d'aquell monestir, hi ocupà el càrrec d'organista de la seva capella fins poc abans del seu òbit. Cal aclarir, i fer constar, que les religioses del convent de l'Olivar de Palma vertaderament patiren els efectes de la desamortització orquestrada pel Govern d'Espanya a mitjans anys trenta del XIX. Baldament una vegada exposada aquesta comunicació el 26 de desembre durant la pertinent sessió de les Jornades d'Estudis Locals d'Inca un membre del públic assistent ho posàs públicament en dubte, tot mantenint que la referida comunitat religiosa hauria estat desmantellada per altres motius, temps abans d'iniciar-se el citat procés desamortitzador, havent consultat diversos detallats treballs existents sobre els efectes que aquell procés i espoli tengué a Mallorca (treballs de referència rubricats per estudiosos i investigadors de renom) quedà de manifest i evident que les religioses del convent de l'Olivar de Palma foren objecte de l'expressada desamortització iniciada l'any 1835 pel Govern espanyol, tal com correctament l'autor d'aquesta comunicació va exposar durant la seva intervenció, i que de resultes d'aquella maniobra les membres de la comunitat del convent de l'Olivar de la Ciutat de Mallorca foren reintegrades al monestir de Santa Clara d'Assís de la mateixa capital.
 - 2 Segons la documentació consultada, custodiada a l'Arxiu del monestir de Santa Clara de Palma, en sabem que l'any 1850 Antoni Vanrell i Gelabert (Sineu, 1809 – Ciutat de Mallorca, 1865), intèrpret d'orgue, compositor, endemés de frare exclaustrat del convent de Jesús de Palma –on durant dècades hi complí com a organista–, tenia autorització per afinar i tocar l'orgue de l'església del monestir de Santa Clara, davant la falta que es tenia d'una organista en el si d'aquella congregació; càrrec que tot apunta que el pare Vanrell hauria mantingut fins poc abans de morir, alhora que compaginat amb el d'organista de la parròquia de Sant Jaume de Palma, i amb el de professor de música.
 - 3 Cal fer constar que a l'acta de defunció de la referida religiosa organista, redactada a la plana 201 del volum 101 del Llibre de defuncions del Registre Civil de Palma de Mallorca, s'hi llegeix que l'expressada era natural de Sant Joan i no d'Inca –s'estima que fou una errada comesa de forma involuntària per l'escrivà o per qui informà de la defunció d'aquella religiosa, car una vegada consultada la partida de baptisme de Margalida Llabrés, endemés d'altres documents de la referida religiosa custodiats a l'Arxiu del monestir de Santa Clara d'Assís de Palma, queda de manifest que Margalida Maria Llabrés i Marimón, en religió sor Margalida del Sagrat Cor de Jesús, era natural d'Inca i no del poble de Sant Joan.

de mossèn Joan Corró, i ja el 6 d'abril de 1861, a l'edat de 16 anys, entrava com a organista en el convent de Sant Bartomeu d'Inca.⁴ El càrrec romaní vacant d'ençà de la defunció l'any 1806 de sor Antònia Aina Català, i sor Margalida Corró el mantingué fins poc abans del 27 de gener de 1932, data de l'òbit d'aquella religiosa, qui finí als 87 anys d'edat, i després de 71 com a religiosa.

3.4. Catalina Corró

Germana de l'anterior, nasqué a Inca devers les vuit del capvespre del 20 d'abril de 1848, sent batejada dos dies després a la parròquia del seu terme de *vou*⁵ per mossèn Francesc Brunet, amb els noms de Catalina Maria. El novè dia del segon mes de 1868, a l'edat de 20 anys, passava al convent de la Immaculada Concepció de Sineu, on escassos mesos després de la seva arribada li era atorgat el lloc d'organista de la seva església per la defunció de sor Maria de la Passió Rotger i Ferriol, Margalida en el segle. Catalina Corró, en religió sor Maria del Carme, des de 1906 a 1918 defensà aquest càrrec juntament amb el d'abadessa de la seva comunitat, i que ocupà fins poc abans del seu traspàs, feta ocorreguda a Sineu a l'entorn de les tres del migdia del 20 de febrer de 1936; aleshores sor Maria del Carme Corró, en el segle Catalina, comptava amb 88 anys d'edat, i 68 com a religiosa.

4. LA FORMACIÓ MUSICAL D'ANTÒNIA AINA CATALÀ, MARGALIDA LLABRÉS I DE MARGALIDA I CATALINA CORRÓ

Sembla evident, donats els clixés de la seva època, i després d'haver pogut consultar i examinar la documentació musical que des de la seva congregació ens informen que emprà, que sor Antònia Aina Català i Fiol (Inca, 1734-1806) no hauria pogut tenir accés a una formació musical acurada, ni tampoc basada en el sistema d'aprenentatge ordinari o universal, car, segons les fonts, sembla que la referida religiosa nada a Inca i pertanyent al convent de Sant Bartomeu d'aquell indret, igual que molts d'altres músics amb ella coetània, hauria après a polsar l'orgue i a conèixer les regles bàsiques de la música per mitjà d'un mètode escrit en xifra.⁶ Aquest era un tipus de notació musical que sembla que Català i Fiol hau-

4 Segons allò recollit en el foli 276 del Llibre d'entrades i de defuncions del convent de Sant Bartomeu d'Inca, a Margalida Corró: li conferí el vel blanc D. Miquel Ferrer, Prevere Trinitari esclaustrat Rector de la vila de Sineu (sic.).

5 Mot propi del parlar mallorquí antic, i actualment en cert desús, que és sinònim de 'llit o bres per a un infant de poca edat'.

6 Tipus de notació musical que puntualment pot substituir una partitura. Consisteix en la representació gràfica de les notes i altres elements que conformen una partitura ordinària per nombres i altres símbols sobre unes línies o quadrícula. Es tracta d'una variant de notació musical sorgida entorn a l'any 1300, i que permetia que un intèrpret sense gaire coneixements en solfa o llenguatge musical pogués polsar un determinat instrument, alhora que era una forma d'escriptura que permetia estalviar paper.

ria emprat durant tota la seva trajectòria professional, atès que no es coneix cap exemple de partitura per ella usada escrita amb el que en diríem el sistema ordinari. Presumiblement, sor Antònia Aina Català, per a la seva formació i tasca com a organista, s'hauria servit sempre d'un exemplar escrit en xifra, que és propietat de la seva congregació des de fa segles, i que actualment encara és custodiat en els arxius del que fou el convent d'aquella religiosa i organista; una intèrpret que, a jutjar pel material que sembla que hauria emprat, tot apunta que gaudiria d'una habilitat musical i interpretativa bàsica, i allunyada de l'estereotip d'intèrpret hàbil o amb cert virtuosisme.

En el cas de Margalida Llabrés i Marimón (Inca, 1833 – Ciutat de Mallorca, 1908), en religió sor Margalida del Sagrat Cor de Jesús, sembla que sí que hauria rebut en algun moment donat de la seva trajectòria professional certa formació musical, presumiblement abans de la seva entrada l'any 1875 en el convent de Santa Clara d'Assís de Palma. Aquest punt ens el corroboraria el nivell de les partitures que, segons ens informen les actuals religioses del convent de Clarisses de la capital mallorquina, hauria emprat aquella organista de la capital del Raiguer; un material escrit en llenguatge musical ordinari, que conté bastants de detalls i ornaments musicals propis d'una partitura ordinària, que la seva execució requereix la presència d'un intèrpret amb certa habilitat, endemés de formació. Són dades que ens evidenciarrien el suposat bon i alt nivell musical que tendria la referida Margalida Llabrés Marimón.

Segons s'expressa a diverses fonts,⁷ les germanes Margalida (Inca, 1845-1932) i Catalina (Inca, 1848 – Sineu, 1936) Corró i Ferrer, abans d'entrar respectivament en els convents de Sant Bartomeu d'Inca i de la Concepció de Sineu, haurien estudiat solfa, piano i possiblement també orgue a Selva, al costat de l'organista de la parròquia d'aquell poble mossèn Miquel Pons;⁸ estudis que, segons s'expressa a la documentació custodiada a l'Arxiu del monestir de Sant Bartomeu d'Inca, sor Margalida Corró, l'any 1872 ampliava al costat del prevere i organista de Binissalem mossèn Bartomeu Reynés.⁹ Cal afegir que, d'acord amb la documentació consultada i les informacions remeses per l'estudiós mossèn Santiago Cortès, sor Maria del Carme Corró, en el segle Catalina, també hauria ampliat

7 Ens referim principalment a l'article «Un músico del siglo pasado: el organista Don Miguel Pons Rosselló, Pbro.», de Bartomeu Saurina, publicat en el programa de festes patronals de Selva de l'any 1958, i al pregó de festes de Sant Llorenç de Selva, pronunciat l'any 2008 per Josep Torrens Isern.

8 Miquel Pons i Rosselló (Binissalem, 1799 – Selva, 1867). Prevere. Fou organista de la parròquia de Selva, endemés de professor de música i dinamitzador de l'activitat musical d'aquella població. Cal afegir que, baldament alguns treballs citin que el referit religiós i músic era natural de Selva, una vegada consultades les seves actes de naixement i defunció, es pot afirmar que mossèn Miquel Pons i Rosselló nasqué a Binissalem i finí a Selva.

9 Bartomeu Reynés i Moyà (Binissalem, 1826-1916). Prevere i músic que ocupà el càrrec d'organista de la parròquia de Binissalem d'ençà d'aproximadament l'any 1841 fins poc abans de finir.

els seus coneixements en música amb el músic Guillem Massot.¹⁰ Pel tipus de partitures que ambdues ens consta que empraren durant la seva etapa al capdavant dels orgues dels seus respectius convents, s'entén que les germanes Corró i Ferrer havien estudiat música amb el sistema de notació musical ordinari, igual que sor Margalida Llabrés, i a diferència de sor Antònia Aina Català, i que ambdues (les germanes Corró) devien gaudir de certa destresa o habilitat com a intèrprets d'orgue, pel material que segons pareix empraren i polsaren.

5. AGRAÏMENTS

Aquesta comunicació no hauria estat una realitat sense l'ajut que desinteressadament el seu autor ha rebut de la comunitat de religioses del convent de Santa Clara d'Assís de Palma, sor Teresa Escartin (Superiora del monestir de Sant Bartomeu d'Inca), Mn. Santiago Cortès (historiador), el Sr. Miquel Pieras (historiador), el Sr. Llorenç Vich (historiador), el Sr. Jordi Llabrés (historiador), el Sr. Joan Vanrell (historiador) i el Sr. Bartomeu Mut (organista).

BIBLIOGRAFIA

Cortès Forteza, S.; Parets Serra, J.: «Aproximació al fet musical d'Inca», *I Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca, Inca, 1994, 239-255.

Estelrich Massutí, P.; Massot Muntaner, B.; Parets Serra, J.: *Compositors de les Illes Balears*. El Gall, Pollença, 2000.

Estelrich, J.: *El convent de Santa Elisabet. 1317-2000*. Documenta Balear, Palma de Mallorca, 2000.

Ferrer Flórez, M.: *Las órdenes religiosas en Mallorca a fines del siglo XVIII y principios del XIX*. Sense detalls de l'editor, Palma de Mallorca, 2001.

Guasp, B.: *Breve historia de las extinguidas monjas del Olivar de Palma*. Imprenta Sagrados Corazones, Palma de Mallorca, 1974.

Guasp, B.: *Unas religiosas clarisas en Mallorca*. Sense detalls de l'editor, Barcelona, 1960.

Martí Garcias, J.: *Història dels Orgues de l'Església Parroquial de Binissalem*. Parròquia de Binissalem, 2005.

Mulet, A.; Reynés, A.: *Els orgues de les esglésies de Mallorca*. Olañeta editor, Palma, 2018.

10 Guillem Massot i Beltran (Ciutat de Mallorca, 1842-1900). Compositor, organista, professor i pianista. Començà la seva formació musical en el si de l'escolania de la parròquia d'Inca, on entre 1853 i fins aproximadament 1856 ocupà el càrrec d'organista, després d'haver-se format com a tal al costat de l'organista d'aquell temple.

Parets Serra, J.; Rosselló Vaquer, R.: Notes per a la història de la música a Mallorca. I-IV. Sense detalls de l'editor, 2004.

Parets Serra, J.: «Llistat d'organistes mallorquins nats durant el segle XIX», *III Trobada de Documentalistes Musicals*. Centre de Recerca Històric-Musical de les Illes Balears, 1996.

Parets Serra, J.: «Els orgues d'Inca. Orgueners i organistes», *X Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca, 2009.

Ripoll, Ll.: *Ses monges tancades. El món ignorat dels convents històrics de Mallorca*. Sense detalls de l'editor, Palma de Mallorca, 1990.

Saurina, B.: «Un músico del siglo pasado: el organista Don Miguel Pons Rosselló, Pbro.», *Programa de Fiestas Patronales de Selva*. Ajuntament de Selva, 1958.

Torrens Isern, J.: «Pregó de festes de Sant Llorenç de Selva 2008». *Programa de Festes de Sant Llorenç de Selva 2009*. Ajuntament de Selva, 2009.

EL SIURELLS I ALTRES PECES DE CERÀMICA

Antoni Mir i Marquès

Documentalista musical.
toni.mir.marques@gmail.com

Paraules clau: siurell, xiulet, música, argila, ceràmica.

Resum. *El siurell és un instrument, peça de ceràmica tradicional de Mallorca que té una funció de lleure i com a xiulet. Estan fets generalment amb argila i blanquejats amb calç. Solen estar decorats amb pinzellades de colors. La seva mida pot variar entre els 7 i els 15 centímetres i actualment ha esdevingut una icona turística de la zona.*

Keywords: siurell, whistle, music, clay, ceramics.

Abstract. *The siurell is an instrument, a traditional ceramic piece from Mallorca that has a leisure function and as a whistle. They are usually made of clay and bleached with lime. They are usually decorated with colorful brushstrokes. Its size can vary between 7 and 15 centimeters and has now become a tourist icon in the area.*

1. LA CERÀMICA POPULAR A MALLORCA

Al mes de juliol de 1971, i mentre es procedia al desmuntatge de les voltes de l'entrada del convent de Sant Francesc de la ciutat d'Inca, per ampliar el Col·legi d'Ensenyament Mitjà allà instal·lat, van aparèixer als angles inferiors d'aquestes gran nombre de peces ceràmiques, que el llavors director pare Gabriel Ferrer Llabrés, ministre provincial del Tercer Ordre Regular de Sant Francesc a Espanya, es va afanyar a recollir i va cedir generosament al Museu Arqueològic de la Porciúncula. Es tractava d'una mica més de quatre desenes de peces de formes molt variades, totes elles amb defectes de fabricació i que, segons les tècniques antigues, es van fer servir per emplenar les voltes del dit immoble. La datació d'aquests materials és ben coneguda, ja que a la clau de l'arc central es podia llegir 1731. Alguna d'aquesta ceràmica, a què ens referirem principalment, és anterior o, en tot cas, no sobrepassa aquesta data.

2. EL SIURELL

Es tracta d'un objecte representatiu de la ceràmica popular mallorquina. Se n'han fet de diverses tipologies, incloent els que incorporen formes antropomòrfiques o zoomòrfiques. S'han fet servir com a joguina per a infants de famílies humils, tot i que durant el segle XIX i principis del XX es van tornar a posar de moda. Tradicionalment, han estat les dones les que han cuidat de la seva fabricació. Un cop eixuta, s'hi afegeixen pinzellades alternades de colors (blau, groc, verd i vermell). Històricament els llocs de més producció han estat Inca, el terme de Marratxí i sa Cabaneta. La majoria són tallers familiars.¹

El dia típic per comprar siurells és a les Fires d'Inca, al Dijous Bo, a les romeries i durant la de Sant Marçal, celebrada el 30 de juny al santuari de sa Cabaneta.

Figura 1. "Siurell" de Guadix.

Figura 2. "Siurells" de Granada.

Figura 3. "Siurells" de Granada.

1 Llabrés Ramis, Juan *La Ceràmica Popular en Mallorca. Estudios monogràfics del museo arqueològic La Porciúncula*. Ciutat de Mallorca, 1977.

2.1. El siurell a Mallorca

No tenim constància de quina època són els siurells, però hi ha la tradició oral que recollí Pere-Joan Llabrés i Martorell d'uns parents seus, que un fra-re menor, a principi del segle XIX, una vegada exclaustat tornà a ca seva a Inca on hi havia una gerreria i, per entretenir-se, començà a fer siurells, i els venien juntament amb els plats i altres estris de cuina. Ben aviat es feren populars entre els infants, que els feien sonar, sobretot, a les matances.

Joan Ensenyat, autor de la *Història del pariatge*, diu que el dia 2 d'agost, per commemorar la victòria dels andritxols sobre les tropes del pirata Barba Roja, celebraven grans festes, i entre els actes que feien posaven el quadre votiu dit "dels moros" a la façana de l'església, i feien una gran processó en què els nins duïen i feien sonar un siurell, i les nines, una cadufa, que és una gerreta amb un siulet plena d'aigua que en fer-la sonar semblava el cant d'un ocell.

2.2. La fabricació del siurell

La tècnica de fabricació del siurell és molt senzilla, com correspon a una obra de tals condicions. Sempre es fan a mà. Després de la seva única cocció –pa de pessic– se li dona un bany de calç hidratada i, una vegada seca aquesta, es practiquen unes pinzellades de colors, que poden ésser el groc, el blau, el verd i el vermell alternats, en diverses parts de la peça. Fins fa uns trenta anys aquests colors es preparaven rudimentàriament al mateix obrador i no portaven cap emprimació de cua, amb la qual cosa se'n tacaven les mans, la cara i els vestits. Actualment aquest petit inconvenient ha quedat totalment superat amb les pintures plàstiques, resistents i de bona qualitat, tal com es poden adquirir al mercat; un cop s'asseca la pintura, el siurell queda llest per a la venda.

La fabricació, però, no és exclusiva de Mallorca, sinó que se sap que hi ha exemplars pareguts a altres llocs com Portugal, Granada, Guadix, Txèquia, Eslovàquia, Creta, Rússia, Sardenya, Dinamarca i altres llocs de la Mediterrània.

Temàticament les peces són variades i inclouen formes antropomòrfiques (home, dona, nan), fantàstiques (dimoni, cans, galls). En època més recent, s'han introduït motius moderns com avions, bicicletes, motos, futbolistes. Són d'esmentar també els siurells de tema religiós, com els personatges i les escenes de betlem. Són molt antics i representatius els bouets i els cans.

A Inca les principals cases que feien siurells eren: Ca n'Aleix, Can Piritis, Cas Cego o Can Baltasar, Can Torrens i, darrerament, Francesca Truyol.

Figura 4. "Siurell" de Portugal.

Figura 5. "Siurell" de Txecoslovàquia.

3. EL SIURELL A L'ONOMÀSTICA

SIURELL, CAN. Propietat rústica del terme de Son Servera, situada entre Son Gri, ses Comunes i Cas Lleu.

SIURELL. Indret de la costa, dins el port de l'illa de Cabrera, situat entre s'Espalmador i la cova Roja.

SIURELL, SON. Propietat rústica del terme de Palma, situada entre el camp de Déu i les Ànimes, Son Groc i Son Pobanya.

També fou pres com a nom d'un grup musical:

SIURELL ELÈCTRIC. Grup musical format a Palma el 1986. Cerca nous camins d'expressió partint de la música popular i incorporant instruments electrònics. És compost per Josep Antoni Rubio, Miquela Lladó, Antoni Pastor, Jaume Padrós, Antoni Reinés i Antoni Marquès. Ha actuat a diversos llocs de Mallorca i ha enregistrat el disc *Siurell elèctric* (1987).²

COL·LECCIÓ SIURELL. El conegut escriptor i editor Lluís Ripoll posà el nom de SIURELL a una de les col·leccions que ell editava.

² *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Volum 16. Pàg. 315-316.

4. EL SIURELL COM A ELEMENT DECORATIU

Aquestes típiques i clàssiques figuretes de fang cuit, l'origen de les quals es perd a les tenebres del passat, són peces humils d'un art senzill i arcaic. Es tracta de figures, gairebé sense detalls, l'anatomia esquemàtica dels quals s'endevina, s'intueix; figures que ens recorden aquells moments ancestrals, quan l'art encara estava en esbós i l'artista feia, indecís i vacil·lant, els primers passos de la seva imaginació creadora.

Per anar destinat principalment al món infantil, el siurell, com a joguina, va proveït d'un curt xiulet d'aguda i penetrant tonalitat, i és un article obligat a les paradetes de totes les nostres fires i festes populars. Però, a més d'aquesta finalitat, veim que actualment el siurell ha pujat de categoria, ja que el trobam com a element decoratiu a les llars de les nostres poblacions.

5. EL SIURELL COM A TROFEU

Al poble l'hi ha agradat, i una prova eloqüent d'aquesta revaloració i del redescobriments del siurell la constitueix el fet que s'ha fet costum entregar-lo com a obsequi, cosa que no tan sols fan particulars, sinó també alguns ajuntaments, entre ells el d'Inca. Per altra part, és significatiu i digne d'encomi que a Ciutat es creàs el premi anual del Siurell de Plata, que atorga el diari de Palma *Última Hora* a la persona que més s'ha destacat a la vida del nostre reduït món mallorquí.

Entre els que l'han rebut podríem destacar el campió de ciclisme Guillem Timoner (1965), Annie Frances Moore Bowden (1969), per la seva labor junipèria, (21.09.1893 – Palma, 23.05.1981) i l'afamat músic, organista i compositor Bartomeu Veny Vidal, que cada any participa en els concerts d'orgue de la ciutat d'Inca.

6. EL SIURELL A LA MÚSICA

Seria injust parlar de siurells i oblidar-nos de la música, a més d'un músic com Bartomeu Oliver, (Felanitx, 19.06.1894 – Palma, 24.05.1988), que tengué entre 1922 i 1951 un període de gran fertilitat compositiva. A través de les dades biogràfiques es posa de relleu la vinculació d'Oliver amb la ciutat d'Inca com a director de diferents bandes dins i fora d'Inca.

El 2/8/1927 va compondre a Alaró la melodia sense acompanyament titulada *Ball dels siurells*, *Bolero de Calvià*, amb el contingut següent: partitura amb "Processó" - "Gentil Senyora" - "La cadena" - "L'oferta" - "La Garsa".³

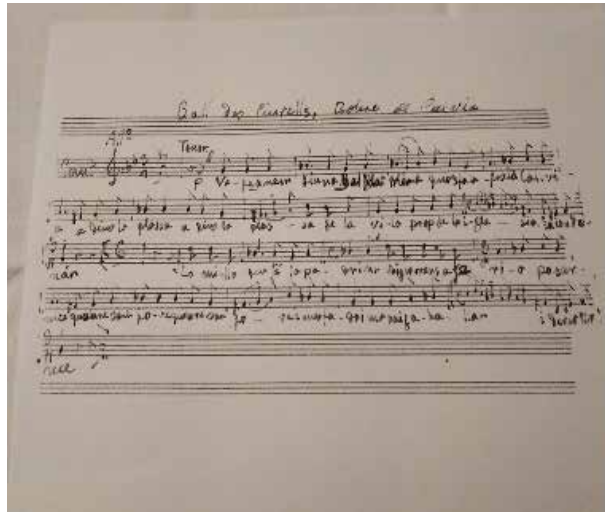

Figura 6. Partitura del *Ball del siurell*.

7. MADÒ ANTÒNIA PRATS DE CAN TORRENS, MADÒ TONINA DE CA N'ALEIX, MADÒ BET DE CAN BERNADÍ

Ja hem dit que qui confeccionaven els siurells eren les dones, i en volem destacar tres: dues d'Inca i una de Marratxí.

La principal botiga de siurells era la de Can Torrens d'Inca, regentada per l'amo En Salvador Torrens i madò Antònia Prats, que havien comprat la terrisseria de Ca n'Aleix, per això madò Tonina de Ca n'Aleix, octogenària, continuà fent siurells a Can Torrens ajudant madò Antònia, i en va fer durant molts d'anys, sobretot els siulets, ja que tenia una destresa especial i guardava el seu secret per por, deia, de no perdre la feina. Per cert, madò Antònia Prats es queixava que de tots els fills que havia tengut sols un s'interessava per seguir en el treball del fang.

Madò Bet de Can Bernadí va néixer el 5 de gener de 1892, a sa Cabaneta (Marratxí). Els seus pares eren terrissers. Es va iniciar sola en la modelació de siurells, inspirada en els que veia de nina a les festes de Sant Marçal, fabricats per artesans d'Inca. El model per al Siurell de Plata que es concedeix pel "senat" dels premis del diari *Última Hora* fou fet expressament per madò Bet. A madò Bet l'ajudava la seva filla, Francisca Palou Amengual. Un altre taller ceramista que també fabrica siurells és Miguel Serra de sa Roca Llisa, de Pòrtol. Un tercer taller, però a petita escala, és el dels germans Amengual, de Can Bernadí, de Consell, els quals venen de la mateixa família de madò Bet de Can Bernadí de sa Cabaneta.

³ Partitura pertanyent a la col·lecció particular d'Antoni Mir.

8. L'OCARINA

Figura 7. Ocarines americanes. La més grossa i llarga és una ocarina professional en si bemoll italiana.

A diferència del siurell, tenim l'ocarina, que també es fa a molts països. És un instrument musical de vent, elaborat a base de terrissa. És de forma ovoidal, amb un costat broc per bufar i vuit orificis que es tapen amb els dits per obtenir els diferents sons. Hi havia diverses mides. El número 6 era el més gran. A Manacor hi va haver un taller durant força anys que fabricava aquesta mena d'instruments musicals. Actualment en fabrica Carmen Hermoso a Algaida.

Entre alguns llibres, n'he trobat un amb referència a l'ocarina, editat per l'Associació de Gaiters d'Aragó (AGA). L'autor Jesús M. Palazón, entre altres coses escriu:⁴

A Mallorca també he constatat restes d'una tradició ocarinística. En alguns pobles de l'illa (Buñola, Manacor) es construïen i també hi va haver agrupacions. El meu amic Benet Mas em va explicar, a principis de segle, en vida (ell feia ocarines al poble de Santa Maria), que havia trobat una ressenya als arxius de la Biblioteca Municipal de Palma. Allí parlaven d'un concert a l'església de Santa Magdalena on van tocar, a principis de segle, ¡100 ocarinas!

En aquestes dates el Dr. Jesús María Palazón ja vivia a Mallorca, amb domicili al passeig Marítim de Palma. L'any 2007, es va publicar el llibre *Jesús Palazón i amics – Ocarina integral*. El llibre va ser presentat a la discoteca Pacha, situada a la barriada de Son Caliu a Palmanova (Calvià). De Jesús Palazón, en podem dir que era un bon metge cirurgià de professió i lutier de vocació. Amb el llibre es va presentar un CD amb una recopilació de música sota la batuta de la ciència, amb un instrument que forma part d'una família antiquíssima: l'ocarina, la qual ha estat de gran importància a la cultura balear. La recopilació contempla dues parts diferenciades: al CD *Crossover*, que

4 "Pliegos". Monografías de la Asociación de Gaiteros de Aragón n.º 6. *Mi querida Ocarina*. Jesús M. Palazón, 22 de abril de 1996.

presenta una selecció de temes de diferents estils i formes instrumentals, per exemple, hi ha una demostració polifònica a *No ni no* així com sonava antigament a Mallorca. Hi ha valsos (sud-americans i tradicionals), havaneres, només amb la guitarra i l'ocarina.

D'altra banda, el CD *Jazz* és un repte de dificultat superior. S'han escollit autors com Cole Porter, Antonio Carlos o Irving Gordon. A l'enregistrament s'ha comptat amb músics de la talla de Jesús Palazón, Gua Aguiló, Salvador Font, Andrés Enric, Ramon Ramis, Venanci Garcia, Toni Fernández, Manuel Cuesta i Miquel Llinàs.⁵

8.1. L'ocarina a Mallorca

La primera referència és de 1879, atribuïda a Cesare Vicinelli i a Luigi Cussini. Cussini era membre de la Junta del Conservatori balear, i va estar molt vinculat al Circulo Mallorquí, l'orquestra d'ocarines del qual actuava en molts actes socials. Hi hagué també constructors a Esporles i Manacor.

El 1887 es va interpretar un miserere i aquell mateix any el nonet va actuar a l'oratori de San Bartomeu de Son Rapinya, com a celebració del setè aniversari del nou temple. Una altra dada a destacar és que segons l'almanac balear *El Isleño*, en 1881, el músic i compositor Atilio Bruschetti feia classes d'ocarina al Conservatori de Palma.

Hi hagué diverses bandes, com per exemple la de Sebastià Frau i Timoner (Manacor); Bartomeu Caldentey Maimó (Felanitx); una orquestrina dirigida per Damià Duran i Sebastià Melià (Porreres); Pascual Martorell i Miró, que dirigia el septimí d'ocarines El Palmesano; o Vicenç Calafell i Nadal (Esporles). Entre d'altres intèrprets famosos destacam Martí Puigserver Gual (Lloret de Vistalegre) o Pere Antoni Alemany i Palmer (Calvià).

8.2. Pere Antoni Alemany Palmer (Palma, 1862-1952)

Guitarrista i compositor, demostrava una gran destresa amb la guitarra i el violí, a més de dominar altres instruments de corda. Es va dedicar a l'ensenyament (va ésser el primer professor del guitarrista Bartomeu Calatayud)⁶ i va formar duo tocant el violí amb Jaume Vicens i Canyelles en les funcions

5 Jesús Palazón i amics. *Ocarina integral*. Govern de les Illes Balears. 2007.

6 Sabem que Pere Antoni Alemany va ésser el primer professor del nostre gran mestre, perquè un dia que Calatayud feia unes classes va arribar el seu amic Pere Antoni, i el va presentar als seus alumnes dient-los que aquell senyor havia estat el seu primer professor. Entre aquests es trobava qui ens va contar l'anècdota, Bartomeu Quetglas.

de cinema mut i, algunes vegades, en els entreactes de teatre aficionat. En ocasions va actuar també amb alguna companyia d'òpera o sarsuela.

Persona molt arrelada a Calvià (arribà a aquesta vila al voltant de 1932), se'l coneixia afectuosament com mestre Pedro. Va viure al poble durant alguns anys, i hi entaulà bones amistats. Entre aquestes volem destacar la que va tenir amb Bartomeu Quetglas, també guitarrista, el qual, tot i ser més jove, va ajudar-lo a sobreposar-se de les adversitats de la vida. En efecte, quan Pere Antoni arribà a Calvià ja no era el músic que havia estat en els seus millors moments, ja que amb anterioritat havia perdut la seva esposa i la seva única filla.

Entre les obres que va compondre Alemany i que coneixem, destaca un vals i la masurca *Brillante*, de la qual actualment es conserva un original escrit en xifra. També hi ha una peça que va dedicar a Maria Rosa Cabrer, que a França va ser primera ballarina en una companyia de ballet i que, després de tornar a Mallorca, va exercir com a professora del Ballet Municipal de Calvià.

Se'n conserva una targeta postal enviada a *Bartolomé, albañil, nieto del maestro Juan Rosas, Calle de la Capelleta, Calvià*, de data 20 de juny de 1943. La targeta està mutilada per la part on hi havia el segell. Alemany hi escriu que han de veure's per a una cosa important per a ambdós i, encara que no ho podríem assegurar, potser fos el moment en el qual Pere Antoni llegà les seves partitures al seu amic Bartomeu Quetglas. Assenyalam finalment, com a dada curiosa, que la targeta esmentada és de la Impremta Homar-Palma.

Alemany va formar una orquestra d'ocarines amb la qual va sortir de gira per l'estranger. Va fer diverses instrumentacions per a bandes de música i orquestres de corda. Encara es conserva un arranjamant seu per a guitarra sobre el bolero mallorquí, que va titular *Bolero las Nayadas*.

Va treballar com a cuidador d'un motor de gas pobre que proporcionava llum al poble de Calvià, i dedicava les hores d'oci a les seves dues grans passions: la música i les invencions, entre les quals hem de ressaltar la màquina de trillar Victoria, de la qual es van fer les proves el 15 de març de 1913. Els darrers anys de la seva vida els va passar a la Misericòrdia, on cada setmana rebia la visita de qui sempre li demostrà una sincera amistat, Tomeu Quetglas. Allà varen passar molts de moments parlant de la passió que compartien per la guitarra.

9. CENTRES TERRISSERS DE MALLORCA

Realment són nombroses les localitats de Mallorca que a l'antiguitat van conèixer una florent indústria ceramista, que comptaven amb un major o menor nombre de terrissers, molts dels quals enllacen potser –si no arrenquen– amb la mateixa dominació àrab a les nostres Illes (902-1229). D'ells només donaré una petita relació dels centres del manipulat de fang que he pogut reunir i que van existir en el passat, sota qualsevol de les diferents modalitats, com poden ser ollereries, plats, cassoles, a més de maons, teules, etc.

Andratx: Ca n'Esteve Palmer, del carrer de la Costa, 72.

Calvià: sa Teulera, va ser construïda fa més de 200 anys, i fou derruïda fa aproximadament uns 40 anys.

Es Capdellà (Calvià): construïen teules pintades de Ca s'Estel.

Consell: sa Teulera. Germans Amengual, Can Bernadí o Tejar Consell.

Aquests tres germans, Bartomeu, Bernat i Joan, procedeixen de sa Cabaneta, com a branca esqueixada de l'antic terrissaire de Can Bernadí. Es dediquen a tota classe de labors ceràmiques. Destaquen per la confecció de les gerres brodades.

Inca: el 1784 existien a Inca 31 forns terrissers. Ca n'Aleix, Cas Cego o Can Baltasar. Situat al carrer del Paradís, Cas Cego fa referència a l'ancià i venerable mestre Baltasar, a qui es va imposar la Medalla d'Or, el 1944, al Concurs Regional d'Artesania de Balears, i també se li concedí la Medalla del Treball.

Alguns dels tallers d'Inca podrien remuntar-se a la mateixa època musulmana. Els plats morenos eren elaborats amb una tècnica senzilla i popular, i els d'Inca s'han anat repetint i, a través de llargues generacions, han arribat fins als nostres dies.

Son Servera: Can Ramon de sa Teulera, tancada fa més de 60 anys.

10. EL SIURELL, UN IL·LUSTRE INQUER

No voldríem acabar aquesta comunicació sense reproduir dos articles escrits per Santiago Cortès i Forteza en els programes de festes d'Inca, ja que ell és una de les persones que més ha treballat dins el camp del siurell i un dels col·laboradors de Baltasar Coll Tomàs, que deixà un fitxer sobre el siurell i que encara no ha pogut ser consultat ni estudiat. El primer article fou publicat en el programa de les festes de Sant Abdon i Sant Senén de l'any 2000 i el segon, en el del Dijous Bo de l'any 1986.

10.1. Article de Santiago Cortès (any 2000)

Heu reparat un siurell? Ben segur que no. Aquestes coses les deixam pels turistes o, si més no, la tenim com una anècdota folklòrica per regalar amb motiu d'un bateig o una primera comunió a tots els convidats, que embolicat en "ce-lofán", deixen a quelsevol racó de la casa.

Sembla una figura sense importància, avui en temps de les sofisticades joguines difícilment la il·lusió dels petits es posa en una cosa tan fràgil i barata. A més si a casa tenim un siurell no el donarem a l'infant perquè hi jugui ja que el podria espanyar i... quina gràcia té un siurell espanyat? I això al siurell ha esdevingut, al llarg de molts d'anys, la joquina preferida pels infants. No s'entenia que a les matances els infants no poguessin divertir-se amb un siurell. Les fires d'Inca, el Dijous Bo, eren dies indicats per a la compra de tal joquina. Els amos de possessió aprofitaven les diades firals d'Inca per a la compra de tot el necessari per la sembra, les matances i les festes de Nadal i fins i tot solien comprar aquelles coses que havien de mester per passar l'hivern.

No era estrany que dins la llarga llista de comandes hi hagués des de unes bones guinavetes per a les matances a les espècies, tabac, olles i plats, espardenyes, però també, i ben segu que això no mancava, eren els siurells. Quan a les llargues nits d'hivern, arrambats vora el foc, passat el rosari i fent temps per veure si la son venia i amb curiositat infantil s'escoltaven les contarelles que algú generosament anava explicant, una de les que solia contar era aquesta, que a més tenia un marcat sentit didàctic: "Hi havia un amo d'una possessió de Soller que ho tenia tot apunt per partir cap a Inca per fer Dijous Bo, havia preparat el carro amb una bona vela, un bon coixí, untades les rodes, preparats els guarniments per a la bístia, i la nit abans de la partida ran del foc els habitants de la possessió, missatges, parelles, pastors, madones, nins i nines, li anaven fent distintes comandes: un li demanà una pipa, l'altre un trinxet,, l'altre unes espardenyes, l'altre uns guarniments nous pel cavallet I així cada un anava demanant fins que ja no quedava més que el petit porqueret que quan l'amo li pegà una mira interrogativa es posa ma a la butxaca i treu unes monedes que li allarga a l'amo i li diu "l'amo, me dureu un siurell?" l'amo el se mira i amb un satisfet somriú li contesta "tu siularàs". És una anècdota prou coneguda dins tota Mallorca i fins itot que ha trspassat la mar.

El siurell és un petit objecte de fang, pintat de blanc amb retxes vermelles, verdes, grogues i blaves que actualment adopta distintes figures però que antigament sols era en forma de bovet o de ca, amb un siulet al costat o al darrera, el seu origen és desconagut: alguns diven és de procedència fenícia, si és de caràcter religiós i podia ser la representació d'alguna divinitat (cosa no gens estranya recordem sols els bous de Costitx) o un objecte mitològic.

Els investigadors en aquesta matèria convenen a localitzar el siurell a Inca i presentar el siurell inquer com el més genuí. Al museu etnològic de Barcelona i en el Louvre de París hi trobam una bona mostra de siurells inquers. Hi ha altres llocs de Mallorca que fan o han fet siurells: Manacor, Sineu, Santa Maria, i més modernament Sa Cabaneta, Consell i Lluçmajor. A “La dècada de los cuarenta” a la secció “Hombres de nuestro tiempo” en Josep Mascaró Pasa-rius treu a Isabel Amengual Bestard més coneguda per que feia siurells, havia nascut a Sa Cabaneta dia 5 de gener de l'any 1892 i d'ella diu: “Sus padres eran alfareros”. Se iniciò sola en la modelación de sus “Siurells” inspirada en los que veía de niña, en las “festes de Sant Marçal” fabricados por artesanos de Inca”.

En motiu d'una de les fires del fang que tant encertadament ha sabut organitzar el poble de Marratxí, el qui era batle aleshores, Guillem Vidal, ens parlava de la idea d'aixecar un monument al siurell, després d'exposar els seus plans en denanà l'opinió i li vaig dir que creia que era més adient fer el monument a l'oller ja que el siurell, encara que molt arrelat, feia molt poc temps que ni havia a les terrisseries de Marratxí i li vaig citar aquest text, d'aquell moment va canviar la idea i aixecaren el monument als ollers. He de dir que figures amb siulet hen trobam a altres llocs fora de Mallorca com per exemple a Granada d'Andalusia, Txecoslovàquia, Creta, Galícia, etc.

El siurell solia ser tasca de les dones, els homes es dedicaven més a la dura tasca de preparar el fang i de fer anar la roda del torn com també preparar i encendre el forn. Així a les vetllades les dones que, hi havia a cal terrisser, envoltaven la taula i amb els seus dits anaven i van modelant les distintes figures posant-li el petit siulet, que s'ha de fer amb una manya especial si no no siula, es cou i després ve el pintat de blanc i finalment les retxes vermelles, verdes, grogues i blaves i ja tenim el siurell ben segur qui si el posau en mans dels més petits no manaran infants per tornar gaudir del siurell com antany que eren molts els al·lots que esperaven amb delit el siurell que els firaven a les fires i en la gran diada del Dijous Bo, i així el siurell es convertia amb el petit, però esperat, personatge de la gran fira inquera.

Inca té un deute amb aquest petit personatge, ja ho escrivia en el Dijous Bo de 1986. La nostra ciutat que té un monument als sabaters i un altre als periodistes ha d'aixecar una memoria al siurell i a tots els terrissers que tanta glòria han donat i donen a Inca.

10.2. Article de Santiago Cortès (any 1986)

Antany, quan la madona de la possessió treia la millor mudada per l'amo, que havia d'anar al "dijous bo"; quan els missatges es disputaven el privilegi de poder fer el "dijous bo"; quan el pareller ho adelantava tot per tal que les feines no li fessen perdre aquesta jornada, uns i altres preparaven la llista de coses que l'amo i els sortats missatges havien de comprar a la fira. No calia escriure-la, ja que quasi sempre era el mateix i no era cosa de deixar res, car la sembra, les matances i les festes de Nadal eren prop i casa, terra i homes havien d'estar preparats.

Vendria l'hora, després, de dictar cadascú la seva llista" L'amo, la guinaveta de matar el porc ha tornat vella; duis-la que tengui un bon mànec, i les espècies, que n'hi hagi, que l'any passat férem curt. Pensau amb la brida i unas ramaleres pel cavallet...". I així, un a un, anaven fent les seves comandes. El més atrevit sempre solia dir la seva: l'amo, ¿i què no hauria una mica de tabac, una bona botella d'aquell suc, que sols em deixau tastar a les festes?". L'amo, tot seriós, com si d'un diputat a Cort es tractàs, responia amb gravetat: "Vorem, vorem"... Els missatges sempre restaven esperancats, car no podien creure mai que l'amo tornàs de buit del "dijous bo".

Després venia la llista de la madona. Aquí sí que la cosa anava seriament. No hi havia lloc per les bromes, puix d'ella depenia la bona marxa de la casa; per això l'amo l'escoltava amb més atenció. Seria interessant conèixer alguna d'aquestes llistas. Si llavors no calia escriure, ara sí que seria prou interessant que ho haguessin fet; ben segur que alguna d'elles l'hauria trobat. Es pot intuir que la gent del pla comprava productes duits de la muntanya i al revès: els de la muntanya es proveïen de tot el necessari que produïa el pla.

Sens dubte el que més interessava a la madona és que l'amo li dugués els estris de la casa que durant el passat any s'havien anat fent mal bé, sobre tot per mor de l'ús diari. Un lloc destacat, ben segur, el tendriem les olles i els plats, a causa del vici que tenim quasi tots de menjar cada dia. El "dijous bo" era una bona ocasió per comprar unes olles i greixoneres que els bons terrissers de Pòrtol duïen a la fira. Pòrtol ha estat sempre bon lloc per les olles i aquestes màgiques carmanyoles que, amb la complicitat del foc i de les bones manyes dels cuiners, basteixen les nostres taules de suculents menjars. Els terrissers d'inca oferien a tots el bon plat de taula. La fina terra d'Inca era la apropiada per a l'elaboració del plat. No, avui ja no sé n fan de plats a Inca, des que deixaren de voltar les rodes dels torns i s'apagaren els darrers calius dels forns de Ca'n Torrens i de Ca'n Piritis, a Inca s'ha perdut una tradició llarga, de segles, de bons terrissaires. La ceràmica d'Inca tenia la seva ben guanyada fama. No és gens difícil trobar en els llibres de despeses dels segles XV, XVI, XVII i XVIII...

sobretot en els llibres de comptes dels convents d'aquella època: “Per tants de plats d'Inca, tantes lliures...”. Pòrtol feia, fa, bones olles; Inca feia bons plats.

A una casa, qui espera al viatger que torni amb les mans plenes són els nins. Reparau-ho; abans de saludar el qui torna de viatge, ja li demanem: “Què m'has duit?. I així, més que ningú, són els que fan disbauxa de la tornada de l'amo i l'esperen amb vertadera inquietud.

Avui hi ha mil coses que es poden comprar als nins: però antany hom s'havia de contentar a regalar unes espardenyas, o un colomí que, tard o d'hora, aniria a parar a l'olla.

No, però, els nins tenien també comanda: “L'amo, mos dureu un siurell?” El siurell era la joguina més preuada, sobretot perquè s'acostaven les matances. I què farien els al·lots en temps de matances sense els siurells? La siuladissa era la música que acompanyava la matança del porc.

El siurell, petit objecte de fang, pintat de blanc i amb retxes vermelles i verdes, amb forma de bovet o de ca i fins i tot humana, amb un xiulet alcostat o al darrera, d'origen desconegut. Alguns diuen si era fenici, si podia ser la representació d'una divinitat o un objecte mitològic; el cert és que, per a molts, era l'única joguina. Les dones que hi havia a cal terriser eren les que, a les llargues vetlades, feien els siurells. La tradició ha localitzat sempre el siurell a Inca i, sols fa uns anys, no gaire, a altres indrets de Mallorca. Curiosament he de dir que la figura de fang amb un xiulet també la trobam a Granada, Txecoslovàquia, Creta i altres llocs. Madò Bet, famosa siurellera de Pòrtol, morta fa uns anys, deixà dit -i així ho recull en Mascaró Pasarius a les Dècades-, que ella havia après de fer siurells imitant el que veia fets a Inca, quan els terrisses inquers anaven a vendre a la romeria de sant Marçal.

No hi ha dubte que molts d'al·lots, en temps passats, s'havien de conformar com a jugueta, amb els siurells que els firaven al “dijous bo” i, així, el siurell es convertia amb el petit, però esperat, personatge de la gran fira inquera.

Inca té un deute amb aquest petit personatge. La nostra ciutat, que té un monument als sabaters i un altre als periodistes, ha d'aixecar una memòria als Siurell i, a tots el terrisser que tanta anomenada donaren, altre temps, a Inca.

Avui el temps han canviat; ja no s'espera el “dijous bo” per proveir les cases de tot allò més necessari. Avui la gent compra... però també passeja, riu, menja, beu, es diverteix i moltes coses han passat a la nostàlgia del passat, a l'ahir. Bé: avui és el “dijous bo”. Qui em fira un siurell?

11. CONCLUSIONS

El siurell és una figura d'argila senzilla de la nostra cultura popular, els orígens del qual es perden dins la penombra dels temps, però que sabem que es recuperà a la ciutat d'Inca en el segle XIX i que s'ha confeccionat a altres pobles de Mallorca.

Al principi del seu recobriment els siurells servien com a joguina per als infants, sobretot a les matances, i després han esdevingut objectes de decoració, trofeus, etc.

El lloc on es podia trobar la seva venda era a les Fires d'Inca, al Dijous Bo, a la romeria de Sant Marçal i a altres mercats, fires i celebracions.

Figura 8. Siurells vidriats d'Inca.

Figura 9. Siurells d'Inca.

BIBLIOGRAFIA

Llabrés Ramis, Juan, 1977, La ceràmica Popular en Mallorca. Estudios monográficos del museu arqueològic La Porciúncula. Ciutat de Mallorca.

Mascaró Passarius, José, 1979, Historia de Mallorca (Décadas de la post-guerra) Tomo VI Palma de Mallorca.

Rosselló Bordoy, G. – Coll Tomás, Baltasar, 1997, Ceràmica Popular en las Baleares, Institut Balear de Diseny Àmbit.

Programa del Dijous Bo, Ajuntament d'Inca, any 1986.

Programa de les festes patronals, Ajuntament d'Inca, any 2000.

NOVES APORTACIONS SOBRE EL PATRIMONI MEDIEVAL CIVIL INQUER I LA SEVA PROTECCIÓ

Guillem Alexandre Reus Planells

Doctor en Història de l'Art per la Universitat Autònoma de Barcelona

Paraules clau: Inca, gòtic, urbanisme, arquitectura civil, patrimoni protecció.

Resum. *En els darrers anys la troballa de diverses restes arqueològiques i arquitectòniques d'època medieval ha posat de manifest la importància que la nostra ciutat tengué en aquella època, i d'aquesta manera es constata una vegada més que durant els segles XIII i XIV Inca es convertí en el principal nucli urbà de la Part Forana mallorquina. Per això, és necessari que aquest valuós patrimoni juntament amb la resta d'elements ja catalogats rebin la protecció que els pertoca. No debades, durant el transcurs de la realització d'aquesta comunicació han aparegut més restes arquitectòniques, i fins i tot la investigació ha permès conèixer la documentació d'uns possibles banys, la qual cosa posa sobre la taula la hipòtesi que puguin ser d'època islàmica.*

Keywords: Inca, gothic, urbanism, civil architecture, heritage, protection.

Abstract. *In recent years, the discovery of various archaeological and architectural remains from the medieval period has highlighted the importance that our town had that time and in this way it is confirmed once again that during the 13th and 14th centuries Inca became in the main urban center of the Mallorcan "part forana". For this reason, it is necessary that this valuable heritage together with the rest of the elements already cataloged receive the protection that belongs to them. No for nothing, during the course of this communication, more architectural remains have appeared and even, the research has made it possible to know the documentation of some possible baths, putting on the table the hypothesis that they may be from the Islamic era.*

1. INTRODUCCIÓ

En l'actualitat, a Inca comptam fins a catorze immobles i un total de vint-i-cinc elements arquitectònics d'origen medieval. Aquestes cases es troben situades al centre històric de la ciutat, les quals han sofert diverses reformes al llarg dels segles, la qual cosa ha fet que la seva fisonomia original canviàs profundament. A les XIV Jornades d'Estudis Locals d'Inca de l'any 2013 es va presentar una comunicació en què es posava de manifest l'existència de nou cases que conservaven restes medievals (Reus Planells, 2014, 161-174). Des del 2013 fins al 2020 se n'han afegit tres més, a aquella llista inicial.

Per altra banda, i amb la finalitat de preservar aquest preuat patrimoni, dues de les dites cases han sigut incloses al Catàleg patrimonial de la nostra ciutat, i la intenció és fer el mateix amb la resta d'immobles.

Aquesta comunicació té la voluntat de plasmar sobre un plànol d'Inca la situació dels immobles d'origen medieval amb restes gòtiques conservades i donar a conèixer dos casos que darrerament han passat a formar part del *Catàleg de patrimoni del terme municipal d'Inca*.

2. CORPUS DE CASES AMB RESTES MEDIEVALS CONSERVADES FINS A L'ANY 2022

- Número de fitxa: **1**.
 Element: arc.
 Àmbit: planta baixa.
 Cronologia: segle XIII?¹
 Edifici: Can Ripoll.
 Adreça: carrer de Jaume Armengol, 2.
 Municipi: Inca.
 Descripció: arc apuntat a l'interior de l'entrada.
 Ubicació: original.
- Número de fitxa: **2**.
 Element: arc.
 Àmbit: planta baixa.
 Cronologia: segles XIV-XV.
 Edifici: Can Perret.
 Adreça: carrer de Jaume Armengol, 32.
 Descripció: arc apuntant cegat a una paret lateral.
 Ubicació: original.

1 La primera data en què apareix documentat el llinatge Ripoll a Inca és l'any 1233 (Llabrés i Martorell; Rosselló i Vaquer, 1998, 53). Un document cita Berenguer de Ripoll i els seus germans. Per ventura, aquesta fou la família catalana que aixecà el casal medieval de Can Ripoll, del qual resta l'arc ogival dins l'entrada de la casa.

- **Número de fitxa: 3.**
 Element: arc.
 Àmbit: planta baixa.
 Cronologia: segles XIV-XV.
 Edifici: Can Perret.
 Adreça: carrer de Jaume Armengol, 32.
 Descripció: arc de mig punt cegat a un mur lateral.
 Ubicació: original.
- **Número de fitxa: 4.**
 Element: arc.
 Àmbit: planta baixa.
 Cronologia: segles XIV-XV.
 Edifici: Cas Català.
 Adreça: carrer del Comerç, 20.
 Descripció: arc apuntat cegat a un mur lateral.
 Ubicació: original.
- **Número de fitxa: 5.**
 Element: arc.
 Àmbit: planta baixa.
 Cronologia: segles XIV-XV.
 Edifici: Ca n'Antoni Prat.
 Adreça: carrer de Mossèn Bernat Salas, 10.
 Descripció: arc apuntat cegat al mur frontal.
 Ubicació: original.
- **Número de fitxa: 6.**
 Element: arc.
 Àmbit: planta baixa.
 Cronologia: segles XIV-XV.
 Edifici: Can Domingo des Peix.
 Adreça: carrer de Sant Bartomeu, 70-72.
 Descripció: arc apuntat a l'interior de l'entrada.
 Ubicació: original.
- **Número de fitxa: 7.**
 Element: arc.
 Àmbit: primer pis.
 Cronologia: segles XIV-XV.
 Edifici: Can Domingo des Peix.
 Adreça: carrer de Sant Bartomeu, 70-72.
 Descripció: arc de mig punt entre dues estances.
 Ubicació: original.
- **Número de fitxa: 8.**
 Element: arc.
 Àmbit: planta baixa.
 Cronologia: segles XIV-XV.
 Edifici: casa unifamiliar.
 Adreça: carrer de na Muntanera, 6.
 Descripció: arc de mig punt en un mur lateral.
 Ubicació: original.
- **Número de fitxa: 9.**
 Element: arc.
 Àmbit: planta baixa.
 Cronologia: segles XIV-XV.
 Edifici: casa unifamiliar.
 Adreça: carrer del Triquet, 11.
 Descripció: arc apuntat cegat a un mur lateral.
 Ubicació: original.
- **Número de fitxa: 10.**
 Element: arc.
 Àmbit: planta baixa.
 Cronologia: segles XIV-XV.
 Edifici: Pub Sa Lluna.
 Adreça: carrer del Born, 14.
 Descripció: arc apuntat a l'interior de l'entrada.
 Ubicació: original.

- Número de fitxa: **11**.
 Element: arc.
 Àmbit: planta baixa.
 Cronologia: segles XIV-XV.
 Edifici: Can Sansó.
 Adreça: carrer de l'Om, 22.
 Descripció: arc apuntat cegat a l'interior de l'entrada.
 Ubicació: original.
 Descripció: arc apuntat lateral entre dues estances.
 Ubicació: original.
- Número de fitxa: **12**.
 Element: arc.
 Àmbit: planta baixa.
 Cronologia: segles XIV-XV.
 Edifici: Can Salero.
 Adreça: carrer de l'Om, 26.
 Descripció: arc apuntat lateral entre dues estances.
 Ubicació: original.
- Número de fitxa: **13**.
 Element: arc.
 Àmbit: planta baixa.
 Cronologia: segles XIV-XV.
 Edifici: Can Campos.
 Adreça: carrer de l'Aigua, 7.
 Descripció: arc apuntat cegat a l'interior de l'entrada.
 Ubicació: original.
- Número de fitxa: **14**.
 Element: arc.
 Àmbit: planta baixa.
 Cronologia: segle XIV.
 Edifici: Can Monroig.²
 Adreça: carrer de Can Valella, 22.
- Número de fitxa: **15**.
 Element: arc.
 Àmbit: planta baixa.
 Cronologia: segle XIV.
 Edifici: Can Monroig.
 Adreça: carrer de Can Valella, 22.
 Descripció: arc apuntat cegat a un mur frontal.
 Ubicació: original.
- Número de fitxa: **16**.
 Element: arc.
 Àmbit: planta baixa.
 Cronologia: segle XIV.
 Edifici: Can Monroig.
 Adreça: carrer de Can Valella, 22.
 Descripció: arc de mig punt a un mur lateral.
 Ubicació: original.
- Número de fitxa: **17**.
 Element: arc.
 Àmbit: planta baixa.
 Cronologia: segle XIV.
 Edifici: Can Monroig.
 Adreça: carrer de Can Valella, 22.
 Descripció: arc de mig punt cegat a un mur lateral.
 Ubicació: original.

2 Aquesta casa fou coneguda amb el nom de Can Monroig des Sabó, ja que en el passat va ser una saboneria. A la plaça de l'Ajuntament hi havia una casa pairal coneguda amb el nom de Can Monroig de sa Plaça. Un document medieval esmenta per primera vegada aquest llinatge citant Arnau de Monroig (Llabrés i Martorell, P. J.; Rosselló i Vaquer, R. 1998, 51). És molt probable que es tractàs dels mateixos Monroig. En el segle XIII només hi havia el casal de la plaça, ja que el carrer de Can Valella no podia existir perquè no apareix documentat fins a 1316. (Font Jaume, A. 1999, 81) ARM, ECR, 17, f. 159.

- Número de fitxa: **18**.
Element: arc.
Àmbit: planta baixa.
Cronologia: segle XIV.
Edifici: Can Monroig.
Adreça: carrer de Can Valella, 22.
Descripció: arc de mig punt entre dues estances.
Ubicació: original.
- Número de fitxa: **19**.
Element: arc.
Àmbit: planta baixa.
Cronologia: segle XIV.
Edifici: Can Monroig.
Adreça: carrer de Can Valella, 22.
Descripció: arc de mig punt parcialment conservat entre dues estances.
Ubicació: original.
- Número de fitxa: **20**.
Element: arc.
Àmbit: planta baixa.
Cronologia: segle XV.
Edifici: Can Monroig.
Adreça: carrer de Can Valella, 22.
Descripció: arc conopial entre dues estances.
Origen: la Vall d'Uixó (Castelló).
Ubicació: descontextualitzat.
- Número de fitxa: **21**.
Element: arc.
Àmbit: planta baixa.
Cronologia: segles XIV-XV.
Edifici: Son Gual.
Adreça: carrer de Can Valella, 25.
Descripció: arc apuntat cegat a un mur lateral.
Ubicació: original.
- Número de fitxa: **22**.
Element: arc.
Àmbit: planta baixa.
Cronologia: segles XIV-XV.
Edifici: Son Gual.
Adreça: carrer de Can Valella, 25.
Descripció: arc de mig punt parcialment conservat a l'entrada.
Ubicació: original.
- Número de fitxa: **23**.
Element: arc.
Àmbit: planta baixa.
Cronologia: segles XIV-XV.
Edifici: Son Gual.
Adreça: carrer de Can Valella, 25.
Descripció: arc de mig punt parcialment conservat a l'entrada.
Ubicació: original.
- Número de fitxa: **24**.
Element: arc.
Àmbit: planta baixa.
Cronologia: segles XIV-XV.
Edifici: Can Siquier.
Adreça: carrer de la Mostra, 2.
Descripció: arc apuntat que divideix una sala.
Ubicació: original.
- Número de fitxa: **25**.
Element: arc.
Àmbit: planta baixa.
Cronologia: segles XIV-XV.
Edifici: Can Siquier.
Adreça: carrer de la Mostra, 2.
Descripció: arc apuntat que divideix una sala.
Ubicació: original.

3. PATRIMONI MEDIEVAL CIVIL INQUER DESAPAREGUT

De manera generalitzada es pot afirmar que l'arquitectura civil medieval sempre ha sofert una major destrucció que la religiosa. Aquest conjunt de béns format per palaus, castells, ajuntaments, llotges i habitatges, entre d'altres, constitueix un patrimoni que en moltes ocasions ha desaparegut o, si més no, ha sigut transformat esborrant la fisonomia pròpia d'una època concreta. A més a més, cal tenir en compte que, pel fet de tractar-se d'edificis privats, s'hi fa molt més difícil el seu accés i, per tant, la seva coneixença. Concretament a Inca, i fent referència a l'estudi d'època medieval que aquest treball ens ocupa, cal observar que, gràcies a algunes intervencions arqueològiques o també a algunes obres de reforma, a poc a poc apareix tot un degoteig d'elements arquitectònics, la major part dels quals responen a antigues arcades utilitzades per separar aiguavessos o bé a portals d'accés a diferents estances. Les tipologies pròpies de les arcades trobades a Inca són dues, o bé arcs de mig punt o bé arcs ogivals: els arcs de mig punt són normalment portals o finestres adovellats, mentre que els arcs ogivals solen respondre a arcs diafragmàtics amb la funció de separar aiguavessos.

Així doncs, si bé les diverses troballes duites a terme confirmen els límits de l'actual centre històric de la ciutat, la documentació conservada en diferents arxius permet conèixer l'existència d'altres construccions que malauradament no foren conservades. Per això, també és important mencionar-los i estudiar-los breument, ja que això ajuda a completar el plànol medieval inquer. És lògic pensar que tant el tipus de construcció com els elements arquitectònics que formaven part d'aquest patrimoni desaparegut havien de ser per força similars, si no iguals, als elements que fins ara s'han trobat.

- La Cúria o Cort Reial d'Inca (1256)

A l'any 1256 apareix per primera vegada esmentada la primera notícia de l'escrivania d'Inca. L'escrivania era el lloc ubicat dins la Cort (Cúria) del rei on es redactaven contractes, escriptures i altres instruments jurídics.³ A l'any 1331 estan documentades unes obres d'ampliació de la Cort i la construcció d'un porxo⁴ (Llabrés i Martorell; Rosselló i Vaquer, 1998, 88, 158). És molt probable que aquest porxo estigués format per diferents arcades ogivals. A un apèndix d'illes d'Inca de 1336 s'esmenta l'"ila de la Cort del Senyor Rey"⁵ (Pieras Salom, 1990, 58). A més

3 ARM, ECR. 344, f. 140 v.

4 RM, RP 3.044, f. 9 i 48 v.

5 ARM. RP. 2028.

a més, un altre document datat de 1346 (Pons, 1984, 34; Reus Planells, 2020, 254) permet situar aquesta Cort Reial al mateix lloc on actualment s'aixeca l'Ajuntament.⁶ L'edifici actual data de 1725.

- El mercat d'Inca (1258)

La plaça del Mercat d'Inca apareix citada a l'any 1258 i el document diu que prop d'ella hi havia cases, celler, corral i algorfa, que eren donació de Pere de Portugal.⁷ Tot i això cal tenir en compte que, ja en el Llibre del repartiment, s'esmenta l'alqueria Azoq⁸ (alqueria del Mercat) fent referència a Inca (Llabrés i Martorell; Rosselló i Vaquer, 1998, 86). Això fa suposar que el mercat d'Inca ja se celebrava en temps de la dominació musulmana. Pel que fa a la seva situació, és molt probable que fos la mateixa que la tradicionalment coneguda, a l'actual carrer de Jaume Armengol, el qual fou denominat fins a mitjan segle XX com la plaça del Mercat o Mercat de ses Gallines.⁹

En el context de la Corona d'Aragó i de la resta d'Europa, els mercats medievals se solien ubicar a places i carrers porticats. Davall les porxades, s'hi col·locaven taules de venda. Així doncs, a Inca, el 1286 hi ha documentada una taula de carnisseria que tenia pòrtic. Una altra notícia també ens parla d'un obrador cobert¹⁰ (Llabrés i Martorell; Rosselló i Vaquer, 1998, 112). Per tant, és possible que aquí on es feia el mercat fos també una zona porticada. Avui dia, encara es conserven alguns exemples d'aquesta arquitectura porticada: la plaça del Mercadal o la plaça de la Quartera de Palma, el carrer de Josep Maria Quadrado, popularment conegut com "ses Voltes", de Ciutadella (Menorca), Girona, Vic i Balaguer (Catalunya) o la plaça de l'Almudí d'Onda (País Valencià).

Per acabar, un document datat de 1375 afirma que el dia que a Inca es duia a terme el mercat era el dijous¹¹ (Llabrés i Martorell; Rosselló i Vaquer, 1998, 112. Rosselló Vaquer, 1997, 22).

6 "La calle d'En Prats' lindaba, de una parte con la calle del médico Martí; de la otra, con la que iba a 'Cort'; de la otra, con algunos huertos que daban acceso al camino que conducía a la Fuente de la villa y de la otra, con la casa d'En Colom y edificios contiguos, dotados de Puerta de salida en la calle de San Bartolomé". Pons, 1984, 34.

7 ARM, ECR. 16, f. 112.

8 ARM, ECR. 352, f. 205.

9 La plaça del Mercat o Mercat de les Gallines a vegades s'ha confós amb el carrer del Mercat dels Bous, que és la denominació antiga que va rebre el carrer del Comerç, també dit dels Marxandos.

10 ARM, ECR. 16, f. 43.

11 1373, 25 d'octubre. "El Rei concedeix facultat a Ramon d'Òrrius i muller Blanca que sense incórrer en pena puguin comprar qualsevol cosa fins a suma de 10 lliures qualsevol dijous, dia en que es té mercat a la vila." ACA, reg. 1.435, f. 70 v.

- El Celler del Bisbe (1263)

A l'any 1263 el bisbe Ramon de Torrella feu donació a Joan de Moranta d'un pati de terra, amb el compromís de construir-hi celler amb una casa que hauria de constar de dos arcs i una sala d'un arc, una cuina i un estable: hi guardaria el cup i la vaixella per fer el vi del bisbe¹² (Llabrés i Martorell; Rosselló i Vaquer, 1998, 74).

El que sembla més complicat és intentar situar aquest celler. Tot i això alguns documents ens donen pistes per, si més no, estipular una hipòtesi. Gabriel Pieras ens diu que “en temps antic, molt abans de la primera Retolació del carrers d'Inca, el carrer del Born era conegut amb el nom de carrer del Celler del Bisbe” (Pieras Salom, 1995, 62, 184). En un document de 1594 s'esmenten els noms de carrer del Born o del Cellar del Bisbe (Pieras Salom, 1990, 62). Respecte a aquesta qüestió, Carme Colom Arenas afirma que “el carrer del Born anteriorment a la primera retolació era anomenat del Cellar del Bisbe, perquè des del segle XIV hi va haver un celler” (Colom Arenas, 2010, 92).

Com ja s'ha vist en el Corpus, a l'interior de la casa on actualment trobam el Pub Sa Lluna hi ha restes d'una construcció medieval. De fet, l'interior està format per una planta rectangular de tres trams dividits per dos arcs. El primer és d'ansa paner, segurament fruit d'una reforma duita a terme en època moderna, però el segon, tot i que no es conservi complet, es tracta d'un arc apuntat d'època medieval. Si recordam el document de 1263 en què s'esmenta com ha de ser el celler del bisbe, les característiques de la casa que s'ha de construir per albergar el dit celler, compleix les mateixes característiques arquitectòniques que l'interior de Sa Lluna. Encara Pieras, quan parla del carrer de na Ferrilla, situat ja al barri de Sant Francesc i a la part posterior del Born, afirma que “la tradició oral diu que na Ferrilla era una dona que regentava un celler molt important que donava a aquest mateix carrer i al carrer del Born” (Pieras Salom, 1995, 184). Serien, doncs, aquestes les restes del Cellar del Bisbe? Ara per ara, només hi ha la possibilitat de formular aquesta hipòtesi. També una altra dada afirma que a l'any 1336, en un apèndix d'illes d'Inca, s'esmenta l'“illa del Born”¹³ (Pieras Salom, 1990, 58), que probablement seria la formada pels carrers del Born, de na Ferrilla i de Sant Francesc.

12 AHM, Prot. 343, f. 254 v.

13 ARM, RP. 2028.

- El Cellar Reial (1280)

Un document de 1280 ens informa que “el procurador reial prometé, de part de Jaume II de Mallorca, que faria construir a la Ciutat i a la vila d’Inca un celler amb cups, amb botes i amb graners on es poguessin emmagatzemar el vi i el blat de dos anys”.¹⁴ En un altre document de 1282 aquest celler ja és esmentat com “el celler reial”.¹⁵ També a l’any 1313 està documentada la realització d’obres en el dit celler¹⁶ (Llabrés i Martorell; Rosselló i Vaquer, 1998, 113, 176). A un apèndix d’illes de 1336 s’esmenta l’“ila del Saler del Rey”¹⁷ (Pieras Salom, 1990, 58). Sembla que la seva ubicació seria propera al Cellar del Bisbe. Tot i que no sabem com era, hem de pensar que els trets arquitectònics d’ambdós cellers havien de ser, per força, semblants.

- La quartera d’Inca (1291)

La quartera d’Inca apareix documentada per primer cop l’any 1291.¹⁸ A l’any 1313 un altre document afirma que la plaça de la Vila estava situada devora la plaça de la Quartera.¹⁹ Finalment, el 1343 un altre document ens diu que hi havia una quartera de pedra²⁰ (Llabrés i Martorell, P. J.; Rosselló i Vaquer, R. 1998, 112, 150). Per tant, això dona a entendre que aquesta quartera era un edifici físic, amb les característiques pròpies de l’arquitectura gòtica.

- La presó d’Inca (1323)

Un document del 1323 exposa que en aquell any “la procuració reial comprà per 16 lliures unes cases que eren de Bernat Madir per engrandir la presó del Senyor Rey”²¹ (Llabrés i Martorell, P. J.; Rosselló i Vaquer, R. 1998, 166). D’aquesta afirmació, se’n desprèn que l’edifici de la presó ja existia i que les obres dutes a terme al segle XIV consistiren a fer-ne una ampliació.

14 ARM, ECR. 348, f. 320.

15 ARM, ECR. 16, f. 26.

16 ARM, RP. 3.044, f. 9 i 48 v.

17 ARM; RP. 2028.

18 ARM, ECR. 352, f. 205 v. i 206.

19 ARM, ECR. 17, f. 14 v.

20 ARM, Porció temporal P-160, f. 61.

21 ARM, RP 3.039, f. 36.

- Celler inquer

En aquest cas la seva existència és coneguda gràcies a font fotogràfica datada cap a 1930, la qual mostra l'interior d'un celler on destaquen diverses botes i algunes taules amb cadires. L'espai cobert amb sostre embigat és de planta rectangular de dos trams separats per un arc apuntat. Al costat dret de la fotografia, s'hi veu una escala que dona pas a un altell²² (Mulet Gutiérrez, 2000, 85). Per desgràcia es desconeix de quin celler es tracta i tampoc és possible ubicar-lo. Aquest espai degué desaparèixer en alguna de les dissortades reformes o destruccions que es realitzaren a Inca a partir dels anys 50.

- Casa del carrer de Sant Bartomeu, 55

Fa ja uns anys que l'antiga casa que s'aixecava en aquest solar, just al davant de Can Domingo des Peix, fou esbucada per construir-hi l'immoble actual. Segons el senyor Gaspar Bonnín, a l'interior i situat a la planta baixa de l'antiga construcció, hi havia un arc ogival que suposava una resta evident del nostre passat medieval i que desgraciadament va desaparèixer per sempre més (Reus Planells, 2020, 255).

4. DATACIÓ DELS ELEMENTS ARQUITECTÒNICS ESTUDIATS I POSSIBLE EVOLUCIÓ URBANÍSTICA DE L'INCA MEDIEVAL

Pel que fa a la cronologia d'aquestes restes arquitectòniques, en la major part dels casos la manca de documentació no ens permet datar-los de manera concreta, però aproximadament es poden inserir entre els segles XIII i XV.

Quant a l'evolució urbanística d'època medieval, cal tenir en compte, com ja adverteix Ferretjans, que no existeixen fonts precises que ens puguin donar una idea de com era la configuració urbana d'Inca en aquella època (Ferretjans Llompart, 1990, 85), ja que el plànol més antic d'Inca fins ara conservat data de devers 1790²³ (Ginard Bujosa; Estrany Bertos; Tugores Truyol, 2015, 154). Per tant, a l'hora de fer una petita aproximació a l'urbanisme medieval inquer, hom s'adona que en temps antic no era costum retolar els carrers de les viles o les ciutats. En el cas d'Inca, no fou fins a l'any 1862 quan es dugué a terme la primera retolació de les nostres vies públiques, però, en canvi, per documents conservats, sí es coneixen els noms d'alguns carrers des de molts segles anteriors. Per això i també, amb el coneixement de l'existència d'importants edificis (convents, esglésies, universitat, hospital...), es pot tenir una idea aproximada de quin fou el nucli medieval.

22 64. Celler. c. 1930. Guillem Bestard i Cànaves. Arxiu Casa Bestard (Pollença).

23 Aquest plànol de 1790 s'atribueix a Jeroni de Berard. Biblioteca Alemany: SALA III - 5/62.

Anselm Ferretjans Llompart en el seu llibre *Demografia d'Inca en el primer terç del segle XIV* planteja dos plànols hipotètics de l'Inca medieval, un del segle XIII i un altre del segle XIV (Ferretjans Llompart, 1990, 85-87). Així doncs, en el segle XIII, els límits aproximats del nucli urbà serien els actuals carrers de l'Estrella, de Sant Francesc, de la Virtut, de Can Valella, de la Salut, del Roser, de la Mostra, passatge del Nord, plaça d'Orient, carrers de la Sirena, dels Hostals, dels Paraires, de la Glòria, del Bisbe Cima, de Sant Bartomeu i plaça Major. Per altra banda, en el segle XIV es fa palès el creixement d'Inca gràcies a diversos documents. Així, a l'any 1306 està documentat l'establiment d'una quarterada i mitja de terra, molt poblament per edificar-hi, que confrontava el camí que anava a la teulera de Mancor,²⁴ la qual cosa evidencia la urbanització del puig d'Almadrava (Llabrés i Martorell; Rosselló i Vaquer, 1998, 140) –actual barri de Sant Bartomeu. El 1313 es documenta una venda de cases dins la porció reial al carrer de Mallorques²⁵ –actual avinguda del General Luque. El 1325, un altre document ens informa d'una venda d'un tros de terra que confrontava el camí de Pobladors²⁶ (Llabrés i Martorell; Rosselló i Vaquer, 1998, 141). El 1328 es ven un tros de terra situat al Rafal del Rei confrontant amb el torrent²⁷ –zona de l'actual Gran Via de Colom. A l'any 1333 també es documenten vendes de terres i de cases al carrer de Mallorques, a la sortida de la vila.²⁸ Aquests béns havien sigut possessions de l'orde del Temple fins que després de la seva dissolució a l'any 1312 foren adquirides per Jaume II de Mallorca. El 1336 s'esmenten diversos establiments: un tros de terra situat devora la capella de Sant Bartomeu i que confronta amb la síquia i el camí de Pobladors; un honor devora la dita capella que confronta amb el camí que va a Selva –actual carrer d'Escorca– i el camí que puja de la vila a Sant Bartomeu²⁹ –actual carrer de les Monges– (Llabrés i Martorell; Rosselló i Vaquer, 1998, 142). Finalment, al 1336 s'esmenten una sèrie d'illes com “la ila den Guillem Formiguera”, “la ila del Bany”³⁰ o “la ila del Forn”, la situació de les quals a dia d'avui no ens és coneguda amb total exactitud, però, en canvi, n'apareixen d'altres de les quals sí coneixem la seva ubicació: “la ila del Saler del Rey”, probablement entre els carrers del Born, de Sant Francesc, de la Pau i la plaça de la Mare de Déu de Lluç; “la ila de l'Hospital”, entre els carrers de la Sirena, d'en Palmer, de la Glòria i de les Monges; o “la

24 ARM, T-1, f. 13v.

25 ARM, AH 1, f. 144.

26 ARM, AH 7, f. 80v.

27 ARM, AH 7, f. 144v.

28 ARM, AH 8, f. 84.

29 ARM, AH 9, f. 21.

30 Antoni Pons, Llibre del Mostassaf, p. XVIII.

ila del Rector”, entre els carrers Major, d'en Rubí, dels Hostals i la plaça de Santa Maria la Major. A més a més, en aquesta mateixa data hi ha documentada “la pobla den Col”, que encara que se'n desconeixi la seva ubicació sí que insinua un eixample de la vila medieval³¹ (Llabrés i Martorell; Rosselló i Vaquer, 1998, 145 i 146). Així doncs, després de la documentació consultada sembla ser que, al segle XIV, els nous límits urbans passaren a ser: el monestir de Sant Bartomeu al nord-est,³² la parròquia de Santa Maria al nord, el carrer del Mercat dels Bous al sud i el convent de Sant Francesc al sud-est. Val a dir que aquests límits foren els que conformaren l'actual centre històric de la ciutat i que les diverses illes que el constituïren s'anaren edificant entre els segles XIV i XIX. No fou fins al 1875 quan, amb l'arribada del ferrocarril, es configuraren els primers eixamples moderns.

5. L'ARQUITECTURA GÒTICA CIVIL I EL TIPUS DE CASA GÒTICA CATALANA

Tant l'arquitectura gòtica religiosa com la civil s'aixecaren a partir de dues solucions de cobriment ben precises: o bé l'embigat de fusta, la major part de les vegades sustentat amb arcs de diafragma de mig punt o ogivals (sala de la planta noble de Can Weyler a Palma), o bé mitjançant la volta de pedra de creueria (planta baixa de la casa dels Tornamira a Montpeller).³³

Es troben exemples d'arquitectura gòtica civil a cases aristocràtiques –Can Weyler de Palma, Cals Ardèvol de Tàrrrega– i a cases senzilles –Cas Català d'Inca, la rectoria de Campos–, salons del tinell als palaus –palaus reials de Palma, Perpinyà o Barcelona–, sales majors de castells –castell de Peratallada, castell del Rei de Pollença–,³⁴ palaus episcopals –palau episcopal de Palma; palau episcopal de Tortosa–, pies almoines –casa de l'Almoina de Palma, Pia Almoina de Girona–, hospitals urbans –hospital de la Santa Creu de Barcelona, hospital de Sant Joan de Perpinyà (desaparegut)–, llotges –llotges de Barcelona, Tortosa, Palma, Perpinyà i València– i drassanes –drassanes

31 For a possible que aquesta “pobla den Col” estigués situada a la zona que actualment ocupa el barri de Sant Francesc, ja que aquell indret començà a establir-se a partir de 1316 amb la creació del carrer de Can Valeda i sobretot a partir de la fundació del convent dels Franciscans el 1325, la construcció del qual començà l'any 1341 i amb la fundació del Call a partir de 1372.

32 En el segle XIV el barri de Sant Bartomeu es limitava a l'establiment de cases als carrers Major de Sant Bartomeu, d'en Prats, de Martí Metge i de les Monges. La resta del barri començà a establir-se a partir de la constitució del monestir de Jerònimes a l'antiga capella de Sant Bartomeu l'any 1534, i al llarg dels propers segles fins ben entrat el segle XIX.

33 Casa on va néixer el rei Jaume I d'Aragó el 2 de febrer de 1208.

34 Segons Joan Domenge, aquest edifici hauria tengut una doble funció: sala d'armes i capella (Domenge, 2014, 324; Reus Planells, 2019, 171).

de Barcelones i de València–, cases fortes –Torre de ses Puntes i Torre dels Enagistes de Manacor–, ajuntaments –Casa de la Ciutat de Barcelona o la Casa de la Ciutat de Vic– i banys públics –Banys Nous de Barcelona o els Banys de Girona.

Fins a dia d'avui, les restes arquitectòniques d'època medieval trobades en diferents habitatges d'Inca pertanyen a la solució de sostres de fusta sustentats per arcs diafragmàtics. Eduard Mira i Arturo Zaragoza afirmen que és molt comuna en el gòtic meridional, civil i religiós, i que assolí el seu màxim desenvolupament entre els segles XIII i XV, éssent molt usada en els països costaners de la Mediterrània occidental. Així, exemples ben coneguts mostren una presència simultània d'aquesta solució a Itàlia, el Llenguadoc i en els estats de la Corona d'Aragó (Mira; Zaragoza, 2003, 113). Tanmateix fou emprada en nombrosos edificis d'usos ben diferents: sales de palaus i castells, cases populars, hospitals, drassanes, forns de pa, molins, cellers, diverses estances de monestirs i convents (sales capitulars, refetors, cuines, biblioteques...). Val a dir que en l'arquitectura civil d'arcs de diafragma la decoració sol ser molt escassa o fins i tot inexistent, tot i que hi ha notables excepcions en casos d'arquitectura àulica i civil (Saló del Tinell, Saló de Cent i Llotja de Barcelona), amb delicats bossellats per a arcs i pilastres, i amb línies d'imposta ornamentades a manera de capitells. Fins a l'actualitat, de totes les restes trobades a Inca, cap d'elles presenta decoració, ni escultòrica ni pictòrica. Tot i això, alguns casos d'ornamentació conservada solen formar part d'edificis de certa entitat. Entre d'altres destaquen restes pictòriques d'enteixinats al Palau de l'Almudaina de Palma³⁵ o al Palau dels Reis de Mallorca de Perpinyà,³⁶ panells pictòrics del Palau dels Conques de Montpeller,³⁷ o també decoració escultòrica com la que presenta la casa del Consolat de Perpinyà o la Llonja de la mateixa ciutat (vegeu: Morata; Tugores, 2018).

Un altre tema a tractar és la tipologia arquitectònica de la casa gòtica catalana, la qual es va desenvolupar des de l'habitatge més senzill (a Inca, Can Salero o Can Domingo des Peix, entre d'altres) fins al monumentals palaus de famílies nobles (Can Ripoll o Can Siquier, també a Inca). Aquest tipus residencial es troba arreu dels territoris catalans o d'altres que estigueren sotmesos a la influència del Casal de Barcelona.

35 Restes d'un enteixinat del Palau de l'Almudaina conservat al Museu de Mallorca de Palma.

36 Enteixinat conservat in situ a la Galeria de la Reina del Palau dels Reis de Mallorca de Perpinyà.

37 Col·lecció de tretze plafons conservats per la Société Archéologique de Montpellier al Musée Languedocien de Montpeller.

La residència senyorial presentava un gran nombre d'estances: entrada, botiga, obrador, pati, celler, estable, espais per al personal de servei, forn, molí, galliner i colomer (Barceló Crespí, 2021, 169-188). A més, solia tenir gairebé sempre la mateixa estructura. Així doncs, estava formada per tres plantes: la planta baixa i dos pisos. A la planta baixa, a la qual s'accedia per un portal d'arc de mig punt, s'hi situava l'àrea de serveis i de treball, així com també la botiga. A part del portal d'entrada hi solia haver algunes finestres rectangulars o quadrades. El primer pis estava constituït per la planta noble, lloc on vivien els senyors de la casa, i estava oberta al carrer per finestres coronelles, i a la segona planta hi havia els porxos o les golfes. En aquesta planta es podien donar dos tipus d'obertures, les formades per finestres coronelles o bé, i ja a final del segle XIV, una galeria que substituï aquestes finestres (Reus Planells, 2014, 162). En canvi, les cases més senzilles presentaven un nombre reduït de dependències formades per una cambra, una cuina i un menjador. Fins i tot, hi havia gent que només comptava amb botiga i algorfa (Barceló Crespí, 2021, 169).

Ara bé, si s'ha de destacar un element arquitectònic comú a tota l'arquitectura civil medieval, aquest és sens dubte el portal d'entrada format per un arc de mig punt. Es tracta, doncs, talment com afirma Joan Domenge, d'un element propi de l'arquitectura civil, tant pel que fa a l'arquitectura privada, urbana i civil com també a la pública, si bé és ver que a partir del segle XIV fou més emprat en arquitectura civil, ja que en arquitectura religiosa es va regularitzar l'ús del portal acabat per un arc ogival. A més a més, concretament a Mallorca, l'ús del portal rodó s'allarga en el temps fins al segle XX (Domenge, 2021, 13-17).

Pel que fa a la casa gòtica senzilla, aquest era el tipus més nombrós que es trobava dins les ciutats i, per suposat, la tipologia predominant que acaparava quasi la totalitat dels carrers de les viles medievals. Aquestes cases solien presentar una planta baixa i un pis, i podien estar formades per un sol aigua-vés, però, si era necessari, se n'hi afegien un o dos més separats per arcades ogivals que sustentaven un sostre pla embigat. A la part posterior de la casa, s'hi situava un corral. Tanmateix, la major part de les cases actuals amb origen gòtic han arribat als nostres dies molt transformades, després d'haver sofert diverses restauracions i reconstruccions en altres estils artístics, sobretot d'època moderna (Renaixement i barroc). Algunes de les poques cases conservades en l'actualitat presenten les façanes formades per un portal d'entrada de mig punt a la planta baixa i finestres coronelles o conopials al pis superior. Aquesta tipologia arquitectònica de casa senzilla ha tengut una continuació al llarg de la història i constitueix el model d'habitatge per excel·lència al sud-oest d'Europa i, per suposat, també als diversos estats que formaren la Corona d'Aragó (Riu Barrera, 2003, 150).

6. L'“ILA DEL BAYN”

A l'edat mitjana, algunes de les ciutats i viles de la Corona d'Aragó disposaven de banys públics. La tipologia arquitectònica dels banys medievals fou totalment aliena als estils cristians medievals, sobretot al gòtic. En canvi, sí que en aquestes construccions es podia veure una clara influència dels banys islàmics, edificis que gaudiren sempre d'un ús públic. Pel que fa als diferents territoris que formaren la Corona d'Aragó, cal diferenciar aquells que sorgiren de la Marca Hispànica d'aquells altres que amb anterioritat a la incorporació a la Corona d'Aragó varen formar part d'Al-Andalus. En el cas dels primers, cal destacar els de la vila dels Banys d'Arles, a la comarca del Vallespir, els quals tenen el seu origen en uns antics banys d'època romana. Respecte a diversos banys documentats en viles i ciutats de la Catalunya Vella, destaquen els Banys Nous de Barcelona [1160] (Mora i Pons, 1994, 30-31), els Banys de Girona [1194] (Marquès *et al.*, 1994, 28), els de Perpinyà [finals del segle XIII] o els de Vic [1317] (Riu Barrera, 2003, 233). En aquests casos, per a la construcció dels banys, s'adoptà la tipologia arquitectònica del hammam d'influència d'Al-Andalus. En canvi, tenim constatada l'existència d'altres banys a terres andalusines, que foren construïts durant l'època islàmica emprant un model arribat de l'Orient i ja ben consolidat a partir del segle X. Aquests banys andalusins foren els que serviren de model per a aquells que més tard s'aixecaren a diverses ciutats i viles de la Catalunya Vella. En són alguns exemples: els Banys de Balaguer o Lleida, documentats el 1149 fins al segle XIII; els Banys de Tortosa, d'època musulmana, però refets al segle XIV; o els Banys de Montblanc, també d'origen islàmic i que al 1303 foren una concessió de Jaume II d'Aragó. Pel que fa a Mallorca, el LLIBRE DEL REPARTIMENT confirma l'existència de cinc banys àrabs a Madina Mayurqa, dels quals es coneix la ubicació de dos: els Banys d'en Granada i els Banys d'en Renovard, i se'n conserven uns, els situats al carrer d'en Serra, que per força han de ser un dels cinc esmentats al REPARTIMENT (Fontanals, 1983, 512-513). També a Sóller apareixen datats per primera vegada en el segle XIII uns banys àrabs (Pérez Pastor, 1991, 35).

En relació amb Inca, el tema dels banys medievals no ha estat exposat a cap dels estudis de l'època medieval que s'han duit a terme fins a l'actualitat. Però, com ja s'esmenta en aquesta comunicació, a l'any 1336 apareix documentada l'“ila del bany” (Llabrés i Martorell; Rosselló i Vaquer, 1998, 146). A la classificació d'illes de cases que apareixen en el monedatge d'Inca del 1336 també hi surt esmentada aquesta mateixa illa i situada entre l'“ila den Bertomeu Parayo” i l'“ila del Saler del Rey” (Ferretjans Llompart, 1990, 169). No hi ha dubte que la denominació d'aquesta illa fa referència a un bany públic que, o bé existia a Inca encara en aquell any, o bé era un topònim que havia quedat fossilitzat i que recordava l'existència d'aquell edifici que se situava en aquella illa concreta. Atesa la informació de què es disposa, aquest bany públic medieval inquer havia de tenir per força el seu origen a l'època islàmica.

A més a més, és possible establir una hipòtesi de la seva ubicació dins la ciutat. Tot i que no tenim coneixement d'on se situava l'“ila den Bertomeu Parayo”, sí que sabem que molt probablement l'“ila del Saler del Rey” era l'illa formada pel solar on actualment s'aixeca el mercat cobert. Per tant, és fàcil pensar que el bany medieval inquer estaria situat en aquesta zona. La hipòtesi quedaria reforçada si es té en compte que és molt probable que l'església de Santa Maria d'Inca del segle XIII hauria substituït una mesquita anterior, fet que es donava amb prou assiduitat en les noves terres de conquesta com el Regne de Mallorca o el Regne de València (Reus Planells, 2014, 147). Així doncs, no només es pot afirmar per primera vegada l'existència a Inca d'uns banys àrabs, sinó que aquestes dues dades, juntament amb altres, van confirmant que Inkân era una alqueria que presentava ja en aquells temps un petit nucli amb traçat urbà (Reus Planells, 2017, 192).

7. LA PROTECCIÓ DEL PATRIMONI INQUER

En l'actualitat el municipi d'Inca compta amb un catàleg de patrimoni del terme d'Inca, en el qual estan contemplats i protegits diversos elements patrimonials tant de caire urbà com rural. Pel que fa al patrimoni urbà, el Catàleg contempla aquells ítems patrimonials que s'ubiquen dins el perímetre que forma el centre històric de la ciutat, el qual el componen els següents carrers: de Biniamar, de Mancor, d'Arles, de Sant Abdon, de Sant Bartomeu, de Cabrit i Bassa, de Ramón y Cajal, de Joan Baptista de la Salle, del Germà Benildo, de Llevant, de Bartomeu Coc, del Barco, de Can Valella, de Betlem, de Son Net, de Santa Teresa, de Blanquerna, del Vent, de Sant Francesc, de Miquel Mir, de Sant Vicenç de Paül, de la Creu, de na Muntanera, de la Virtut, plaça de l'Àngel, carrer de Jaume Armengol, d'Antoni Fluxà, del Bisbe Llompart, de Sant Domingo i avinguda de les Germanies. Aquests elements del nostre patrimoni que han estat protegits estan formats per voravies, carrers i places, edificis religiosos i civils, façanes, portals, finestres, fonts, escuts, capelletes, pous, cellers, botigues, fàbriques, etc. La seva cronologia va des del segle XIII fins a l'edat contemporània. Pel que fa al grau de protecció, aquest varia depenent dels ítems que cal protegir. Aquest catàleg patrimonial és un document obert, ja que s'hi van afegint noves troballes d'elements i que mereixen ser protegits. A més a més, en breu se'n començarà una profunda revisió per tal d'incloure alguns components que en la realització del primer Catàleg no es tengueren en compte.

Quant als elements medievals estudiats en aquesta comunicació, dels catorze immobles que presenten restes arquitectòniques medievals, set formen part del Catàleg de patrimoni del terme d'Inca i presenten diferents nivells de protecció:

- CAN RIPOLL: codi INC-087; **nivell A2/B.**
- CAS CATALÀ: codi: INC-D024; **nivell B.**
- CA N'ANTONI PRAT: codi: INC- ?; **nivell B.**
- CAN DOMINGO DES PEIX: codi: INC- ?; **nivell B.**
- CAN CAMPOS: codi: INC-D084; **nivell B.**
- CAN MONROIG: codi: INC-D078; **nivell A2.**
- CAN SIQUIER: codi: INC-D080; **nivell A1/A2.**

D'aquests set immobles catalogats, dos han estat recentment protegits, ja que arran d'algunes intervencions de restauració i recuperació han sorgit diverses restes arquitectòniques d'època medieval que poden datar-se entre els segles XIV i XV. Es tracta de Can Domingo des Peix i de Ca n'Antoni Prat. A continuació s'ofereixen les dues fitxes de catalogació que es realitzaren d'aquests dos edificis per tal de protegir els elements patrimonials:

7.1. Catalogació de béns immobles

Fitxa:

CAN DOMINGO DES PEIX

D'IDENTIFICACIÓ ESPACIAL

- **Municipi:** Inca.
- **Població:** Inca.
- **Localització:** carrer de Sant Bartomeu, núm. 70-72.
- **Pla de situació:** aquesta casa està situada en el centre històric de la ciutat d'Inca, concretament a l'illa de cases formada pels carrers de Sant Bartomeu, de les Coves, carrer del Teatre i de Martí Metge.

D'IDENTIFICACIÓ DE L'ELEMENT

- **Denominació:** casa-habitatge del carrer de Sant Bartomeu, núm. 70-72.
- **Denominació popular:** Can Domingo des Peix.
- **Codi d'identificació:**
- **Tipologia:** arquitectura civil.
- **Ús actual:** habitatge.
- **Estil o corrent:** casa d'origen medieval amb elements gòtics a l'interior.
- **Documentació fotogràfica:**

Fitxa:

CA N'ANTONI PRAT

D'IDENTIFICACIÓ ESPACIAL

- **Municipi:** Inca.
- **Població:** Inca.
- **Localització:** carrer de Mossèn Bernat Salas, 10.
- **Pla de situació:** aquesta casa està situada en el centre històric de la ciutat d'Inca, concretament a l'illa de cases formada pels carrers de Mossèn Bernat Salas, d'en Corró, de Jaume Armengol i del Comerç.

D'IDENTIFICACIÓ DE L'ELEMENT

- **Denominació:** despatx d'arquitectura del carrer de Mossèn Bernat Salas, 10.
- **Denominació popular:** Ca n'Antoni Prat.
- **Codi d'identificació:**
- **Tipologia:** arquitectura civil.
- **Ús actual:** despatx/oficina.
- **Estil o corrent:** arquitectura contemporània amb elements gòtics a l'interior.
- **Documentació fotogràfica:**

8. LES DARRERES RESTES MEDIEVALS APAREGUDES

Arran de la presentació duita a terme en el marc d'aquestes XXIII Jornades d'Estudis Locals, s'ha tengut el coneixement d'un altra casa que també conté restes medievals. Es tracta d'un immoble situat al número 6 del carrer de na Muntanera. Aquesta casa presenta una façana que data de la primera meitat del segle XIX. L'interior de la casa fou totalment remodelat i convertit en una fàbrica de sabates, per tant, no conserva cap element arquitectònic destacable, però sí en el mur lateral dret, que de fet pertany a la casa del costat, al número 4 del mateix carrer. En aquest cas es tracta d'un mur de morter en el qual s'observa un portal acabat per un arc de mig punt. És un model d'arc molt emprat en època medieval i del qual es troben exemples en altres cases d'Inca com a Can Monroig o a Can Domingo des Peix. Per altra banda, cal tenir en compte que, durant els segles del gòtic, l'actual carrer de na Muntanera constituïa l'antic camí d'arribada a Inca des de Sencelles, i aquesta era una zona molt poc urbanitzada. La situació d'aquest tipus de portal relativament estret fa pensar que es tractava d'una sortida lateral de la casa de número 4 cap a l'hort. A més a més, dins l'espai que ara ocupa la casa del número 6 es conserven dos pous, la qual cosa dona credibilitat a l'existència

d'horts en aquesta zona, que per altra banda se situava a prop del torrent de Can Tabou, el curs del qual es troba ubicat davall el passeig de la Gran Via.³⁸ Així doncs, la casa del número 6 del carrer de na Muntanera no podia existir. El document gràfic que confirma aquesta hipòtesi no és altre que els plànols d'Inca dels segles XVIII i XIX. Tant en el plànol de 1789, atribuït a Jeroni de Berard, com en el de Sebastià Sans de 1808 s'hi observa com la casa del número 6 d'aquest carrer no estava construïda. En canvi, en el plànol datat de 1860 sí que ja apareix edificada.

En l'actualitat, la façana de la casa del número 6 ha estat protegida, però seria necessari protegir també tot el mur lateral incloent-hi el morter i l'arc.

9. EL CASAL DE CAN SIQUIER. UNA REFORMA MOLT DESAFORTUNADA

El casal de Can Siquier es troba situat al número 2 de carrer de la Mostra, concretament en el límit entre el barri de Sant Francesc i el nucli urbà original de la ciutat. Es tracta d'un immoble inserit al Catàleg de patrimoni municipal amb un grau de protecció A1 i A2 segons les parts afectades. Apareix catalogat amb el codi A-108. Can Siquier és un casal del segle XVIII amb un substrat de cronologia medieval. Les darreres obres de reforma van tenir lloc a l'any 2016, per les quals fou demanat un permís d'obra menor, concretament de canvi de teulada. Al llarg de l'execució d'aquestes obres, s'hi dugueren a terme tota una sèrie d'intervencions que no gaudien de llicència. Així doncs, es repicaren i referiren amb ciment pòrtland la major part de les estances de la casa. Això significà la pèrdua d'informació i valor que podien oferir els murs. Es varen esbucar i reedificar parts considerables a les parets superiors, i es feu emprant tècniques i materials no adequats. També es varen substituir forjats, i s'augmentà el volum d'algunes de les crugies de la casa. Al llarg d'aquestes intervencions es va perdre l'antiga distribució original del segle XVIII. Pel que fa al jardí, també s'hi constataren diverses pèrdues, entre d'altres la desaparició d'una pèrgola. El substrat medieval es va perdre per complet, la qual cosa fa impossible conèixer la informació d'aquella època, així com l'evolució constructiva del casal. Els dos arcs ogivals que encara es conserven, i que abans de la reforma romanien tapiats, foren destapats sense cap tipus de control, d'aquesta manera resulta inútil esbrinar la data

38 Des de l'edat mitjana fins a finals del segle XIX els voltants del torrent de Can Tabou estaven ocupats per nombrosos horts i terres de cultiu. No fou fins a principis del segle XX quan es començà a urbanitzar la zona de la Gran Via, des del centre de la ciutat fins al carrer de Fra Juníper Serra. Tot i això, encara als anys 40, en el bocí de torrent que corria paral·lel al convent de Sant Francesc s'hi documenten diversos horts: el de Can Garí, el de ses Politxones, el de Can Raió o el de sa Carritxera (Pieras Salom, 2001, 15), i una sínia (Mulet, 2000, 53). Aquest darrer tram de l'actual Gran Via de Colom no es començà a urbanitzar fins als anys 60.

en què foren condemnats. Finalment, els paraments originals de morter de la casa varen desaparèixer sota una capa de ciment pòrtland.³⁹

Sembla ser que posteriorment es va dur a terme un intent de recuperació d'alguns elements afectats en les intervencions del 2016, en què destaca el repicat del ciment pòrtland dels murs de la casa per tal de recuperar l'aspecte original dels murs de morter.⁴⁰ Tot i això, és del tot inviable recuperar la informació que haurien pogut proporcionar els murs originals; per tant, la recuperació és merament de caire estètic.

10. CONCLUSIONS

Tenint en compte que l'arquitectura civil és la que ha sofert més canvis, reformes i destruccions al llarg dels temps, i que als anys 50, arran de la industrialització de la nostra ciutat, Inca sofrí una importantíssima pèrdua per la destrucció de la major part del seu patrimoni medieval i modern, és prou significatiu que en ple segle XXI no tan sols es conservin 25 elements arquitectònics medievals distribuïts en 14 cases, sinó que, a més, cada cert temps, gràcies a reformes que procuren recuperar l'arquitectura del passat i també a la seva realització, cada vegada més, sota control arqueològic, sigui possible incrementar el nombre d'elements medievals que es van descobrir.

Per altra banda, la datació d'aquestes troballes se situa entre els segles XIII i XV aproximadament. Això juntament amb la seva situació, sempre dins del perímetre del centre històric, i per afegit, l'estudi dels morabatins de 1325 i de 1336 de les illes que en aquell temps formaven la vila medieval, així com la coneixença d'alguns dels primers noms de carrers que foren documentats, permeten de cada vegada més acotar quina fou l'evolució urbana en aquests segles estudiats.

Tanmateix, aquestes restes arquitectòniques també permeten realitzar un estudi del tipus arquitectònic emprat en l'arquitectura civil durant els segles del gòtic, així com la tipologia de la casa gòtica, tant del model aristocràtic com del model senzill.

Cal destacar també com a partir de la interpretació d'un document de 1336 ha estat possible identificar per primera vegada l'existència a Inca d'uns banys àrabs i, malgrat que encara no sigui possible saber la seva ubicació amb exactitud, sí que s'ha pogut acotar la zona en la qual se situaven.

39 Volia agrair a la Sra. Magdalena Sastre Morro la informació facilitada al respecte.

40 Volia agrair al Sr. Nicolau Escanilla Artigas la informació facilitada al respecte.

Enfront de l'estudi realitzat es dona la necessitat d'anar incloent els nous elements patrimonials que van sorgint, però també de fer un profund examen del Catàleg existent per tal de revisar els graus de protecció dels elements patrimonials catalogats i, si procedeix, incloure'n d'altres que no es varen tenir en compte en el primer Catàleg.

Finalment, caldria reflexionar si l'actual catalogació del nostre patrimoni n'assegura de manera real la seva protecció i conservació. Aquesta reflexió sorgeix arran de la desafortunada reforma del casal de Can Siquier, el qual, tot i tenir una protecció A1 i A2, fou objecte d'una sèrie d'intervencions desafortunades i realitzades sense disposar de llicències, que tengueren com a conseqüència la pèrdua irremeiable d'importants elements històrics.

És per això que pens que és cada vegada més necessari donar a conèixer a la ciutadania quin és el nostre patrimoni, la importància que té la seva conservació, per així comprendre quina ha estat la nostra història i aprendre a estimar la nostra ciutat. D'aquesta manera segur que aconseguirem que les destruccions patrimonials que s'han duit a terme a Inca de manera sistemàtica no es repeteixin.

ABREVIATURES

ARM = Arxiu del Regne de Mallorca

ECR = Escrivania de Cartes Reials

RP = Reial Patrimoni

REFERÈNCIES

Barceló Crespí, M. 2021. "La casa gòtica a la Ciutat de Mallorca a través dels inventaris *post mortem*. Noves dades." Sabater, T. (coord.). La casa medieval en Mallorca y el Mediterráneo. Elementos constructivos y decorativos. Ediciones Trea. Gijón, 167-188.

Domenge, J. 2014. "Les residències reials a Mallorca." Un palais dans la Ville. Volume I. Le Palais des rois de Majorque à Perpignan. Éditions Trabucaire. Canet.

Domenge, J. 2021. "Casa gòtica i portal rodó, un fidel maridatge." Sabater, T. (coord.). La casa medieval en Mallorca y el Mediterráneo. Elementos constructivos y decorativos. Ediciones Trea. Gijón, 13-40.

Font Jaume; A. 1999. "Nótules de toponímia llatina preislàmica. Composts i derivats de *villa* a Mallorca." BSAL, núm. 55, 65-84.

- Fontanals, R. 1983. "Els banys de Ciutat de Mallorca (s. XIII-XIV)". BSAL, 39, 511-516.
- Ginard Bujosa, A.; Estrany Bertos, J.; Tugores Truyol, F. 2015. "Notes addicionals sobre el plànol del nucli urbà d'Inca de l'any 1808 i sobre els treballs de Jeroni de Berard." XV Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Ajuntament d'Inca. Inca, 147-159.
- Llabrés i Martorell, P. J.; Rosselló i Vaquer, R. 1998. Inca en la història, 1229-1349. Ajuntament d'Inca. Inca.
- Ferretjans Llompart, A. 1990. Demografia d'Inca en el primer terç del segle XIV. Els morabetins de 1329 i 1336. Ajuntament d'Inca. Inca.
- Marquès, J. [et al.] 1994. Els Banys Àrabs de Girona. Consell Comarcal del Gironès, Girona.
- Mira, E.; Zaragoza Catalán, A. 2003. Una arquitectura gòtica mediterrànea, volum I. Generalitat Valenciana. València.
- Mora i Pons, V. 1994. "Els Banys Nous de Barcelona." LAMBAD. Estudis d'Art Medieval. Vol. VI 1991-1993. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, 27-40.
- Morata Socias, J.; Tugores Truyol, F. 2018. Pintures murals a l'àmbit civil a Mallorca, s. XIII-XV: 151 casos i una classificació (Regne de Mallorca). Ajuntament de Palma. Palma.
- Mulet Gutiérrez, M. J. (coord.). 2000. Inca, imatges d'una ciutat, imatges d'un segle. Ajuntament d'Inca. Inca.
- Pérez Pastor, P. 1991. "Les mesquites i els banys de Sóller (s. XIII i XIV)." BSAL, 47, 29-60.
- Pieras Salom, G. 1990. Primera rotulació dels carrers d'Inca. Apunts històrics. Consell Insular de Mallorca Inca.
- Pieras Salom, G. 1995. Inca 1872. Carrers, finques, habitants i oficis. Ajuntament d'Inca. Inca.
- Pieras Salom, G. 2001. Inca fotogràfica (Primer àlbum de fotos d'Inca). Gràfiques Mallorca. Inca.
- Pons, A. 1984. Los judíos del Reino de Mallorca durante los siglos XIII y XIV, Volumen I. Miquel Font, Palma.
- Reus Planells, G. A. 2014. "L'art gòtic a Inca. Arquitectura religiosa." XIV Jornades d'Estudis Locals. Ajuntament d'Inca. Inca, 141-160.
- Reus Planells, G. A. 2014. "L'art gòtic a Inca. Arquitectura civil." XIV Jornades d'Estudis Locals. Ajuntament d'Inca. Inca, 161-174.
- Reus Planells, G. A. 2017. L'arquitectura religiosa en els antics territoris de la Corona de Mallorca, segles XIII-XIV. Un estudi de paisatge monumental. Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra [inèdit].

Reus Planells, G. A. 2019. L'arquitectura religiosa de la Corona de Mallorca a través del paisatge monumental (s. XIII-XIV). Lleonard Muntaner, Editor. Palma.

Reus Planells, G. A. 2020. "El barri jueu d'Inca (Mallorca). Urbanisme i arquitectura del Call (1346-1391)." Els jueus a les Balears: presència, expulsió i repressió. XXXVI Jornades d'Estudis Històrics Locals, Conselleria de Presidència, Cultura i Igualtat. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma, 251-266.

Riu-Barrera, E. 2003. "Tipus i evolució de les cases urbanes." L'art gòtic a Catalunya. Arquitectura III. Dels palaus a les masies. Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 146-231.

Rosselló Vaquer, R. 1997. Història d'Inca, 1350-1516. Lleonard Muntaner Editor. Palma.

FIGURES

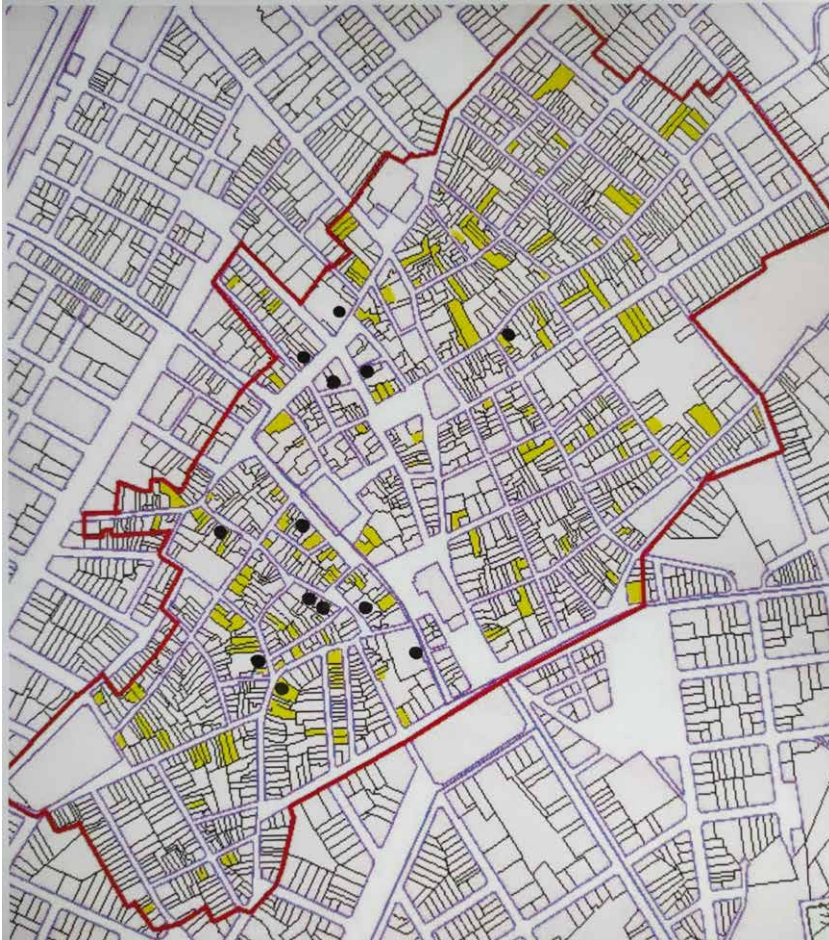

Figura 1. Plànol de situació de les restes medievals.

Figura 2. Ca n'Antoni Prat.

Figura 3. Pub Sa Lluna.

Figura 4. Posada de Son Gual.

TEULES PINTADES A CAS CATALÀ, UNA NOVA TROBALLA DOCUMENTADA A INCA

Bernat J. Mateu-Morro¹, Catalina Mayol Salas²

1. Historiador de l'art.
bj.mateumorro@gmail.com
2. Historiadora de l'art.
cmayolsalas@gmail.com

Paraules clau: patrimoni cultural, patrimoni etnològic, teules pintades, Cas Català.

Resum. *L'arquitectura popular fou la dominant en el nucli d'Inca fins entrat el segle XX. Malgrat tot, aquest tipus de construccions han estat substituïdes per altres de més modernes. Tot i així, encara ens resten importants exemples populars, alguns dels quals han tret a la llum teules pintades desconegudes fins aleshores.*

L'objectiu d'aquesta comunicació és documentar, posar en valor i donar a conèixer les teules pintades a Inca. El present treball ve motivat principalment a partir d'una nova troballa de teules a Cas Català, la segona en el nucli urbà i la tercera del municipi.

Keywords: Cultural Heritage, Ethnological Heritage, Painted Tiles, Cas Català.

Abstract. *Popular architecture was dominant in the Inca's core until the beginning of the 20th century. However, this type of construction has been replaced by more modern ones. Even so, we still have important popular examples, some of which have brought to light previously unknown painted tiles.*

The aim of this communication is to document, highlight and publicize painted roof tiles in Inca. The present work is mainly motivated by a new find of tiles in Cas Català, the second one in the urban center and the third one, in the municipality.

1. PRESENTACIÓ

El treball que presentam en aquesta comunicació centra el seu objecte d'estudi en les teules pintades conservades en el terme municipal d'Inca. La seva realització ve motivada per una nova troballa fortuïta de teules pintades apareguda recentment a Inca, a Cas Català.

L'objectiu principal de tot plegat és recollir la descoberta produïda i poder documentar les noves teules aparegudes, les quals no estan recollides per la bibliografia ni els estudis apareguts fins al moment. Alhora s'espera que el cas analitzat ens permeti elaborar una reflexió entorn de la consideració, la protecció i la gestió d'aquests elements patrimonials.

2. INTRODUCCIÓ

Abans d'endinsar-nos en la presentació i l'anàlisi del cas inquer, hem considerat oportú deixar, a tall d'introducció, unes breus línies generals sobre les teules pintades a Mallorca.

Les teules pintades són una expressió pictòrica de caràcter popular, arrelada i documentada des de l'època medieval. Aquesta pràctica de tipus plàstic neix durant el segle XVI, es consolida i difon especialment fins al segle XVIII, i experimenta un retrocés fins a caure en desús al llarg del segle XIX.¹

Aquestes manifestacions abunden sobretot als territoris de l'antiga Corona d'Aragó: en especial a Catalunya, el País Valencià i Mallorca. Així mateix, en localitzam alguns exemples a zones de Castella-la Manxa i, fins i tot, n'hi ha alguns testimonis puntuals a Xile. A més a més, es poden localitzar manifestacions emparentades amb les teules pintades a diversos territoris de la península Ibèrica (Aragó, La Rioja, País Basc) i també a Brasil.

Les teules pintades són una tipologia d'element arquitectònic que, utilitzat en el seu vessant decoratiu, el podem trobar ubicat a tota classe de construccions, excepte als edificis utilitaris com colomers o cellers, on és menys freqüent que hi apareguin. La seva localització a habitatges populars, esglésies, casals, possessions de poble... suggereix que aquestes manifestacions es trobaven associades al món agrícola i ramader.²

1 Sastre Morro, M. i Mateu-Morro, B. J. 2015; p. 197.

2 Matheu Vaquer, C. I. 2013; p. 14.

Poc es treu en clar en relació amb la funcionalitat d'aquestes. Sabem que s'ubicaven al voladís de la façana i de manera més puntual a les canals d'aigua, on els motius pictòrics de les teules eren visibles des del carrer. El que més ha despertat, per part dels historiadors, la curiositat i l'interès respecte d'aquestes peces ha estat la funció que complien, tema sobre el qual han aparegut fins als nostres dies tres teories interpretatives que han intentat donar resposta al sentit i la importància que tendrien les teules pintades.

Per a la primera de les teories, les teules acomplien una funció únicament ornamental. Una segona teoria explica que les teules pintades tenen un caràcter festiu i que la seva elaboració coincideix amb una celebració que es devia dur a terme per celebrar la finalització de la construcció de l'edifici en qüestió, en el qual es trobaven ubicades. Les teules pintades serien en aquest cas una obra col·lectiva creada a partir de la participació dels diferents membres de la família propietària de l'edifici.

Hi ha una tercera teoria que va més enllà i planteja que per la seva ubicació, i pels motius i la iconografia que incorporen (creus, estrelles o altres elements religiosos), les teules pintades podrien haver acomplert una funció religiosa i protectora per a l'edifici i per als seus habitants. Si bé val a dir que com més tardanes són les produccions més perden el significat protector en el seu simbolisme i es tornen més decoratives, cal tenir present que la teulada (i, per tant, també la teula) és un element arquitectònic que s'ha vinculat amb els ritus de construcció i que actua com a punt de confluència entre dos "mons".³

Malgrat l'existència de les tres teories esmentades, no s'han de considerar aquestes com a excloents les unes de les altres, sinó més aviat entendre de manera encertada que les tres són vàlides i complementàries, ja que res del que aporta una és invalidat per les altres.

Pel que fa a la seva elaboració, les teules pintades sempre presenten la mateixa tècnica i els mateixos materials, atès que responen a una economia de mitjans. Es tracta d'unes peces manufacturades d'argila cuita, també conegudes com a teula àrab, que tenen forma de canal amb un extrem més ample que l'altre. A l'edifici es disposen en franges superposades a la volada.

Les teules es pintaven un cop que havien sortit del forn, aprofitant la calor per afegir-hi el pigment per tal que aquest s'hi quedàs fixat més ràpidament i d'una forma més efectiva. Abans d'aplicar el color les teules es cobrien amb una capa de calç, que ocupava la meitat de la teula o bé fins a dues terceres parts d'aquesta, la qual ajuda a fixar encara més el pigment. Els materials més habi-

3 Matheu Vaquer, C. I. 2013; p. 24-25.

tuals usats per donar color a les teules eren magra, que li aporta el característic color vermellós, i carbó picat per al color negre.⁴ De manera més excepcional poden aparèixer detalls en ocre, verd o blau. La pintura s'ubicava a la part cònca de la teula (teules de volada) o a la part convexa (teules de canal o d'aigua).

Sobre les representacions que poden aparèixer a les teules pintades, aquestes són molt variades, i les presentam en diferents grups:⁵ a) Inscripcions: cronològiques, antroponímiques, religioses, refranys, etc. b) Motius i temes religiosos: la creu és el més representat, també trobam cors, sants o àngels. c) Vaixells: és una representació habitual, fins i tot en zones no costaneres. d) Motius zoomorfs: s'hi representen un gran nombre d'animals. e) Motius fantàstics: dimonis, monstres i altres personatges de llegenda. f) Motius antropomorfs: figures masculines i femenines de cos sencer o sols les cares, apareixen amb vestimentes tradicionals i reconeixibles, i a vegades realitzant escenes de vida quotidiana. g) Motius astrals: el sol, la lluna i les estrelles. h) Motius vegetals. i) Motius geomètrics: són una de les representacions més freqüents. Observam, per tant, com els temes representats estan, sens dubte, lligats a la cultura popular de l'illa.

Pel que fa a la seva autoria, es creu que en el cas de les teules pintades solia ser el propietari, i en alguns casos el mestre d'obres o un semiespecialista, qui s'encarregava d'elaborar-les, sovint hi participaven els infants de la casa o altres membres de la família, com a acte festiu. Sobre els estils pictòrics, un estudi recent indica que a l'illa de Mallorca les volades més antigues presenten un disseny més uniforme i pertanyen a una sola persona, mentre que les més recents presenten conjunts més desiguals en què es nota la mà de diversos executors.⁶ El que sí que és present en tots els exemples recuperats és que les teules pintades mostren totes elles una mà grollera, prova que els seus autors no eren professionals del cap artístic o de la pintura.

El cas de Mallorca és d'especial interès perquè és l'única illa de les Balears on s'han localitzat teules pintades, i es tracta d'un territori que ofereix riques i diverses ornamentacions. A la zona nord és on hi ha més abundància d'aquestes manifestacions, destaquen els casos de la vall de Sóller, en els nuclis de Sóller, Fornalutx i Biniaraix. Però al llarg de l'illa es troben exemples de teules pintades, com és el cas d'Alaró, Andratx, Biniarroi, Bunyola, Campanet, Capdellà, Costitx, Deià, Escorca, Esporles, Inca, Jornets, Manacor, Mancor de la Vall, Marratxinet, Montuïri, Orient, Puigpunyent, Santa Eugènia, Sencelles, Sineu, Vilafranca...⁷

4 Bonnin Casellas, J. J. 2008; p. 39.

5 Sastre Morro, M. i Mateu-Morro, B. J. 2015; p. 197.

6 Matheu Vaquer, C. I. 2013; p. 30.

7 Matheu Vaquer, C. I. 2013; p. 15.

Durant les darreres dècades, els historiadors i les historiadores de l'art d'aquesta terra han manifestat una creixent preocupació sobre aquest patrimoni, atesa la seva desaparició: la renovació constant de teulades ha forçat l'eliminació d'algunes d'elles, d'altres han estat reubicades a altres habitatges i s'han descontextualitzat, fins i tot hi ha qui les retira expressament per repenjar-les a les parets interiors de les mateixes cases.

3. LES TEULES PINTADES A INCA

Si bé en la present comunicació abordam l'episodi de Cas Català, l'ubicam primer en el panorama general de les teules pintades a Inca, i elaboram en aquest sentit un breu estat de la qüestió al respecte, atenint-nos als casos conservats i als estudis dels quals disposam. En relació amb els conjunts de teules pintades localitzats a Inca, val a dir que aquests no apareixen documentats en la bibliografia clàssica. Per tant, per al seu estudi tan sols podem recórrer a fonts documentals de caràcter local aparegudes en una cronologia molt recent, en el marc de les Jornades d'Estudis Locals.

La primera referència apareix el 2012 de la mà del treball de F. Tugores,⁸ en què analitza el conjunt de teules pintades d'una casa particular, ubicada al carrer de Pollença. Es tracta d'un conjunt situat a l'àmbit rural i el primer documentat a Inca, format per un total de 55 teules ubicades *in situ*.

Un any després, el 2013, amb motiu de les obres d'ampliació del Teatre Principal es van enderrocar dues cases annexes a aquest edifici històric, i en una d'elles, la situada al carrer de Martí Metge, va aparèixer un conjunt de 36 teules pintades. A causa de les circumstàncies, es va dur a terme una intervenció d'urgència que va permetre la retirada de les teules abans que s'ensorràs l'edifici. Llavors la Fundació Teatre Principal, propietària de les teules, va arribar a un acord de gestió amb el Museu de Can Xoroi de Fornalutx pel qual aquestes peces es van cedir en dipòsit al Museu per espai de vint-i-cinc anys.

Fou el 2015 quan M. Sastre i B. Mateu⁹ van presentar un estudi en el qual recollien l'anàlisi de la troballa abans esmentada. Aquest treball era el primer que es realitzava d'un conjunt de teules ubicades dins el nucli urbà, i és fins al moment el més recent que hi ha sobre el tema en qüestió al municipi.

Arribats a aquest punt, un podria plantejar-se quin és el motiu pel qual a Inca disposam solament de dues obres que tinguin com a objecte d'estudi a les

8 Tugores Truyol, F. 2012.

9 Sastre Morro, M. i Mateu-Morro, B. J. 2015.

teules pintades. Aquest fet s'explica amb les escasses restes d'aquests exemples conservades al municipi. Com bé s'ha exposat abans, les teules pintades viuen a Mallorca (i per extensió a Inca) un període d'esplendor i consolidació fins al segle XVIII, moment en què comencen a experimentar una certa crisi i minva, especialment de la seva producció i rellevància. Per tant, no ens hem d'imaginar que el cas inquer fos en aquest sentit una excepció. Per això hem de tenir present quina era la fisonomia urbanística d'Inca cap a les acaballes del segle XVIII i els inicis del segle XIX, fins aleshores el nucli d'Inca era molt més petit que l'actual i estava conformat principalment per construccions de caràcter popular. Per aproximar-nos a aquesta idea es poden observar els plànols de la ciutat elaborats per Jeroni de Berard el 1790 i Sebastià Sans el 1808.

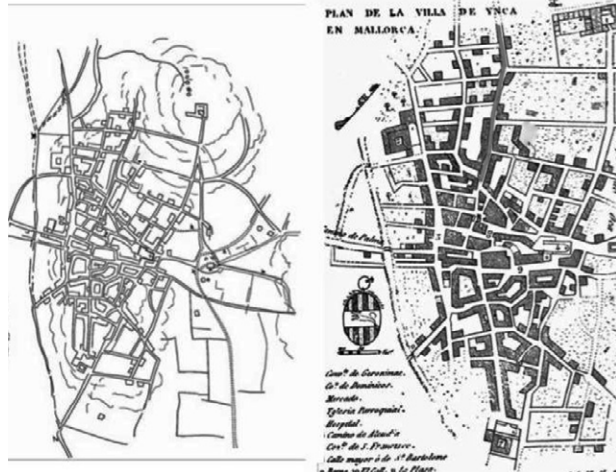

Figura 1. Plànols d'Inca elaborats per Jeroni de Berard el 1790 i Sebastià Sans el 1808.

Podem preveure la hipòtesi que, en aquest període de canvi de segle XVIII a XIX, les teules pintades podrien trobar-se amb facilitat a molts dels edificis que formaven part del nucli d'Inca, però que difícilment les podríem veure en construccions posteriors a aquestes dates. Si tenim en compte que les teules pintades no són elements aïllats, sinó que es troben integrades a un edifici, la seva supervivència va lligada a la continuïtat de l'immoble en el qual han estat ubicades. Si consideram les grans transformacions urbanístiques que han tingut lloc a Inca al llarg de tot el segle XX, observarem com el nucli urbà ha deixat de ser una vila tradicional amb el predomini d'habitatges lligats a l'arquitectura popular mallorquina. Això ha suposat, d'una banda, la desaparició d'un gran nombre d'aquests edificis que foren substituïts per altres arquitectures de caràcter i plantejament més modern. D'altra banda, hem de tenir present que, tot i que hagin arribat fins als nostres dies exemples d'edificis de caràcter popular, la majoria d'aquests han patit importants modificacions que han alterat el seu aspecte original. Com a conseqüència la major part de les teules pintades que s'ubicaven a Inca han desaparegut.

4. CAS CATALÀ, UNA NOVA TROBALLA

Cas Català és un dels immobles de caràcter popular més destacats d'Inca, el qual es troba ubicat al n. 20 del carrer del Comerç, espai d'on és l'edifici més antic de la zona. És concebut com a habitatge unifamiliar, que consta de semisoterrani, planta baixa i planta noble. El seu origen se situa en època medieval, període del qual encara conserva un arc. Ha patit importants reformes al llarg de la seva història, i en destaquen les d'època barroca. Pel que fa a la seva volumetria, podem ressenyar dos episodis rellevants. Un n'és l'afegitó de nivell superior a manera d'àtic, que augmenta l'altura de l'edifici. L'altre episodi a assenyalar és la partició que es feu de l'edifici, del qual es va segregat una part; s'observa com a conseqüència que el portal principal d'accés no es troba centrat a la façana, sinó desplaçat a l'extrem dret.¹⁰

L'interès i la singularitat de l'edifici en qüestió han fet que aquest hagi estat objecte d'inclusió en el Catàleg municipal de patrimoni, tant en la revisió de 2012 que està vigent actualment com a l'anterior de 1998, per la qual cosa es tracta d'un bé arquitectònic subjecte a un grau mínim de protecció. La fitxa corresponent a Cas Català (INC-D024)¹¹ preveu per a l'edifici una protecció de tipus B, fet que suposa un manteniment estructural d'aquest, tot i que permet adaptar-lo a altres usos.

Alhora en l'anomenada fitxa del Catàleg es preveu la possibilitat que l'edifici pugui disposar d'elements singulars, o bé a l'interior o bé a l'exterior, que es trobin ocults, motiu pel qual marca que qualsevol intervenció que es dugui a terme al casal requerirà d'un informe tècnic de patrimoni pertinent que aprovi la intervenció a realitzar, la qual haurà de comptar sempre amb el control arqueològic corresponent.

Sota aquestes exigències de control que marca el Catàleg, es va intervenir a l'edifici entre els mesos de novembre i desembre de 2018.¹² En concret es va dur a terme una actuació de substitució i reforç de la coberta, que va consistir en la retirada de l'estructura històrica existent fins al moment. Fou en el desmuntatge de la coberta quan de manera fortuïta es va produir de nou una nova troballa a Inca d'un conjunt de teules pintades.

10 Reus Planells, G. A. 2013; p. 164-165.

11 D. A. (2012). *Cas Català. Fitxa INC-D024 (A-110) del Catàleg d'elements d'interès artístic, històric, ambiental i patrimoni arquitectònic del terme municipal d'Inca*. Ajuntament d'Inca: Inca; p. 402-407.

12 Rivas Llompart, M. 2019; p. 6.

Del casal de Cas Català es van recuperar un total de 50 teules pintades. A causa de les diferents altures que presenten els tres cossos que formen l'edifici, podem diferenciar en ell tres cobertes, una per a cada cos, les quals hem assenyalat i diferenciat com a coberta A, coberta B i coberta C. A la coberta A es van recuperar 37 teules, a la coberta C se'n van recuperar 13 i cap en la coberta B.¹³

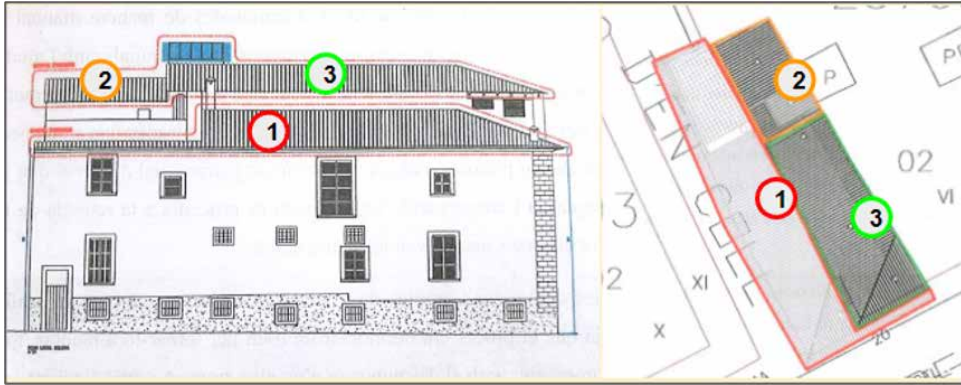

Figura 2. Alçat i plànol de l'edifici amb les tres cobertes. Elaboració pròpia a partir de J. Font, a través de M. Rivas.

En aquest cas les teules pintades no es trobaven ocupant l'espai habitual del voladís, sinó que estaven distribuïdes al llarg de tota la teulada, i per tant, sense ser visibles des del carrer o un altre lloc. Apareixen, doncs, sense seguir un ordre lògic, aquesta distribució indica clarament com les teules no es trobaven en el seu emplaçament original i que han estat reutilitzades d'una ubicació anterior –ens quedaria per aclarir si es tracta del mateix edifici o si bé provenen d'un altre.¹⁴

Un cop recuperat el conjunt de les 50 teules pintades, ens centrarem en el seu estat de conservació. En aquest punt val a dir que la ubicació que han tengut les teules al llarg de tot aquest temps els ha portat a un grau d'exposició i deteriorament molt més gran que si s'haguessin ubicat en el voladís, per exemple per la pasta o argamassa utilitzada per fixar-les a la coberta. Aquesta situació s'accentua de manera significativa en aquelles teules en què coincideix el costat que està pintat (ja sigui el còncav o el convex) col·locat de forma supina i on els agents orgànics s'han acumulat de manera molt evident.

Tot plegat fa que les teules ens hagin arribat en un estat de conservació regular per a algunes poques i dolent o molt dolent per a la resta. Un altre dels problemes que presenten quasi la totalitat de les teules és que es troben trencades. Com que no s'han pogut analitzar les teules *in situ*, no podem assegurar que

¹³ Rivas Llompart, M. 2019; p. 7-8.

¹⁴ Rivas Llompart, M. 2019; p. 43.

Figura 3. Exemple de l'estat de conservació en què es va recuperar una de les teules. Atria desconeguda, fons de l'Àrea d'Urbanisme d'Inca.

totes aquestes fractures puguin ser històriques; per tant, podem plantejar la possibilitat que algunes d'aquestes puguin ser recents i que s'hagin pogut produir a partir de la seva manipulació durant la seva retirada o custòdia.

Pel que fa a la iconografia que es reproduïx a les teules recollides, aquesta s'ha hagut d'analitzar a partir de l'estat en què es trobaven les teules just després de la troballa, sense que haguessin estat objecte de cap mena d'intervenció de neteja o restauració, per la qual cosa els elements representats no sempre es poden apreciar amb el grau de detall esperat. En aquest punt podem assenyalar com trobam les pintures principalment a la part còncava, a 37 teules, tot i que a 13 d'elles apareix a la part convexa.

Figura 4. Exemple de dues de les teules pintades recuperades en què es poden reconèixer els motius representats d'una dona i un ca. Atria desconeguda, fons de l'Àrea d'Urbanisme d'Inca.

Els motius representats són diversos, tot i que per l'estat en què es troben les teules cap d'ells es conserva complet. Així i tot, podem establir tres grups atenent al grau d'identificació dels motius. El primer grup és el més nombrós, està format per un total de 40 teules que conserven fragments, però que no permeten identificar el motiu que s'hi representava. Un segon grup, molt menys nombrós, està integrat per 6 teules que conserven fragments que sí que ens permeten intuir

els motius representats. Finalment, el tercer i darrer grup el formen solament 4 teules, que conserven clarament el motiu, en concret representen un home, un àngel (tal volta també podria ser una dona), un ca i elements florals. Volem

destacar en aquest punt la curiositat del fet que es representi el motiu del ca a Inca, tenint en compte que forma part de l'escut de la ciutat i per les similituds que presenta el ca representat a la teula amb el ca llebrer.

Pel que fa a la qualitat tècnica del conjunt analitzat, es pot afirmar que és el que conserva –en el cas d'Inca– els millors exemples a escala d'execució. Si bé no deixa de ser una mà grollera, s'hi observa una gran qualitat, en especial en el treball dels detalls, les ombres o els intents de crear profunditat o escenografies on ubicar les figures. També podem fer constar aquesta qualitat en l'ús del color, en algunes teules trobam que, més enllà del color vermellós característic, també es fa especial ús del negre. Si bé no en coneixem ni en podem atribuir l'autoria, sí que podem concloure que no es tracta d'una mà professional i que alhora va participar més d'una persona en la seva execució, ja que no tots els exemples analitzats tenen el mateix resultat tècnic.

5. LA PROTECCIÓ D'AQUEST PATRIMONI

Si bé actualment no existeix especial esment a l'illa sobre la protecció d'aquest patrimoni popular, podem destacar a tall d'exemple algunes teules pintades inventariades a finals dels anys vuitanta que han desaparegut. Així tot sí que podem esmentar alguns casos en què aquests elements es troben degudament catalogats i conservats com a béns patrimonials. Fornalutx n'és un cas paradigmàtic.¹⁵

A Inca un podria pensar que al referir-nos a un patrimoni d'aquest valor, singularitat i escassetat, hauria d'haver estat objecte d'especial cura i respecte. Però, val a dir que aquest no ha gaudit, ni gaudeix, al dia d'avui de l'atenció merescuda. S'observa com les mesures preses fins al moment són més aviat aïllades i responen més a actuacions concretes que no pas a un plantejament general.

La protecció de les teules pintades en cas d'Inca es concreta i recull en el Catàleg d'elements d'interès artístic, històric, ambiental i patrimoni històric del terme municipal d'Inca, conegut com a Catàleg municipal de patrimoni. El Catàleg és l'element que aplega els béns patrimonials principals del terme municipal i els atorga un grau concret de protecció, el que actualment es troba en vigor fou aprovat l'any 2012. Pel que fa a la redacció dels apartats introductoris i generals del Catàleg, en cap d'aquests es fa referència específica a les teules pintades d'Inca. Tal volta aquesta escassa atenció cap a les teules vengui justificada per la falta d'estudis previs sobre el tema tractat pel que fa a Inca, recordem que el primer estudi referit al municipi no apareix fins al 2012.

¹⁵ Matheu Vaquer, C. I. 2013; p. 4.

Al marge dels apartats generals, hem de fer menció de les fitxes de protecció individualitzades per a cada un dels béns recollits en el Catàleg. De totes les que apareixen en el Catàleg, sols una d'elles, la referida en el cas abans esmentat i estudiat per F. Tugores, apareixen recollides i protegides les teules com un element especial i significatiu. En aquest cas la seva protecció mai s'entendrà ni es plantejarà com a elements particulars o aïllats, sinó que sempre estarà condicionada a la seva dependència arquitectònica i a la protecció de l'edifici en el qual es trobin.

En el cas concret de Cas Català, com ja s'ha exposat a l'apartat anterior, no disposava a la seva fitxa d'una protecció concreta referida a les teules, clar, ja que no es coneixia la seva existència. Però sí que s'establien unes pautes d'actuació concretes a l'hora d'intervenir en l'edifici. Aquest plantejament respon a la necessitat de supervisar les tasques executades a l'immoble i a establir, si escau, nivells específics de protecció per a elements ocults que es puguin descobrir durant els treballs d'intervenció fets, tal com va ocórrer en el present cas analitzat.

Seguint les pautes del Catàleg, la intervenció havia de constar d'un control arqueològic alhora que havia de disposar del vistiplau d'un responsable tècnic en patrimoni recollit en un informe. Llavors els responsables arqueològics que actuaven com a tècnics en aquest procés van haver de decidir com actuaven amb relació al conjunt de teules pintades recuperat, és a dir, avaluar els seus valors, establir si aquests eren suficients o no per a la seva protecció i, si escau, un nivell de protecció adient.

En vista dels béns recuperats i de l'informe final d'intervenció elaborat per part dels responsables, s'observa com s'ha produït una aposta clara per la documentació del procés i de les teules recuperades que no pas una voluntat proteccionista cap a aquestes. És a dir, l'informe en qüestió serveix principalment, si no quasi exclusivament, per deixar constància de la troballa de les teules i no pas com un element que pugui afavorir el seu coneixement o contribuir a la seva protecció.

La intervenció duita a terme a Cas Català ha permès treure a la llum el conjunt esmentat, d'un total de 50 teules. Però, un cop recuperades, ni les actuacions realitzades ni l'informe en qüestió donen instruccions clares sobre com actuar al respecte, ja que no s'estableix un protocol a seguir. S'aposta per no reintegrar les teules a la coberta (o al voladís) de l'edifici i cedir aquest material en custòdia de la família propietària de l'immoble.

6. CONSIDERACIONS FINALS

Per acabar amb aquesta comunicació, i a partir de tot l'exposat fins al moment, presentam unes breus consideracions finals sobre el tema abordat, ja que, en tractar-se d'una primera aproximació sobre el tema, no ens permet treure conclusions categòriques. Aquestes consideracions les hem agrupat en tres nivells, l'artístic, l'històric i el patrimonial, i les recollim a continuació:

a) A escala **artística**. Si bé en el cas d'Inca es conserven pocs exemples de teules pintades, a partir d'una anàlisi comparada entre elles, podem remarcar que les peces del conjunt de Cas Català són les de major qualitat tècnica. Podem destacar algunes teules pel seu treball en els detalls, l'ús de colors o escenografies.

b) A escala **històrica**. A la llum dels casos documentats a Inca fins al moment, i en relació amb els exemples d'arquitectura popular conservada al nucli de la ciutat, ens resulta possible teoritzar sobre la possibilitat que les teules pintades a Inca no fossin elements aïllats, sinó que es tractàs d'una manifestació plenament consolidada. Assenyalam el creixement urbanístic del segle XX, que va suposar la substitució de l'arquitectura tradicional donant pas a contemporània (atenent-nos a criteris de modernitat, comoditat o gustos) com la causa principal de la desaparició d'aquests béns patrimonials.

c) A escala **patrimonial**. Aquest apartat es pot resumir anunciant que, respecte a les teules pintades, hi ha una falta de conscienciació molt gran en la seva valoració com a béns patrimonials. Aquest dèficit de valoració cap a les teules pintades es manifesta a dos nivells diferents; d'una banda, l'institucional i, d'altra banda, el social.

Pel que fa a la part social, les teules pintades han passat pel gran públic com unes grans desconegudes. A vegades s'han destruït, retirat o reubicat d'edificis seguint únicament criteris sobre de modes o gustos dels seus propietaris. Per altra banda, amb relació al nivell institucional, i en especial centrat en el cas d'Inca, fan falta protocols i directrius d'intervenció en aquest patrimoni més clars. Pel que fa al Catàleg, seria recomanable plantejar la seva revisió, ja que aquest presenta un seguit de debilitats estructurals que no afavoreixen una adequada gestió de les teules pintades com a béns patrimonials.

En el cas de la troballa concreta de Cas Català, podem concloure aquí com la seva gestió no ha estat del tot oportuna. Veim com l'informe tècnic no resulta un instrument del tot suficient, aquest se centra a documentar la descoberta, però de manera molt superficial sense classificar ni catalogar cada una les teules pintades recuperades, alhora que entrega la seva custòdia a la

família propietària de l'immoble, sense tenir en compte que no es tracta de professionals i sense aportar-los cap classe d'instruccions. En aquest punt val a dir que, més enllà del moment puntual de la troballa, no existeix supervisió ni vigilància cap a aquest patrimoni. Per altra banda, es pot fer constar que les actuacions dutes a terme fins al moment no han suposat cap intervenció específica sobre les teules, les quals requereixen tasques bàsiques de neteja i restauració.

7. AGRAÏMENTS

Volem dedicar unes breus línies finals d'agraïment a aquelles persones que d'una forma o una altra ens han fet arribar de manera desinteressada la seva ajuda per a la realització de la present comunicació: Catalina Mairata, Miquel Pieras i Toni Pons.

REFERÈNCIES

Bibliografia

- Andreu Galmés, J. 2008. Arquitectura tradicional a les Balears. El Gall Editor: Pollença.
- Bonnin Casellas, J. J. 2008. "Les teules pintades de Sineu, un misteri al pla de Mallorca", Revista Caramella, n. 18. Associació Caramella: Prats de Lluçanès.
- Castaldo París, L. 2009. "Les teules pintades, un patrimoni important", III Jornades d'Estudis Locals. Ajuntament de Sóller: Sóller.
- Matheu Vaquer, C. I. 2013. Teules pintades a Mallorca, el cas de Sóller. Universitat de les Illes Balears: Palma.
- Matheu Vaquer, C. I. i Pinya Florit, J. 2010. "Les teules pintades de Can Xoroi a Fornalutx", IV Jornades d'Estudis Locals. Sóller.
- Reus Planells, G. A. 2013. "L'art gòtic a Inca. L'arquitectura civil", XIV Jornades d'Estudis Locals. Ajuntament d'Inca: Inca.
- Sastre Morro, M. i Mateu-Morro, B. J. 2015. "Les teules pintades a Inca, una nova troballa", XVI Jornades d'Estudis Locals. Ajuntament d'Inca: Inca.
- Tugores Truyol, F. 2012. "Teules pintades a Inca (Mallorca): un primer cas documentat", XIII Jornades d'Estudis Locals. Ajuntament d'Inca: Inca.

Documentació

D. A. 2012. *Cas Català. Fitxa INC-D024 (A-110) del Catàleg d'elements d'interès artístic, històric, ambiental i patrimoni arquitectònic del terme municipal d'Inca*, Ajuntament, Inca.

Rivas Llompart, M. 2019. *Informe final del control arqueològic en relació amb el projecte d'intervenció arqueològica subsidiari al projecte de substitució de coberta en habitatge unifamiliar al c/ Comerç n. 20*, Inca.

UNA QÜESTIÓ PENDENT: EL RECONeixEMENT DE L'APORTACIÓ DEL PINTOR VALERIÀ PINELL A LA CIUTAT D'INCA

Miquel Llopart Martorell

Llicenciat en Filologia Catalana
mllopartcy@gmail.com

Paraules clau: donacions, llegat humà i artístic, reconeixement.

Resum. *Els anys que el pintor Valerià Pinell residí a Inca, els més creatius de la seva carrera, posà una nota de color a la nostra ciutat, i va fer accessible el gaudi de l'art i la cultura a gent de totes les edats, inclosos els escolars, que reberen el seu mestratge a l'aula. Per les seves aportacions, Inca té amb ell un deure de gratitud que només podrà satisfer nomenant-lo Fill Adoptiu i fent les passes necessàries per reunir i mostrar, en un espai ampli de ver i habilitat convenientment, el seu preciós llegat, a fi d'assegurar-ne la pervivència.*

Key words: donations, human and artistic legacy, recognition.

Abstract: The years that the painter Valerià Pinell resided in Inca, the most creative in his career, he added a note of color to the city and made the enjoyment of art and culture accessible to people of all ages, included school children, who receive their advices in the classroom. For his contributions, Inca owes him a debt of gratitude that can only be satisfieied by naming him as an adopted son and taking the necessary steps to gather and display, in a wide space of true and skill conveniently, his precious legacy, in order to ensure its survival.

1. INTRODUCCIÓ

El pintor català Valerià Pinell nasqué al poble de Vilalba dels Arcs, situat a la comarca tarragonina de la Terra Alta, a uns vuit quilòmetres al nord-oest de la seva capital: Gandesa. El municipi, que va ser part de la zona on s'estabilitzà,

de juliol a novembre de 1938, el front republicà durant la batalla de l'Ebre, en la Guerra Civil, quedà molt malmès després de l'entrada de les tropes nacionals. El 1950, dos anys abans de la vinguda de Pinell a Mallorca, acompanyat de la seva dona, Roser Pla, i dels dos fills, Albert i Montserrat, la població de Vilalba dels Arcs era d'unes 1.250 persones (Viquipèdia, consultat l'any 2022).

Abans d'establir-se a la nostra illa, Pinell va estudiar arts plàstiques a Barcelona, València, Madrid, Roma, Brussel·les i París. Com a aspecte un poc sorprenent i no tan conegut de la seva trajectòria, s'ha de comentar que abans d'exercir de pintor havia fet feina com a odontòleg.

2. L'ARRIBADA A MALLORCA

Des del final del segle XIX, Mallorca ha acollit pintors destacats, com en el cas de Santiago Rusiñol, Joaquim Mir i el mateix Pinell. Alguns, com ara Rusiñol, arribaren quan ja s'havien fet un nom, mentre que altres, com Mir i Pinell, vengueren en una etapa més primerenca de la seva carrera. En un aspecte, tanmateix, coincidien tots: el de quedar encisats de seguida per les meravelles naturals de l'illa, sobretot pels paisatges de la costa. Una de les primeres zones que en visità Pinell va ser la del Morer Vermell, a Alcúdia, on va fer coneixença amb una família inquera que hi passava l'estiu, la de Can Muro, segons el testimoni d'un dels seus membres actuals. D'acord amb aquest testimoni, els seus padrins suggeriren seriosament al pintor, en un d'aquells encontres, la possibilitat d'establir-se a Inca.

Ja en aquells primers anys a Mallorca, Pinell demostrà el seu amor per l'excursionisme amb freqüents caminades per l'illa, una afició que havia practicat amb el mateix entusiasme una altra personalitat destacada: el poeta palmèsà Miquel Ferrà, integrant de la segona fornada de l'Escola Mallorquina. Entre altres paratges, Pinell se sentí particularment impressionat pel torrent de Pareis, fins al punt de filmar-ne un documental.

Molt més llarg que totes aquelles excursions va ser, en qualsevol cas, el pelegrinatge que emprengué cap a Roma l'any 1956. El començà a Inca mateix, des d'on caminà fins a Palma per embarcar-se amb destinació a Barcelona. Una vegada a la Ciutat Comtal, reprengué la marxa a peu per dirigir-se a la capital italiana, a la qual arribà després de quaranta-tres dies de camí. D'allà es dirigí a la destinació del pelegrinatge: la petita localitat de Castel Gandolfo, situada 18 quilòmetres al sud-est de Roma. Un cop allí, visità el papa, Pius XII, a la seva residència estiuenca per tal d'entregar-li un missatge escrit i signat pels infants d'Inca.

3. EL DINAMITZADOR CULTURAL

L'enèrgica personalitat de Pinell va ser tot un revulsiu per a l'Inca de començament dels cinquanta, caracteritzada, quant a iniciatives ciutadanes, per un marcat declivi de l'activitat cultural. La ciutat havia perdut l'empenta amb què exercí de capital de comarca en el primer terç del segle XX, abans de la Guerra Civil i l'adveniment del franquisme.

Per donar una idea de l'impuls que suposà la presència de Valerià Pinell a la capital del Raiguer, basta recórrer al contundent testimoni de la seva pintura. La caracterització que en fa el crític d'art Gaspar Sabater resulta ben il·lustrativa:

El catalán Valeriano Pinell (Villalba de los Arcos – Tarragona, 1922), residenciado en la ciudad de Inca, se nos presenta como un artista dotado de una fuerza expresiva extraordinaria. Sus obras –telas de gran tamaño en su mayoría– realizadas por el procedimiento de la espátula, muestran una energía de concepción y de trazo que las hace doblemente sugestivas. Valeriano Pinell ha sabido infundir a sus telas –paisajes de la Mallorca oculta y desconocida– la fuerza y la energía necesarias para hacer de estos paisajes muestras del más claro expresionismo realista. El artista ha buscado esta expresión a base de una materia apta para la plasmación, en la que los fuertes matices y los fuertes contrastes lumínicos dan a sus telas esa fuerza y energía apuntadas y que son sus características más acusadas. Lejos de Valeriano Pinell las visiones plácidas y reposadas y lejos, también, el pintoresquismo y la visión estereotipada. El artista busca la expresión a base de un sentido plástico en el que la línea y el color juegan un mismo e idéntico papel. Ello hace posible la existencia de una obra como la suya en la que la fuerza temperamental del artista halla el marco adecuado para manifestarse (Sabater, 1981).

El seu paper de revitalitzador de l'activitat cultural a Inca no començà quan havia consolidat la seva posició com a pintor, sinó en els moments inicials, en ple esforç per anar-se obrint camí. En la tasca de conscienciar com més gent millor respecte a l'estima i el gaudi de l'art, va ser professor de dibuix al Colegio Santo Tomás de Aquino – Liceo Santa Teresa, a més de president de l'Associació de Pares i Mares d'Alumnes. Així mateix, exercí la docència al Col·legi Beat Ramon Llull i al domicili propi.

En paral·lel amb tota aquesta activitat cívica i docent, desenvolupà una carrera pictòrica que aconseguia cada vegada més acceptació, amb exposicions arreu de Mallorca i en galeries de referència a la Península. En aquest sentit, a l'edició del dimecres 21 d'octubre de 1959, l'ABC informava així d'una mostra de Pinell a Madrid, concretament a la Sala Berriobeña: *Nueva visión de Baleares. Continúa la Exposición del pintor Valeriano Pinell. El mayor éxito de crítica y público de Madrid. Calle Zorrilla, 23. -R.* En anys successius, aquest reconeixement va ser un fet en diversos països europeus, atès que les creacions de Pinell es pogueren veure a les principals sales de ciutats com Berlín, Torí, Brussel·les, Londres, Frankfurt, París, etc.

La pintura no acaparava en exclusiva les seves inquietuds artístiques, que incloïen també una altra manifestació de les arts plàstiques: l'escultura. Certament, devem a la seva mediació el fet que la Setmana Santa d'Inca acullí una impressionant talla de l'escultor català Frederic Marès que representa la Verge Dolorosa, la qual surt en la processó del Divendres Sant. Es tracta, sense cap dubte, d'un dels passos més colpidors que s'hi poden admirar.

4. LES DONACIONS

Si en la faceta de mediador aconseguí resultats tan notables per a la ciutat, en la de creador directe excel·lí com pocs i contribuí a un increment del patrimoni artístic dels inquers. Són poques les institucions radicades a la ciutat que no hagin rebut, en forma d'imponents obres plàstiques, generoses donacions de Pinell.

En qualque cas, la incardinació d'aquestes creacions de gran format en la realitat de la institució que les acull, ha estat profunda. N'és un exemple el mural *Germanor*, de 1980, i que s'ubicava al vestíbul de la Residència d'ancians Miquel Mir fins a la reforma més recent de l'immoble, iniciada el juny de 2021 i encara en curs. Quan s'edità, el 2000, el llibre de Pere-Joan Llabrés i Martorell *100 anys de caritat a Inca*, sobre la ge-

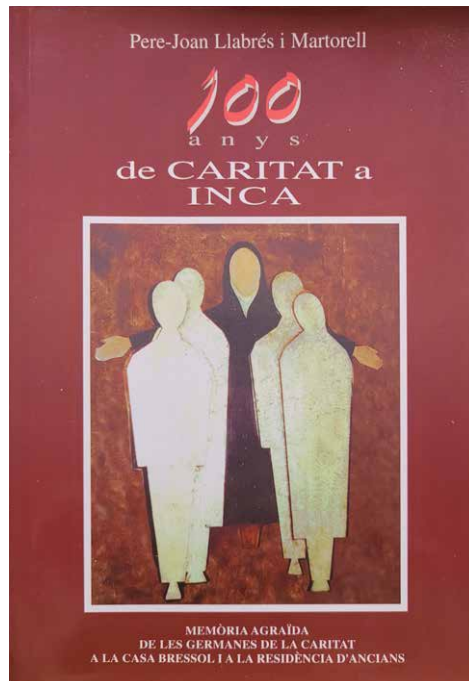

Figura 1. Portada del llibre editat l'any 2000 en homenatge a les religioses de l'hospici Miquel Mir, amb una il·lustració basada en el mural de Valeriano Pinell titulat *Germanor*.

gantina feina de les Germanes de la Caritat a la Residència, la significació de la portada no podia ser més escaient. El dibuix utilitzat, una composició a partir de l'obra *Germanor*, reflectia la força evocadora i suggestiva del mural de Pinell.

Una visió acurada i de primeríssima mà sobre les aportacions de diversos artistes a l'hospici, incloses les de Pinell, és el treball *Catalogació del fons pictòric de la Residència Miquel Mir*, presentat el 2014 per Maria Esther Molina en les Jornades d'Estudis Locals d'Inca i publicat a la memòria corresponent. Primer hi esmenta els factors, per exemple l'excés de llum, que perjudiquen la conservació de les pintures, derivats del fet que l'edifici en qüestió és un centre assistencial i no un museu. Després, explica que ha procedit a elaborar una fitxa tècnica de cada un dels quadres i en remarca la summa importància per consignar-hi qualsevol alteració –per exemple dels colors– en l'estat de conservació de l'obra, a més dels seus eventuals canvis d'ubicació.

L'estudi comprèn, en fi, una relació dels articles de la premsa local i general, ordenats per anys, sobre les pintures donades a l'hospici i la trajectòria dels autors, incloent-hi la seva contribució a actes i exposicions en benefici de la Residència, a més d'altres actes que no hi tenien a veure, però que reforçaren igualment el prestigi dels pintors. Així mateix, es menciona si l'article va acompanyat de cap foto de l'obra o obres considerades (Molina, 2005).

De tot plegat, en destacaré, amb vista al que ens interessa, dos articles del *Dijous* publicats el 1978 i un altre de 1980. Dels de 1978, el primer data del 26 de gener i comenta l'acord municipal sobre la donació a la Residència Miquel Mir d'una *Santa Cena* en forma de mural creat per Valerià Pinell. El segon article, aparegut el 20 de juliol, amb les festes patronals gairebé a tocar, parla d'un merescut homenatge a Pinell i de la donació del mural esmentat, que farà el pintor mateix el dia de Sant Abdon. El tercer, editat el 14 d'agost de 1980, inclou una foto de l'obra *Germanor*, que descriu com ...*un mural de altos relieves, las medidas del*

mismo son de 3,20 x 2,40 m, es una composición abstracta con 14 figuras. Está realizado a base deoros y platas bruñidas, tintas y esmaltes...

Figura 2. Una bella pintura de l'autor català que es pot admirar a sala d'entrada de l'Ajuntament d'Inca, a mà dreta.

Tot i no aparèixer mencionat al treball de Maria Esther Molina, citaré l'article sobre Pinell firmat per Guillem Coll i publicat al *Dijous* del 16 de juny de 1983. El primer motiu és que va ser escrit arran del traspàs de l'artista, que morí al seu domicili el dia 12, el diumenge anterior. Un altre motiu és que quantifica, no exhaustivament, però sí amb cert detall, les donacions efectuades per Pinell a diferents entitats de la ciutat. El Col·legi Públic mixt Llevant, per exemple, en rebé trenta-set obres; el Cercle d'Art i Cultura, sis; el Colegio Santo Tomás de Aquino – Liceo Santa Teresa, un tríptic de gran format; i els instituts Berenguer d'Anoia i de Formació Professional, un mural de grans dimensions cada un. En el cas de la Residència Miquel Mir, es tracta de sis obres, de les quals l'article posa en relleu els murals *Germanor* i la *Santa Cena* esmentada, a més del col·locat a l'escala de dalt. A pesar de no oferir-ne xifres, remarca que també hi ha creacions de Pinell a la casa consistorial i a la Caixa de Pensions.

Encara que no he vist totes aquestes obres, he pogut contemplar, per exemple, el gran tríptic donat per Pinell al Colegio Santo Tomás de Aquino – Liceo Santa Teresa, que em mostrà amablement la responsable de Comunicació del centre, María José Moreno. La imponent composició, pintada a l'oli, és una representació de la costa mallorquina, i la reproduïm devora aquestes línies, acompanyada, a més, de la placa explicativa que la complementa.

Entre les donacions del pintor perquè fossin de titularitat municipal, el text de Guillem Coll posa especial èmfasi en una:

Figura 3. El Colegio Santo Tomás de Aquino – Liceo Santa Teresa acull aquest imponent tríptic de Valerià Pinell.

Figura 4. La dedicatòria de l'obra evidencia la vocació d'ensenyant del pintor català, que per a ell era motiu de gratitud.

...son los trece plafones con oro y esmaltes que bajo el título Cataluña, tuvimos oportunidad de contemplar con motivo de las fiestas patronales. Una exposición en la que el artista demuestra su amor a su tierra natal Cataluña y sus deseos de paz universal. Esta colección será colocada en la Casa de Cultura que se abrirá en la planta superior del edificio del Centre de Salut, antiguo "pes des bessó". Colección valiosísima que otras ciudades querrían tener, principalmente Granollers o importantes museos de Cataluña, pero Pinell, demostrando su amor a la ciudad que le acogió con los brazos abiertos la donó a nuestra ciudad para que la misma pudiera ser contemplada por las futuras generaciones. Ressorgiment català, Cap i casal, La dansa més bella i Sant Jordi.

Obres que daten totes de 1972, aquests són qualcuns dels títols que comprèn la magna sèrie.

5. INICIATIVES EN MEMÒRIA DE L'ARTISTA

La mort del pintor en frustrà el nomenament com a Fill Adoptiu d'Inca, que havia de tenir lloc coincidint amb el dia de Sant Abdon, el juliol de 1983 mateix. Després el tema caigué oficialment en l'oblit, com si una possible distinció pòstuma mancàs de tot valor i no fos equiparable, ni tan sols mínimament, a una de dedicada en vida. En qualsevol cas, i si es formulàs de manera explícita, una justificació com aquesta no resultaria creïble, atesa la gran efervescència d'iniciatives en memòria de l'artista que sorgiren durant els anys següents. Una de les més prometedores, i anunciada com a definitiva pel *Dijous* del 13 de juny de 1985, era la publicació, aprovada pel Ple municipal, d'un llibre sobre la seva vida i obra, i que, a més a més, havia de ser prologat pel prestigiós acadèmic i crític d'art Gaspar Sabater, de qui ja hem parlat. Vista la impossibilitat de trobar-ne cap altra referència, si més no en mitjans digitals, hem de concloure que no degué publicar-se.

Entre les iniciatives que es materialitzaren, figura l'exposició d'homenatge inaugurada el 12 de desembre de 1985 i que es pogué visitar fins al dia 20 del mateix mes. Va ser una de les més àmplies i representatives de la carrera de Pinell. N'illustrava les diferents èpoques amb pintures, per exemple marines i altres paisatges, sense oblidar sengles retrats de dues persones molt conegudes a Inca: l'artista del fang Baltasar Tortella, de Cas Cego, que havia rebut la Medalla al Mèrit del Treball; i el popular venedor de diaris, sobretot en les dècades dels anys cinquanta i seixanta, en Jordi des *Baleares*. Amb-

dues pintures, espectaculars i de gran colorit, foren llegades pel seu autor a la ciutat amb la ja mencionada sèrie *Catalunya*. De l'etapa final, es mostrava un dibuix de l'exposició "Homenatge a l'olivera", la darrera de Pinell, atès que s'inaugurà devers un mes abans de la seva mort.

L'acte inclogué l'agraïment emocionat de la viuda del pintor, Roser Pla, i la intervenció del crític d'art Gaspar Sabater per presentar el llibre *De Inca a la Ciudad Eterna. Diario de un peregrino*, escrit per Pinell i referit a les seves impressions sobre el viatge a Roma que havia fet, a peu, el 1956. L'obra presentava al·licients per als lectors, incloent-hi un epíleg escrit per Sabater mateix, però les limitacions de l'edició, que no rebé cap tipus de subvenció oficial, obligaren a fixar un preu de venda més aviat elevat. La tirada va ser de mil exemplars (val a dir que no n'hem tengut cap a les mans ni hem pogut trobar tampoc a Internet les referències de l'obra; no ens ha estat possible, doncs, incloure-la a la bibliografia).

6. PER UN RECONeixEMENT DEFINITIU

Les vicissituds per les quals passà posteriorment el llegat municipal de Pinell afectaren de manera especial la seva donació més valuosa, la sèrie *Catalunya*, i arribaren a un punt crític el gener de 2005. Al deteriorament de les obres, s'hi sumava el fet que, d'un any ençà, estaven embolicades en un magatzem, amb la qual cosa s'incomplia una de les condicions que Pinell havia fixat per a la donació: que s'exposarien en un lloc destacat del Casal de Cultura. Per tot plegat, els hereus de l'artista arribaren a considerar la possibilitat d'exigir-ne la devolució. La resposta del consistori va ser que la retirada de la col·lecció era només temporal, mentre esperaven per dur-la a l'emplaçament definitiu, una de les sales situades entorn del Claustre de Sant Domingo, en el marc de la reforma per ubicar també a l'edifici de l'antic monestir altres dependències municipals,

Figura 5. Edició, apareguda el 1985, del dietari que va escriure Pinell sobre el seu pelegrinatge a Roma i a la residència papal del poble de Castel Gandolfo.

Figura 6. El quadre ens mostra un personatge singular dels anys cinquanta i seixanta a Inca, en Jordi des Balears, vist a través dels ulls de Pinell.

en concret la biblioteca i la Regidoria de Cultura.

La ubicació triada per al llegat de Pinell presenta certs detalls poc satisfactoris. D'entrada, les dimensions són bastant reduïdes i no permeten habilitar-hi un espai, per exemple amb una taula, per a un encarregat, de manera que la sala ha d'estar tancada i cal demanar-ne la clau a la Regidoria de Cultura. A més, encara que el material exposat no es limita a la sèrie *Catalunya* i inclou, coherentment, els pinzells i la paleta de Pinell, com també la Gran Creu d'Alfons X el Savi –rebuda el 1979–, hi manquen els retrats de Baltasar Tortella i en Jordi des *Balears*, pertanyents igualment al llegat de l'artista. Per acabar, la mostra comprèn algunes obres de pintors inquers, però sense agrupar-les ni acompanyar-les d'un panell explicatiu sobre el grau de coneixença dels autors amb Pinell.

Només el quadre *D. Valerià Pinell Font*, un oli damunt tela de Sebastià J. Llabrés Martorell, apareix degudament contextualitzat.

7. CONCLUSIONS

Consideram que el compromís demostrat per Valerià Pinell amb la nostra ciutat el fa mereixedor amb escreix i amb tota justícia del nomenament com a Fill Adoptiu. Es tracta de la primera i més elemental mostra de gratitud, perquè ha d'anar acompanyada d'altres, fonamentalment la plena dignificació del seu llegat. Resulta evident que ha de tenir una ubicació autònoma, amb prou espai i que en permeti les visites regulars i no ocasionals, com succeeix ara.

Amb la referència d'un espai que funciona i amb una oferta consolidada, com és el Museu del Calçat, es pot estudiar la possibilitat d'un Museu de la Cultura a Inca, amb cabuda tant per al llegat de Pinell com per al d'altres exresidents in-signes, particularment el compositor Antoni Torrandell i el pare Miquel Colom,

eminent filòleg i lul·lista, a més del darrer representant, com a poeta, de l'Escola Mallorquina. Amb la informació i promoció adequades, el nou centre formaria part de l'oferta cultural que Inca presenta als visitants.

BIBLIOGRAFIA

ABC; (21/10/1959); "Nueva visión de Baleares. Continúa la exposición del pintor Valeriano Pinell"; ABC Diario ilustrado de información general, Edición de la mañana, año quincuagésimo segundo, número 16.726. Madrid.

Diario de Mallorca; (15/01/2005); "Los hijos de Pinell amenazan con reclamar el legado del pintor a Inca"; Diario de Mallorca, editat per: Editora Balear, SA, d'Editorial Prensa Ibérica; Palma.

Dijous; (10/03/1983); "Encuesta de Dijous. Els famosos d'Inca. Els tres primers: Antoni Pons, Antoni Fluxà i Valerià Pinell"; Dijous, setmanari d'informació local i comarcal. Editat per: Associació Cultural Dijous d'Inca. Dipòsit Legal: PM 537-1974.

Dijous; (13/06/1985); "Pronto estará en la calle un libro sobre la vida y obra del artista Valeriano Pinell Font"; Dijous, setmanari d'informació local i comarcal, any XII, número 560. Editat per: Associació Cultural Dijous d'Inca. Dipòsit Legal: PM 537-1974.

Dijous; (12/12/1985) a; "Emotivo acto de la entrega de un mural de Valeriano Pinell, al Colegio Nacional Mixto 'Ponent'". Dijous, setmanari d'informació local i comarcal. Editat per: Associació Cultural Dijous d'Inca. Dipòsit Legal: PM 537-1974.

Dijous; (12/12/1985) b; "Brillante exposición homenaje a Valeriano Pinell". Dijous, setmanari d'informació local i comarcal. Editat per: Associació Cultural Dijous d'Inca. Dipòsit Legal: PM 537-1974.

Dijous; (19/12/1985); "Hoy jueves en el Centro de Expositores, exposición homenaje a Valeriano Pinell". Dijous, setmanari d'informació local i comarcal. Editat per: Associació Cultural Dijous d'Inca. Dipòsit Legal: PM 537-197.

Dijous; (16/06/1988); "El domingo se cumplen los cinco años del fallecimiento del artista catalano-inquense Valeriano Pinell"; Dijous, setmanari d'informació local i comarcal. Editat per: Associació Cultural Dijous d'Inca. Dipòsit Legal: PM 537-1974.

El País; (15/06/1983); "Valeriano Pinell, pintor"; El País Diario independiente de la mañana, año VIII, número 2.270; Madrid.

Ferrà, Damià; (1992) a; Inca, història; Promomallorca Edicions, SA; tom VII de la Gran Enciclopèdia de Mallorca; Ed.: Palma; 87-107. Dipòsit Legal: PM 679-91.

Ferrà, Damià; (1992) b; Inca, vida social; Promomallorca Edicions, SA; Tom VII de la Gran Enciclopèdia de Mallorca; Ed.: Palma; 113-120. Dipòsit Legal: PM 679-91.

Llabrés, Pere-Joan; (2000); 100 anys de caritat a Inca. Memòria agraïda de les germanes de la caritat a la Casa Bressol i a la Residència d'Ancians. Ajuntament d'Inca. Ed.: Inca; 96 pàg.

Molina, Maria Esther; (2005); "Catalogació del fons pictòric de la Residència Miquel Mir"; Ajuntament d'Inca, Àrea de Cultura i Educació; VI Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Ed.: Inca, 2005; 43-58.

Roger, Belén; Pinell Font, Valerià; Promomallorca SA, tom XIII de la Gran Enciclopèdia de Mallorca. Ed.: Palma; 143-44. Dipòsit Legal: PM 867-1989.

Sabater, Gaspar; (1981); La pintura contemporánea en Mallorca. Del Impresionismo a nuestros días. Tomo I. Ediciones Cort. Ed.: Palma de Mallorca; 316 pàg.

Viquipèdia. Vilalba dels Arcs [en línia]. Fundació Wikimedia [referència del 3 de febrer de 2023]. Disponible a la pàgina web: https://ca.m.wikipedia.org/wiki/Vilalba_dels_Arcs

LA REOBERTURA DEL TEATRE PRINCIPAL D'INCA: 365 DIES DE CENT VUIT ANYS D'HISTÒRIA

David Castelo Horrach

Historiador de l'art
davidcastelohorrach1987@gmail.com

Paraules clau: Teatre Principal d'Inca, Inca, cultura, art, cultural, artístic.

Resum. *La reobertura del Teatre Principal d'Inca és una recuperació i conquesta cultural, social, econòmica i patrimonial par part del conjunt de la societat, el grup d'experts i professionals, i les institucions públiques i privades implicades. Un fet que es tradueix com un avanç més en el progrés i el desenvolupament del municipi, brindant novament l'oportunitat a tots els seus habitants d'accedir a una programació d'esdeveniments composta d'una oferta rica, diversa i plural d'activitats. Aquesta comunicació vol donar visibilitat a la tasca i gestió de la institució al llarg de la seva reobertura, dins el context de la seva trajectòria històrica de més de cent vuit anys.*

Keywords: Teatre Principal d'Inca, Inca, culture, art, cultural, artistic.

Abstract. *The reopening of the Teatre Principal d'Inca is a cultural, social, economic and heritage recovery and conquest by the whole of society, the group of experts and professionals and the public and private institutions involved. A fact that means a further advance in the progress and development of the municipality, once again providing the opportunity for all its inhabitants to have access to a programme of diverse events and activities. This essay aims to emphasize the work and management of the institution throughout its reopening within the context of its previous historical trajectory for the past 108 years.*

1. INTRODUCCIÓ

La següent comunicació s'integra dins de les XIII Jornades d'Estudis Locals d'Inca, i s'ha volgut centrar l'anàlisi en la rellevància de la reobertura del Teatre Principal d'Inca el passat 14 de novembre del 2021, com un esdeveniment i fita històrica de la recuperació d'una institució de caràcter cultural cabdal

dins la comunitat de la ciutat. Una entitat que reuneix tres eixos característics definitoris de la seva identitat i importància: una memòria col·lectiva comunitària, un llegat i una trajectòria històrica, i un patrimoni de béns mobles i gràfics d'alt valor artístic, cultural i simbòlic.

És un espai que es remunta en els seus orígens a principis del segle XX, en un període de profundes transformacions en diversos àmbits, i en què es van produir diferents esdeveniments que van marcar de manera directa el seu desenvolupament arquitectònic i constructiu, amb diferents fases i etapes, i la seva trajectòria historicoartística. El Teatre Principal d'Inca, conegut històricament en el seu inici com el Teatro de Inca, va ser inaugurat el 14 de novembre de l'any 1914, coincidint amb la diada de la revetlla i completes de la festa de Santa Maria la Major, i pocs dies abans del Dijous Bo.

D'igual importància és el fet que l'aparició de l'entitat sorgeix en una de les èpoques més esplèndides de la cultura i la política del segle XX –malgrat conviure en un context de conflictes bèl·lics i postguerra–, tant d'àmbit local, nacional com internacional, ja que en la seva cronologia vital se succeeixen la Primera Guerra Mundial, la Guerra Civil Espanyola i la Segona Guerra Mundial; cada una d'elles va afectar de manera més indirecta o directa la institució en la seva trajectòria i oferta cultural –un període carregat de somnis i esperances amb una generació d'artistes i intel·lectuals de primera línia.

El Teatre conté una memòria històrica i una cultura pròpia com a espai, amb un llarg recorregut amb diferents etapes dins el seu funcionament; un itinerari que ofereix un viatge a través de la seva gestió de la cultura i l'art, dins el municipi d'Inca, fins avui en dia amb la seva reobertura. No obstant això, cal assenyalar que l'espai ha sofert un període de paralització durant el segle XXI, ja que a causa de l'abandó i la deterioració de l'edifici es prengué la decisió per part dels propietaris de l'edifici (Ajuntament d'Inca, Govern balear i Consell de Mallorca) de reformar-lo l'any 2013, per tornar-lo a posar en funcionament amb garanties i seguretat;

Així, el treball s'ha organitzat en diferents apartats usant com a nexes d'unió el fet del seu retorn com una fita significativa i una conquesta cultural de la comunitat inquera, així com de la mateixa cultura de la comarca del Raiguer, i també de l'àmbit local i autonòmic de les Illes Balears.

D'altra banda, és un article que ha basat el seu objecte d'estudi a centrar la mirada a valorar, analitzar i reivindicar la labor exercida d'aquesta iniciativa tant pel mateix teixit comunitari cultural i artístic com dels professionals i agents, així com de les institucions públiques i privades implicades. A més a més, cal fer especial referència al valor afegit en la transcendència patri-

monial que ha atorgat una sèrie de pilars i valors fonamentals per enriquir el progrés i desenvolupament social i econòmic de la ciutat d'Inca, en un període complex, a causa de la crisi sanitària de la COVID-19 i d'altres àmbits, així com qüestions internes de la mateixa institució.

Amb tot, l'objectiu d'aquesta recerca és analitzar, valorar i reivindicar la transcendència d'aquesta fita, els seus tres-cents seixanta-cinc dies des de la seva obertura de portes donant-li visibilitat, a més d'assolir les competències estipulades en les XXII Jornades d'Estudis Locals d'Inca pel que fa a la comunicació. És per això que s'han seguit les instruccions per preparar un estudi de les investigacions acadèmiques.

2. OBJECTIUS I METODOLOGIA

Es vol donar una visió general de la reobertura del Teatre Principal d'Inca, com un exemple d'un espai i una entitat cultural que juga un paper fonamental en el desenvolupament i progrés de la cultura, l'art, el teixit social, econòmic i comunitari del municipi; exercint la funció d'altaveu de les diferents propostes que sorgeixen en l'àmbit local, autonòmic, nacional i internacional en les diferents disciplines artístiques i les seves organitzacions. Tot això afegeix una segona funció social al subjecte, la de caràcter vertebradora de les dinàmiques culturals, associatives i organitzatives de la comunitat.

Per secundar l'objecte d'estudi s'ha atorgat importància al context històric, social i cultural, així com als esdeveniments fets al llarg d'aquest procés com a eix explicatiu per valorar la seva recepció i programació, d'acord amb la Memòria de la temporada 2021- 2022. En segon lloc, s'ha volgut ressaltar la singularitat de l'espai, que defuig de ser només un lloc de consum de cultura, sinó que també, atesa la seva identitat i valor, reflecteix una oferta rica, diversa i plural d'activitats. En un marc contextual de profundes transformacions i crisi permanent dins l'àrea de la cultura i l'art, així com de la demanda i el consum, cal reflexionar i analitzar la incidència i el paper que juga una entitat com aquesta; una institució gestionada per un patronat com és la Fundació Teatre Principal d'Inca, que va ser creada l'any 2015 amb l'objectiu de promoure la reforma de l'espai i la seva explotació.

La recerca s'ha organitzat en els següents apartats: en primer lloc, una introducció per exposar la rellevància i la trajectòria de l'entitat, així com la seva importància dins el context del panorama cultural d'Inca. Després d'aquesta, se segueix amb l'apartat dels objectius i la metodologia usats en aquesta empresa, prosseguit d'un estat de la qüestió per valorar els estudis i les referències anteriors exercits sobre la matèria fins al dia d'avui. D'altra banda,

el cos dels continguts de la documentació s'ha estructurat en diferents apartats, com són una breu contextualització que se subdivideix en dos subapartats, per diferenciar l'àmbit històric i social del municipi al qual pertany l'organisme, i un segon de caràcter cultural. Posteriorment, s'ha afegit un altre apartat per exposar la labor exercida en l'actualitat de l'entitat per abordar les diferents propostes dutes a terme fins als nostres dies.

Al mateix temps, per aconseguir aquests objectius de la documentació, s'ha volgut fonamentar i validar a través d'una recerca i selecció bibliogràfica d'acord amb els criteris establerts, els principis d'una metodologia basada en el rigor acadèmic i científic de fons sobre la base de la matèria. D'aquesta forma, el contingut exposat parteix d'una primera presa de contacte amb la bibliografia general i publicacions de divulgació que tractaven de manera aproximada la temàtica, i una segona fase de recerca bibliogràfica de caràcter més específic lligada a autors especialistes dins el camp de la història, la història de l'art i altres disciplines acadèmiques.

3. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

A diferència d'altres institucions, entitats, organitzacions i espais culturals, les referències bibliogràfiques i publicacions lligades a l'objecte d'estudi del Teatre Principal d'Inca són escasses i molt disperses, cosa que dificulta la labor de recerca de fonts amb continguts vinculats a la temàtica.

Així mateix, avui dia no es disposa de cap publicació monogràfica centrada en l'organisme, així com tampoc s'ha demostrat un gran interès en el camp de la historiografia per desenvolupar tasques d'investigació i aprofundiment en aquesta àrea d'estudi. Tot plegat ens du com a conseqüència que les fonts o els estudis previs ofereixin una mirada molt simplificada, reduïda i poc desplegada, no sent l'objecte d'estudi el focus central de la recerca. No obstant això, malgrat les dificultats exposades, s'ha pogut accedir a una sèrie d'articles i publicacions que han ajudat i servit per valorar i analitzar la rellevància i la transcendència del fet de la reobertura del Teatre Principal d'Inca.

Per dur a terme tal comesa s'ha realitzat una recerca de fonts de l'entitat que es vincula a la seva trajectòria, des dels seus orígens des de principis del segle XX fins a aquest any. Per aquesta raó, en primer lloc, s'han consultat obres d'autors especialitzats en el context, els continguts i la institució, com per exemple les publicacions de Gabriel Pieras Salom amb les comunicacions "Documents per al coneixement dels inicis del 'Teatro de Inca', 1913-1916" (2013), de les *XIV Jornades d'Estudis Locals*; de Magdalena Sastre Morro i Emmanuelle Gloaguen Murias, "L'inventari dels béns mobles i gràfics del Teatre Principal d'Inca. L'embrió per a

la seva conservació i posada en valor" (2015), de les *XVI Jornades d'Estudis Locals d'Inca*; de Bernat J. Mateu-Morro, "El Teatre Principal d'Inca, un estat de la qüestió" (2021), de les *XXII Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, entre altres.

En segon lloc, s'ha realitzat una cerca d'algunes publicacions i manuals enfocats a una visió més transversal, com per exemple de Miquel Pieras Villalonga, "Societat, cultural i mecanització del sector del calçat a Inca 1890-1994" (2019), de les *XX Jornades d'Estudis Locals d'Inca*; de Bernat J. Mateu Morro i Isabel Munar Català, "El Teatre a Inca, una institució centenària 1914-2014" (2014), del fullet de l'Associació Filatèlica d'Inca; de Pere Rayó Bennassar, *Itineraris urbans per la ciutat d'Inca* (1993), de l'Ajuntament d'Inca; i "L'arquitectura a Inca durant el segle XX. 1900-1940" (1994), de les *I Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Per abordar una idea general també del context municipal de la ciutat d'Inca, s'ha consultat de Gabriel Pieras Salom *Breu història d'Inca* (1986), de l'Ajuntament d'Inca. Així mateix, també des d'una perspectiva comparativa amb altres municipis, hi ha l'article de Miquel Pieras Villalonga i Miquel Àngel Marqués Sintes "Temps lliure i oci a Inca i Alaior, comparació de dues societats industrials" (1994), de les *I Jornades d'Estudis Locals d'Inca*; de Manel Santana Morro i Joan Matas Pastor, "El plantejament de l'oci a Inca en el primer franquisme" (1996), a les *III Jornades d'Estudis Locals d'Inca*.

Altrament, hi ha estudis centrats en els béns mobles que es conserven dins l'espai cultural, com són el de Gabriel Salom Pieras *Crònica de l'Orfeó l'Harpa d'Inca 1995-2005* (2005), de l'Ajuntament d'Inca; de Ferran Pujalte Vilanova (coord.), *Un segle de llum a Inca* (2006), de l'Ajuntament d'Inca; o apartats vinculats a treballs de recerca especialitzats en l'arquitectura, com són el d'Elvira González Gonzalo (coord.), *Guillem Reynés Font, una trajectòria interrompuda* (2008), del GRC, Palma; a més d'altres com el de Bartomeu Martínez Oliver "L'obra arquitectònica de Francesc Casas Llompert a Inca" (2002), a les *VII Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, o de Pere Rayó Bennassar "El desenvolupament urbà d'Inca en el segle XX" (2000), a la publicació *Inca un segle de ciutat* de l'Ajuntament d'Inca. Finalment, hi ha referències de caràcter més global dins l'àmbit de l'arquitectura, com a l'obra de Miquel Seguí Aznar *Arquitectura contemporània en Mallorca* (1990), del Col·legi Oficial d'Arquitectes, i *La arquitectura modernista en Balears* (1975), de l'Ajuntament de Palma. Finalment, també hi ha biografies i antologies, com la de Jordi Vidal Reynés *Biografia de l'arquitecte Guillem Reynés Font* (2001) o *Arquitectura i art a Mallorca, antologia de textos* (2006), de l'editorial Documenta Balear.

D'altra banda, hi ha obres generals sobre cinema, música i teatre que fan referència o que són vinculables a l'objecte d'estudi, com són el *Diccionari del teatre a les Illes Balears* (2006), de l'editorial Leonard Muntaner; de Margalida Pujals Mas, "El cinema a Mallorca als anys 20" (1998), de les *Jornades d'Estudis Històrics Locals*; de Manel Santana Morro i Margalida Pujals Mas, *Classificació*

3R. *El cinema a Mallorca* (1999), de Documenta Balear; de Cristòfol Miquel Sbert Barceló, *El cinema a les Illes Balears des de 1896* (2001) i *El cinema a les Illes Balears segles XIX i XX* (2006); i d'Encarnación Romero Gil, "Música y cine mudo en Mallorca" (1996), a la publicació *Simpòsium d'orgues històrics de Mallorca*, de la Fundació ACA, Búger. A banda d'això, hi ha reculls fotogràfics en què la pròpia entitat és protagonista, com és el d'*Inca, imatges d'una ciutat, imatges d'un segle* (2000), de l'Ajuntament d'Inca, entre altres.

No obstant això, no es compta amb un gran volum de catàlegs o obres específiques, ni tampoc amb estudis que aprofundeixin en la figura i la dimensió cultural, artística, econòmica, social i comunitària del Teatre Principal d'Inca, ni de la seva singularitat. Per això, des d'aquesta comunicació es vol fer una crida a futures investigacions i publicacions enfocades a un estudi monogràfic de l'espai.

4. CONTEXTUALITZACIÓ

4. 1. Breu recorregut cronològic: etapes de la institució fins a la seva reobertura

Segons diverses i disperses fonts,¹ hi ha uns precedents que van marcar el seu naixement i creació. La primera referència oficial² que tenim del projecte és del 31 de desembre de 1912,³ i seguidament en tenim una altra de molt significativa el gener de 1913,⁴ amb la creació i formació de la Junta del Teatro de Inca, presidida per Gori Balaguer i integrada per altres membres. D'altra banda, al mateix any un grup de ciutadans va comprar obligacions per finançar l'obra de l'entitat, acció que va ser de caràcter privat exclusivament, i al febrer⁵ l'arquitecte provincial Guillem Reynés⁶ va presentar els plànols de l'edifici, inspirats en el Teatro Lírico de Palma, i poc després s'iniciaren les obres.

1 Les primeres referències són consultades a la comunicació de Gabriel Pieras Salom "Documents per al coneixement dels inicis del 'Teatro de Inca' (1913-1916)", dins el marc de les *XIV Jornades d'Estudis Locals d'Inca*.

2 Cal remarcar que dins la mateixa comunicació de Gabriel Pieras Salom, "Documents per al coneixement dels inicis del 'Teatro de Inca' (1913-1916)" es fa menció a notícies aparegudes dins la premsa local del començament de la projecció cinematogràfica a Inca, que es poden analitzar com a iniciatives i espais anteriors que donarien lloc a la creació del Teatre Principal d'Inca.

3 *Ca Nostra*. Núm. 219, de 31 de desembre de 1912.

4 *Ca Nostra*. Núm. 220, de 4 de gener de 1913.

5 *Ca Nostra*. Núm. 225, de 9 de febrer de 1913.

6 Guillem Reynés i Font (Palma, 1877-1918) va ser un arquitecte i activista cultural mallorquí. Va estudiar arquitectura; començà la carrera a Barcelona, i va continuar a Madrid, i finalment la va concloure a

El Teatre Principal d'Inca va ser inaugurat el 14 de novembre de 1914, amb un esdeveniment, l'opereta *La princesa del dòlar*,⁷ interpretada per Amadeo Granieri i Anita Patrizzi. Així, l'espai esdevingué un referent cultural i un símbol de la burgesia local, ja que varen acudir a la inauguració altes esferes de les institucions, com el capità general de Balears, el president de l'Audiència i el de la Diputació, acompanyats d'autoritats locals de l'illa que es varen desplaçar al municipi d'Inca. A més a més, durant aquesta primera etapa inicial es varen fer projeccions cinematogràfiques, atès que es va comprar un projector de la marca Gaumont,⁸ i la primera pel·lícula que es va projectar va ser *Cabiria*,⁹ un pèplum¹⁰ de Giovanni Pastrone,¹¹ amb una primera sessió el 3 d'abril del 1915.

D'altra banda, a mesura que anaren passant els anys es va comprovar que l'espai no reunia les condicions necessàries per garantir la seguretat i el seu ple funcionament, raó que va fer decidir als seus propietaris rehabilitar l'edifici i fer-ne un altre damunt el trast de l'antic. Aquest fet va succeir a mitjan 1945, amb una reforma que va durar aproximadament uns sis anys. L'encàrrec va ser encomanat a l'arquitecte Francesc d'Assís Casas i Llompard,¹² qui va modificar els trets modernistes originaris de l'espai, atorgant-li un estil de caràcter racionalista. Tot seguit, l'any 1946 se'n va dur a terme la reobertura amb un concert de la companyia lírica de Jordi Castell, on va intervenir el baríton mallorquí Francesc Bosch.

Després, un parell de dècades posteriors, l'any 2013, a causa de l'abandó i el deteriorament de l'edifici, es va prendre la decisió per part dels propietaris (Govern balear, Consell de Mallorca i l'Ajuntament d'Inca) de reformar-lo i tornar-lo a posar en funcionament. Després de gairebé vuit anys de licita-

7 *Ca Nostra*. Núm. 336, de 7 de novembre de 1914. *Ca Nostra*. Núm. 337, de 14 de novembre de 1914. Una opereta escrita pel director d'orquestra i compositor txecoaustríac d'ascendència jueva Leopoldo *Leo Fall*.

8 *La Veu d'Inca*. Núm. 14, de 3 d'abril de 1915.

9 *La Veu d'Inca*. Núm. 16, de 18 d'abril de 1915.

10 És un gènere cinematogràfic basat en les històries d'aventures i períodes històrics. La majoria de pel·lícules d'aquest gènere eren d'origen italià i narraven episodis històrics, mitològics o bíblics ambientats a l'Antiguitat, sobretot d'època grecoromana i medieval.

11 Cineasta italià (Montechiaro d'Asti, 13 de setembre de 1883 – Torí, 27 de juny de 1959), conegut també amb el pseudònim de *Piero Fosco*, va ser un director, guionista i productor de cinema italià, i va desenvolupar la seva obra en l'època del cinema mut.

12 Fou un arquitecte i urbanista mallorquí, (Palma, 1905 – Illetes, Calvià, 1977). Inicià els seus estudis d'arquitectura a Madrid (1921-1922) i els finalitzà a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, on es titulà el 1929. La seva estada a Catalunya va coincidir amb la formació del moviment del GATEPAC, i va tenir ocasió de relacionar-se amb alguns dels seus membres, com Josep Lluís Sert, Josep Torres i Clavé, etc. Dins l'àmbit teòric, va escriure conjuntament amb l'escriptor Llorenç Villalonga i Pons el manifest *De Arquitectura* (1928), contrari als corrents noucentistes i les deixes modernistes. Va seguir els corrents oficials del règim franquista, construint segons les línies del monumentalisme regionalista.

cions judicials per incompliments de terminis de lliurament per part de les diverses adjudicacions de les obres, se n'anuncià una última, que donava per finalitzada l'obra l'estiu de 2021.

Barcelona l'any 1905. Durant la seva etapa formativa, participà a diferents tertúlies com la del Cercle Artístic de Sant Lluç, on va fer amistat amb Josep Carner, i també al col·lectiu dels Quatre Gats. La seva obra s'engloba dins diferents estils, des de l'arquitectura modernista fins a la regionalista, corrents molt presents en aquest context.

Així, el 29 de juliol de 2021 es declararen acabades les obres amb el seu lliurament per part de l'empresa adjudicatària i la recepció per part de l'Ajuntament. Finalment, l'Ajuntament d'Inca anuncià la reobertura al públic el dia 14 de novembre de 2021, una data simbòlica que retia homenatge a la de la seva inauguració l'any 1914, amb una jornada de portes obertes amb visites guiades i una gala de presentació amb l'estrena de la sala el 17 de novembre amb el monòleg titulat *Ante todo mucha calma*, protagonitzat per José Corbacho.

4. 2. Un model de gestió per al Teatre Principal d'Inca

Cal fer esment de la importància que va jugar la Fundació Teatre Principal d'Inca i el Departament de Cultura de l'Ajuntament d'Inca, que varen encarregar a un grup d'experts la redacció i configuració d'un document marc per definir el model de gestió de la institució. Aquest document va néixer amb l'objectiu de recollir l'experiència de diferents professionals de l'àmbit cultural i artístic, per tenir un espai adequat a les necessitats actuals i que fos un motor econòmic i social del municipi.

Aquest estava compost per Catalina Solivellas Rotger (actriu), Josep A. Pérez de Mendiola Roig (autor i crític de teatre), Carme Suárez Gómez (tècnica de Cultura de l'Ajuntament d'Alcúdia), Miquel Martorell Vicens (cap de l'Àrea de Producció del Teatre Principal de Palma), Marcel·lí Minaya Thorell (director del Conservatori Municipal de Música i Dansa Antoni Torrandell d'Inca) i Biel Amer Amer (gestor cultural i membre de la comissió assessora del Consell Municipal de Cultura). A més a més, s'hi varen afegir el regidor de Cultura Antoni Rodríguez Mir, i va actuar com a secretària Margalida Adrover Cabrera (tècnica de Cultura i Normalització Lingüística).

Així mateix, el document va establir una sèrie d'objectius¹³ reflectits dins els Estatuts de la mateixa entitat a l'apartat del títol 2 de la Fundació del Teatre Principal d'Inca:

1. Dotar Inca d'un centre promotor, organitzador, difusor i patrocinador de qualsevol activitat o exhibició tendent al foment i al desenvolupament de les arts escèniques en general (cinema, teatre, dansa, música, etc.).
2. Dotar Inca d'un centre d'aprenentatge, formació contínua i assessorament de l'art escènic.
3. Esdevenir un element fonamental en el procés de la normalització lingüística al municipi d'Inca.
4. Promoure la participació tant popular com de les institucions públiques i privades en la Fundació.
5. Dur a terme una tasca d'animació sociocultural fonamentada en estratègies que promoguin la participació de grups socials aïllats del fet cultural o indiferents davant aquest fet.
6. Assegurar una oferta variada i, alhora, indicadora, de les tendències escèniques del moment.
7. Administrar, conservar i millorar els béns, les instal·lacions i els serveis de la Fundació.

Tot seguit, el mateix document estableix l'organigrama (Patronat de la Fundació Teatre Principal¹⁴ d'Inca, Direcció del Teatre Principal d'Inca) i els seus procediments de funcionament intern i extern. El màxim òrgan institucional i polític és el mateix Patronat, i s'hi troben representades totes les institucions que han col·laborat i treballat en la seva reforma i obertura de portes.

Altrament, la proposta conclou amb la defensa d'un model col·laboratiu i obert, amb una jerarquització mínima i indispensable per garantir el desenvolupament i l'acompliment dels tràmits més burocràtics, i en què es representin el màxim d'agents i actors del municipi i el seu entorn, a més de sol·licitar a les institucions que garanteixin les infraestructures i els recursos materials i humans necessaris per dur a terme de manera satisfactòria i plena l'equipament de l'espai.

¹³ Aquests s'han extret de la mateixa pàgina web de l'entitat: <https://teatreprincipalinca.com/ca/patronat/>.

¹⁴ És important assenyalar la importància que va tenir la constitució el 4 de febrer de 1999 de la Fundació Teatre Principal d'Inca, l'aprovació dels seus Estatuts i la compra del local, com així figura a les escriptures de la propietat.

5. LA REOBERTURA DEL TEATRE PRINCIPAL D'INCA: UNA FITA HISTÒRICA

Aquest any se celebra el primer aniversari de la reobertura del Teatre Principal d'Inca després de les reformes, que obrí les seves portes el passat 14 de novembre de l'any 2021, una data simbòlica que ret homenatge a la de la seva inauguració l'any 1914; un espai amb una trajectòria històrica de cent vuit anys de programació, difusió i divulgació de la cultura i l'art durant gran part del segle XX, i que retorna a l'acció al segle XXI.

Per aquesta raó, s'ha volgut realitzar el present article amb l'objectiu d'analitzar, valorar i reivindicar la transcendència d'aquesta fita, i la labor exercida per l'entitat al llarg de tot aquest procés, com una recuperació i conquesta cultural, social, econòmica i patrimonial per part del conjunt de la societat, el grup d'experts i professionals, i les institucions públiques i privades implicades. D'altra banda, aquest fet s'ha de traduir com un avanç més en el progrés i el desenvolupament del municipi, brindant novament l'oportunitat a tots els seus habitants d'accedir a una programació d'esdeveniments composta d'una oferta rica, diversa i plural d'activitats. Aquesta abasta propostes d'allò més originals tant en gèneres com en la faceta creativa: des de visites guiades, concerts de música de grups locals i nacionals, d'òpera i orquestres simfòniques, a obres de teatre i dansa, i projeccions cinematogràfiques de pel·lícules d'estrena de la darrera temporada a escala nacional i internacional; a més d'altres activitats organitzades pel mateix organisme, amb el lloguer o la cessió de l'espai, la qual cosa ofereix un ventall de possibilitats i oportunitats a les diferents organitzacions, artistes, creadors i al públic assistent generalista.

A banda d'això, sense cap mena de dubte s'ha d'atribuir al Teatre Principal d'Inca ser la institució de caràcter cultural més rellevant i significativa que ha tingut i té el municipi avui dia. De la mateixa manera, aquest mateix juga un paper primordial com a eix vertebrador i altaveu dels diferents agents professionals, formatius i didàctics de l'àmbit cultural, així com del teixit associatiu i comunitari d'Inca. Addicionalment, també dona llum als valors idiosincràtics de la ciutat, reflectits en els interessos, les creacions i exposicions, els gustos i les dinàmiques de consum, la demanda i la participació del panorama cultural. Així mateix, es vol donar visibilitat a la tasca i gestió de totes aquestes activitats fetes al llarg d'aquest període, amb una anàlisi sobre la importància de mantenir la programació i l'activitat de la sala en actiu durant un context de crisi sanitària, econòmica, social i altres dificultats de caràcter intern (pressupostàries, personal laboral, organitzatives, etc.).

A continuació es farà un breu recorregut per les diferents activitats i esdeveniments organitzats al llarg del primer any, a manera de tast per donar visibilitat a la tasca i gestió realitzades al llarg de la tornada a l'acció.

5.1. Visites guiades: un espai de convivència i de recorregut

El tret de sortida va ser l'organització de visites guiades obertes a la ciutadania inquera com també a la d'altres municipis, oferint l'espai com un lloc de convivència i recorregut, perquè el públic pogués admirar i observar de primera mà el resultat final de les reformes del nou espai institucional i cultural. És una primera iniciativa que demostra la voluntat i el compromís de l'entitat de ser un lloc obert i participatiu, on els principis de promoure la cooperació comunitària i d'accessibilitat emergeixen en un mateix vector.

Així ho indicava un dels objectius fundacionals del Patronat, dotar Inca d'un centre promotor, organitzador, difusor i patrocinador de qualsevol mena d'activitat o exhibició que fomenti el desenvolupament de les arts escèniques en general. No obstant això, cal assenyalar que ja feia menció el document que

Figura 1. Visites guiades (14, 15, 20, 21, 22, 27, 28 i 29 de novembre de 2021).

calia reflexionar no només en la necessitat de la creació d'infraestructures culturals i equipaments, dins el marc dels nous models polítics, socials i als seus col·lectius, sinó també convertir-se en grans contenidors de valors identitaris i patrimonials, una memòria col·lectiva comunitària associada a una visió de teixit associatiu i participatiu dels conjunts d'agents culturals i els seus membres consumidors i organitzadors.

A tall d'exemple, dins del document de la Memòria de la temporada 2021-2022 trobem fixades les dates de visites guiades en el primer mes de reobertura els dies 14, 15, 20, 21, 22, 27, 28 i 29 de novembre; una declaració d'intencions de brindar a la institució un caràcter de transparència, transversalitat i heterogeneïtat, fonamentada en el concepte d'espai recorregut, no només de manera passiva al consum d'activitats i espectacles de les arts escèniques, sinó també perquè l'espectador pugui sentir-se part d'ells i promotor de la seva acció, configuració i organització a través del seu camí i visibilització. Des de les noves perspectives i tendències dins l'àrea de la gestió cultural i

les institucions de caràcter cultural, els estudis actuals incentiven aquest tipus d'activitats i la recerca de millores i innovacions; una visió que defensa l'obertura dels espais com a llocs de convivència, i en què una de les consignes més reivindicades és fonamentar un rol d'agent actiu al públic en la seva transformació, evolució i refundació.

Figura 2. Visites guiades (14, 15, 20, 21, 22, 27, 28 i 29 de novembre de 2021.

5.2. Gala d'inauguració: una carta de presentació i una declaració d'intencions

La tarda del dijous dia 16 de desembre va ser la carta de presentació davant el públic i les autoritats públiques, amb la celebració de la gala inaugural del recentment renovat Teatre Principal d'Inca. L'acte va conjugar espectacles de teatre, música i humor amb un repàs de la història centenària de la sala; un testimoni dels records que han format part de molts ciutadans i de la institució que han lluitat per la seva recuperació com una conquesta emocional, cultural, social i econòmica del municipi.

Figura 3. Gala d'inauguració el 16 de desembre de 2021.

És un esdeveniment que s'ha d'interpretar i valorar com una festa col·lectiva del municipi i els seus voltants, forjant un nou començament en un episodi més de la seva història; un fet que ens ha d'enorgullir a tots com una fita pròpia de la nostra memòria col·lectiva en la definició del conjunt de la nostra societat, una aposta per un model que potencia la cultura i l'art com un valor fonamentador de principis democràtics i integració social, a més d'enriquir el teixit associatiu, econòmic i patrimonial del municipi.

Figura 4. Gala d'inauguració el 16 de desembre de 2021, conduïda per David Ordines i Lina Mira.

Hi van participar diferents representants de la cultura, com els propis encarregats de conduir-la, els actors David Ordines i Lina Mira. D'altra banda, va haver-hi concerts de música i monòlegs, amb la participació de Julián Fontalvo, Jaime Gili i Tomeu Penya. Finalment, es va concloure amb l'actuació del grup musical Xanguito per tancar la gala.

Així mateix, durant la inauguració es va fer un recorregut per la història de l'entitat a través de la narració i les anècdotes d'algunes de les personalitats que han format i formaran part del nou espai cultural reformat, un lloc de referència de la capital del Raiguer, amb la projecció de dos vídeos. Entre els assistents, hi varen ser la presidenta del Govern de les Illes Balears Francina Armengol i la presidenta del Consell de Mallorca Catalina Cladera, juntament amb el batle d'Inca Virgilio Moreno, qui varen tenir l'oportunitat de dirigir unes paraules al públic assistent, com a membres del Patronat de la Fundació Teatre Principal d'Inca.

És important ressaltar aquest fet, la implicació i la labor de les diferents institucions públiques, ja que la reforma i rehabilitació de l'edifici ha sigut cofinançada per la Unió Europea i els Fons Europeus de Desenvolupament Regional, que tenen com a objectiu contribuir a la conservació del patrimoni cultural i la sostenibilitat mediambiental.

5.3. El teatre i la dansa

Al mateix temps, el Teatre Principal d'Inca ha anat oferint diferents tipologies d'esdeveniments culturals i artístics, entre els quals destaquen el teatre i la dansa; la primera activitat programada dins de la seva agenda cultural fou l'obra de teatre *Ante todo mucha calma*, de José Corbacho, el passat 17 de novembre del 2021, i també cal tenir en compte d'altres actes organitzats dins del calendari de la programació de la temporada 2021-2022, que a continuació s'il·lustren a tall d'exemple:

Figura 5. José Corbacho, *Ante todo mucha calma*. Teatre. 17 de novembre de 2021.

Figura 6. Cesc Gay. *53 diumenges*. Teatre. 5 de desembre de 2021.

Figura 7. *El flautista d'Hamelín*. Dansa. 1 de març de 2022.

Figura 8. Carmelo Gómez. *A voltas con Lorca*. Teatre. 18 de desembre de 2021.

5.4. Música: concerts, orquestres simfòniques, òpera, etc.

Un altre aspecte important dins la labor de la programació del Teatre Principal d'Inca és la seva agenda musical, amb una rica, plural i diversa oferta de concerts de música de grups locals i nacionals, d'òpera i orquestres simfòniques, entre altres. Es presenta una amalgama qualitativa i quantitativa de les noves tendències musicals, i també de les grans produccions clàssiques del gènere. Es fa palpable l'excel·lent qualitat de l'espai després de la seva reforma i rehabilitació en termes de posada en escena, sonorització i acomodament.

Figura 9. Joan Miquel Oliver. Concert. 23 d'abril de 2022.

Figura 10. *Dumbo*. El musical. 20 de novembre de 2022.

Figura 11. *Carmina Burana* de Carl Orff. 27è Festival d'Hivern. 23 d'octubre de 2022.

5.5. Cinema

Una de les grans demandes que hi havia en el conjunt del municipi era la necessitat de recuperar un espai de projecció cinematogràfica amb les últimes novetats de les estrenes nacionals i internacionals; una situació que, gràcies a la iniciativa del Teatre, ha permès gaudir de nou als habitants d'Inca d'una sala de consum filmic, ja que durant temps moltes generacions no varen tenir a la seva disposició aquesta oferta cultural dins el nostre municipi –i que s'havia de mobilitzar i acudir a la capital de l'illa o altres punts allunyats de la mateixa comunitat. Al llarg del curs s'han projectat diferents pel·lícules, des de les grans estrenes comercials fins a propostes més concordes al cinema d'autor més premiades.

Figura 12. Carla Simón, *Alcarràs* (2022). 13 i 14 de maig de 2022. Paul Thomas Anderson, *Licorice Pizza* (2021). 10 de març de 2022. Ryūsuke Hamaguchi, *Drive my car* (2021). 31 de març de 2022.

5.6. Altres activitats

El següent punt a considerar és també l'organització d'altres activitats dins el programa de la sala, però que formaven part de l'opció del lloguer o la cessió de l'espai, oferint un ventall de possibilitats i oportunitats a les diferents organitzacions, col·lectius artístics i culturals, artistes i creadors, i al públic de consumir esdeveniments coproduïts o coordinats amb altres entitats externes dins el propi espai; un fet que atorga al Teatre Principal d'Inca un rol de símbol aglomerador de les noves sensibilitats i interessos del panorama cultural, i les seves propostes, oferint un lloc de visibilització i escenificació.

Figura 13. XXIII Jornades d'Estudis Locals d'Inca. 25 i 26 de novembre de 2022.

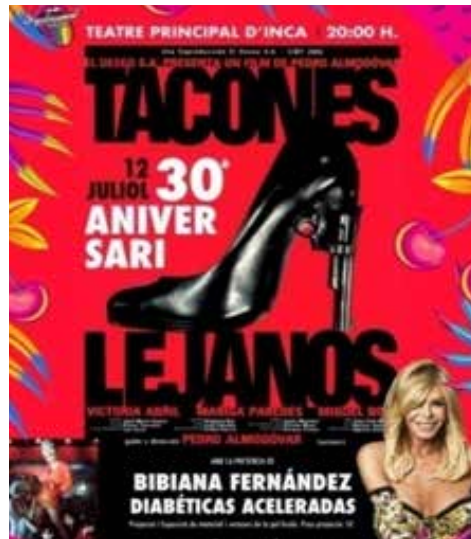

Figura 14. Orgullosament Inca.

Aquí tenim un exemple del cicle de cinema LGTBI, amb la programació, amb motiu del seu 30è aniversari, del film *Tacones lejanos* (1991), de Pedro Almodóvar, amb la presència de Bibiana Fernández i *Diabéticas Aceleradas*, i la projecció d'altres pel·lícules com *Swan Song* (2021), de Todd Stephens, i *Tomboy* (2011), de Céline Sciamma, els dies 12, 13 i 14 de juliol de 2022.

5.7. Una recapitulació amb perspectiva de continuïtat

A tall de recapitulació, el Teatre Principal d'Inca des dels seus orígens ha demostrat ser un motor cultural en la programació i l'oferta de diferents esdeveniments significatius fins a l'actualitat. En el marc de la seva agenda a la Memòria de la temporada 2021- 2022, es recullen diferents activitats com són les visites guiades, espectacles de teatre i dansa com *Ante todo mucha calma*, de José Cobarcho; *Baby esfèric*, teatre infantil; *53 diumenges*, comèdia de Cesc Gay; *A vueltas con Lorca*, de Carmelo Gómez; *The Mountain*, *The Truth & The Paradise*, de la companyia Mal Pelo, de Pep Ramis i María Muñoz, etc.

Amb tot plegat, també trobem altres tipologies d'actes culturals com són els concerts de música en directe, amb Petit & Friends, Maria del Mar Bonet i Borja Penalba, Tomeu Penya, Miquel Serra, Anegats, Biel Majoral, Son and the Holy Ghosts, etc. Al mateix temps dins l'àrea de la música, hi ha altres gèneres vinculats com l'òpera, amb *Les Voix Opéra*, o la dansa amb *Alicia... en el país de las maravillas*, així com concerts d'orquestrades simfòniques com

l'Orquestra Simfònica de les Illes Balears, Euroclàssics amb *Sarsuela amb el cor*; l'Orquestra de Cambra de Mallorca amb *Marala Simfònic* i *Les quatre estacions, Pau i guerra* etc.

D'igual importància, a més a més de ser un espai organitzador d'una proposta i oferta cultural, també hem pogut analitzar i exemplificar el rol exercit d'espai físic de cessió gratuïta o de lloguer per a diferents actes i commemoracions: les Jornades d'Estudis Locals, la residència de Rata Cultura Expandida, Diabolus in Musica, acte solemne de nomenament de Marc Ferragut Fluxà com a Fill Il·lustre de la ciutat d'Inca, cicle de cinema LGTBI+, i la recuperació d'una sala de projecció cinematogràfica amb estrenes de la temporada,¹⁵ com són *La família Addams 2*, *007: Sense temps per morir*, *Maixabel*, *Pa de llimona amb llavors de rosella*, etc.

Totes aquestes activitats, actes i espectacles venen a evidenciar un fet molt important en la valoració de la institució, i és la de ser un espai necessari i essencial per a la identitat del municipi i la comarca, així com de l'àmbit local i autonòmic; un lloc polivalent fonamentador de valors a través de les seves propostes i criteris de programació, abanderats en principis com la sostenibilitat, l'educació, LGTBI+, la integració, la cooperació i la col·laboració, la solidaritat, la formació, la participació, etc., amb unes infraestructures adients per al seu ple desenvolupament tant en matèria de recursos materials com humans.

No obstant això, també s'ha de remarcar l'organització d'activitats gratuïtes dins del Teatre que no han facturat per taquilla, un fet que cal assenyalar perquè totes elles han estat organitzades per entitats, associacions, organitzacions o empreses alienes al mateix espai, a més de poder destacar l'assistència al llarg dels mesos de novembre a juliol de més 25.000 espectadors.¹⁶

A continuació s'adjunta un tast d'imatges de l'espai interior, on s'han anat realitzant les diferents activitats i esdeveniments culturals al llarg del període de retorn de l'organisme cultural, i a les quals podem observar la riquesa dels decorats i l'acabat de l'edifici arquitectònicament i escultòricament, respectant una certa essència dels seus orígens modernistes i regionalistes, però adaptats a les seves necessitats actuals.

¹⁵ Aquest és un fet molt important, ja que la comunitat fa molt d'anys que no disposava de sales de cinema.

¹⁶ La programació encara avui dia segueix en actiu, i no s'ha tancat la Memòria. Per això aquesta documentació ha reflectit un tast del recorregut des del mes de novembre amb la inauguració fins al juliol.

Figura 15. Sala principal.

Figura 16. Espai polivalent.

Figura 17. Sala annexa

6. CONCLUSIONS

En el transcurs de la comunicació s'han pogut extreure una sèrie de resultats de coneixement i conclusions amb relació a la reobertura del Teatre Principal d'Inca, una entitat amb una trajectòria històrica de cent vuit anys de programació, difusió i divulgació de la cultura i l'art al municipi d'Inca, la comarca el Raiguer i els seus voltants.

Es fa palès, en primer lloc, que és molt important el coneixement del context historiogràfic i cultural on es va desenvolupar la seva experiència com a entitat cultural, uns continguts que són fonamentals per interpretar i valorar la seva labor a través d'una identitat singular. És un fet que ens permet abastar un gran marc cronològic des de diferents perspectives d'estudi per extreure la complexitat, la riquesa i la diversitat del seu afany cultural, artístic i patrimonial. En conseqüència, el panorama històric i cultural ens permet entendre i aprofundir

en les seves dinàmiques i models de gestió, ja que la principal raó de la seva represa és la recuperació d'un espai que simbolitza la conquesta cultural, social, econòmica i patrimonial per part d'una comunitat, un grup de professionals i experts, i les diferents institucions públiques i privades implicades.

En segon lloc, s'ha volgut fer valdre el grau d'originalitat i singularitat de la institució, perquè la seva trajectòria vital i constructiva li ha permès rebre múltiples elogis i reconeixements de diferents organitzacions, entitats, col·lectius i agents del món de la cultura. Així, la significació i la rellevància d'un espai com el Teatre Principal d'Inca, que és necessari i essencial per la definició i el coneixement de la identitat d'Inca, així com a altaveu del panorama cultural, fa que s'erigeixi en un símbol ciutadà i institucional fonamentador de valors, així com en un espai de participació activa i creativa de consum cultural i artístic; unes circumstàncies que permeten dir que la seva reforma i rehabilitació signifiquen un avanç de progrés i desenvolupament per al conjunt de la societat inquera.

En tercer lloc, es proposa reflexionar entorn de la seva activitat, gestió i programació al voltant del seu primer aniversari, reobert després de tant d'anys de tancament i estancament. Per això, la metodologia utilitzada ens ha permès apreciar una àmplia gamma de propostes, activitats, actes i esdeveniments culturals i artístics com a fonts documentals a través del seu itinerari vital. Experiències vitals riques i diverses per conèixer una entitat amb una memòria col·lectiva, uns principis i valors morals i ètics culturals, i una de les institucions cabdals de la nostra comunitat. Una història forjada a través de la valentia d'un grup de persones i institucions que han volgut tornar a donar a llum a la cultura i l'art dins el nostre territori municipal.

Val la pena dir que aquesta recerca és un exercici de memòria històrica a manera d'aprenentatge, per conèixer els esdeveniments que van ocasionar la iniciativa, així com el retorn a l'acció d'una sala essencial i fonamental. És un fet que demostra la rellevància i la importància que tenen la cultura i l'art com un recurs per conèixer millor el nostre passat i generar pensament crític i debat, creant continguts en les nostres noves societats postmodernes.

Finalment, amb aquesta publicació es vol obrir un espai de reflexió a favor d'aprofundir més en l'estudi de la mateixa institució, per motivar a recerques i investigacions de la mateixa entitat, convidant a futures publicacions i treballs monogràfics per valorar la mateixa institució com a objecte d'estudi, no només aprofundint en els seus orígens, sinó també valorant les seves expectatives de present i futur, ja que són pocs els estudis que centren hi la mirada com a subjecte de continguts. Amb aquesta reflexió es vol traduir la visió d'un espai de consum

i oferta de cultura merament en un organisme viu carregat d'oportunitats i fonaments de caràcter social, cultural, artístic, econòmic i patrimonial. Un espai viu i en moviment, constantment en transformació i evolució, que afronta els reptes del futur amb la motivació de donar resposta a les demandes i propostes sorgides en un context de crisi permanent en l'àmbit de la cultura, però essencials per a la salvaguarda dels nostres valors i principis identitaris d'Inca i la seva comunitat.

BIBLIOGRAFIA

Aguiló Ribas, C. i Pérez de Mendiola, J. A. Cent anys de cinema a les Illes Balears. Sa Nostra: Palma, 1995.

Colom Arenas, C. Inca, recull gràfic 1870-1975. Editorial Efadós: Inca, 2010.

Crespí Bestard, N. Inca viva. Ajuntament d'Inca: Inca, 2007.

D. A. Diccionari del teatre a les Illes Balears. Lleonard Muntaner Editor: Palma, 2006.

D. A. Inca, imatges d'una ciutat, imatges d'un segle. Ajuntament d'Inca: Inca, 2000.

Llabrés i Martorell, P. J. "Inca en les grans transformacions del segle XX" a JEL. Ajuntament d'Inca: Inca, 2000.

Marquès Sintes, M. A. i Pieras Villalonga, M. "Temps lliure i oci a Inca i Alaior" a JEL. Ajuntament d'Inca: Inca, 1994.

Mateu-Morro, B. J. "El Teatre Principal d'Inca, un estat de la qüestió" a JEL. Ajuntament d'Inca: Inca, 2022.

Mateu-Morro, B. J. i Munar Català, I. El Teatre Principal d'Inca, una institució centenària 1914-2014. Ajuntament d'Inca: Inca, 2014.

Mateu-Morro, B. J. i Munar Català, I. Al cor d'Inca, Ajuntament d'Inca: Inca, 2014.

Ordinas Marcé, G. Guia patrimonial del Raiguer. Mancomunitat del Raiguer: Bissalem, 2007.

Pieras Salom, G. "Documents per al coneixement dels inicis del Teatro de Inca" a JEL. Ajuntament d'Inca: Inca, 2013.

Pieras Salom, G. Breu història d'Inca. Ajuntament d'Inca: Inca, 1986.

Pieras Salom, G. Crònica de l'Orfeo i l'Harpa d'Inca 1995-2005. Ajuntament d'Inca, Inca, 2005.

Pieras Salom, G. Inca fotogràfica. Ajuntament d'Inca: Inca, 2001.

Pieras Salom, M. "Societat, cultura i mecanització del sector del calçat a Inca (1890-1994)" a JEL. Ajuntament d'Inca: Inca, 2019.

- Pieras Villalonga, M. “Espais de teatre, recorregut històric” a Descobreix Inca: visites guiades al patrimoni d'Inca. Ajuntament d'Inca: Inca, 2020.
- Pujalte Vilanova, F. (coord). Un segle de llum a Inca. Ajuntament d'Inca: Inca, 2006.
- Pujals Mas, M. i Santana Morro, M. Classificació 3R. El cinema a Mallorca. Documenta Balear: Palma, 1999.
- Rayó Bennasar, P. “L'arquitectura a Inca durant el segle XX. 1900-1947” a JEL. Ajuntament d'Inca: Inca, 2000.
- Rayó Bennasar, P. “El desenvolupament urbà d'Inca en el segle XX” a Inca, un segle de ciutat. Ajuntament d'Inca: Inca, 2000.
- Rayó Bennasar, P. Itineraris urbans per la ciutat d'Inca. Ajuntament d'Inca: Inca, 1993.
- Romero Gil, E. “Música y cine mudo en Mallorca” a Simpòsium d'orgues històrics de Mallorca. Fundació ACA: Búger, 1996.
- Santana Morro, M. “El cinema a Mallorca durant la Guerra Civil” a Encontre d'Historiadors de la Comunicació, aportacions de la comunicació a la comprensió i construcció de la Història del segle XX, UIB, Palma, 2003.
- Santana Morro, M. i Matas Pastor, J. “El plantejament de l'oci a Inca en el primer franquisme” a JEL. Ajuntament d'Inca: Inca, 1996.
- Santana Morro, M. i Gloaguen Murias, E. "L'inventari dels béns mobles i gràfics del Teatre Principal d'Inca. L'embrió per a la seva conservació i posada en valor” a JEL, Ajuntament d'Inca: Inca, 2015.
- Seguí Aznar, M. Arquitectura contemporànea en Mallorca. Col·legi Oficial d'Arquitectes: Palma, 1990.
- Seguí Aznar, M. La arquitectura modernista en Balears. Ajuntament de Palma: Palma, 1975.
- Sbert Barceló, C. M. El cinema a les Illes Balears des de 1896, Documenta Balear, Palma, 2001.
- Sbert Barceló, C. M. El cinema a les Illes Balears segles XIX i XX. Documenta Balear: Palma, 2006.
- Vidal Reynés, J. “Biografia de l'arquitecte Guillem Reynés Font” a Lluc. 2001.
- Vidal Reynés, J. Arquitectura i art a Mallorca, antologia de textos. Documenta Balear: Palma, 2006.

L'EXPERIÈNCIA EUROPEA DEL MUSEU DEL CALÇAT D'INCA: EL RECONeixEMENT D'UNA TRANSFORMACIÓ A LA MUSEOLOGIA SOCIAL

Aina Ferrero Horrach

Museu del Calçat i de la Indústria. Universitat de les Illes Balears.
ana.fhorrach@gmail.com

Paraules clau: Museu del Calçat i de la Indústria, patrimoni industrial, socio-museologia, participació comunitària, EMYA Award, Silletto Prize.

Resum. *El Museu del Calçat d'Inca ha experimentat un procés de transformació des d'una concepció tradicional a l'aplicació dels postulats de la museologia social. L'any 2022 el Museu rep el premi Silletto en els European Museum of The Year Awards celebrats a Estònia, en els quals es reconeix el seu treball social i d'implicació amb la comunitat. Aquesta comunicació descriu el procés de participació en aquests premis promulgats per l'European Museum Forum i el Consell d'Europa, i les conseqüències directes d'aquesta experiència per al Museu i per a la ciutat, tals com un gran increment del nombre de visitants.*

Key words: Museum of Footwear and Industry, Industrial Heritage, Sociomuseology, Community Participation, EMYA Award, Silletto Prize

Abstract. *The Museum of Footwear and Industry has undergone a transformation process from a traditional conception to the application of the postulates of Social Museology. In 2022, the Museum receives the Silletto award at the European Museum of The Year Awards held in Estonia, in which its social work and involvement with the community is recognized. This communication describes the process of participating in these awards promulgated by the European Museum Forum and the Council of Europe, and the direct consequences of this experience for the Museum and the city, such as a large increase in the number of visitors.*

1. UN NOU MUSEU PER A UNA NOVA SOCIETAT: LA INTRODUCCIÓ DE LA MUSEOLOGIA SOCIAL AL TERRITORI

La institució museística ha experimentat un canvi transcendental en el transcurs de les darreres dècades. Des l'edifici mausoleu elitista i autoritari utilitzat per deixar morir els objectes entre els seus murs a la institució oberta, canviant, participativa i fomentada en el territori, els museus han viscut un procés de transformació obligat, entre d'altres, per la necessitat de justificar la seva existència en la societat actual. En aquest procés de "des-sacralització" s'ha fet imprescindible construir una mena de pont imaginari entre el museu i el seu públic (Falk, 2012, p. 317).

La història del Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca encaixa bé en aquest canvi de mentalitat. La seva història és la d'una transformació; la història d'un museu que, tot i haver estat desitjat i promogut per instàncies locals dècades enrere, justament va ser inaugurat en un moment molt sensible per a la població local, amb la crisi del sector del calçat i el tancament de nombroses fàbriques.

Amb l'objectiu de presentar el Museu com un aliat de la comunitat i no com un mausoleu on deixar morir els objectes donats o cedits rere el tancament de les empreses de la zona, en els darrers anys s'ha duit a terme un intens treball per transformar-lo des dels postulats de la museologia social (també anomenada sociomuseologia).

Segons Francisca Hernández, experta museòloga, la sociomuseologia és:

"una ciència eminentment pràctica, el coneixement de la qual sorgeix dins de la comunitat que s'obre a una dimensió de recerca-acció, amb el propòsit de centrar-se en les memòries socials, els objectes, el patrimoni heretat i els territoris. En reflexionar-hi, la Sociomuseologia pretén transformar-los mitjançant la construcció d'un procés museològic que condueix a la conscienciació que cal implicar-se personalment i comunitàriament per canviar la realitat que ens envolta. La Sociomuseologia no mira la realitat des del museu, sinó que és l'anàlisi d'aquesta realitat la que porta endinsar-se al museu canviant-lo i propiciant la consciència crítica a través de la participació activa de la comunitat. La comunitat esdevé subjecte actiu, creatiu i dialogant en acceptar l'opinió i l'experiència dels altres. En conseqüència, l'objectiu de la Sociomuseologia no pot ser altre que crear una consciència crítica que faci possible arribar a una acció transformadora de la realitat" (Hernández, 2012: p. 23).

La importància de la sociomuseologia es pot apreciar en el creixent nombre d'autors que han fet aportacions en la matèria des de les darreres dècades del segle XX. Fernando Santos Neves, Mario Moutinho, Mario Chagas, Pereira Leite o Henriksen i Frøyland en àmbit internacional, i Navajas i González, Puiggròs i Hernández, en àmbit espanyol, han teoritzat sobre la construcció de significat amb la comunitat des de la sociomuseologia.

Però aquest canvi en la concepció dels museus en l'actualitat data d'anys enrere. De fet, els corrents vinculats a la sociomuseologia han significat per al camp d'estudi una revisió dels principis de la nova museologia i la museologia crítica, sorgides en les dècades dels 60 i 70 per superar la idea del museu decimonònic tradicional. Aquests corrents pioners en la defensa de la necessitat de transformació del paper dels museus en la societat han estat teoritzats per autors que avui en dia s'han convertit en grans referents dins la història recent de la museologia; es tracta de Georges-Henri Rivière, Hugues de Varine-Bohan –especialment vinculats als ecomuseus–, Pierre Mayrand, René Rivard o Duncan Cameron per a la nova museologia; i Carol Duncan, Allan Wallach, Jo-Anne Berelowitz, Maurice Berger, Shelley Ruth Butler i Anthony Alan Shelton per a la museologia crítica. Tots aquests autors han treballat sobre la base de la crisi de la institució vuitcentista, els condicionants del consum cultural en museus i els efectes de la democratització cultural.

En definitiva, des dels anys 60 del segle XX, els diferents corrents museològics sorgits amb la voluntat de ser un revulsiu respecte al museu tradicional han anat aprofundint en la necessitat de vincular els museus amb la perspectiva social, des de diferents punts de vista. La sociomuseologia en concret, definida per Mario Moutinho com una hereva de la nova museologia, ha nascut per donar resposta a les necessitats de les societats contemporànies i adaptar els postulats de la citada nova museologia als del segle XXI (Moutinho, 2007, citat a Hernández 2012: 22). De fet, per a Pereira, la sociomuseologia és una "museologia alternativa involucrada en els processos de globalització com a instrument d'acció social, per a totes les persones com a subjectes d'un diàleg amb els seus objectes patrimonials", per això la museologia social afavoreix l'aparició d'una "multitud de narratives ben diferenciades de les narracions tradicionals" (Pereira, 2012: p. 43).

En qualsevol cas, la comunitat esdevé la protagonista en el canvi de concepció dels museus del segle XXI. En l'àmbit que ens ocupa, el Museu del Calçat d'Inca ha emprès, des de l'any 2016, diversos projectes en els quals es fa palesa aquesta voluntat social: des del disseny de la nova museografia de l'exposició permanent –inaugurada a finals del 2018–, la programació d'activitats –moltes d'elles intergeneracionals–, catalogacions col·lectives, projectes socioeducatius, l'elaboració dels recursos de mediació per relatar

la seva pròpia història, a la implicació en exposicions temporals, els participants de les quals són alhora educadors, mediadors i visitants, i experimenten una relació afectiva amb el Museu.

D'entre totes elles, es poden destacar algunes iniciatives com l'enregistrament de documentals, en els quals la comunitat exerceix un rol principal (*Els sons de la memòria*, 2016; *Les dones de la indústria*, 2017; *La màgia del calçat*, 2018; *Puntades d'esperança*, 2020), la programació de cinefòrums, la reunió periòdica de retrobament de la comunitat sabatera anomenada "Peça del mes", el projecte "Un objecte, tres visions: museu virtual d'integració" (2021), el concurs escolar de relats breus per donar vida i nom a la mascota del Museu, el disseny d'exposicions temporals en què es demana la interactuació directa del visitant ("Rere la fotografia", 2019; "Comunitat", 2020; "Allà on les coses es fan com sempre", 2022), etc.

A més, en els darrers anys s'ha fet una feina molt important per tal de connectar amb els diferents col·lectius i associacions del barri, i s'han duit a terme projectes en col·laboració amb associacions de gent gran de la zona, persones immigrants, el Departament de Salut Mental de l'Hospital d'Inca, i amb Esment, organització amb la qual s'ha emprès el projecte "Esment Guies". Aquest és un projecte d'ocupació actiu per a la comunitat que forma el col·lectiu Esment, de persones amb discapacitat intel·lectual, en el qual se cerca formar els seus integrants al mateix temps que ofereixen un servei de dinamització i participació en la seva comunitat (Esment, s. d.).

Per altra banda, una fita important assolida pel Museu ha estat la signatura del Conveni amb AFACA (l'Associació de Fabricants i Auxiliars de Calçat de Mallorca) l'any 2018, ja que ha simbolitzat el suport dels fabricants de calçat de la zona al projecte del Museu. Aquell mateix any, a més, es va signar un acord de col·laboració amb Camper, Lottusse, Viva Hotels, Ingrama i Caixa Colònia, totes elles empreses i organitzacions arrelades a Inca.

Però el Museu inquer no ha estat l'únic, dins l'àmbit mallorquí, que ha experimentat una transformació respecte a la seva relació amb el públic. D'entre els museus de l'illa, destaca el Museu d'Història de Manacor, que fa anys que treballa de manera activa amb la seva comunitat. De fet, el museu manacorí ha desenvolupat una tasca de proximitat amb el seu entorn i ha estat un dels primers museus mallorquins a comptar amb una Associació d'Amics del Museu i a iniciar un programa integral d'accessibilitat per poder apropar-se a diversos col·lectius amb vulnerabilitat social (Museu de Manacor, s. d.).

Per altra banda, el Museu Marítim de Mallorca ha emprès una renovació del seu discurs expositiu a partir de la participació de diversos agents, en el que des de la institució anomenen “un viatge col·lectiu”.

"Des del museu no entendríem aquesta aventura, tirar endavant un museu, sense la participació dels agents que han treballat durant tants anys –i segueixen treballant– per recuperar aquest patrimoni ric. Per això, des del novembre de 2018, hem obert diferents processos participatius i de transparència que ens han servit per compartir aquest projecte amb la comunitat, per fer-la partícip, per aprendre'n" (Museu Marítim de Mallorca, s. d.).

De fet, programes empresos com “Una xarxa de desitjos” han tengut com a propòsit “escoltar els anhels dels mallorquins i les mallorquines entorn al Museu Marítim de Mallorca”, i durant tres mesos van recollir desitjos de la ciutadania, en els quals es va fer palesa la convicció dels participants en la necessitat de salvaguardar el seu patrimoni i la consciència envers la sostenibilitat, i va establir un pont de diàleg entre institució i població per tal de “construir-se, créixer i desenvolupar-se plegats” (Museu Marítim de Mallorca, s. d.).

Sempre dintre del marc de la participació i l'arrelament amb l'entorn, però aquesta vegada des de la perspectiva específica de l'educació, altres museus mallorquins com Es Baluard han duit a terme programes educatius a llarg termini amb els centres escolars del seu barri. En aquests programes, en els quals es presta especial atenció a la formació del professorat, es plantegen projectes interdisciplinaris per reflexionar sobre el territori “a partir de les eines que aporten les pràctiques artístiques contemporànies”. Un d'ells va ser “Cartografiem-nos”, desenvolupat entre 2006 i 2014, amb què es va treballar la visió crítica de l'entorn natural i urbà del barri en el qual s'ubicava el centre escolar. L'èxit d'aquest programa va ser reconegut per la Càtedra UNESCO de Polítiques Culturals i Cooperació de la Universitat de Girona com un dels programes educatius més innovadors de l'Estat (Es Baluard, s. d.).

En resum, els museus del segle XXI han entès que la seva supervivència passa per concebre unes institucions properes a les seves comunitats en les quals el coneixement ja no és ostentat de manera autoritària per part d'aquests, sinó que passa a ser un procés participatiu en col·laboració amb la seva comunitat, que ja no és entesa com un usuari passiu, sinó com un agent actiu, tal com quedava reflectit en la darrera definició de *museu* proposada per l'ICOM i aprovada a l'agost del 2022 a Praga:

"Un museu és una institució sense ànim de lucre, permanent i al servei de la societat, que investiga, col·lecciona, conserva, interpreta i exhibeix el patrimoni material i immaterial. Oberts al públic, accessibles i inclusivament, els museus fomenten la diversitat i la sostenibilitat. Amb la participació de les comunitats, els museus operen i comuniquen èticament i professionalment, oferint experiències variades per a l'educació, el gaudi, la reflexió i l'intercanvi de coneixements" (ICOM, 2022).

I és que, com diria Tomislav Sola, el museu és per a la comunitat, o no és (Sola, a Ramos i Medina, 2006, p. 168), i afortunadament a Mallorca la implementació de la sociomuseologia ja és una realitat a molts de museus.

2. L'EUROPEAN MUSEUM OF THE YEAR AWARD

L'esmentat procés de transformació dels museus no és una tasca fàcil. Implica, abans de res, un canvi de mentalitat per part dels professionals que els integren i un canvi de percepció de la institució mateixa per part de la societat (Watson, 2007: p. 3). Per aquest motiu, l'esforç per part dels agents implicats ha originat el sorgiment de reconeixements a nivell internacional que cerquen motivar les institucions museístiques a emprendre aquest procés de redefinició. Una d'aquestes iniciatives és el premi al Museu Europeu de l'Any: European Museum of The Year Awards, organitzat per l'European Museum Forum (EMF) i el Consell d'Europa.

El premi al Millor Museu Europeu de l'Any va ser fundat l'any 1977 pel periodista i museòleg Kenneth Hudson, i pel pioner dels estudis culturals Richard Hoggart, amb l'objectiu de donar suport, encoratjar, premiar i mostrar l'excel·lència i la innovació en l'àmbit dels museus, especialment en les àrees conceptualitzades per Kenneth Hudson com a *públic quality*.

Així doncs, tal com s'explica des de la mateixa organització, EMF/EMYA es dedica a:

"Promoure l'excel·lència en innovació i qualitat pública en la pràctica dels museus, fomentant el treball en xarxa i l'intercanvi d'idees i les millors pràctiques sostenibles dins del sector. EMF/EMYA treballa dins d'un marc global de compromís amb la ciutadania, la democràcia i els drets humans, amb la sostenibilitat i per crear ponts entre cultures i fronteres socials i polítiques. Els diferents premis dins de l'esquema EMYA reflecteixen, representen i emfatitzen diferents aspectes i dimensions d'aquests valors" (EMYA, s. d.).

Quant al procés de valoració, es tracta d'un procediment "altament estructurat" que garanteix la capacitat de "discernir la qualitat, la innovació i la creativitat a través de les grans diferències d'escala, finançament, obligacions i contextos dels museus a Europa" (EMYA, s. d.). En l'actualitat aquests premis, que engloben diverses categories, es consideren els més importants en l'àmbit museològic europeu (Brown, 2018).

Aquest prestigiós premi es concedeix segons les recomanacions del jurat EMYA, del Comitè de Cultura, Ciència i Educació del Consell d'Europa, a un museu – obligatòriament renovat– que posi un èmfasi especial en una presentació clarament entenedora d'una perspectiva europea i de la interacció entre els locals i altres identitats europees. A més, es valora la feina feta en temes de rellevància europea i adherint-se a valors i prioritats clau de democràcia, drets humans, tolerància i diàleg intercultural, establint ponts entre cultures i fomentant la superació de fronteres socials i polítiques.

Així doncs, aquest premi s'atorga a un museu ampliat o modernitzat en els darrers tres anys, que contribueixi de manera directa a atreure un públic ampli, a satisfer els seus visitants amb un ambient únic, una interpretació i una presentació imaginatives, un enfocament creatiu de l'educació i fomentant la responsabilitat social (European Museum Forum, 2022d).

El procés de valoració, que inclou visites a fins a 30 museus, culmina amb una conferència anual amb la participació d'uns 300 professionals de diferents museus destacats, en la qual els candidats presenten les seves institucions, s'anuncien els guanyadors i es debaten els valors subjacents i les idees innovadores a l'Europa en l'àmbit dels museus (European Museum Forum, 2022d).

I és que el programa de premis EMYA respon als canvis socials a llarg termini, així com als problemes socials urgents actuals, i reflecteix els reptes, les obligacions i les oportunitats que els museus tenen cara al segle XXI. Aquesta perspectiva política implícita en la necessitat de reflectir les inquietuds socials contemporànies es veu clarament en l'edició de l'any 2022, quan, amb motiu de la invasió russa a Ucraïna, l'organització dels EMYA es va veure obligada a emetre un comunicat en el qual es deixava clar el rebuig de la comunitat museística a la guerra de Rússia:

"The European Museum Forum (EMF)/European Museum of the Year Award (EMYA) is, as are other cultural organisations across the world, deeply concerned and distressed by the attack of the Russian Federation's army on civilians and civic institutions in Ukraine.

Since the 1970s the EMF/EMYA has worked to connect cultures and to bridge social and political borders based on the values of citizenship, democracy and human rights. During this time EMYA has welcomed museum candidates and selected prize winners from all areas of Europe.

However, bearing in mind the recent events, it is with much regret that we now see it as necessary to temporarily suspend our, up to now fruitful and constructive, collaboration with Russian museums and museum professionals and their involvement in the awards, until the hostilities waged on Ukraine are deescalated and an acceptable solution negotiated.

EMF/EMYA is also working to find ways to lend positive support to museums and colleagues in Ukraine.

In practice the sanctions will mean that

- Unless an acceptable solution is found by the application deadline of 01.04.22, no applications from Russian museums will be accepted or included for the EMYA 2023 competition
- Unless an acceptable solution is found by 01.05.22, no Russian judge, NCs or trustee will participate in the EMYA 2023 competition or other EMF activities
- Unless an acceptable solution is found by 01.05.22, no Russian museum candidates or other representatives from Russia will be participating in the EMYA 2022 annual conference and award ceremony at the ENM in May 2022.

In this extremely difficult situation we hope to keep our sanctions transparent and future-oriented, rather than retroactive and punitive, knowing full well that we are imposing sanctions on friends and colleagues who are not responsible for the current situation."

Per tant, mentre la invasió militar russa d'Ucraïna estigués en curs, l'organització decidí que els tres museus russos nominats que formaven part del fulllet dels candidats no es presentarien a Tartu, ja que s'inclouen a les sancions del Fòrum Europeu dels Museus, que entraren en vigor l'1 de maig de 2022, i així l'EMYA 2022 s'esdevindria sense la participació de museus candidats i professionals de Rússia, i sense la possibilitat que es presentassin a la candidatura de l'EMYA 2023.

3. LA PARTICIPACIÓ DEL MUSEU DEL CALÇAT A L'EMYA 2022

3.1. La comunitat en el procés

Per tal de reconèixer la feina feta per la comunitat en el Museu i visibilitzar la institució, es decidí, per part del Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca, participar en els European Museum of The Year Awards (EMYA 2022).

El procés de participació en els EMYA 2022 començà amb la presentació de la candidatura del Museu el maig de 2021, que implicava l'elaboració d'un projecte en què s'havien de descriure, de manera detallada, els aspectes que el jurat havia de valorar. Així doncs, a part de proporcionar dades relatives als aspectes més tècnics (nom, adreça, correu, pàgina web, telèfon, presència del Museu a les xarxes socials, àmbit de la col·lecció, nombre d'objectes, estat de conservació, titularitat, pressupost, hores d'obertura, dimensió de l'espai, serveis oferts, etc.), es demanava informació sobre la data d'inauguració del Museu i la data de la seva reobertura. En aquest apartat, l'informe pretenia indagar en el procés de renovació engegat: pressupost emprat per a la seva remodelació, accions empreses, col·laboracions, nombre de visitants abans i després de la reinauguració, perfil sociodemogràfic dels visitants, organització del Museu, nombre de treballadors, etc. Per altra banda, es demanava que es detallassin:

- Els projectes de divulgació o altres estratègies per al desenvolupament del públic.El paper dels voluntaris dins del Museu.
- La visió i missió en qualitat pública del centre.
- Les innovacions, tenint en compte el seu context, en qualitat pública.
- La implicació de la comunitat local, grups objectiu especials i/o voluntaris.
- La perspectiva europea del projecte.
- L'ús de les noves tecnologies per reforçar la feina del Museu.
- Iniciatives empreses en l'àmbit de la sostenibilitat ambiental i social.

A més d'aquest detallat informe, es demanava la inclusió d'un màxim de vint imatges del Museu, així com enllaços per accedir a altres continguts digitals que ajudassin a mostrar la feina feta per part de la institució.

Una vegada enviada la candidatura, s'inicià un procés de revisió que finalitzava el juny del mateix any, moment en què es rebé una carta de preselecció del Museu anunciant que una jutgessa internacional visitaria la institució el 15 d'agost de 2021.

El dia de la visita es convocà els voluntaris i col·laboradors del Museu perquè fossin ells mateixos els qui explicassin la seva experiència a la jutgessa. A més, es va preparar una presentació visual de la transformació viscuda en el Museu perquè la jutgessa, Bernadette Lynch, pogués valorar millor la feina del centre.

Després d'aquesta visita, s'avisà que el Museu rebria entre els mesos de setembre i novembre de 2022 una nova visita d'un altre jutge, però, aquesta vegada, d'incògnit.

Al mes de desembre d'aquell any es va rebre una nova carta que anunciava que el Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca havia estat seleccionat com un dels museus nominats a rebre un dels EMYA 2022. En la mateixa missiva es convocava el centre mallorquí a participar en el Fòrum Europeu de Museus entre el 4 i 7 de maig a Estònia per defensar la seva candidatura. Així mateix, es demanava al Museu que elaboràs un vídeo per mostrar, en 3 minuts, el seu projecte i la renovació empresa. Aquest vídeo formarà part de la videoteca dels EMYA i servirà per donar a conèixer el Museu de manera molt visual i directa a tot Europa.

Per dur a terme aquest vídeo, es va convocar novament els voluntaris, col·laboradors i públic habitual del Museu perquè participassin en una jornada familiar en què es dugueren a terme tallers i una gimcana que foren enregistrats. A més, es feren entrevistes breus a aquestes persones en les quals es demanaven respostes ràpides a preguntes com: “què significa el Museu per a tu?”, “per què és important el Museu?”, etc. (fig. 1).

Figura 1. Moment de gravació del vídeo durant la jornada familiar al Museu, amb una de les col·laboradores habituals.

Tot i que a les passades edicions el nombre de nominats havia estat al voltant de 30 museus, per a l'edició del 2022, tenint en compte que els premis no s'havien pogut dur a terme l'any anterior per mor de la pandèmia COVID-19, foren un total de 60 institucions procedents d'arreu d'Europa

3.2. Desenvolupament de la conferència i anàlisi de les propostes presentades

La conferència de l'European Museum Forum se celebrà al Museu Nacional d'Estònia a Tartu entre els dies 4 i 7 de maig de 2022. Durant la conferència cada museu nominat va defensar la seva candidatura en panells de debat temàtics (fig. 2). En aquests, els museus s'agrupaven segons les seves característiques comunes, i després d'una presentació individual de 5 minuts, tots els nominats del mateix grup havien de debatre sobre els temes que els jutges consideraven importants, relacionats amb les pràctiques museològiques actuals.

Durant els dies de celebració de la conferència, el programa d'activitats es complementà amb diferents visites a museus de la zona i la pràctica de tallers liderats per museus guanyadors de les passades edicions (fig. 3 i 4). Aquestes visites i tallers foren una gran oportunitat per conèixer noves propostes museístiques i aprendre tant dels museus grans com dels petits, atès que, cada un des de les seves possibilitats, mostren solucions innovadores i creatives en aspectes museològics i museogràfics.

Durant la conferència es va debatre sobre les col·laboracions dels museus amb les ciutats i les seves comunitats locals, les noves interpretacions del patrimoni nacional i regional, la preservació de les tradicions espirituals i el patrimoni comunitari, la necessitat de repensar les identitats locals, el patrimoni de grans monuments, llegat vital de personatges polítics, el desafiament dels museus universitaris a les narratives establertes, les iniciatives privades que obren els seus tresors a un públic ampli, la valoració de l'artesania i la creativitat en les comunitats locals, sobre edificis i llocs que expliquen les seves històries, sobre nous enfocaments de l'arqueologia per connectar el passat amb el present, el foment de l'empatia i la comprensió dins de les comunitats, el compromís social i l'impacte de les ciències naturals i la tecnologia, sobre avançar el coneixement, l'educació i l'art a través de la literatura i la paraula, i sobre l'adopció de nous enfocaments per entendre el cos i la ment (European Museum Forum, 2022b).

Molts dels projectes presentats destacaren per ser propostes més centrades en les persones que en un "enamoramant" cap als objectes de les col·leccions, que, sense perdre la seva indiscutible importància, han de compartir protagonisme en la nova concepció dels museus del segle XXI.

Es tracta de propostes que cerquen involucrar el públic a partir de l'emoció, apel·lant a sentiments universals per tractar aspectes locals i particulars de cada un d'ells; museus com l'Aluksne Banitis Station, ubicat en un antic vagó de ferrocarril, dedicat a mostrar la importància del ferrocarril per al des-

envolupament de la seva ciutat a partir d'històries personals que cerquen emocionar els visitants. De fet, la seva nova exposició mostra les maneres en què el ferrocarril connecta la gent, com les estacions són els llocs on la gent es troba, espera els seus éssers estimats i comença les seves aventures.

També és el cas del Museu de la Ment, a Haarlem (Holanda), que té com a objectiu mostrar el poder i la vulnerabilitat de l'esperit humà a partir de la creença de la participació en la societat i el sentit de pertinença, ja sigui com es vegi, se senti o es comporti, i que és essencial per a la nostra salut mental; o el del Museu d'Història Natural de la Universitat de Bergen, que va reobrir l'octubre de 2019 després d'una renovació completa, i que conserva acuradament l'ambient i l'atmosfera originals de l'edifici del museu més antic de Noruega. Pensat com una plataforma de diàleg amb el públic, el marc intel·lectual del Museu se sustenta a través d'una profunda reflexió i anàlisi sobre quina ha de ser la nova visió d'un museu universitari. Definint-se com una institució a la intersecció de la recerca, les col·leccions i la comunicació, fomenta l'anàlisi crítica i fomenta el diàleg i la discussió. Demostra que una universitat pot beneficiar-se del seu museu al servei de la societat forjant coneixement amb la participació activa del públic (European Museum Forum, 2022e).

Aquests tres exemples són una petita mostra de les 60 propostes dels museus nominats l'any 2022 que representen els principis museològics que, segons les bases d'aquests premis, han de regir els museus en l'actualitat. Es tracta de museus redefinits, tots ells, des de la perspectiva de la sociomuseologia, i situen el visitant en el centre de la seva nova concepció.

Figura 2. Presentació del Museu del Calçat i de la Indústria durant la conferència.

Figura 3. Setomma Museum. Solució museogràfica per mostrar diversos relats en un mateix espai.

Figura 4. Museu Nacional d'Estònia a Tartu. Intervenció contemporània d'una antiga fàbrica.

3.3. L'obtenció del premi i les seves conseqüències directes

El dia 7 de maig de 2022 se celebrà la gala d'entrega dels EMYA, que fou retransmesa en directe a través de les xarxes socials. En el transcurs de la gala, el Museu del Calçat i de la Indústria rebé un dels principals guardons: el premi al Millor Museu Europeu de l'Any en la categoria Silletto, d'implicació i participació comunitària. A mesura que la recerca de la implicació democràtica i la participació cultural augmenta en la societat en general, les obligacions dels museus augmenten de manera corresponent per satisfer les creixents necessitats i expectatives de les seves comunitats per a la participació directa en tots els aspectes de la planificació, el desenvolupament, la gestió i l'execució de les activitats quotidianes del museu i projectes especials. El Silletto Prize for Community Participation and Engagement celebra una implicació profunda, contínua i potenciadora entre un museu i els seus grups d'interès, que situa aquell com a punt d'orientació i referència al centre de les seves comunitats, siguin aquestes locals, nacionals o globals (European Museum Forum, 2022a).

En el cas concret del Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca, el premi destaca el canvi experimentat pel Museu a partir de l'estudi de públic realitzat, amb què s'ha aconseguit involucrar la comunitat. Així doncs, es posa en valor la transformació del Museu, des d'una concepció vuitcentista centrada en els objectes fins a la seva nova visió, enfocada a les persones, que han esdevingut les protagonistes del canvi, i que ara senten el Museu com a propi (European Museum Forum, 2022b). És interessant la descripció que es dona del Museu al fullet dels guanyadors de les diferents categories del 2022, perquè resumeix el procés de canvi viscut pel centre en els darrers anys des d'una perspectiva externa a la institució:

"This is a museum with little or no money but loads of heart and energy. The Museum of Footwear and Industry is the leading industrial museum in the Balearic Islands. It is a community museum that focuses on the history and manufacturing of footwear and its ancillary industries, from the 13th century to the present day. All the items in the collection have been donated or given on loan by local companies or individuals. The museum hosts temporary exhibitions related to its theme and has a large permanent exhibition showcasing traditional manufacturing tools, machines from old factories in the area, a collection of vintage shoes, photographs, designs, magazines, advertising material and many art objects. It also houses a 'Cabinet of Wonders' displaying curious and fascinating pieces related to the world of footwear.

This is a museum that was all about machines and is now all about people – local people, local makers and their pride as skilled workers in an industry now largely gone, who are now deeply involved in this museum as their own. This is a museum that changed its story and therefore its future.

Under a new director and with local municipal support, the museum turned a failing institution around. It did this through a process of deep and meaningful local consultation (more than 1000 local respondents), partnerships with local industry and a deep commitment to 'peopling the museum'. The museum listened, and with a tiny budget commissioned a complete re-display with a new focus on the people behind the machines, and on involving local people on an ongoing basis. The changes resulted in a comprehensive renovation that was delivered in several phases until the final improvement in 2021.

In the galleries, the complex machines may be silent, but the voices are not – and the museum has made every effort, with limited resources, to include profiles of many local individuals (former shoemakers) and their stories. These include stories of women pieceworkers, many of whom worked from home, initially working by hand, but later, on one machine, assembling a part of the complex process of building a shoe, before passing it on to the next household where a woman contributed with another element. Eventually, after long struggles for women in this traditional society, the work became unionized.

A large focus of the museum today is intergenerational working, passing the knowledge and skills on to younger generations to inspire, teach and encourage a revival of artisanal shoemaking, for which there

is a market among the many tourists coming to Mallorca. Lack of funds required clever solutions, such as partnering with the local Carpentry School, for the apprentices to make wooden stands for the heavy machines – so that they can be moved as displays are refreshed or renewed. The museum now runs a traineeship workshop programme, partnering young people with older skilled leather workers and shoemakers. Today, there is a growing volunteer programme with locals (many former shoemakers) acting as 'footwear advisers', as guides, co-curators, history researchers and cataloguers" (European Museum Forum, 2022c).

La distinció amb aquest premi suposa un immediat interès pel Museu per part de nombrosos mitjans de comunicació locals, autonòmics i nacionals, a més de rebre la felicitació per part de l'ICOM (International Council of Museums), de l'ambaixada espanyola a Estònia i d'altres organismes culturals i polítics.

Figura 5. Lliurament simbòlic a la comunitat del trofeu obtingut a l'European Museum Forum, a la festa per a la celebració del premi.

El trofeu que testimonia la distinció del premi viatjà a Mallorca, i va ser entregat simbòlicament a la ciutat, en una festa comunitària celebrada pocs dies després en el pati del Museu amb sopar a la fresca i concert (fig. 5).

A més, la participació del Museu en la conferència potencià l'intercanvi amb altres institucions i l'establiment de xarxes de col·laboració. Així doncs, el Museu ha estat convidat per l'anterior museu guanyador del premi Silletto, el Kenan Yavuz Ethnography Museum de Turquia, a participar en un esdeveniment organitzat per ells a Istanbul per tal de presentar el museu mallorquí i donar-lo a conèixer en el seu país. En aquest acte, el Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca entregà com a obsequi als organitzadors diversos lots de sabates donades per Lottusse amb aquesta finalitat, la qual cosa és una mostra del suport d'aquesta empresa al Museu.

A banda d'això, el Museu ha experimentat un augment molt significatiu de visitants (fig. 6) i ha superat la xifra de públic obtinguda just després de la reinauguració del Museu, i abans de la pandèmia.

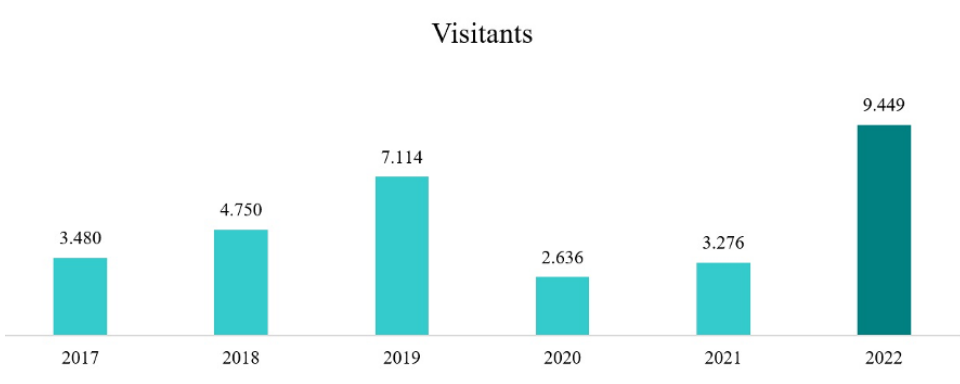

Figura 6. Gràfic de l'evolució de visitants en els darrers anys.

A més, la institució ha rebut la sol·licitud de col·laboració de l'important operador turístic TUI, que pretén incorporar el Museu inquer com una de les visites fixes de les seves excursions (fig. 7 i 8). Per altra banda, el Museu ha rebut visites de diferents professionals de museus interessats en el projecte, i s'han incrementat també de forma molt significativa les donacions o cessions de nous objectes per a la col·lecció.

Figura 7. Visitants de TUI.

Figura 8. Visitants procedents d'Egipte participant en una de les propostes educatives del Museu.

4. CONCLUSIONS

Els museus del segle XXI han entès que és imprescindible un canvi en la seva relació unilateral i jeràrquica amb el públic, i que el treball amb les comunitats que els alberguen és una eina imprescindible per fonamentar la seva tasca social. La democratització cultural, tot i ser la base d'aquest canvi radical, ha estat fins i tot superada per l'acceptació de la necessitat de construir unes institucions culturals amb un públic que ja no és sols un

agent passiu que rep informació adaptada a les seves capacitats, sinó que ara té l'oportunitat de ser escoltat, expressar el seu punt de vista, crear narratives pròpies i generar coneixement. L'aplicació dels principis de la sociomuseologia en l'àmbit estatal i regional, encara que ha succeït amb un cert retard respecte a l'inici del moviment, s'ha convertit en una realitat en un grup creixent de museus mallorquins. És el cas del Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca, que, com s'ha explicat, ha vist reconeguda aquesta tasca en l'edició dels EMYA 2022.

En els 40 anys de celebració dels EMYA, l'encontre ha servit per revisar i debatre les tradicions i els coneixements sobre les necessitats de la societat i la comunitat, que impulsen, creen, desenvolupen i mantenen els museus com a espais cívics crucials per a l'exploració del patrimoni europeu. La conferència ha servit, per tant, com a referent continu per a la innovació i les millors pràctiques per al sector (European Museum Forum, 2022d).

La participació del Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca en els EMYA 2022 ha resultat una experiència enriquidora des de diferents perspectives. D'una banda, el mateix procés de redacció del projecte per presentar la candidatura ha implicat un acte de reflexió i revisió de la feina feta, i la reordenació de les perspectives de futur des de plantejaments nous. De l'altra, el procés de la presentació de la candidatura, que ha durat tot un any, ha reforçat la relació del Museu amb la seva comunitat, que li ha donat suport de manera molt activa tot assumint un gran protagonisme. El premi, a més, ha representat, tant si es vol com si no, un reconeixement a la feina realitzada en el Museu per transformar la seva orientació cap als postulats de la sociomuseologia, en tant que destaca el paper protagonista atorgat a la comunitat i la funció social de la institució, i per tant la seva justificació en ple segle XXI.

Però, a banda de l'acte de reflexió interna, de l'enfortiment de les relacions amb la comunitat i del reconeixement del viratge cap a la museologia social com a eina per a la sostenibilitat dels museus en l'actualitat, un dels aspectes més importants aconseguits gràcies a l'obtenció d'aquest premi ha estat la gran visibilitat de la institució, que ha situat el nom d'Inca i de Mallorca en el mapa europeu per qüestions referides a la cultura, i més concretament en l'àmbit museístic. Així doncs, s'ha aconseguit una visibilitat internacional que ha contribuït a l'enfortiment de la imatge d'una Mallorca que no sols té sol i platja, sinó que és notícia pel seu patrimoni, la seva indústria i per la seva innovació museística.

BIBLIOGRAFIA

- Falk, J. H. (2012) "The Museum Experience: Who Visits, Why and to What Effect?" Reeditat a Gail Anderson (Ed.), *Reinventing the Museum: The Evolving Conversation on the Paradigm Shift*. Lanham: AltaMira Press; 2n Edició, 2012, p. 317-329.
- Hernández, F. (2012) "Una aproximación a la definición de Sociomuseología" en *Revista de Museología*. Número 53, p. 15-29.
- Pereira Leite, Pedro (2012) "Sociomuseología y globalización" en *Revista de Museología*, núm. 53, p. 43-54.
- Ramos Lizana, M.; Medina Flórez, V. (2006) "Museos locales. Naturaleza y perspectivas" en *Mus-A*. Any IV, núm. 7, p. 168 -170.
- Watson, Sheila (ed.) (2007) *Museums and their Communities*. Gran Bretaña: Routledge.

WEBGRAFIA

- Brown, Mark (2018) "Design Museum named European museum of the year" a *The Guardian*, 14 de maig de 2018. <https://www.theguardian.com/culture/2018/may/14/london-design-museum-named-european-museum-of-the-year>
- Es Baluard (s.d.) *Educació i formació. Centres educatius* <https://www.esbaluard.org/educacion-y-formacion/centros-educativos/>
- Esment Guies (s.d.) *Projecte* <https://esmentguies.es/ca/proyecto/>
- European Museum Forum (s.d.) *EMYA Scheme* <https://www.europeanforum.museum/en/emya-scheme/>
- European Museum Forum (2022a) *The Silletto Prize for Community Participation and Engagement*. <https://www.europeanforum.museum/en/winners/silletto-prize/>
- European Museum Forum. Previous editions (2022b) <https://www.europeanforum.museum/en/previous-editions/emya-twentytwo/>
- European Museum Forum (2022c) *EMYA 2022 Winners*. <https://emya2022winners.europeanforum.museum/>
- European Museum Forum (2022d) *European Museum of The Year Awards 2023* <https://www.europeanforum.museum/en/emya-twentythree/>
- European Museum Forum (2022e) *EMYA 2022 Candidates*. <https://emya2022.europeanforum.museum/#The-Candidates>
- International Council of Museums [ICOM] (2022) *Definición de museo* <https://icom.museum/es/recursos/normas-y-directrices/definicion-del-museo/>
- Museu de Manacor (s.d.) <https://www.museudemanaacor.com/ca/el-museu>
- Museu Marítim de Mallorca (s.d.) <https://museumaritim.conselldemallorca.cat/>

EVOLUCIÓN DEMOGRÁFICA Y CRECIMIENTO ECONÓMICO MUNICIPAL

Jorge Luis Latorre Silvestre

INSTITUTO DE ESTUDIOS ECONÓMICOS. Economista y asesor fiscal.
jlatorre@coev.com

Palabras clave: población, crecimiento económico, convergencia, renta disponible.

Resumen. *Este estudio analiza la evolución económica del municipio de Inca durante el período de 2015 a 2019, coincidiendo con la irrupción de la crisis económica derivada de la COVID-19.*

Se analiza si ha existido crecimiento económico en la ciudad durante este período y a la vez si Inca está creciendo al mismo ritmo que lo hace la media de los municipios de Balears y de la isla de Mallorca. Utilizando la renta neta media por hogar, y con las condiciones de crecimiento actuales, se plantea cuándo alcanzará esta ciudad el nivel de renta medio de Mallorca y de Balears.

Paralelamente se estudia la evolución de la población residente en la ciudad, y si existe correlación entre los habitantes afincados y el crecimiento económico que pueda estar experimentando Inca.

Con todo se ofrece un amplio estudio estadístico y económico de las condiciones que deben darse en el crecimiento económico de la ciudad para que la economía inquense y la balear converjan con el paso del tiempo.

Keywords: Population, economic growth, convergence, disposable income.

Abstract. *This study analyzes the economic evolution of the municipality of Inca during the period 2015 to 2019, coinciding with the outbreak of the economic crisis derived from COVID-19.*

It is analyzed whether there has been economic growth in this city during this period, at the same time it is studied if Inca is growing at the same rate as the average of the municipalities of the Balearic Islands and the island of Mallorca. Using the average net income per household, and with current growth conditions, the question arises when this city will reach the average income level of Mallorca and the Balearic Islands.

At the same time, the evolution of the resident population in the city is studied, and if there are connections between the resident population and the economic growth that Inca may be experiencing.

However, a comprehensive statistical and economic study of the conditions that must be realized in the economic growth of the city is offered so that the economy of Inca and the Balearic Islands converge over time with the passage of time.

De un tiempo a esta parte se ha suscitado en la sociedad civil un creciente interés en torno al crecimiento demográfico y su impacto en diferentes aspectos de las ciudades y municipios. Si bien es cierto que se ha prestado especial atención a aquellas poblaciones en las que ha existido una mengua de población, no debe obviarse el siempre existente interés alrededor de la evolución de la población en municipios que no están despoblados.

Uno de los ámbitos en los que influye la evolución de la población es el crecimiento económico.

1. OBJETIVO DEL ESTUDIO

La comunicación que ahora se presenta estudia la posible relación entre evolución demográfica y crecimiento económico. Es decir, se pretende analizar si existe una vinculación entre evolución de la población y la evolución económica a nivel municipal. En caso de que existiera una relación entre ambos conceptos, se busca también una explicación a en qué medida puede afectar la evolución de la población al crecimiento económico, y si este efecto es positivo o negativo, o incluso si existe una relación inversa entre ambos conceptos en algunos municipios.

Una vez analizada la posible existencia de estas correlaciones, el estudio se plantea un segundo objetivo: realizar una estimación de en qué momento, partiendo desde el nivel económico y el ritmo de crecimiento actual de la ciudad de Inca, alcanzará el nivel económico medio del resto de municipios de las Illes Balears, de Mallorca, así como de la capital autonómica y del municipio con un nivel económico más alto.

Resumidamente los objetivos del presente estudio son los siguientes:

- Estudio sobre la posible vinculación entre crecimiento poblacional y crecimiento económico.
- Estimación del momento en el que, partiendo de nivel económico actual de la ciudad de Inca, alcanzará el nivel de la media de los municipios de Mallorca, Balears, Palma y el municipio de mayor nivel económico de las islas.

2. METODOLOGÍA DE ESTUDIO

Para alcanzar los objetivos señalados en el apartado anterior referidos a este estudio, se utilizará una metodología basada en la observación de los datos y el análisis de estos.

En primer lugar, se tomarán los datos referidos a la población de la ciudad de Inca, y se calcularán las clases de variación simple y la tasa de variación media anual acumulada. La primera de las dos tasas hace referencia al crecimiento que experimenta una variable entre dos momentos determinados del tiempo, sin hacer referencia a cuánto ha crecido la misma cada uno de los años comprendidos en el intervalo objeto del estudio. Por otra parte, la tasa de variación media anual continua se define como la tasa constante a la que debería crecer una variable para que desde un valor inicial X_0 , transcurrido un tiempo t , alcance un valor final X_t .

De este modo y de manera más gráfica podría definirse cada una de las dos tasas de la siguiente manera:

- Tasa de variación simple= $(X_t/X_0)-1$;
- Tasa de variación media anual acumulativa= $\text{Ln}(X_t/X_0)/(t+1-t)$;

Donde X_t = es el valor de la variable en el momento t .

X_0 = es el valor de la variable en el momento 0.

En la literatura y el análisis económico goza de mayor prestigio y aplicación la tasa de variación media anual continua, ya que muestra de manera detallada cuál es el crecimiento de una variable cada uno de los años de estudio, pudiendo analizarse con detalle la evolución de la misma. Es por ello que a lo largo del presente estudio tomaremos como referencia la tasa de variación anual continua, ya que facilitará la consecución de los objetivos marcados del presente estudio.

Una vez obtenidas las diferentes tasas para las variables que nos indiquen la población y el nivel económico, se pondrá en contraste resultados a fin de comprobar la existencia de relación bien directa o indirecta entre ambas. De este modo podremos esclarecer si existe relación directa entre unas y otras; es decir, alcanzar el objetivo señalado de estudiar si existe relación entre crecimiento poblacional y crecimiento económico, o en el sentido contrario si existe relación entre pérdida de población y pérdida de nivel económico.

Para la consecución del segundo de los objetivos señalados para el presente estudio, se analizarán las tasas de crecimiento del nivel económico de la ciudad de Inca y de la media de los municipios de las Illes Balears, de la media de los municipios de Balears y del municipio con un nivel económico más alto de la Comunidad Autónoma.

Para realizar una predicción sobre en qué momento la economía de Inca alcanzará el nivel de los otros municipios o conjunto de municipios deberemos, en primer lugar, analizar en qué posición se sitúa Inca en relación con los demás. En caso de que esté por debajo, se debe revisar si Inca está creciendo a una tasa superior a la del resto. En el supuesto de que estas dos circunstancias se den, podremos contraponer el nivel actual y la tasa de crecimiento de Inca y del resto de municipios para determinar cuánto tiempo tardará la economía de Inca en alcanzar al resto.

Es decir, teniendo una tasa de crecimiento anual acumulada y un nivel económico actual podremos estudiar en qué momento confluirán las economías.

$$X_t = x_0 e^{rt};$$

Donde X_t = es el valor de la variable en el momento t.

X_0 = es el valor de la variable en el momento 0.

r = es la tasa de crecimiento de la economía.

t = es el tiempo durante el cual la economía crecerá.

3. MARCO POBLACIONAL

La Comunidad Autónoma de las Illes Balears tiene un total de sesenta y siete municipios agrupados en las cuatro islas. Existe una diferencia de distribución poblacional a lo largo de todo el territorio que tiene implicaciones, entre otras económicas y sociales.

Balears tiene una realidad polarizada que hace que en 2021 el 35,75 % de los ciudadanos vivieran en Palma.

Dado que ninguna normativa autonómica balear ha delimitado qué municipios pueden estar considerados despoblados o cuáles están en riesgo de despoblación, podemos acudir a normativas desarrolladas por otras comunidades autónomas españolas para tomar como referencia la definición de concepto del municipio despoblado y municipio en riesgo de despoblación.

Así, por ejemplo, la normativa de la Comunidad Autónoma de Castilla la Mancha establece que son zonas escasamente pobladas *aquellas agrupaciones de municipios o núcleos de población integradas mayoritariamente por municipios de pequeño tamaño, con una densidad conjunta de población de menos de 12,5 habitantes por km², altas tasas de envejecimiento y pérdidas intensas de población, con un importante aislamiento geográfico con respecto a municipios de más de 30.000 habitantes, un alto porcentaje de suelo de uso forestal, y una elevada significación de la actividad agraria.*

Del mismo modo considera que son municipios en riesgo de despoblación *aquellas agrupaciones de municipios o núcleos de población con densidad de población menor de 20 habitantes por km², pero mayor de 12,5 habitantes por km², altas tasas de envejecimiento y una evolución negativa de su población, con una accesibilidad media o baja con respecto a municipios de más de 30.000 habitantes, con elevada significación del empleo agrario, con más del 75 % de su población residiendo en municipios menores de 2.000 habitantes, con usos del suelo tanto agrícolas como forestales.* Atendiendo a la definición de la reciente normativa elaborada por el Parlamento castellanomanchego, ninguno de los municipios de las Illes Balears puede considerarse despoblado ni tampoco en riesgo de despoblación.

No obstante lo anterior, sí llama la atención la existencia de algunos municipios que tienen una población por debajo de 1.000 habitantes. En concreto del conjunto de municipios de las Illes Balears tienen menos de 1.000 habitantes los que se muestran en el siguiente cuadro.

A pesar de que los citados municipios tienen una población pequeña no, parece que deba acometerse ninguna medida conducente a modular su población debido a que no están en riesgo de despoblación.

Municipio	Población 2021 (habitantes)
Escorca	181
Estellencs	326
Banyalbufar	542
Deià	674
Fornalutx	682
Ariany	897

Tabla 1. Municipios de las Illes Balears con menos de mil habitantes.

En el caso del municipio de Inca la evolución de la población a lo largo del tiempo es constante y creciente, esto puede ser debido a diferentes circunstancias como el hecho de que sea una ciudad grande, y a que se dan determinadas facilidades en el acceso a infraestructuras y condiciones de vida que facilitan el asentamiento de las personas, como puede ser

la presencia del Hospital Comarcal, el acceso al tren o la fácil conexión vía carretera con la ciudad de Palma y el resto de la isla.

4. TOMA DE DATOS

Para alcanzar los objetivos fijados en el presente estudio en primer lugar deben determinarse qué indicadores pueden facilitar los datos sobre cada una de las variables objeto del estudio. Por lo tanto, debemos determinar qué indicador nos servirá para analizar la evolución de la población y qué indicador nos servirá para analizar el nivel económico.

Sobre el indicador que nos puede aportar valor sobre la evolución de la población, parece lógico acudir a la población residente en un municipio. Los motivos que justifican la selección de esta pueden resumirse en dos: se trata de un dato objetivo y que periódicamente se elabora por una fuente de información fiable y accesible como es el Instituto Nacional de Estadística. La segunda de las razones que justifican la selección de este indicador es que, efectivamente, conocer cómo evoluciona la población de un municipio, la que reside en el mismo y su crecimiento o decrecimiento a lo largo del tiempo permite fijar la tendencia de esta variable.

Mayor controversia genera la selección de un indicador que nos permita analizar el crecimiento económico de un municipio o un territorio como puede ser el de Inca. Existe un consenso generalizado entre la literatura de la política económica.

La idoneidad del PIB como elemento señalador de la evolución de una economía contrasta con la dificultad de obtener este dato para unidades territoriales pequeñas. Si bien es cierto que es fácil obtener el dato del PIB per cápita para un país como podría ser España, para una comunidad autónoma como las Illes Balears no es fácil alcanzar esta información a nivel municipal.

El motivo que dificulta la obtención del PIB per cápita a nivel municipal no es otro que el hecho de que es complicado acotar el nivel de producción dentro de un municipio, ya que en términos económicos las fronteras no están tan claramente delimitadas como las de las provincias, comunidades autónomas o estados. Es por ello que debemos buscar una alternativa que nos permita identificar su nivel económico. Así por ejemplo podemos acudir al nivel del renta de las familias de un municipio para esclarecer cuál es el nivel económico de una población. Este dato sí que es fácilmente alcanzable, ya que es elaborado periódicamente y publicado por el Instituto Nacional de Estadística en base a los datos facilitados por la Agencia Tributaria española.

Anualmente se publican los datos referidos a la renta bruta y neta disponible de los hogares en base a los importes incluidos en la declaración de la renta de cada uno de los ciudadanos residentes en un municipio. De este modo

podemos obtener la media de los hogares de Inca desglosado por años. Este dato nos servirá como indicador del nivel económico de la ciudad de Inca o de cualquier otro municipio del territorio español.

Llegados a este momento se hace preciso establecer una definición respecto a la renta neta disponible de los hogares que ofrece el Instituto Nacional de Estadística, y que nos servirá como indicador del nivel económico de Inca a efectos del estudio que ahora se presenta. El INE define la renta neta de los hogares como *la renta total percibida por el hogar durante el periodo de referencia especificado, una vez deducidos el impuesto sobre la renta, los impuestos sobre el patrimonio y las cotizaciones a la seguridad social e incluyendo las transferencias recibidas*. En otras palabras, el INE ofrece un dato sobre cuál es la cantidad de dinero de que disponen las unidades familiares del municipio una vez deducidos todos los gastos relacionados con los impuestos y otras contribuciones a la Seguridad Social, cuánto dinero tienen las familias para gastar.

De este modo podemos establecer dos indicadores que nos facilitarán información sobre las variables necesarias para entender cada uno de los conceptos que nos señalarán la evolución de la población en un territorio y el nivel económico del mismo. Para el primero utilizaremos la población residente facilitada por el INE y para el segundo, la renta neta disponible de los hogares facilitada por el INE con información de la www.ine.es.

Una vez seleccionadas los indicadores, debemos seleccionar el periodo temporal sobre el que se realizará el análisis y sobre el cual se extraerán conclusiones. Si bien es cierto que existen datos referidos hasta el último año finalizado en el momento de la publicación, es decir hasta 2021, huelga decir que los ejercicios 2020 y 2021 se han visto afectados por la crisis derivada de la COVID-19, por lo que de alguna manera distorsionan el análisis de los datos previos y, por lo tanto, de las posibles conclusiones a las que se pueda llegar.

Es decir, tomar datos referidos a los ejercicios 2020 y 2021 distorsionaría las conclusiones a las que se llegarían en el estudio de la existencia de una correlación entre la evolución de la población y el nivel económico de los municipios. No se pretende obviar el hecho de que entre esos dos ejercicios el nivel económico de Inca, así como del resto de municipios, se vio afectado por la crisis derivada de la COVID-19, sino que lo que se pretende es un análisis con una prospección temporal mayor, y es obvio que tomar los datos referidos a esos dos ejercicios ofrecería unos resultados que estarían influenciados por aquella crisis y nos alejarían del objetivo de estudio; es decir, analizar si la evolución de la población impacta en el crecimiento económico de la ciudad de Inca.

Por lo tanto, es lógico que a la hora de realizar un análisis no se tengan en cuenta los datos referidos a los años 2021 y 2020. Por otro lado, debe determinarse cuál es el número de años a los que deben referirse los datos objeto de estudio. Debe seleccionarse un número lo suficientemente amplio para que podamos evitar posibles distorsiones o crecimientos o decrecimientos anómalos en un año concreto. Del mismo modo no debemos caer en el error de intentar abarcar una horquilla excesivamente amplia, ya que generaría un número excesivamente grande de datos que podría suponer un análisis sobre la evolución de cada una de las variables y no sobre la relación entre cada una de ellas.

Por todo lo anterior parece razonable estudiar los datos de los cinco años anteriores a la crisis de la COVID-19, ya que de esta manera superamos las dos dificultades que podríamos encontrarnos en la selección de los datos. Por un lado, evitamos encontrarnos con datos que distorsionen la realidad, derivados de la crisis de la COVID-19 (eliminando los datos de 2020 y 2021) y, por otro lado, superamos el posible error de estudiar la evolución de las variables y no la relación entre ambas seleccionando un período acotado de años, los cinco anteriores a la crisis de la COVID, de 2015 a 2019.

5. RELACIÓN ENTRE POBLACIÓN Y CRECIMIENTO ECONÓMICO

De los datos ofrecidos por Instituto Nacional de Estadística con relación a la población residente en cada uno de los municipios de la Comunidad Autónoma de las Illes Balears, se desprende que existen quince municipios que han perdido población durante el periodo de estudio, es decir entre 2015 y 2019.

No obstante lo anterior, el hecho de que la población haya menguado no quiere decir que esta caída sea significativa. De este modo debemos filtrar aquellos municipios de entre estos quince que han tenido una disminución significativa, entendiéndose por estas aquellas que son superiores al 5 %.

Así los municipios que han perdido población de manera significativa en las Illes Balears en el período comprendido entre el año 2015 y 2019 son los que se detallan a continuación:

Municipio	Tasa de variación simple de la población 2015-2019
Deià	-13,46 %
Escorca	-10,17 %
Sant Lluís	-9,61 %
Estellencs	-6,25 %
Fornalutx	-6,12 %
Banyalbufar	-6,02 %

Tabla 2. Municipios de las Illes Balears que han experimentado pérdida significativa de la población entre 2015 y 2019.

Municipio/isla	Tasa de variación simple de la población 2015-2019
Inca	8,70 %
Mallorca	4,28 %

Tabla 3. Evolución de la población residente en Inca y en Mallorca entre 2015 y 2019.

Contrasta la evolución de la población en estos municipios con la que ha tenido el municipio de Inca y la que ha tenido también durante este periodo el conjunto de la población residente en la isla de Mallorca. Al contrario que estos municipios que se han indicado

en la tabla 1, la ciudad de Inca ha crecido en población un 8,7 % durante estos cinco años, mientras que la isla de Mallorca lo ha hecho en 4,28 %.

Visto y estudiado cuál ha sido el comportamiento de la población en los municipios que han perdido residentes, debe compararse esta evolución con la que ha tenido su economía, de modo que podamos observar si existe o no existe una relación positiva entre evolución de la población y evolución económica.

De los datos que ofrece el Instituto Nacional de Estadística sobre la renta neta media de los hogares en cada uno de los municipios de las Illes Balears, que elabora tomando como fuente la Agencia Tributaria, podemos analizar y comparar la evolución de la capacidad económica de las familias de los municipios que han perdido población.

Municipio	Evolución de la población	Crecimiento económico	Pérdida de población y crecimiento económico
Deià	-13,46 %	44,69 %	NO existe correlación
Escorca	-10,17 %	5,80 %	NO existe correlación
Sant Lluís	-9,61 %	19,53 %	NO existe correlación
Estellencs	-6,25 %	7,48 %	NO existe correlación
Fornalutx	-6,12 %	9,22 %	NO existe correlación
Banyalbufar	-6,02 %	22,40 %	NO existe correlación

Tabla 4. Análisis de correlación entre pérdida de población y crecimiento económico.

Como puede observarse en los datos incluidos en la tabla 4, ninguno de los municipios de las Illes Balears que han tenido una pérdida significativa de población han visto hoy caer su crecimiento económico. Es decir, no podemos afirmar que exista una correlación entre pérdida de población y pérdida de bienestar económico.

Los motivos que pueden llegar a explicar esta no correlación pueden ser muy variados. Entre otros, podría intuirse el elevado precio de la vivienda en municipios de reducido tamaño y que acaba expulsando a la población de menor renta per cápita, que si bien acaba mermando la población residente hace que aquellos que están empadronados en el municipio tengan un nivel económico superior. El mismo proceso a la inversa ocurre en aquellos muni-

cipios en los que la vivienda tiene un valor más asequible y atraen a personas con una capacidad de renta menor, de modo que aumenta la población y cada vez el nivel económico de las familias es menor.

En cualquier caso, este tipo de análisis debe realizarse combinando muchas más variables, como la superficie disponible en el municipio, las viviendas disponibles para la venta y el alquiler en los municipios, y la facilidad de acceso a ellos, así como otras muchas variables que influyen en la decisión de las familias y las personas de establecer su residencia permanente en cada uno de los municipios de las Illes Balears,

Planteadas esa cuestión debemos preguntarnos si existe una relación positiva entre evolución de la población y evolución económica. Para ello hoy debemos contrastar cómo ha sido la evolución económica de aquellos municipios que han tenido un crecimiento poblacional superior dentro del conjunto de las Illes Balears.

Municipio	Evolución de la población	Crecimiento económico	Crecimiento poblacional y económico
Binissalem	9,13 %	25,52 %	NO existe correlación
Campos	9,81 %	18,49 %	NO existe correlación
Inca	8,70 %	21,01 %	NO existe correlación
Lloret	11,27 %	12,60 %	NO existe correlación
Manacor	9,06 %	18,97 %	NO existe correlación
Mancor de la Vall	14,23 %	28,26 %	Sí existe correlación
Sant Antoni	11,32 %	25,92 %	Sí existe correlación
Sant Joan de Labritja	8,94 %	26,28 %	Sí existe correlación
Santa Maria del Camí	10,32 %	22,27 %	NO existe correlación
Villafranca	16,03 %	26,28 %	Sí existe correlación

Tabla 5. Análisis de correlación entre crecimiento poblacional y económico.

De los datos incluidos en la tabla 5 puede observarse que todos los municipios que han tenido crecimiento poblacional lo han tenido también económico. No obstante lo anterior, de los diez municipios que más han aumentado en población solo cuatro están entre los que más han crecido económicamente. Únicamente Mancor de la Vall, Sant Antoni, Sant Joan de Labritja y Vilafranca se encuentran entre los que más han crecido poblacional y económicamente.

Por lo tanto, no puede establecerse que exista relación directa entre el crecimiento económico y el poblacional; es decir, que crecimiento de la población no supone necesariamente crecimiento económico.

En el caso de la ciudad de Inca, coincide que se trata de uno de los diez municipios que más población han ganado entre 2015 y 2019, pero no se encuentra entre los diez que más han crecido. Se trata, por lo tanto, de un ejemplo de que ganar población no implica ganar bienestar económico.

De los datos estudiados pueden establecerse cuatro conclusiones sobre la relación entre crecimiento económico y crecimiento poblacional, que son:

- Ninguno de los municipios que ha tenido pérdida de población ha tenido crecimiento económico negativo.
- Solo cuatro de los municipios que más población han ganado población están entre los diez con mayor crecimiento económico.
- En el caso balear no existe relación entre pérdida de población y decrecimiento económico.
- En el caso balear podría existir relación positiva entre incremento de población y decrecimiento económico, aunque no es una variable determinante.

6. CONVERGENCIA ECONÓMICA ENTRE INCA Y EL RESTO DE MALLORCA Y BALEARS

El segundo de los objetivos fijados en el presente estudio es el de establecer en qué momento la economía de la ciudad de Inca alcanzará la media de los municipios de la isla de Mallorca, Balears, Palma y del término municipal de mayor nivel económico.

Para alcanzar este objetivo en primer lugar debe establecerse cuál es la situación económica actual del municipio de Inca y a qué nivel está creciendo, lo mismo debe establecerse para la media de Mallorca, Balears, Palma y del municipio con mayor nivel económico. Además, debe señalarse cuál es el municipio de mayor nivel económico de las islas para poder compararlo con ella.

En respuesta a la primera de las necesidades planteadas para alcanzar este objetivo, podemos fijar que estos son los indicadores que tenía Inca a final de 2019, es decir justo antes de la aparición de la crisis derivada de la COVID-19. Así podemos establecer que la renta per cápita de Inca era de 33.312 euros en 2019 y que acumulaba un crecimiento entre 2015 y 2019 del 25,52 %.

Una vez determinado el punto de partida en el que se encontraba Inca a finales de 2019, necesitamos determinar en qué punto está el resto de economías en ese momento para poder establecer un horizonte temporal en el que estas puedan converger o divergir:

Como puede observarse, la renta neta disponible de los hogares de la ciudad de Inca en 2019 era inferior a la que tenía la ciudad de Palma, la media de los municipios de Mallorca y de Balears, y Marratxí, que era el que tenía una renta per cápita superior dentro del conjunto de la Comunidad Autónoma.

No obstante lo anterior, cabe destacar el hecho de que el crecimiento económico que acumuló Inca durante el periodo de 2015 a 2019 era superior al de los cuatro conjuntos poblacionales estudiados, lo que hace que podamos entender que con el paso del tiempo, si se mantiene este ritmo de crecimiento por parte de la ciudad, alcanzará a las otras economías.

Ahora lo que debemos preguntarnos es en qué momento convergerán estas economías; es decir, en qué momento los niveles de renta per cápita disponible de los hogares de la ciudad de Inca serán los mismos que el resto de economías que estamos estudiando. Para ello lo que debemos hacer es formular una ecuación en la que contraponamos las tasas de crecimiento de una y otra economía, y dejando con una incógnita a estudiar el tiempo.

Realizando lo anterior, podemos establecer en qué momento del tiempo se cruzarán las economías, esto es, en qué momento Inca se situará al nivel económico del resto. Pues bien, con los datos estudiados los resultados se ponen de manifiesto en la siguiente tabla:

A pesar de que Inca acumula un crecimiento en los últimos años superior al resto de las economías con las que estamos comparando, el hecho de que tenga una renta disponible muy inferior a la de las demás hace que los plazos para que la economía alcance el nivel medio de las otras sea muy elevado.

Municipio	Renta neta disponible	Crecimiento económico
Inca	33.312 euros per cápita	25,52 %

Tabla 6. Renta disponible y crecimiento económico de Inca entre 2015 y 2019.

Municipio	Renta neta disponible	Crecimiento económico
Palma	38.852 euros per cápita	20,50 %
Mallorca	36.320 euros per cápita	20,30 %
Illes Balears	36.346 euros per cápita	20,40 %
Marratxí	45.459 euros per cápita	19,30 %

Tabla 7. Renta disponible y crecimiento económico de Palma, Mallorca, las Illes Balears y Marratxí entre 2015 y 2019.

Municipio	Crecimiento económico	Plazo para la convergencia
Palma	20,50 %	34 años
Mallorca	20,30 %	9 años
Illes Balears	20,40 %	15 años
Marratxí	19,30 %	9 años

Tabla 8. Plazo necesario para que la economía de Inca converja con la de Palma, Mallorca, las Illes Balears y Marratxí.

Así, hoy en la medida que Inca siga creciendo al nivel al que lo está haciendo tardará 34 años en alcanzar la situación económica que tiene la ciudad de Palma, mientras que en 15 años llegará a la media de la renta per cápita disponible para los hogares de Balears. Por último, tardará 9 años en lograr la media de Mallorca y los mismos años para el nivel económico que tiene Marratxí.

7. RESUMEN Y CONCLUSIONES

En relación con el objetivo de estudiar la posible vinculación entre crecimiento poblacional y crecimiento económico, se pueden extraer dos conclusiones claras.

La primera de ellas es que en el caso balear no existe relación entre pérdida de población y decrecimiento económico, de modo que el hecho de que una población pierda residentes no implica una pérdida de bienestar o de nivel económico o poder adquisitivo.

Una segunda conclusión a la que se podría llegar es que en el caso balear podría existir relación positiva entre incremento de población y crecimiento económico, ya que aquellas poblaciones que han tenido crecimiento poblacional también lo han tenido económico. No obstante lo anterior, que un municipio se sitúe entre los que más crece en población no implica que sea de los que más crecimiento económico alcanza.

Muestra de ello es que el municipio de Inca, si bien es de los que más crecimiento poblacional ha experimentado durante el periodo 2015-2019, no es de las economías que más ha crecido dentro del conjunto de los municipios de las Illes Balears.

Sobre el objetivo de estudiar y realizar una estimación del momento en el que, partiendo de la economía actual, la de Inca convergiera con la media de los municipios de Mallorca, Balears y Palma, y la del municipio de mayor nivel económico de las islas, también pueden establecerse una serie de conclusiones:

Una primera evidencia es que la economía de Inca tiene un nivel inferior al de la media de los municipios de Balears, de Mallorca, de Palma y de Marratxí, de modo que solo si tiene una tasa de crecimiento superior a la que tienen estas últimas podrá alcanzarlas con el paso del tiempo. Se ha observado que efectivamente la tasa de crecimiento de la economía de Inca es superior a la del resto, por lo que en un periodo de tiempo lo conseguirá.

Finalmente, puede establecerse que con el nivel económico actual del municipio y la tasa de crecimiento a la que venía creciendo, y siendo que Inca tiene una tasa de crecimiento superior a la media de Balears, de Mallorca, de Palma y de Marratxí, podrá llegar a su nivel en 34 años, 9 años, 15 años y 9 años respectivamente.

